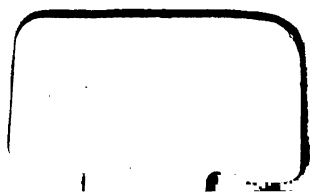
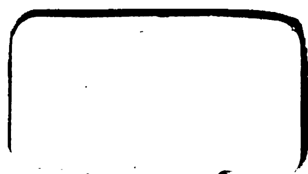

SKRIFTER UTGIFNA AF

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND.

LXV.

DEN SVENSKA VITTERHETEN I FINLAND

UNDER STORMAKTSTIDEN

1640—1720.

HELSINGFORS 1904.

1. [illegible] Swedish-[illegible] collections.

2. [illegible] in literature — Fi[illegible] — Hist. and crit. — [illegible]ieth cent

FINLANDS
SVENSKA VITTERHET.

4.

STORMAKTSTIDENS
VITTRA LITTERATUR.

DEN SVENSKA VITTERHETEN I FINLAND

UNDER STORMAKTSTIDEN

1640—1720.

VALDA VITTERHETSARBETEN

JÄMTE

EN LITTERATURHISTORISK INLEDNING

AF

ARVID HULTIN.

HELSINGFORS 1904.

HELSINGFORS
TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1904.

Förord.

Denna fjärde del af den af Svenska Litteratursällskapet i Finland utgifna serien ***Finlands svenska vitterhet*** *skiljer sig från de tidigare offentliggjorda därutinnan, att den icke omfattar en enskild författares, utan ett helt tidehvarfs vittra alstring. Det förslag om utgifvande af ifrågavarande publikationer, som vid sällskapets bestyrelses sammanträde den 16 mars 1893 väcktes af dåvarande ordföranden, statsrådet C. G. Estlander, upptog äfven trenne kollektivvolymer, omfattande a) den karolinska tiden, b) frihetstiden och Gustaf III:s tid samt c) den Franzénska tidsåldern. Och vid bestyrelsens sammanträde den 14 december samma år godkändes materialets fördelning i tre tidsåldrar: 1) Sextonhundratalet (stormaktstiden till 1721, 2) Adertonde århundradet (frihets- och gustavianska tiden till 1792 och 3) Franzénska tiden till 1827. För enhvar af dessa tidsåldrar anslogs en volym, omfattande tidens mindre författare och spridda diktalster, föregångna af en litteraturhistorisk skildring, medan de större och produktivare författarne skulle behandlas i särskilda volymer jämte biografiska inledningar.*

Det är den första af dessa kollektivvolymer, omfattande det karolinska tidehvarfvets eller stormaktstidens vitterhet, som nu utkommer från trycket. Såsom redan i

förslaget till denna serie förutsågs, har utgifvaren vid val af diktalster från denna vår vitterhets tidigaste epok icke enbart kunna taga hänsyn till att de i samlingen upptagna vitterhetsalstren skola förmå omedelbart tilltala vår tids smak. Samlingen skulle för visso ej blifvit stor, om af vår äldre svenska vitterhet skulle intagits endast det, som har förmåga att fängsla i alla tider. Enligt den af förslagsställaren angifna planen ha i främsta rummet sådana alster inrymts, som vunnit allmännare bifall hos sin tid, skänkt våra förfäder förnöjelse och uttryckt deras tankar och känslor samt just därigenom ha sitt värde dels såsom vittnesbörd om deras inre lif, dels såsom mått-stock på deras litterära smak.

Då tidehvarfvets vittra alstring är ganska omfattande och har att bjuda på en mängd större poetiska arbeten, har inrymmandet af hela den vittra produktionen inom en enda volym nödvändiggjort en stark koncentration vid urvalet. Så ha bland annat tidens omfångsrika skoldramatiska alster kunnat meddelas endast i utdrag. Af Chronanders Surge är enbart hufvudhandlingen intagen, medan alla episoder och bihandlingar i regeln uteslutits. De långt utdragna monologerna och samtalen hafva något förkortats, hvaremot mellanspelet intagits i sin helhet såsom varande af betydande kulturhistoriskt intresse. Chronanders andra komedi Belesnack är på grund af dess likhet i dramatisk struktur med Surge meddelad i en ännu mera sammanträngd form. Den i hvarje akt ingående innehållsförteckningen gifver dock nödig anvisning om styckets innehåll och gång. — Af Kolmodins Genesis Aetherea äro upptagna endast några scener i sammandrag för att gifva en föreställning om pjesens realistiska ton och af herdescenerna, skrifna på svenskt dialektspråk. För sammanhangets skull är dock innehållet af de uteslutna

partierna såväl i detta stycke som i Surge i korthet angifvet.

Samma förfarande har äfven inslagits beträffande tidens större lyriska diktalster. Så t. ex. äro af Daniel Achrelius' vidlyftiga historiska, politiska och didaktiska kväden endast några profstycken intagna för att gifva en föreställning om innehåll och form hos denna tidehvarfvets produktivaste poet. Äfven beträffande tidens begrafnings-, bröllops- och öfriga tillfällighetspoesi, hvarå enligt den fastställda planen lämpliga prof borde ingå i den antologiska samlingen, har på anförda skäl stor stränghet vid urvalet iakttagits. Endast härigenom har det blifvit möjligt att i en volym, obetydligt vidlyftigare än de tidigare utgifna af denna serie, inrymma diktprof af samtliga tidehvarfvets vittra författare.

Rättskrifningen har normaliserats och i någon mån moderniserats enligt principer, som fastställts af den af sällskapet tillsatta kommittén för utgifvande af denna serie publikationer. För dessa principer har redan tidigare redogjorts i inledningen till Valda skrifter af Jakob Frese.

Enligt den af bestyrelsen godkända planen för dessa publikationer skulle diktalstren såsom nämndt föregås af en litteraturhistorisk skildring af tidens vitterhet. Och då inom sällskapets kommitté den mening gjorde sig gällande, att särskildt för äldre tider hufvudvikten borde fästas vid den litteraturhistoriska redogörelsen, har jag i denna del af arbetet sökt gifva en utförlig och orienterande framställning såväl af tidens vittra författare som af de olika riktningar de representera enhvar på sitt område. Jag har därvid i främsta rummet haft i sikte att påvisa den ståndpunkt, hvartill poesin då hade hunnit, de karaktärsdrag, som voro utmärkande för densamma, och de faktorer, som inverkade på dess utveckling i sådan riktning

den framstår för eftervärlden, för att sålunda söka återbörda åt densamma det värde, som den hade för sin tid. Vid bedömandet af diktalstren har jag också sökt taga hänsyn till den allmänna nivå, som diktkonsten då intog.

För mitt arbete har jag varit i tillfälle att tillgodogöra mig tidigare af mig på detta område offentliggjorda specialstudier. Så är kapitlet om Torsten Rudeen ett sammandrag från mitt nyligen utgifna arbete öfver nämnda författare. Och äfven för ett par andra här berörda diktare har jag varit i tillfälle att begagna några af mig i sällskapets «Förhandlingar och Uppsatser» publicerade studier rörande 1600-talets poesi. Jag har likvisst kompletterat min kännedom om tidehvarfvets litteratur såväl genom förnyade studier af den samtida utländska vitterheten som genom användande af arkivaliska källor, bland hvilka Åbo konsistorii protokoll varit de mest anlitade och de mest gifvande.

Det har icke legat i sällskapets plan att illustrera dessa publikationer af äldre tiders vitterhet. Endast porträtt af de olika författarne ha varit afsedda att ingå. Men då porträtt finnas bevarade af endast tvenne af våra vitterhetsidkare under stormaktstiden, Johan Paulinus och Torsten Rudeen, af hvilka den senares är återgifvet i mitt nyssnämnda arbete samt den förres är tillgängligt i allmänna litteraturhistoriska handböcker, har jag ej ansett skäl föreligga att i detta arbete intaga porträtt af nämnda författare.

Helsingfors i juli 1904.

Arvid Hultin.

INLEDNING.

Tiden före 1640.

Den svenska vitterhetens upprinnelse i Finland förlägger man vanligen till medlet af 17:de seklet eller till den närmaste tiden efter Åbo akademis grundläggning. Afser man en om också med många afbrott fortlöpande litterär strömning, är denna tidsbestämmelse fullt riktig. Så länge här ej fanns en högre kulturanstalt för bildningssträfvandena, saknade vitterheten den andliga härd och medelpunkt, som skulle ha möjliggjort dess uppblomstring. Men sedan Auras nya lärdomstempel äfven blef ett hem för sånggudinnorna, erhöllo dessa småningom en varaktig fristad hos oss. Denna vår första vitterhetsepok, som från medlet af 1600-talet sträcker sig till stora ofredens slut, sammanfaller sålunda i det närmaste med det karolinska tidehvarfvet, hvars allmänna vittra karaktär, om också i något mattare drag, äfven återfinnes hos våra poeter från denna tid. Det är åt detta tidigaste skede i vår svenska vitterhet jag i det följande skall ägna en litteraturhistorisk undersökning såsom inledning till «Valda vitterhetsarbeten» af tidens skalder.

Kasta vi emellertid, innan vi skrida till vår uppgift, en blick tillbaka på tiden före 1640, så möta oss äfven från äldre tider några sparsamma litterära minnesmärken, hvilka dock utvisa, att vitter odling ej var alldeles främmande i vårt land under tidigare sekel. Men dessa våra äldsta vitterhetsalster framträda endast sporadiskt i några spridda källsprång, dykande upp här och hvar utan någon synbar förbindelse med hvarandra.

Hela medeltiden var ett i litterärt hänseende så godt som ofruktbart skede i vårt land, ett faktum, som nog har sin förklaring i de primitiva och outvecklade bildningsförhållandena, hvilka ännu ej förmådde alstra eller uppbära en litteratur i egentlig mening. Tiden var orolig och rik på fejder, och endast bakom klostrens helgade murar rådde den frid och ro, som äro nödvändiga för fruktbärande litterära sysselsättningar. Äfven hos oss ha vi att söka vår medeltidslitteraturs vagga i vårt mest berömda kloster, birgittinerstiftelsen i Nådendal. I de skumma cellerna i detta medeltidskloster lefde och verkade i slutet af 15:de århundradet munken *Jöns Budde*, eller brodern *Ræk*, hvilken vanligen betecknas som Finlands första författare.

Nådendals kloster var en dotterstiftelse af det berömda Vadstena klostret, och det lifliga intresse för andlig odling, som rådde inom moderstiftelsen, synes äfven ha fortplantat sig till dess finska telning. Det var också under ett besök i Vadstena 1469 Budde genom en uppenbarelse mottog den första impulsen till den verksamhet, genom hvilken han gjort sig berömd såsom en af sin tids förnämsta öfversättare af andlig litteratur till svenska. Med tvenne uppenbarelseverk gjorde han början, det ena den heliga Mechtilds uppenbarelser *(Liber gracie spiritualis Sancte Mechtildis)* och det andra

ett sammandrag af den heliga Birgittas uppenbarelser *(Viridarum celeste Sancte Birgitte)*. Den handskrift, som bevarade dessa Buddes första öfversättningar, gick emellertid förlorad vid Åbo brand 1827 [1]).

Efter denna början följde en allt rikare öfversättningsverksamhet. År 1480 slutförde Budde tolkningen af Hugo de Folietos «Själens kloster» *(Claustrum animae)*, en af medeltidens yppersta uppbyggelseskrifter, hvari människosjälen framställes under bilden af ett kloster. Genom sin år 1484 verkställda tolkning af Judits, Esters, Ruts och Mackabeernas böcker har Budde räknats såsom den första svenska bibelöfversättare i egentlig mening. Slutligen är i den genom Svenska Litteratursällskapets försorg af O. F. Hultman 1895 utgifna handskriften, som bär namnet *Jöns Buddes bok*, samladt ett antal af tio längre och kortare skrifter, som Budde dels hade öfversatt, dels törhända endast afskrifvit under åren 1487—1491. Den första och längsta af dem är presbytern i Autun Honorius' från 1100-talet härrörande arbete *Lucidarius*, ett af medeltidens mest spridda teologiska verk, hvilket i dialogform gifver en resumé af den äldre skolastikens lärosatser. I Jöns Buddes bok återfinnas äfven de arbeten af Nådendalsmunken, som kunna räknas till vitterhetens område. Det är ett antal helgonlegender eller s. k. munkfabler, hvilka handla om *S. Julianus* och *S. Basilissa*, om *S. Justina och trollkarlen Cyprianus*, *Tundalus*, hans syn och uppenbarelse, *Guidos själs uppenbarelse*, *Den usle biskopen Udo* m. fl. Sådana legender voro tidens mest omtyckta läsning, särskildt bland klostrens fromma bröder och systrar, och för klosterfolk

[1]) Af den förra finnes en af *R. Geete* utgifven afskrift i Kongl. bibl. i Stockholm (Cod. Holm A. 13), men den är icke gjord med Buddes handstil.

hade Jöns Budde i främsta rummet verkställt sina öfversättningar. Ämnena för dessa legender utgjordes för det mesta af i de starkaste färger utförda målningar af martyrernas lidanden eller fromma skildringar af helgonens lif. Synnerligen omtyckta voro äfven framställningar af visioner, syner och drömmar, detta särskildt inom den heliga Birgittas ordensstiftelser. Man finner också, att det var med sådana Budde i främsta rummet sökte uppbygga de fromma nunnorna i Nådendals kloster. Ehuru den religiösa uppbyggelsen och stärkandet af tron på det öfversinnliga var hufvudsaken för legendförfattaren, älskade han ock att gifva sin fantasi lösa tyglar och förflytta sig till en ande- och drömvärld, som han fritt utsmyckade på det mest fantastiska sätt. Det var troshjältarnas starka patos och fantasins visionära styrka, som gåfvo färg och stämning åt dessa legender, af hvilka Jöns Buddes öfversättningskonst gifvit oss några af tidens karaktäristiska prof. Den litterate munken tyckes äfven ha varit poetiskt begåfvad. Icke blott att hans öfversättningar äro för tiden synnerligen väl utförda — för språkets historia ett viktigt minnesmärke — han ledsagar dem äfven understundom med en kort självständig poetisk strof. Så afslutar han t. ex. Guidos själs uppenbarelse med följande versifierade önskan, som gifver en föreställning om tidens språk:

Velys [1]) tik Tu qwidonis siell
Bidh fore allom tik viliæ vææll
At the effter liffsens ændhe
Maghe medh tik j hymmerike lændæ
Thettæ screff broder jønes ræk
Æn tha at scrifften ær allom othæk.

---

[1]) Väl är.

Genom sin litterära verksamhet synes Budde ha åtnjutit ett högt anseende redan hos sin samtid, åtminstone inom kretsen af den andliga orden, till hvilken han hörde. Afskrifter af hans öfversättningar togos, och de tyckas ha varit väl kända äfven bland birgittinerordens medlemmar i Sverige. Ehuru endast öfversättare har Budde dock äfven af eftervärlden blifvit räknad såsom en af denna ordens förnämsta skriftställare. Hans författareverksamhet har gifvit Nådendals kloster en betydelse, som det eljes icke skulle ägt, och i vår medeltidslitteratur är hans plats som sagdt ensamstående.

Buddes verksamhet inföll på en tid, då katolicismens period redan lutade mot sin undergång. Den nya tid, som följde, reformationens tidsålder, var hos oss i vittert hänseende nära nog lika ofruktbar som medeltiden. Men reformationen har dock haft sin stora betydelse äfven för vitterheten, i det genom densamma svensk psalmsång infördes i kyrkorna och där utfördes unisont af församlingen. Man har kännetecknat den protestantiska psalmen som kristen folksång och därigenom angifvit dess rätta karaktär. De äldsta svenska psalmböckerna härröra redan från början af 1500-talet, och med reformationens utsträckning till Finland gjorde de äfven sitt inträde i våra församlingar. Kändt är emellertid, att trosreformen här gjorde långsammare framsteg än i Sverige, och förmodligen bibehöllo sig de latinska kyrkohymnerna från medeltiden längre hos oss. De i Finland begagnade ha blifvit bevarade från glömskan och samlade af en finsk student *Theodoricus Petri,* som kallade sig Nylandensis [1]).

[1]) *Teodoricus Petri* var son till Peder Jönsson Ruth, som 1521 hade kommit från Lybeck till Sverige och för sina konung Gustaf I visade tjänster adlades 1559, då han äfven erhöll Borgå som förläning. Sonen inskrefs 1581 vid universitetet i Rostock, där han promoverades till magister 1584. Sedermera blef

Han studerade i Rostock och utgaf 1582 *Piæ Cantiones ecclesiasticae et scholasticae veterum episcoporum.* Titeln angifver dem såsom de gamla biskoparnas fromma kyrko- och skolsånger, och i företalet uppgifves, att de sjöngos såväl i skolorna som hemmen i utgifvarens fädernesland. Denna sångbok, som äfven upptog melodierna till de latinska visorna, synes ha blifvit mycket omtyckt. En ny betydligt tillökad upplaga utgafs 1625 af rektorn vid Viborgs skola Heinricus Martini Fattabur och teologie lektorn därstädes Matthias Jacobæus på bekostnad af den då aflidne Theodorici Petris bröder och brorsöner, hvilka samtliga liksom äfven Theodoricus numera bära tillnamnet Ruuth. På titelbladet uppgifves, att dessa sånger företrädesvis begagnats i storfurstendömet Finland [1]. I båda upplagorna ha äfven upptagits nyare sånger, antagligen redan härstammande från reformationstiden. Den för sagda tid karaktäristiska, småningom skeende öfvergången från latinsk kyrkomusik till svensk psalmsång framträder i denna bok. Den bekanta medeltidshymnen «In dulci jubilo» återgifves här i en då icke ovanlig befängd blandning af latin och svenska, såsom följande strof utvisar:

Ubi sunt gaudia, I then helgha Stadh, Ther the Aenglar siunga Nova cantica, Och the Klocker klinga, Regis in curia, Eya wore wij thär, Eya wore wij thär.

Till en annan latinsk psalm «Psallite unigenito Christo» är fogad fullständig svensk öfversättning.

«Mester Dijderich Persson», såsom han äfven kallades, landshöfding i Vesterbotten och dog i Polen. Jfr «Finska studerande vid utrikes universitet före 1640» af *K. G. Leinberg*, Svenska litteratursällskapets Förh. och Upps. 10 s. 65.

[1]) I en psalmbok, som 1619 utgafs i Stockholm af en Haqvinus Rhezelius och som till största delen utgjordes af öfversättningar af gamla latinska hymner, säger sig utgifvaren ha hämtat musiknoterna från gamla sångböcker, som han med stor möda sökt i kyrkor och skolor på åtskilliga orter både i Finland och Sverige.

I slutet af denna märkliga antologi, som i 2:a upplagan vuxit till icke mindre än 90 sånger, förekomma de visor, som i egentlig mening äro skolsånger. Där är först en afdelning «Om människolefnadens obeständighet och uselhet». Här ingå bl. a. de vackra sångerna «Vanitatum Vanitas» samt «Scribere proposui de contemtu mundano», hvilka båda äfven möta i en samtida svensk öfversättning af den bekanta astrologen Sigfr. Ar. Forsius. Den förra kallar han «Een gambel the Finskas Scholewijsa, Vanitatum Vanitas». Det är en poetisk predikan öfver alltings fåfänglighet och förgänglighet:

Arme man och mycket snöd,
Säg mig dina tankar,
Hvart vill du med gullet röd,
Som du sammansankar,
Menar du vara af nöd,
Ett förvaradt ankar,
Nej, när du äst hädan död,
Annat byte vankar.

Själen från din arma kropp
Intill pinan länder,
Godset, som allt var ditt hopp,
Byta dina fränder.
Maskar äta köttet opp,
Senor, ben och tänder,
Hus och gods kommer i lopp,
In i främmand händer.

Barnen och din hustru grann
Ärfva bord med bänke,
För dem själen du försann
Ned i faran sänkte,
Hustrun tar en annan man,
Den du aldrig tänkte,
Allt det goda brukar han,
Som du henne skänkte.

En särskild afdelning i «Piæ Cantiones» behandlar uteslutande skollifvet (De vita scholastica) och innehåller

ett antal sånger, hvilka lämna rätt mycken inblick i tidens skolväsen. Äfven ingår i samlingen några historiska visor, bl. a. en lofsång för finnarne «Ramus virens olivarum», som skildrar huru den kristna tron kom till Finland:

Så kom kristen tro till Finland,
Och utaf en lärarhand
Trosbaneret här blef plantadt,
Kommet från de Anglers strand.
Finland! gläd dig öfver gåfvan,
Som dig sändes utaf Gud,
Allmän kristlig tro från ofvan
Sänker sig vid ordets ljud.

Slutligen förekommer äfven den vackra, på sin tid mycket sjungna och ännu långt senare populära vårsången «In vernali tempore», som har många poetiska strofer:

Jorden vårklär sig i blommor,
Lunden i den späda grönskan,
Fågelskaran återkommer,
Sjunger efter allas önskan.
Vågor ha ej storm, ej skyar
Störtskur — honungsdagg allena,
Solen himlarne förnyar,
Och, att fästets rymder rena,
Skjuter hon med sina hvassa
Strålar uppå molnens massa.

Dessa latinska skolsånger ha fortlefvat genom seklen. En ny upplaga i urval utgafs 1776 i Åbo af Joh. Lindell under titel *Cantilenarum selectiorum editio nova.* Ännu vid 1800-talets midt ha de ljudit i våra skolor, och endast melodierna ha under tidernas lopp antagit en modernare form. Från denna tid härröra äfven moderna öfversättningar af desamma, hvarpå ofvanstående strofer utgöra prof. De ha slutligen återupplifvats i våra dagar i en del skolor; ännu för några år sedan utkom en vald

samling af dessa urgamla sånger, utgifven af Joh. A. Inberg under titeln *Carminalia selecta* (1900) [1]).

«Piæ Cantiones» är ett bevis på, huru långt framåt i tiden medeltidens latinska kyrkosång sträckt sitt inflytande. Ett bekant faktum är äfven, att bland alstren af den äldre svenska psalmdiktningen många stycken utgöras af öfversättningar eller bearbetningar af latinska medeltidshymner. Vi hafva redan nämnt tvenne öfversättningar af S. A. Forsius. Han har äfven «försvenskat» den berömda latinska sekvensen om domen «Dies iræ, dies illa» i en tämligen akseptabel tolkning:

Vredens dag den dag mån vara,
Där elden vill intet spara,
Som spådomar lyda klara.

Hvad bäfvan skall man då röna,
När domaren kommer döma
Och all gärning strängt belöna.

Sigfrid Aronus Forsius är äfven vår förste originale psalmdiktare [2]). Man tillskrifver nämligen honom en psalmbok i mycket litet format, som under titeln *Andelige Psalmer och Wisor* utkom i Stockholm, enligt förmodan, år 1614, vid hvilken tid Forsius var kyrkoherde i Riddarholmens församling samt konglig astronom i Stockholm. Till sin hufvudsakliga del utgöres visserligen denna bok af en samling af reformationstidehvarfvets andliga diktning. Här ingå såväl några konung Davids psalmer som hymner och lofsånger om Kristi födelse, påsksånger om

---

[1]) Den latinska texten är här återgifven i svensk öfversättning af F. Gustafsson och i finsk tolkning af A. V. Forsman.

[2]) Tidigare hade emellertid Söderfinne lagmannen och höfvitsmannen på Raseborg *Erik Fleming* författat den vackra psalmen, som ingår som n:o 382 i gamla svenska psalmboken och som äfven bildar ett egendomligt akrostikon på hans namn.

Kristi pina och uppståndelse m. m., hämtade såväl från Piæ Cantiones som andra tidigare psalmverk. Men i samlingen ingår äfven ett antal af omkring 60 nya psalmer och «andra sköna andelige visor», hvilka förmodas vara af Forsius' egen hand. Visserligen torde också en stor del af dessa endast vara öfversättningar från latinska eller tyska kyrkosånger, men Forsius har i hvarje händelse lämnat icke så få och oväsentliga bidrag till tidens psalmlitteratur. Där är ett rikt urval af sånger såväl för den enskilda andakten som för den allmänna uppbyggelsen vid gudstjänsten och andra kyrkliga förrättningar. Stundom äfven verkliga tidsstämningar, såsom t. ex. följande «visa i pestilens, krig och hungersnöd:»

Ack Herre Gud i höjden bor,
Se till vår nöd och jämmer stor
Uti Sveriges rike,
Ty ondskan tager öfverhand,
Så här som i mång' annor land,
Bland män och kvinnor like.

Hos oss är ängslan och stor nöd,
Se till, o Gud, för din sons död
Och låt dig dock förbarma,
Räkna ej till vår synd så led,
För hvilken du är vorden vred,
Trösta och hjälp oss arma.

Krig, blods utgjutelse och mord,
Och hunger vid så månger mans bord,
Pestilens ock regerar.
Det hafver vår synd väl förtjänt,
Bekännom det bittid och sent,
Ja om det vore mera.

Forsius' andliga visor skilja sig för öfrigt föga från reformationstidens psalmdiktning i gemen, men kunna dock sägas intaga ett framstående rum inom densamma. Endast tvenne af hans psalmer ha likväl befunnits värdiga

att upptagas i den gamla svenska psalmboken af år 1695, nämligen hans sång «Om det borttappade fåret och den förlorade sonen (n:o 207) samt «En Tröstvisa i motgång» (n:o 286), där de första versernas initialer bilda ett akrostikon på hans förnamn [1]). Den senare torde dock endast vara en öfversättning.

Forsius har äfven sedermera uppträdt såsom andlig diktare. Medan han på grund af sina astrologiska vidskepligheter var suspenderad från sin kyrkoherdebeställning i Stockholm och i största armod uppehöll sig i ett «hybble på Norrmalms förstad», öfversatte han och utgaf från trycket 1620 en längre dikt *Speculum vitae humanae. Om Menniskiones Leffuerne.* Af dedikationen, som är riktad till glasmästaren och målaren i Stockholm Hans Hansson, får man veta, att denne hade öfverkommit «en gammal munkbok», skrifven 1514, samt uppmanat Forsius att «försvenska» densamma, hvilket denne äfven gärna gjorde, emedan boken behagade honom och kunde tjäna som «en nyttig lifsspegel» för många. Forsius gifver inga närmare upplysningar om originalet och tyckes icke ha känt författaren till detsamma, men genom nyare forskningar är uppdagadt, att öfversättningen är gjord efter en dansk bok «De vita hominis» af en Hr Mikkel (Nielsen eller Klausen, Michael Nicolai), vicepräst i St. Albani kyrka i Odense, mera bekant såsom författare till den religiöst-asketiska dikten «Om Jomfru Mariæ Rosenkrans». Den af Forsius öfversatta «De vita hominis» är en «religiöst-moraliserande lärodikt om den världsliga människans lefnad från vaggan till grafven, i hvilken de skilda lefnadsåldrarna skildra sig själfva i en monologform, som

---

[1]) I något omarbetadt skick finnas de ännu upptagna i J. L. Runebergs «Förslag till svensk psalmbok».

påminner om vissa gamla moraliteter och om dödsdansen. Slutligen dröjer dikten i väckande syfte särskildt vid ålderdomen, sjukdomen, döden och domen». Där är ännu mycken katolsk öfvertro och verkhelighet hos den danska författaren, hvars sånger betecknats såsom «katolicismens svanesång i norden»[1]. Då Forsius säger sig «mångestäds förbättrat» originalet, så får man väl uppfatta det sålunda, att han utlämnat partier, som haft en alltför stark katolsk bismak. Anställda jämförelser ha emellertid utvisat, att Forsius ganska litet afvikit från urtexten. Att han icke sällan återgifver originalets mening med sina egna ord, har utan tvifvel i främsta rummet föranledts däraf, att han utbytt dess knittelvers mot ett mera regelbundet syllabiskt versmått, hvilket pålagt honom ett större tvång och betingat nödiga afvikelser[2]. Forsius säger sig äfven ha «mycket nyttigt tillsatt, såsom om människors ålder i gement och här och där några verser till». Tillsatserna äro dock i själfva verket obetydliga. «Menniskans ålder i gement«, som är ett slags inledning till det hela, består endast af tio versrader:

Ett barn kallas till tio år,
En yngling intill tjugo vår,
Trettio år går mans kraft an,
Fyratio en fuller man.
Femtio år gör stillestånd,
Sextio för åldren tillhånd,
Sjuttio år gammal och grå,
Åttatio lägger i vrå,
Nittio år till barna spott,
Längre lefva är intet godt.

---

[1] *J. Paludan,* Til Oplysning om et Par ældre svenske Digte. Samlaren 18 årg. s. 91—95.

[2] Jfr *O. Sylwan,* Stafvelseräkning som princip för svensk vers under sextonhundratalet. Samlaren årg. 15 s. 18—19.

Själfva originalets växlande stämningar har Forsius träffat rätt väl, såsom t. ex. framgår af följande strofer, hvari moderskärleken framställes på ett sätt, som hedrar tidens poetiska känsla:

Din moder tålde för dig stor nöd,
Det var stort under hon ej blef död
Af sveda och stor vånda,
Den tid hon månde dig frambära.
Gör henne all heder och ära,
Med tack gack henne till handa.

Med ord, med dåd gör henne ej harm,
Skänk henne godt, tag henne i arm,
Hjälp henne till det bästa
Så i lifvet som när hon är död,
Låt hennes jordfärd ej lida nöd,
Kost' på henne det mesta.

I slutet af boken har Forsius tillagt de öfversättningar af tvenne latinska skolvisor och en kyrklig sekvens, som omtalats i det föregående. På sista sidan är «Itt Valete till Stockholms Stad», hvari Forsius, som då hade blifvit kallad till kyrkoherde i Ekenäs, säger sitt farväl till Stockholm och «förhoppas sig hädan skilja, att jag denna lofliga staden aldrig mera ser». Att Forsius' bok blef mycket omtyckt, framgår däraf, att en ny upplaga utkom 1635, dock utan angifvande af öfversättarens namn.

I handskrift finnes ännu bevarad en längre originaldikt af Forsius, hvarmed han afslutar sitt stora, från latinet öfversatta, men aldrig tryckta naturvetenskapliga verk «Physica» eller «Naturens konst». Det är «En Låfsång till den allrahögste obegripelige skaparen, hvilken korteligen i sig befattar hela bokens innehåll». Man kunde kalla hela sången ett poetiskt register till Forsius' fysikaliska verk, ty den återgifver i en eller flere

strofer innehållet i dess samtliga nio böcker. Om första boken, som handlar om materien i allmänhet, heter det i lofsången:

När det ena förgångit är,
Ett annat däraf födes,
En annan form det på sig bär,
Sedan den förre dödes.
Begärlig är materien visst
Till alle former utan brist
Och dock aldrig förödes.

Det är ett naturvetenskapligt poem, som i form af en krönika i korthet skildrar elementerna, himmel och jord, väder och vind, vattnet och jorden samt de många olika kreaturen. Den sista boken handlar om själen och hennes krafter, hvarom Forsius sjunger:

Af själen, den odödelig and
Förnuftet sig utsprider
Som strimmor ut till fot och hand
Och omkring kroppen vide.
Hennes krafter sig låta se,
Häraf mån sig förståndet te
Och viljan god och blide.

Endast början och slutet af den ganska långa dikten är en lofsång till all världens skapare:

Nu lofvar Gud all kreatur,
Himlar och änglar alle,
Fåglar sjunge af kvist och bur
Herranom lof med skalle,
Lofvar vår Gud väder och sky
Samt dimmor all af vatten och dy,
Regn, snö och haglet kalle.

Sigfrid Aronus Forsius är utan tvifvel den märkligaste af den förkarolinska tidens vittra författare hos oss. Hans första öfversättningar beteckna öfvergången

från den latinska kyrkosången till den svenska luterska psalmen, hvilken han äfven riktat med självständiga alster. Hans stora lofsång kan redan betraktas som en rent profan dikt och visar, huru den världsliga sången till en början växte upp på den andliga diktens grund och i hög grad påverkades af densamma. Därtill kom ett annat inflytande, som redan kan skönjas i Forsius' «Speculum vitae humanae». Det danska originalet visar sig nämligen vara påverkadt af folkvisan och har med densamma befryndade toner, hvilka äfven återklingat i Forsius' svenska öfversättning.

I självfva verket är det till reformationstidehvarfvet man vanligen förlägger en stark import till Sverige af sedermera s. k. folkvisor. Här blefvo de öfversatta och bearbetade samt spriddes i talrika afskrifter, samlades slutligen och upptecknades i visböcker. De äldsta i handskrift bevarade och först i våra dagar tryckta visböckerna härröra från slutet af 1500-talet, och det äldsta folkvisetrycket går tillbaka till samma tid. Granskar man närmare de äldre visböckernas innehåll, finner man att de utfyllas såväl af andliga sånger som världsliga visor. De ådagalägga att vid sidan af tidens kristna folksång äfven bestod en profan folkdikt, som utgjordes såväl af ballader som erotiska visor, historiska dikter m. m.

Man har allt skäl att antaga, att dessa världsliga visor från Sverige öfverfördes till Finland och äfven hos oss vunno allmän spridning. Utom senare tiders uppteckningar kan man såsom bevis för detta antagande åberopa en i Upsala universitetsbibliotek bevarad handskrift, som vanligen kallas «Forsius' Visbok». Den är vidfogad ett i sagda bibliotek befintligt exemplar af «Speculum vitae humanae», och att visboken är sammanställd af Forsius eller någon annan finne, måste man sluta

däraf, att den inledes med sju andliga visor på finska språket, samtliga hämtade från psalmdiktaren Hemming Henrikssons finska öfversättning af «Piæ Cantiones». Därefter följa sexton svenska visor, skrifna med en annan handstil. Visboken synes, enligt en anteckning i densamma, ha afslutats först år 1654. Då Forsius vid denna tid redan länge sedan var död, måste visboken, ifall början härrör af honom, sedermera ha fortsatts af annan person.

De svenska sångerna äro äfven i denna visbok omväxlande andliga och världsliga. De förra äro de öfvervägande till antalet. Bland de profana märkas några erotiska visor, såsom «En jungfru stolt den hafver jag mig utvalt», «Ade mitt hjärta, ade amour», eller folkvisartade, t. ex. «Jag gick mig ut en sommardag». Intressant är att här förekomma trenne dikter af den förkarolinska tidens mest berömda skald i Sverige Lars Wivallius, hvilken som bekant satt fången i Kajaneborgs fästning under åren 1634—1641 samt under denna sin fångenskap författade såväl längre som kortare dikter, bl. a. en grafskrift öfver sin stränge fångvaktare hauptmannen Erik Pederson Roth. De i visboken upptagna dikterna af Wivallius tillhöra dock icke denna hans fängelsetid, utan äro af tidigare datum; det är de populära sångerna «Varer nu glad, mine fiender all», «Såsom en sjöman uti stor far'» och den bekanta «Ack, Libertas, du ädla ting». För den händelse att Forsius' visbok, såsom man antagit, verkligen är uppträcknad i Finland, kunde den gälla såsom stöd för den för öfrigt mycket sannolika förmodan, att Wivallius' visor redan tidigt voro kända och sjungna äfven hos oss [1]).

[1]) Om Forsius' visbok jfr *Schück*, Lars Wivallius, II s. 23—26. Enligt samma källa ingår i den s. k. Älfs visbok i Linköpings bibliotek en erotisk

Visböckernas enkla sånger i folkvisans tonart beteckna utan tvifvel det mest poetiska af tidens litterära alstring. De bidrogo äfven i sin mån till diktens förvärldsligande, ehuru denna process försiggick mycket långsamt. Den andliga dikten var under hela denna period den förhärskande. Vid sidan af densamma begynte dock redan tidigt en didaktisk vitterhet uppblomstra, och ehuru denna i poetiskt hänseende ej betecknar något framsteg, utgjorde dock äfven den en afledare från den helt religiösa sången. Bland didaktikens uttrycksformer erbjöd fabeln de största poetiska möjligheter, och intresset för densamma kom också snart till norden. I början af 1600-talet öfversattes Aesopus' fabler till svenskan, och år 1621 utkom en öfversättning af samtidens yppersta djurepos Reyneke Fosz. Två år tidigare hade i svensk dräkt framträdt äfven en annan af samtidens mera bekanta djurdikter, nämligen Wolfhart Spangenbergs Gansskönig (1607), i öfversättning kallad *Gåås Kong; en lustig och kortvilig poetisk dicht om Mårtens Gåås.* Öfversättaren var *Johannes Sigfridi,* som med beteckningen «Wiburg. Carel». angifver östra Finland som sin hemort. Hvem denne Johannes Sigfridi var, känner man ej med visshet. Hans «epistola dedicatoria» till bl. a. riksråden Jesper Kruus, Nils Bjelke m. fl. är daterad Stockholm den 14 december 1619. Johannes Sigfridi är den första finne, som framlägger en teoretisk åsikt om poesin, genom hvilken han redan framstår som anhängare af den horatianska utile-dulci-

visa «Min hjärtans lilja, är det din vilja», som förmodas vara skrifven till en högättad finsk adelsdam Margareta Boije af hennes första make Henrik Horn af Kanckas, med hvilken hon förmälde sig 1620. Den vackra dikten har tillskrifvits Wivallius. Jfr äfven *Elof Tegnér,* Familjeinteriörer från trettioåriga krigets tid. (Ord och bild 1893 s. 145—159).

teorin, i det han yttrar: «Hvad nytte och gagn poetiske skrifter med sig hafva, gifver Horatius in arte poetica tillkänna — — nämligen att de med sitt allegoriska tal icke allena förlusta en människios sinne och mod, utan ock där bredevid instillera och med stor ljuflighet ingifva läsaren eller åhöraren nyttige och kostelige lärdomar om månge nödtorftige saker».

Hade Forsius öfversatt en gammal munkebok, valde Johannes Sigfridi i stället en lutersk skämtdikt mot påfvedömet, ty mot detsamma är Strassburgerdiktaren Spangenbergs «Gänskönig» i främsta rummet riktad. Här skildras hurusom gåsen blir vald till djurens konung, emedan den framför andra fåglar kunde röra sig i trenne element, på jorden, i luften och i vattnet. För att vinna konungakronan måste gåsen likvisst förbinda sig att äfven pröfva det fjärde elementet eller elden. Härvid lider den emellertid martyrdöden, blir sedan omsorgsfullt «anatomerad» och balsamerad, får sig en hederlig katolsk begrafning med rekviem och mässa, blir upptagen bland helgonen, erhåller som andra katolska helgon ett «åminnelsebeläte» och blir ännu efter sin död prisad med «lofspråk och sermon». Skämtet är i det hela godmodigt, särskildt då det riktar sig mot den romerska kyrkans ceremonier och helgondyrkan, men blir mera elakt och bitande, då förf. tecknar munkväsendet eller framställer den katolska prästen som en ulf i fårakläder. Rolig är skildringen af helgonens pappershimmel, där ett koncilium hålles för att utmönstra några «oförnuftige djur», som de helige fört med sig från jorden. Pappershimmelns kreatur framträda i tur och ordning för att blifva nedstörtade till jorden tillbaka. Som prof må anföras åsnans förvisning i Johannes Sigfridis svenska tolkning:

Sedan kom där också strax fram
En åsna uppå denna ban.
Vänligt talte man, som det borde
Henne till, ty hon på jorden
För alla djur fick den ära,
Att hon månde Kristus bära.
Så kunde de ej med någon rätt
Skjuta henne af deras himmel slätt.
Därföre sade de med flit
Vänligen så på denna tid:
Herr Esel: I ser hvad som nu är
För olägenhet förhanden här,
På näring blifver stort besvär,
Vi hafva ingen hafra mer,
Därmed vi kunde eder spisa,
Därföre vele vi eder visa
Till en annan och bättre ort,
Där som I kunnen finna fort
Edra vederlikar, ett stort tal,
Nämlig i påfvens åsnastall.
Där finner I månge eder lika,
Vi hoppas I velen från oss vika.
Åsnan begynte gumpa åstad
Och skria fast i, a, i, a.
Då fröjdades den hela hop
Och slogo dörr och portar opp.

Öfversättningen är, såsom synes, ganska medelmåttig.

Till tidens världsliga diktning kan man, om man så vill, äfven räkna den berömde svenske historieforskaren och dramatikern Johannes Messenius' *Berättelse om några gamla och märkvärdiga Finlands Handlingar* eller *Rimkrönika om Finland och dess Inbyggare,* hvilken han författade under sin fängelsetid i Kajaneborg år 1629. Endast genom sin form kan den hänföras till vitterheten, ty innehållet är ej dikt, utan en historia om «inbyggarenas härkomst, bedrifter, gudstjänst, konungar, regenter och biskopar». Krönikan inledes af följande karaktäristiska sång «Till läsaren»:

Fromme läsar, om du finsk är,
Denna bok må du hafva kär,
Medan hon dig och andra vis
Gör om ditt fäderneslands pris.
Hör om de ting i ljuset fördt,
Som du ej förr har sett, ej hört.
Mig skall du därnäst ej glömma,
Som det månne så berömma. — —
Lät se att du äst icke sen
Bevisa något godt igen,
Mer än du här till dags har gjort.
I tjugo år, som är väl spordt,
Där i Finland jag fången var,
Af dina landsmän sällan bar
Mig någon hjälp, ej lek, ej lärd,
Den jag arme fånge var värd:
Härpå läsare, med vett tänk,
Denna bok antag för stor skänk,
Dyrbarare än fint gull,
Fast det vore en tunna full.
Dock konsten ej för gull är fal,
Härmed ändas detta förtal.

Såsom synes satte Messenius ett högt pris på sitt verk, och i slutet af boken återkommer han till sin egen berömmelse. Han erkänner visserligen, att mycket vore att tillägga och att hans kunskap om hvad som passerat på senaste tiden varit mycket bristfällig, enär han i sitt hårda fängelse hvarken fått tala med någon eller vare sig afsända eller mottaga bref:

Dock är så mycket här insatt,
Att Finland af allan sin skatt
Icke hafver ära så stor,
Denna boken läs, om du ej tror,
Och den latinska icke glöm;
Tu slags krönikor till beröm
Jag finskom i mitt fängsle skref,
Aldrig någon det förr så dref;
Hemma och borta har de pris,
Så vittnar jag med hvar man vis.

Med sin andra krönika åsyftar Messenius den del af sin i fängelset skrifna «Scondia illustrata», som handlar om Finland. Den lön han för dessa sina förtjänster om Finlands historia väntade af samtiden, torde ej kommit honom till del, men eftervärlden har villigt erkänt, att Messenius var den förste, som forskade i Finlands häfder, samt därför tilldelat honom det ärofulla epitet «finska historiens fader». Det varade emellertid nära halftannat sekel, innan Messenius' rimkrönika befordrades till trycket (Åbo 1774, ny upplaga 1865).

Liksom äldre tiders historieskrifvare i gemen begynner äfven Messenius sin rimkrönika från syndafloden och utfyller denna ohistoriska tid med en mängd vidunderliga uppgifter och apokryfiska konungalängder. För senare tider blir han mera trovärdig, där icke hans i krönikan tydligt framstickande katolska sympatier förvillat hans omdömen. Då han närmar sig sin egen tid, förlorar han helt och hållet all historisk objektivitet och börjar slutligen tala om sin egen sak och sina lidanden i fängelset på Kajaneborg. Slutet på krönikan blir sålunda ett versifieradt bidrag till Messenius' egen lefnadshistoria. Sina fiender skonade han minst af alla, särskildt den stränge landshöfdingen i länet:

Som kallades Erik Hara,
Är allmogen en ond mara,
Han dag och natt dem fast rider,
Så det i kropp och pung svider.

Messenius' bittra sinnesstämning framgår äfven af hans i inledningssången anförda klagomål öfver att ingen i landet hade uppmärksammat och understödt honom i hans fängelse. Om hans kärlek och intresse för det land, som han endast skådade genom fängelsets galler och

där han slutligen efter bittra förödmjukelser slutade sitt växlingsrika lif, utgör emellertid hans rimkrönika ett talande vittnesbörd.

Vi böra ännu uppmärksamma ett slag af äldre vitterhet, som kan sägas beteckna öfvergången till det karolinska tidehvarfvets första poetiska alstring hos oss. Man har bestämda hållpunkter för antagandet, att i våra latinskolor under reformationstidehvarfvet efter tyskt mönster uppfördes skådespel af djäknarne under någon lärares ledning. Och då denna skoldramatik efter universitetets stiftelse lefde upp på nytt bland studenterna vid akademin, skola vi förutskicka några anteckningar om dess uppkomst och utveckling på väg till norden.

Sitt egentliga ursprung leder skoldramat från humanisternas sträfvan att göra det uppväxande släktet väl förtroget med ett godt och ledigt latinskt samtalsspråk. Detta syfte trodde man sig bäst kunna uppnå genom inlärande och utförande af latinska skådespel, och af flere af de tongifvande humanisterna, såsom t. ex. den lärde Erasmus Roterodamus, Filip Melancthon m. fl. ansågos de romerska komediförfattarne Plautus' och Terentius' stycken, särskildt den sistnämndes, vara de bäst ägnade till vinnande af det uppställda målet, att eleverna skulle lära sig att uttrycka sig ledigt och skicka sig höfviskt. Terentius-föreställningar blefvo snart de mest vanliga vid skolorna och universiteten. Men snart gjordes från de kyrkliga reformatorernas sida tvenne vägande invändningar gällande: dessa skådespel voro uppfyllda af hedniska föreställningar och de voro därtill osedliga och slippriga till sitt innehåll. Från den senare invändningen sökte man komma genom att utgifva upplagor af en «Terentius castratus», i hvilka alla tvetydigheter

voro omsorgsfullt aflägsnade. Men då under den tilltagande strängt ortodoxa strömningen ropen mot Terentius' hedniskhet blefvo alltmera högljudda, begynte man ersätta den romerska komediförfattaren med kristna skådespel i Terentius' stil och språk. Sålunda blefvo humanisterna själfva författare till latinska skolkomedier. De hopskrefvo för skolornas behof ett kristligt surrogat för den hedniska romaren, hvars libertina ton man dock synes ha fruktat långt mindre än hans hedniska världsåskådning. Humanisternas skoldrama vimlade af de mest grofkorniga och mustiga saker, hvilka endast skenbart skyldes af den vanligen påstrukna moraliska tendensen.

Det humanistiska skoldramat upptog med förkärlek bibliska ämnen, men på samma gång begynte Terentius som mönsterbild träda tillbaka för den form, som medeltidsdramat redan hade utbildat på detta område. Särskildt visade det sig i de skolkomedier, som vid denna tid begynte författas äfven på de s. k. folkspråken. Vid sidan af de antikimiterande skoldramerna möter man andra, som ännu lifligt påminna om medeltidens mysterier och moraliteter. Tendensen är visserligen en annan: det religiöst-uppbyggliga har fått vika för det uppfostrande, moraliserande. Det är komedispel, hvari för det mesta visas «dygd och fel». Men formen är ofta förvillande lik medeltidsdramats. Behandlingen är mera episk än dramatisk, planläggningen saknade all enhet och karaktärsteckningen är ytterst primitiv. Ansatser till något bättre kunna väl spåras i ett eller annat stycke, men endast sällan, och öfver hufvud lyckades skoldramat aldrig höja sig till den antika förebild, som ursprungligen hade föresväfvat detsamma. Det var en löftesrik förrenässans, men den bar icke mogen frukt, utan stan-

nade i ett vacklande mellan antika och medeltida inflytelser. Först en Molière, en Holberg lyckades skapa en modern komedi i Terentius' anda.

Liksom den humanistiska rörelsen öfver hufvud nådde äfven skoldramat snart den skandinaviska norden. Det förtjänar antecknas, att de första underrättelser man har om djäknespel, uppförda inom Sveriges landamären, äro från Finland. Det berättas nämligen från det lysande hof, som hertig Johan af Finland höll å Åbohus efter sin förmälning med den polska prinsessan Katarina Jagellonica, att till hofvets förlustelser också hörde s. k. «fastlagsspel», hvilka «lektes» af djäknarne i Åbo katedralskola, som härför af hertigen erhöllo en penningebelöning. Någonting närmare om dessa representationer känner man icke, men det var antagligen något af de från medeltiden nedärfda fastlagsspelen, som gick igen vid detta halft katolska hof. Faktiskt fortlefde från den katolska tidens andliga spel hos oss äfven andra traditioner, såsom t. ex. bruket att vandra omkring med «julstjärnan», en reminiscens från medeltidens trettondagsspel[1]).

Men också Terentius-föreställningar och uppförandet af latinska skoldramer torde redan tidigt ha införts i skolan. Terentius var en af de latinska auktorer, som lästes i katedralskolan, och af påbuden i tidens skolordningar framgår tydligt, att dramatiska föreställningar äfven ansågos höra till undervisningsprogrammet. Redan i Johan III:s *ordinantia* eller kyrkoordning af år 1575

[1]) Äfven detta bruk har lefvat upp på nytt i våra dagars skolor. År 1902 utkom från trycket «*Stjärngossarnes Julupptåg* efter gammal folktradition anordnadt för skolornas Luciefester». Texten är sammanställd enligt tradition från Borgå och Lovisa och melodierna jämte visor enligt tradition från Lovisa. Personerna utgöras af Herodes och hans krigsknektar samt de tre vise männen med stjärnbärare och stjärngossar.

heter det, att det «är väl lidligt, att djäknar och unge personer sig under tiden öfva med spelande uti komedier och tragedier, både på latin och svenska, på det att de som spela och de som skåda, måge taga däraf undervisning och rättelse». Skolordningen af 1611 anbefaller särskildt uppförande af Terentius' komedier, medan 1649 års skolordning ålägger historie- och poeseos lektorn att inöfva ynglingarna i latinska komediers spelande. Äfven förutsättes att stycken spelas på svenska, men i sådant fall skulle aktörerna utföra sina roller icke på vers, utan på prosa.

I Sverige hade redan vid medlet af sextonde seklet uppstått en själfständig skoldramatik på svenska språket efter mönstret af tyska förebilder, hos hvilken man finner de ofvan antydda olika riktningarna representerade. De äldsta äro rena bibeldramer, uppfyllda af reformationens anda, men till sin enkla och odramatiska form ännu lifligt påminnande om medeltidsskådespelet. Det mest berömda af dessa är en «Tobie Comedia» (1550), som tillskrifves den i reformationshistorien bekanta Olavus Petri. Något senare uppstodo antikimiterande skoldramer såsom ett utslag af de humanistiska sträfvandena, hvilka gingo jämsides med reformationen. Man möter såväl tämligen osjälfständiga dramatiseringar af episoder ur klassiska auktorers skrifter som äfven själfständigare stycken efter antika mönster. Det märkligaste är en scenisk bearbetning af den antika fabeln om Pyramus och Tisbe af M. O. Asteropherus, kallad «En Lwstigh Comoedia vidh Nampn Tisbe» (uppförd 1609), hvilket styckes förebild påvisats vara Euripides Hippolytos [1]). Den

[1]) *Viktor Lindström:* Euripideiska motiv i Asteropherus «comoedia» Tisbe. Samlaren, 20 s. 28—56.

antika förebilden har verkat, att detsamma icke besväras af skoldramats vanliga diktaktiska tendens.

Såsom en mera självständig riktning af skoldramat framstå den ofvannämnda Johannes Messenius' stycken, hvilka uppfördes af studenter i Upsala (1611—1612) och utan tvifvel voro de populäraste af den svenska skoldramatikens alster. Orsaken härtill var, att Messenius hämtade sina ämnen från den svenska sagans och historiens område, — hans gigantiska plan gick som bekant ut på att i ett halft hundrade stycken behandla hela Sveriges historia. Af de femtio blefvo dock endast sex utförda (de bästa Disa, Swanhuita och Signill). Äfven hos Messenius träder skoldramats vanliga moraliserande syfte så godt som fullständigt i bakgrunden, men till sin byggnad höja sig hans stycken knappast öfver det gamla bibeldramats ståndpunkt. Det är dialogiserad saga, ingenting annat. Och hans sista historiska stycken, «Christmannus» och «Gustaf I:s Comoedia» ha med rätta förliknats vid dramatiserad rimkrönika [1]).

Ehuru ovisst, är det icke osannolikt, att vid sidan af det latinska skoldramat äfven en och annan af den svenska skoldramatikens pjeser hade nått till våra katedralskolor redan under reformationstidehvarfvet. Men i hvarje händelse var det först vid den nyinrättade akademin i Åbo skoldramat upplefde en kort blomstringstid hos oss.

[1]) *Henrik Schück*, Svensk Literaturhistoria s. 629.

I.

Studentkomedier vid Åbo akademi.

Jakob Chronander, Erik Kolmodin m. fl.

Tideböckerna omtala, att vid de solenna festligheter, som försiggingo i Åbo till firande af akademins stiftelse, äfven ett skådespel uppfördes af studenterna. Bland de nyutnämnda professorerna vid akademin var en svensk skolrektor från Wexiö vid namn Mikael Wexionius. Denne, som vid själfva invigningsfesten den 15 juli 1640 uppträdde med ett längre tacksägelsetal, hade också tagit initiativet till celebrerande af den för landet stora och betydelsefulla tilldragelsen med uppförande af en s. k. studentkomedi. Såsom skolföreståndare i Wexiö hade han utan tvifvel varit med om komediers spelande af djäknarne, enär i Sveriges läroverk skoldramatiken ännu vid denna tid fortlefde i sitt fulla flor. Och då sådana spel, utom sitt pedagogiska syfte, äfven hade fått tjäna som festspektakel såväl vid skolornas som vid akademiernas högtider, är det naturligt, att man fann det lämpligt och värdigt att på detta sätt också fira invigningsfesten vid den nya akademin i Åbo.

Wexionius hade bildat åt sig en liten skådespelartrupp bland landets första studenter, och två dagar efter

akademins högtidliga invigning uppfördes den 17 juni 1640 under hans ledning en skolkomedi vid namn «Studentes». Det är den första kända dramatiska föreställning i Finland. Det uppförda stycket var ett af den tyska skoldramatikens mera bekanta alster, författadt af superintendenten i Stettin Christophorus Stymmelius, hvars komedi hade föranledt flere bearbetningar och öfversättningar, bl. a. äfven till svenskan af en Johannes Gevalius. Förmodligen uppfördes det i Åbo på originalspråket. Valet af stycket var väl träffadt, ty dess innehåll utgjordes af en framställning af studenternas lif och seder. Genom sin form och sin strängt sedolärande tendens var det en typisk exponent för tidens skoldramer. Den lärde regissören själf betecknade detsamma såsom det mest festliga, angenäma och för denna akt lämpliga stycke [1]).

Enligt den framställning af styckets innehåll, som Wexionius lämnat i en af honom åtta år senare utgifven vidlyftig redogörelse för akademins invigning [2]), fick man i pjesen skåda, «hurusom somliga föräldrar visa sig mycket sparsamma i understödandet af sina söners studier, hvilka då gemenligen blifva de mest flitiga, medan andra åter, som gifva sina barn allt hvad de önska, ja stundom till och med för mycket, erhålla orätträdiga, ohörsamma och lastfulla söner; vidare hurusom somliga ynglingar vid akademierna sorgligt nog öfverlämna sig åt skamlig yppighet, hasardspel och andra laster, medan andra åter, som af alla krafter beflita sig om studier, dygd och alla slags hederliga sysselsättningar, svinga sig upp till stora män».

[1]) «Festivissima simul ac jucundissima et actui huic congruentissima».
[2]) «Natales Academiae Aboensis».

Genom Wexionius' festspektakel var intresset för föreställningar emellertid väckt vid akademin, och det fortfor under den första perioden af universitetets verksamhet, från hvilken tid komediers uppförande icke sällan omtalas såväl i konsistorii protokoll som andra aktstycken. Det mest talande vittnesbördet om studentkomedins blomstring äro de originala skådespel, som författades och uppfördes af studenterna, och af hvilka några utkommo i tryck och blifvit bevarade ända till våra dagar. Mest bekant af studentkomediförfattarne i Åbo är *Jakob Chronander*, hvars tvenne kända stycken «Surge» och «Belesnack» icke blott äro vårt lands viktigaste inlägg på skoldramats område, utan äfven intaga en bemärkt plats bland hithörande alster på svenskt språk.

Utgifvaren af Chronanders komedier P. Hanselli uttalar med rätta i förordet till sin upplaga [1]) sin förvåning öfver att «minnet af en man, som ifrån sin första vistelse vid akademin ådrog sig så mycken uppmärksamhet och välvilja och vid sin afgång därifrån fick mottaga de mest hedrande loford och lyckönskningar af nästan alla dess lärare, och som sedan beklädt viktiga befattningar i statens tjänst, blifvit så litet vårdadt, att man numera icke ens kan utforska hans födelse- eller dödsdag». Endast några magra notiser om hans tjänstebefordringar är hvad man hittills haft sig bekant.

Chronander synes ha varit hemma från Tijdarp i Westergötland och hämtade äfven härifrån sitt namn genom att graecisera den första stafvelsen i hemortsnamnet. Det grekiska ordet Kronos = tid gaf upphof till namnet Chronander. Sin första undervisning erhöll

---

[1]) Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare d. 21.

han liksom västgöterna i gemen vid Skara gymnasium, hvars eforus och lektorer han tillägnar en af sina akademiska dissertationer. Vid Åbo akademi inskrefs han den 19 september 1643 såsom medlem af den sveogotiska nationen. Här gjorde han sig snart bemärkt såsom en af den nya högskolans mest begåfvade och kunskapsrika lärjungar, omtyckt och hyllad såväl af lärare som kamrater, hvarutom han hade flere förnäma gynnare, som understödde den fattige, men framåtsträfvande ynglingen. Redan år 1646 uppträdde han med ett akademiskt tal öfver sin hembygd (Oratio de Westrogothia). Bland sina främste gynnare räknade han presidenten i Åbo hofrätt Jöns Kurck och hofrättsassessorn P. Vigelius, och förmodligen riktade desse hans håg till juridiken. Han begynte sina juridiska studier under ledning af den ofvannämnda Mikael Wexionius, som synes ha lifligt intresserat sig för den förhoppningsfulle studenten, hvilken också inom kort uppfyllde sin lärares förväntningar. Chronander var 1647 respondent för andra delen af Wexionius' «Collegia ethica» samt författade sedermera under dennes inseende samt offentliggjorde under hans praesidium under åren 1649—51 en serie af nio disputationer, tillsammans bildande en *Fasciculus juridicus* af betydande omfång. Det var därtill ännu ett bland de första försöken på ett hittills i norden mycket litet bearbetadt fält, nämligen den romerska rätten. Det är en redogörelse för hufvudinnehållet af «Corpus juris civilis romanae», hvarmed författaren jämför motsvarande stadganden i den inhemska rätten. Att ämnet var alltför omfattande för att kunna erhålla en tillfredsställande behandling, har anmärkts, men att Chronanders disputationer på sin tid väckte stor uppmärksamhet, finner man af de talrika lyckönskningsdikter,

hvarmed de flesta af akademins professorer, utom andra gynnare och vänner, uppvaktade honom i anledning af arbetets utkommande och hvari de i de mest superlativa loford prisade hans förtjänster. Chronander vann juris-utriusque kandidatgrad med sin afhandling, och han synes redan vid denna tid ha varit auskultant i Åbo hofrätt, hvars president och samtliga tjänstemän han tillägnar en af sina dissertationer, hyllande dem som sina patroner och välgörare. Äfven i Viborg synes Chronander ha vistats och gjort värdefulla bekantskaper, ty också flere därboende högtuppsatta personer kallar han sina mæcenater.

Chronander afslutade sina studier vid akademin på våren 1651 med en afhandling för juris licentiatgrad *de Obligationibus,* och han är en af de sex, som på 1600-talet förvärfvade denna grad vid akademin i Åbo. Han återvände på hösten samma år till Sverige med en varm rekommendation från konsistorium till riksmarskalken grefve Magnus Gabriel de la Gardie, hvilken han äfven hade tillägnat sin licentiatafhandling.

Här gjorde han nu sitt inträde på tjänstemannabanan, skickades först som justitie administrator till Pommern, erhöll sedermera den 22 december 1660 fullmakt att vara häradshöfding på Gottland samt förordnades den 11 februari påföljande år att tillika vara borgmästare i Visby stad. Från den senare befattningen erhöll han på egen begäran afsked den 6 mars 1669, men innehade häradshöfdingetjänsten öfver «södra befallningen» på Gottland ännu i tjugo års tid, tills han den 6 nov. 1689 erhöll befrielse på grund af ålderdomssvaghet. När han afled, är icke kändt.

Innan Jakob Chronander för alltid lämnade Finland, hade han där gjort sig bemärkt och berömd icke blott

genom sina framgångsrika akademiska studier, utan äfven genom sina redan nämnda tvenne studentkomedier. Det tidigare af dem *Surge eller Flijt- och oflijtighetz Skodespegel* utgifver sig vara en «lustig Comoedia» [1]) och är författadt för att högtidlighålla den solenna magisterpromotionen år 1647 samt tillägnadt en af de promoverade, författarens trogne ungdomsvän, hans Pylades, Johannes Wassenius. Det uppfördes af studenter två dagar efter promotionen den 6 maj 1647, och författaren spelade själf den egentliga hufvudrollen. Samma år trycktes pjesen i Åbo på auktors bekostnad. I konsistorium synes man emellertid redan vid denna tid ej ha varit synnerligen väl stämd mot slika komediers uppförande. Det anfördes mot desamma, att studenterna försummade mycken tid genom styckenas inöfvande och uppförande, och vidare hade de föranledt en klandervärd osed, det s. k. tiggeriet eller uppbärandet af frivilliga penningegåfvor vid inbjudningarna till spektaklen. Då dessutom Surge icke ansågs vara original, utan påstods «vara af andra stält», fick Chronander icke trycka sitt stycke, innan han af filosofiska fakultetens dåvarande dekanus, den ofta nämnde Wexionius, lyckats erhålla en förmånlig «Censura», som särskildt framhöll styckets moraliska och uppfostrande betydelse.

Såväl af titeln som af dedikationen till Wassenius får man en föreställning om Chronanders egen uppfattning af skådespelets uppgift och verkan, en åsikt som öfver hufvud tyckes ha varit typisk för skoldramatikerna

[1]) I den långa titeln heter det att i komedin «lättja och flitighet, besynnerligen bland studerande personer, med sine rätte färgor bredevid bägges deras åtskilliga utgång beskrifves, hvarutinnan ock lärdom och skickelighet, som af bokliga konster hämtas, samt dess beståndighet med andre förvanskelige håfvor och ära, med dess obeståndighet jämföres».

under förgångna tider. Det är en blandning af riktiga och oriktiga föreställningar. Då Chronander säger, att en comoedia «är intet annat än en afmålning, hvilken oss föreställer huru uti världen tillgår, hvaraf vi kunna människiornes lefverne lika såsom uti en spegel beskåda», eller då han konstaterar «hvad lust och ljuflighet» af en komedi väckes, då är han tvifvelsutan i sin rätt. Men utile-dulci-teorin synes redan ha varit fullt accepterad af tidens skoldramatiker. Chronander betonar därför med eftertryck nyttan af komediers spelande. Den var af tvåfaldig art. Människorna lärde att rannsaka sig själfva och vakta sig för stundande olyckor. «Hennes nyttighet består ock därutinnan att af comoediers spelande corrigeres och rättes ohöflige och bondaktige seder både uti åthäfvor, affekter och tal, hvilket ej är en ringa nyttighet». Såsom skäl för att «höfliga» komedier skulle för den studerande ungdomen framställas, anför författaren lärde mäns uttalanden, af hvilka framgår att «af comoediers spelande vederkwekes och uppfriskes ens studerande persons sinne och minne, hvilket undertiden af långvaraktig studeringar mycket försvages och förderfves, och om en studiosus vill med frukt sina studier handla, så måste han vara frisk, lustig och glad».

Det är ju redan något af Stjernhjelms lefnadsglada anda öfver detta dramatiska program, ett af de första i den svenska litteraturen. Vid tillämpningen af detsamma lades tyvärr hufvudvikten på det didaktiska och moraliska, det s. k. nyttighetselementet. Redan titeln Surge = stig upp vill ju inskärpa en nyttig lefnadsmaxim, och hela stycket vill visa gagnet af flit, lärdom och «bokliga konster» samt skadan af lättja och dåliga seder, hvilka endast leda till fördärf. Men Chronander sörjde äfven för att glada och uppfriskande partier ej saknades, så

att stycket skulle kunna göra något skäl för sitt namn «en lustig comoedia».

Surge har sju akter och opererar med ett fyratiotal personer. Mellan de flesta af akterna ageras dessutom ett särskildt komiskt mellanspel, kalladt Facetiae Intercalares = inflickadt skämt, hvilket visserligen har sammanhang med hufvudhandlingen och söker inom en annan sfär åskådliggöra samma tendens, men dock bildar liksom ett helt för sig.

Ett festtillfälle af annat slag var det som föranledde Chronander att två år senare författa och låta uppföra sin andra pjes «*Bele-Snack* eller *Een Ny Comoedia,* Innehållandes om Gifftermåhl och Frijerij åthskilleliga Lustige Discurser och Domar; Hvilken bleff til Twenne Ädle, Wälborne, Höge och Fornämblige Personers *Bröllopz-Fäst*, Hållen och Agerat d. 31 Juli och 1 Aug. 1649 på then Kongl. Academien vthi Åbo».

De förnäma kontrahenter, till hvilkas bröllop stycket såg dagen, voro presidenten i Åbo hofrätt Jöns Kurck och hans husfru Kristina Horn. Till denna höga gynnare är komedin äfven dedicerad, och den säges vara «sammansatt» såsom ett tacksamhetsbevis för att det förunnats förf., såsom en «det berömliga studii juridici ringa dyrkare» att höra och bivista hofrättens «högvise tal, nyttige discurser och skarpsinniga judicia» och alltså «theoriam med praxi sammanfoga». Stycket, som trycktes på Kurcks bekostnad, handlar om «sådan materia, som med själfve tiden sig bäst lämpar och bekvämer». Bele-Snack = Friaretal utsäger i korthet innebörden af pjesen, som säges aldrig vara «agerat förr». Den innehåller hvarjehanda «Snack» om äktenskapet i det angifna syftet att försvara detsamma mot mångasförtal, och har förty samma moraliserande tendens som Surge, men skiljer sig

från detta genom större längd och ett större persontal (inalles 70). Mellanspel eller s. k. bondeakt fanns äfven i stycket, men trycktes icke, «efter han något vidlyftig är». Hvarje akt föregås här af ett «Argumentum», som i korthet angifver aktens innehåll.

Chronanders komedier äro, såsom synes, tvenne tillfällighetsstycken, författade af särskild anledning och synbarligen tillkomna i största hast, enligt hvad författaren själf meddelar och hvilket också framgår af den ojämna, ofta ovårdade versen. En sådan efemär upprinnelse var dock i allmänhet utmärkande för skoldramat, hvars raison-d'être ju äfven var att förhöja glansen af högtidsdagar och andra festliga tillfällen under skolåret. Oaktadt komediförfattandet för Chronander endast var en bisysselsättning vid sidan af hans egentliga studier, synes han dock gjort sig väl förtrogen med skoldramats form under dess senare utvecklingsstadium, då det utgjorde en sammanblandning af beståndsdelar såväl från det antika som från medeltidsskådespelet. Komediernas struktur är hufvudsakligen densamma som i det medeltida dramat. Framställningen är mera episk än dramatisk. Personerna uppträda på scenen mera berättande än handlande. Scenanordningarna äro de mest primitiva, och händelserna passera på rum, där man minst skulle vänta det. Samma akt kan spela på flere platser. Det behöfves endast, att några personer gå ut samt andra komma in, och man befinner sig plötsligt på en helt annan ort. Ett testamente från medeltidsdramat äro äfven de i Chronanders stycken uppträdande allegoriska personerna, fliten, lättjan, döden samt de båda i Belesnack förekommande änglarna, som afsjunga psalmer och föra de dödes själar till himmeln. Också det komiska mellanspelet har redan sina förebilder i den senare

medeltidens religiösa dramer och farser, ehuru det sedermera af Chronander enligt humanisternas föredöme utvecklades i självständig riktning. Slutligen har Chronander i båda sina stycken tangerat ett motiv, som var ett af de mest omtyckta redan i flere af de äldre mysterierna, nämligen parabeln om den förlorade sonen, hvilken icke sällan liksom i Belesnack uppträder under namnet Acolastus = den utsväfvande.

Från det antika dramat åter härrör bl. a. indelningen i akter och scener, okändt för medeltidsstyckena, äfvensom de uppträdande personernas vanligen latinska eller latiniserade namn. Några af dem voro direkt hämtade från Terentius, såsom Thais som namn för älskarinnan, Dromo för slafven. I de flesta fall äro de latinska namnen dock endast en beteckning för yrket eller den förnämsta karaktärsegenskapen i fråga. Den kloke hette alltid Prudentius, den glade Hilarius, krigsmannen Miles, hofmannen Aulicus o. s. v. Märkligare är den antika gudavärldens återinförande på scenen. I Chronanders stycken uppträda Venus med sina «skott», Delia med sina nät och Cupido med sin båge och ingripa i handlingens gång. Minerva, Juno och Venus framträda med sina döttrar, och själfva guden Apollo uppträder som promotor. Personerna äro samtliga klassiskt bildade, de förråda sin stora bekantskap med antikens historia och litteratur samt åberopa sig med förkärlek på klassiska auktoriteter. Äfven antika motiv inflätas icke sällan i skolkomedierna. Så hos Chronander den grekiska fabeln om Herkules på skiljevägen (Hercules in bivio), hvarom mera längre fram. Till det antika inflytandet hör slutligen den latinska koren, som afslutar hvarje akt i Surge, ehuru dess uppgift här faller utom dramat och hufvudsakligen endast afser att gifva uttryck åt

förf:s välönskningar för akademin, drottningen och andra höga personer [1]).

Det hela blir naturligtvis en sällsam blandning af hedendom och kristendom. De antika gudarne uppträda som gengångare bland de kristna under 17:de århundradet. Bibliska och antika myter inväfvas i samma stycke. Heliga och hedniska skrifter åberopas som lika goda hemulsakter. Det är humanism och reformation i innerlig förening och gifver sålunda ett bestämdt intryck af den tid, då styckena sågo dagen.

Mera modern och tidsenlig visar sig Chronander i valet af ämnen för sina komedier. Till en början hade skoldramaturgerna åtnöjt sig med att för sina stycken välja antingen bibliska eller antika ämnen. Men snart begynte man äfven rycka de närvarande förhållandena in på lifvet och framställa då för tiden alldeles moderna saker på scenen. Ett nära till hands liggande stoff för studentkomedierna voro sceniska bearbetningar af själfva studentlifvet, och man finner att skoldramer öfver detta tema redan tidigt uppstodo i Tyskland. Stymmelius' «Comoedia de Vita studiosorum», som uppfördes vid Åbo akademis invigning, utkom i tryck år 1549 och hör till denna grupp. Man antager att Chronander fått idén till sin Surge just från denna pjes, och i hvarje fall behandlar han alldeles samma ämne. Däraf föranleddes sannolikt äfven konsistorii tvifvelsmål rörande styckets originalitet. Såsom enbart en öfver-

[1]) Sådana reminiscenser från det antika dramat möta redan hos de tyska skoldramatikerna. Så förekommer koren i Nikodemus Frischlins Phasma, som uppfördes vid magisterpromotionen i Upsala 1640. Äfven här uttalar koren böner för öfverheten, men har i anslutning till styckets innehåll utfall mot påfven och påfvedömet, anabaptisterna m. fl., mot hvilka också Chronander uppträdde i Belesnack.

sättning af förebilden har Surge dock icke visat sig vara. Det måste tvärtom betraktas såsom en tämligen själfständig bearbetning, ehuru själfva temat och dess utveckling påminner om urbilden. På Chronanders tid var man för öfrigt långt mindre nogräknad beträffande långods från andra författare än i våra dagar.

Äfven ämnet i Chronanders andra stycke Belesnack, en scenisk debatt om äktenskapet, måste gälla som för hans tid mycket modernt, där han berörde spörsmål som utan tvifvel i hög grad intresserade hans publik, och där han också var i tillfälle att uppträda som den studerande ungdomens vägledare. Chronander är således en af de få af de äldre komediförfattarne i den svenska litteraturen, som hämtade sina stoff från den närmast omgifvande verkligheten. Att med kraftig mejsel göra ett grepp midt ur det lefvande lifvet, därtill förslog väl ännu icke hans primitiva konst. Ämnet måste därför utstofferas med motiv, som redan hade bearbetats af antikens och medeltidens författare. Men äfven om behandlingssättet förblef tämligen oförändradt, medförde dock valet af ämnen ur samtiden, att en mängd för tiden karaktäristiska drag och scener kunde upptagas, hvilka gifva dessa tillfällighetsstycken en betydelse i kulturhistoriskt hänseende långt större är deras litterära värde.

Vi ha redan påpekat Chronanders egen uppfattning af dramats uppgift och betydelse. Komedierna skulle på samma gång vara både lärorika och roande. Olyckligtvis lades som sagdt ännu på det förra momentet den största vikten. Detta låg emellertid i tidens anda och kan därför knappast läggas den enskilde författaren till last. Humanismen antog i de germaniska länderna en afgjordt etisk-

didaktisk karaktär. Det sedolärande syftet framträdde på alla områden. Det var sedeböckernas, dygde- och tuktespeglarnas gyllene tidehvarf. Och äfven de vetenskapliga arbeten på etikens område, som framträdde under denna tid, utgöra hufvudsakligen klassifikationer och definitioner af särskilda dygder och laster. Ett nära till hands liggande exempel är Mikael Wexionius' «Collegium ethicum», som i 13 disputationer skärskådar de olika dygderna och deras motsatser lasterna. Men icke blott i ord utan äfven i bilder från denna tid finner man symboliska framställningar af dygder och laster med det uttryckliga syftet, att de förra skola verka som efterföljansvärda, de senare som afskräckande exempel [1]).

Under sådant förhållande kan man lätt förstå, att den antika fabeln om Herkules på skiljevägen blef ett af tidens mest omtyckta och omtuggade ämnen. Redan innan Stjernhjelm hade framträdt med periodens största dikt öfver detta tema, hade Chronander i sin Surge sökt gifva en modern pendant till detsamma [2]). Styckets hjälte likställes af guden Apollo själf med Herkules, om hvilken säges:

När Herkules en yngling var,
I skogen han spatserat har,
Där blef han varse kvinnor två,
Hvilka månde till honom gå.
De kvinnor var Voluptas först,
Den andra Virtus, som är störst,

---

[1]) Äfven de akademiska konstitutionerna innehöllo ett långt kapitel med allmänna moraliska bud, hvilket hvarje termin plägade uppläsas för studenterna.

[2]) I Sverige hade också utkommit en numera förkommen lustig comoedia öfver samma tema, hvars för tiden synnerligen karaktäristiska titel lyder: «*Hercules Christianus redivivus* eller christtrognas Dygdespegel». Som bekant blef sedermera äfven Stjernhjelms Herkules dramatiserad.

Båda hans tjänst begärade,
Honom de lön ock lofvade.
Voluptas var ganska präktig,
Ställde sitt tal ljuflig, mäktig:
Följ mig, du skall lefva hvar dag
I fröjd, vällust, lättja, till behag.
Men Virtus annor ord hade,
Ej smickra hon, utan sade:
Följ mig, arbet, sorg och motgång
Skall du lida till en tid lång;
Dock därmed du dig förvärfver
Visdom och mycket godt ärfver,
Du skall komma till stor ära,
Mången ditt råd skall begära.
Då Herkules detta hörde,
Vällusten han strax bortkörde,
Följde dygden, den han med flit
Älska och lydde med högsta nit,
Hvaraf han blef med alles rop
Räknad ibland gudarnes hop.
Den Herkules visst döder är,
Dock hans like skåda vi här,
I hans ungdom, ock de kvinner
Kommo till honom, man finner,
Men dygden hafver han utvalt,
Såsom tilförene är omtalt.

Det kunde härtill visserligen anmärkas, att det är mellan flitens och lättjans gudinna Chronanders Herkules är ställd. Men då Diligentia säger sig hålla dygden öfver allt annat kär och Negligentia förklarar sig vara Voluptas' gudinna, blir ju faktiskt valet detsamma som i Herkules-sagan. Liksom Virtus i sistnämnda saga älskar ej heller Diligentia att skrymta. Hennes tjänst var rik på umbäranden, mödor och svårigheter, men det var en väg, som ledde till heder och framgång. Negligentia åter bjuder i likhet med Voluptas icke blott på lättja, utan äfven på vällust och ljufliga dagar. Uppslaget i Surge påminner sålunda mycket om Herkules-fabeln, men därmed upphör också likheten. Här äro de väljande

tvenne eller rättare sagdt sex, då man tar bondeakten med i räkningen. De båda gudinnorna få hvar sina följesvenner, och styckets moraliserande och sedolärande syfte blir nu att visa, huru det går den flitige och dygdige väl, medan lättjan och lastfullheten leda till undergång. I hufvudhandlingen är detta åskådliggjordt genom de båda hjältarne Palladius och Circejus, den flitige och oflitige studenten. Den förres bana är, såsom Diligentia redan förutspådde, mödosam och törnbeströdd. Palladius synes ej heller ha gjort sitt val med någon öfvertygelse, än mindre entusiasm. Negligentias lockelser leka äfven honom i hågen, och det är endast hans faders åstundan och löftet om slutlig fröjd, som bestämma valet. Således mera en lydnadens och klokhetens ståndpunkt. Han finner sig också till en början föga väl i flitens tjänst. En vindryck är för honom sötare än att gå till sina lärare, och han låter därför en gång af Circejus locka sig ut på en källare. Måhända skulle det ännu lyckats för denne att vinna honom för Voluptas' tjänst, ifall han icke nog odiplomatiskt skulle låtit honom genast erfara de bittra följderna af kroglifvet. Palladius får nämligen betala hela kalaset, och då han ej har penningar, måste han lämna sin studentkappa i pant[1]). Botad är han nu för kroglifvets frestelser, men finner dock fortfarande Diligentias skola tung och hård. Fattigdom trycker honom, studierna äro svåra, och därtill komma hån och förföljelser af alla slag. Men snart väntar honom lönen för hans flit. Och när han slutligen genom den akademiska lagerkröningen för alltid förmäles med Philosophia och hennes sju döttrar, de vid akademin representerade veten-

[1]) Se Valda vitterhetsarbeten s. 27—32.

skaperna, då erkänner han sig icke blott ha fått en riklig lön, utan kallar sig till och med lycksalig [1]). Det har anmärkts, att Palladius är en gudsnådligt tråkig figur, en bildningsfilister af föga tilltalande slag (H. Schück), men man får icke förbise, att författaren koncipierat karaktären sådan för att enligt styckets plan ådagalägga, att lärdomens väg var tung och mödosam, men rik på slutlig tillfredsställelse. Och genom att hela tiden göra Palladius tveksam och vacklande, har han sökt förläna honom något af individuell läggning och intresse. Skämtat har man också öfver Palladius' slutliga lön, hans förmälning med den aktningsvärda matronan Philosophia, mamma till sju icke mindre hedervärda döttrar: Metaphysica, Physica, Mathesis, Ethica, Politica, Logica och Rhetorica (G. Lagus). Hela förmälningen är ju emellertid endast en symbol af magisterkröningen, som stycket skulle fira [2]).

Det är naturligt, att vällustens representant i stycket, Circejus, skall te sig gladare och lefnadsfriskare än den inom fyra väggar studerande bokmalen. Chronander tillhörde ingalunda den strängt moraliska riktning, som endast kan tänka sig lustan i de mest afskräckande former. Han ville tvärtom just visa dess förföriska och lockande sidor. Sorglös, frisk och lustig inträder hans hjälte midt i det brusande lifvet. Med ungdomens bekymmerslösa lättsinne slutar han sitt förbund med Voluptas' gudinna. Dans, vin och spel är hans lära. Sin

[1]) Se Valda vitterhetsarbeten s. 37—40.

[2]) I en föregångare till Surge Holgeri «Troijenborg» (1632) uppträder äfven Pallas med sju jungfrur: Grammatica, Rhetorica, Dialectica, Arithmetica, Geometrica, Astronomia och Musica, de sju vetenskaper, i hvilka skolungdomen undervisades och hvilka bildade trivium och quadrivium. Jfr *Ljunggren*, Svenska dramat s. 377.

faders penningar spenderar han en lustig kväll på spelmän och vin, och möter han en skön jungfrun på sin väg, så inleder han strax en kärleksförbindelse med henne. Circejus är sålunda äfven styckets älskare och framträder alltmera som medelpunkten i det hela. I sitt galanteri visar han sig lika storslagen som spendersam. Han förärar sin Virgo guldked, ring och armband samt beställer vin, mjöd och spelmän, som utföra musik, när han dansar med henne. Till den skönas ära diktar han en visa och håller sig med en sångaresven för att utföra visan[1]). Och dock är det intet allvar på botten af denna kärleksflamma. Det är en flyktig sinnesberusning, som snart får sin mättnad. Under förevändning att resa bort lämnar han gång på gång sin Virgo för att skynda till andra, mera bullrande nöjen, såsom kroglif, kort- och tärningsspel. Det börjar gå utföre på det sluttande planet, och han införlifvar sig alltmera med den förlorade sonens i tidens skådespel så ofta återkommande bedröfliga roll. När allt är förslösadt och krediten slut, begynna lifvets bittra vedervärdigheter för Circejus. Af sina stallbröder på krogen blir han huggen, slagen och utkörd. Af sin käresta får han nu korgen med kalfskinn uti och dessutom en skur af ovett[2]). Längre behöfva vi ej följa honom i den förlorade sonens Getsemane.

Återstår nu endast sensmoralen. Den förkunnas såväl af Apollo och Palladius som af författaren själf i epilogen, men mest öfvertygande kommer den dock till uttryck i de ord, hvarmed Circejus afslutar sin vidräkning med sitt förflutna lif:

---

[1]) Se Valda vitterhetsarbeten s. 16—21.

[2]) Se Valda vitterhetsarbeten s. 33—37.

Därföre o, I ynglingar all,
Tagen nu exempel af mitt fall.
Skåden min lön, skåden min gråt,
Huru skall jag bära mig åt?
Besinnen min hjärtans jämmer,
Mitt eget samvet mig skämmer.
Om jag hade aktat min tid rätt
Hade jag varit säll på mång sätt.
Men nu är jag allom till stort spott
Och kan ej värfva något godt.
Fly alltså dryckenskap och lättja,
Ty de eder tillbaka sätta,
Varen föräldromen hörige,
Præceptorerne ock lydige,
Vakten bättre eder ungdom from,
Eljes skall er ålderdom
Gråta med mig och fälla mång tår,
Dock tiden man aldrig igen får.

Denna utpräglad didaktiska tendens möter äfven i Belesnack, hvars struktur är uppgjord efter alldeles samma mönster som Surge. Man träffar också här såväl Herkules-motivet som fabeln om den förlorade sonen, endast med den skillnad, att det senare temat är mera utveckladt än det förra. I Belesnack gäller valet mellan det äkta och oäkta ståndet, mellan den bundna och fria kärleken. Dessa båda olika former af det erotiska lifvet äro väl icke, såsom fliten och lättjan i Surge, representerade af tvenne gudinnor, utan endast af två åldriga och hedervärda mänskliga auktoriteter, Lutherius och Diogenius, af hvilka den förre uppträder som äktenskapets målsman såväl på grund af Guds bud som för det sedliga lifvets fordringar, medan den andra prisar okyskheten och det oäkta ståndet samt framhåller äktenskapets besvärligheter och kvinnans ondska. Det utvecklar sig till en lärd dispyt mellan dem båda, hvarvid Lutherius, liksom Diligentia om dygdens tjänst, erkänner att äktenskapet är ett stort besvär, men säger att det likvisst

utgjorde en långt större garanti för lyckan och ett sedligare och fullkomligare tillstånd än det oäkta ståndet. De två disputanterna, hvilka uppträda såsom något slags præceptorer eller mästare, åtföljas enhvar af sin lärosven. Den ena Apollonius ansluter sig till Lutherius' mening, medan den andra, som bär den förlorade sonens ödesdigra namn Acolastus, förfäktar åsikten, att ingen bör taga kvinnan till äkta, utan föredraga att «lustigt dansa på fri fot» [1]).

Till skillnad från Surge uppträda i Belesnack yttermera flere motståndare till äktenskapet, i hvilket afseende det senare stycket förlorar sig i onödiga vidlyftigheter och blir lösare i kompositionen. Så framträda episodiskt en munk och en nunna, hvilka förklara giftermål för lösaktighet, men af en ny äktenskapets försvarare Philippius beslås med att lefva i otukt med hvarandra. Här skall omedelbart skipas rättvisa. Munken hotas med samma straff, hvarmed Abélard fick plikta för sin kärlek till den sköna Heloïse, men frälsas genom varma förböner af nunnan, som får lämna både guldkedja, kjortel och tröja i sticket för att rädda sin amant från att förnedras. Slutligen inträder en anabaptist som den fria kärlekens ogenerade bekännare, påstående det vara allra bäst att icke binda sig vid en viss maka:

Utan kvinnan hon bör hålla försann
Rätt hvar och en för sin äkta man.
Mannen skall ock detsamma försvara,
Att hvar kvinna skall hans hustru vara.

Anabaptisten har också i sitt sällskap en äktenskapsförsvarare Milesius, som förklarar honom vara en större

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 62—71.

förförare än alla andra och slutligen jagar honom ut från scenen.

Efter denna omständliga teoretiska utläggning af äktenskapsfrågan komma vi i andra akten till de båda åsikternas förverkligande i det praktiska lifvet. Apollonius är nu på resor för att «befria sig» genom valet af en dygdesam maka. Han träffar Acolastus, och äktenskapsdispyten fortsättes nu af dessa två. Liksom Palladius och Circejus söka de öfvertyga hvarandra [1]. Apollonius är helt och hållet en pendant till den flitige studenten i Surge. Han är själf öfvertygad om äktenskapets besvär och tråkigheter, men går dock sitt öde till mötes af pliktkänsla, icke af böjelse. Det är icke ett grand af erotisk känsla hos Apollonius. På det gamla patriarkaliska sättet, som omtalas flerstädes i gamla testamentet, drager han åstad för att söka sig en ärbar hustru och medför på färden en hel mängd goda råd af en gammal erfaren man, som han påträffar. Äfven efter sitt giftermål framstår han som den förståndige och sansade äkta mannen, som i främsta rummet framhåller den praktiska nyttan och förträffligheten af den äktenskapliga institutionen. Om någon kärlek är det alls icke fråga. Det är hela vägen hustaflans på sedelagens bud grundade ståndpunkt.

Medan Apollonius vandrar på den äktenskapliga dygdens stig, har Acolastus sökt realisera anabaptistens lära eller den fria kärlekens program. Han uppträder som friare på många orter, låter välfägna sig på det bästa, mottager skänker, men när han kommit så långt, att fästmön helt offrat sig åt honom, då tager han sin hatt och far sin väg, för att börja om samma historia i

[1] Valda vitterhetsarbeten s. 67—71.

nästa gård [1]). Men de lurade bli alltmera tvetydiga kvinnspersoner och vinsten af affären därefter. Omsider är det blott om källarnymfer och glädjeflickor han kämpar på krogar och jungfruhus med sällar af sämsta slag, hvilka slutligen bereda honom samma öde, som drabbade Circejus, nämligen att blifva utkastad med sådant eftertryck, att han med njuggan nöd räddade lifvet. Hans lättsinne har varit större än Circejus' och hans straff blir äfven strängare. Han stämmes inför rätta för att ha bedragit Thais, ett fruntimmer af högst tvetydiga antecendentia, och dömes att äkta henne, som hade icke mindre än sju oäkta barn, en hård dom, då han var fader endast till det yngsta af dem. Men ett skriftligt afgifvet äktenskapslöfte fäller utslaget [2]). Nu öppnas hans ögon. Han finner att han lefvat galet och förspillt sin välfärd därför att han icke tagit sig hustru, samt råder nu hvarje ungersven att taga lärdom af hans olycka och handla klokare än han [3]).

Den moderna läsaren studsar otvifvelaktigt tillbaka för all denna didaktik, som gör de uppträdande personerna endast till ett slags lefvande exempel på vissa moraliska lärors allmängiltighet. Sådant ansågs emellertid på den tiden nödvändigt, för att gifva skoldramerna ett högre värde och de dramatiska förlustelserna ett berättigande ur kyrklig och pedagogisk synpunkt, hvilken ingalunda finge lämnas ur sikte. Det bör också tilläggas och erkännas, att tidens skoldramatiker voro fullt på det klara med att den moraliska tendensen, huru mycket den än hörde till saken, dock ingalunda var tillfyllest-

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 72—77.

[2]) Samma straff drabbade äfven den likbenämnda hjälten i Stymmelius' ofvannämnda «Comoedia de vita studiosorum».

[3]) Valda vitterhetsarbeten s. 88—94.

görande för att uppbära styckena och göra dem tacknämliga för tidens publik. Såsom redan nämndes, drog man äfven försorg om att komiska och roande element icke skulle saknas. Så var det icke ovanligt, att i skolkomedierna uppträdde narrar och upptågsmakare, s. k. larvatores, hvilkas uppgift synes ha varit att mellan akterna förlusta åskådarne med särskilda improviserade upptåg. Att de därvid voro maskerade och utstyrda i kostymer, tyckes framgå redan af namnet. Af personalförteckningen till Chronanders stycken finner man, att tvenne larvatores äfven uppträdde i desamma för att underhålla publiken med sina konster [1]).

Därmed ansåg man sig ännu icke ha gjort nog för åskådarnes uppmuntran och nöje. Från den senare medeltidens mysterier upptogs idén att i själfva styckena infläta komiska mellanspel, hvilka stundom bildade ett helt för sig, stundom stodo i samband med det spelade stycket. Ämnena för dessa voro olika. Såväl i Tyskland som i norden blef det vanligt att i dessa mellanspel framställa scener ur själfva folklifvet. Sådana bondscener förekomma i de svenska skoldramerna redan från början af sjuttonde århundradet, bl. a. i Messenius' studentkomedier. Äfven Chronander upptog från sina föregångare denna idé, men han har utvecklat densamma, måhända efter ännu okända utländska förebilder, till en hel bondekomedi, som spelades vid sidan af själfva hufvudhandlingen, vid hvilken den också var löst anknuten för att inom en lägre lifssfer uppvisa och bekräfta riktigheten af hvad hans stycke i sin helhet ville visa.

---

[1]) Larvatores synas icke sällan efter spektaklen ha fortsatt sina upptåg ute i staden samt därvid oroat personer och väckt förargelse, hvilket äfven bidrog till att bringa studenternas teaterföreställningar i misskredit. Klagomål öfver larvatorernas nattliga framfart återljuda icke sällan i tidens krönikeböcker.

Chronander har försett båda sina stycken med en sådan bondekomedi, men den till «Belesnack» hörande utlämnades vid tryckningen, «efter han något vidlyftig är», såsom författaren själf angifver orsaken[1]). Då i detta mellanspel äktenskapsfrågan antagligen belystes i bondelifvet, skulle detsammas bevarande för eftervärlden helt säkert ha varit af stort intresse. Man frestas att tro detta på grund af bondespelet i Surge, som bildar den intressantaste delen af Chronanders stycke och utgör dess största märkvärdighet. En sådan utförligt behandlad bondekomedi är en nyhet, som genom Chronander infördes i den svenska litteraturen, och den enda af detta slag vår vitterhet har att bjuda på från äldre tider. Författarens egentliga afsikt må hafva varit att endast roa sitt publikum genom att framföra tölpiga bönder på scenen och ställa deras råa och oslipade seder som kontraster mot den högre societetens, hvilka ju ej heller utmärkte sig för någon djupare förfining. Han må också huru mycket som helst i detta mellanspel ha offrat åt det burleska, som låg i tidens smak. Han må fritt ha eftersträfvat att äfven i detsamma åskådliggöra styckets lärdom, att flit och dygd ledde till välfärd, lättja och last till ofärd. Men innerst i grunden

---

[1]) Äfven andra uteslutningar synas ha gjorts i det öfverhöfvan långa stycket. Så upptager personlistan en man vid namn Marcolphus, hvilken i argumentum till 5:te akten nämnes som Apollonius' medhjälpare i att håna Delitius. Men Marcolphus har synbarligen vid tryckningen försvunnit från skådeplatsen. Studenten Petrus M. Gyllenius uppgifver i sin dagbok, att Marcolphus (narren) faktiskt hade spelats och att i stycket äfven uppträdde tre bönder (Rustici) och två larvatores. Styckets utförande hade bevistats af Per Brahe och «ganska mycket Adels folk, såsom ock annat förnämligt folk». Aftonen och natten före bröllopet hade komedianterna tillbragt «uti Kurckens sal, där vi voro mycket lustige», säger Gyllenius. Diarium Gyllenianum utg. af Reinh. Hausen s. 140.

framstår dock som styckets behållning den bild det gifver af bondelif och bondeseder från denna tid.

Af historien känner man, huru föga afundsvärd, ja rent af bedröflig bondens ställning var i vårt land i följd af de ständiga krigen och däraf föranledda utskrifningar och tryckande pålagor. Ur tidens handlingar framgår, att det särskildt var tvenne plågoris, hvaröfver bönderna klagade såsom den egentliga orsaken till deras djupa elände. Det ena var ryttarnes och knektarnes våldsgästning hos allmogen, hvarvid det tyckes ha hört till vanligheten att röfva och plundra böndernas egendom, öfverfalla dem med hugg och slag samt våldföra deras hustrur och döttrar. Det andra ännu värre plågoriset utgjorde fogdarnes och skatteindrifvarnes oerhörda prejerier, hvarigenom allmogen formligen utsögs och hölls i den största fattigdom. Talrika äro de besvär, som härom befinnas hafva inlämnats till regeringen. I särskilda fogdeordningar, mandat och patent sökte de regerande stäfja detta onda, och tidtals inträdde äfven förbättring i allmogens ställning, men landets aflägsna läge från rikets centrum gjorde, att sådana djupt inrotade missbruk här kunde mera ostördt fortgå och frodas.

Chronander synes under sin vistelse i Finland ha gjort sig väl förtrogen med dessa missförhållanden, ty det är just bondens förhållande till fogden, som utgör hufvudinnehållet i hans mellanspel [1]). Huruvida författaren följt någon främmande förebild, må lämnas osagdt, men det hela gör intryck af en studie på nära håll. Det är det tröstlösa i bondens ställning, att endast vara en

[1]) Före Chronander hade Andreas Prytz i sin comoedia «Olof Skottkonung» infört tvenne bönder, som beklaga sig öfver «fogdekaren». Äfven i Samuel Brascks «Den förlorade sonen» klagar bonden Sven i Gälet öfver tunga utlagor, skjutsning och gästning m. m.

utsugen legodräng åt en sträng husbonde, som föranleder tvenne af styckets bönder att kasta yxan i sjön, gifva jordbruket på båten och helt förskrifva sig åt Negligentias tjänst med latmansdagar och rummellif på köpstadens krog [1]. Och det tyckes endast vara fruktan för fogden, som afhåller de andra bönderna från att göra sammaledes. Ty fogden är deras gemensamma buse. Äfven för de arbetsamma och hederliga bönderna framstår han som den girige skatteindrifvaren, hvilken icke blott skall hafva «pälsagiälan», «landgillet», «taxen» och smörskatten, utan därtill ännu förplägas med gästabud och brännvin samt uppvaktas med skänker både af större och mindre värde, såsom ett par «strumpor och klippings skinn» samt en «stor förgyltan sked» och en hel oxe. Först sedan fogden sålunda blifvit smord, vågar man framkomma med en ödmjuk snuplicas [2] (supplik). Och denna innehåller:

Laga så, att vi icke mera skula
Skjutsa och mata de knektarna fula,
Förty när de komma i våra gåla,
Snoka de i hvar vrå och äro snåla.
Heylin, drängen, och mig strax köra de ut
Med sina kroksablar och hvassa spjut.
Men pigan och konan slå de i sänga omkull
— — — — — — — — — — — —
Ha vi öl, till vår dotter han friar,
När det blir allt, han oss båda hijar.
Han rister och skakar mitt gamla skägg,
Vänder foten upp, slår hufvud i vägg.
Gode hossbonde, jag beder rätt er,
Att den blårocken icke kommer mer,
Ty han kittlar med sabeln mången stund,
Att jag vill gå både från gård och grund.
Ve den såsom deras narri lider,
Ty ryggknoten därefter hårdt svider.

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 9—12.

[2]) Redan på denna tid synes det ha varit vanligt, att bönderna använde utländska ord på ett förvrängdt sätt. Chronander har upptagit flere sådana för att göra imitationen af bondespråket så komplett som möjligt.

Utan tvifvel inträffade det väl icke så sällan, att bönderna gjorde motstånd mot sina plågoandar och bortjagade fogden, hvilket ledde till slemma följder för desamma. Det är alldeles riktigt uttänkt af Chronander, att han låter motståndet utgå från de försumliga och lata bönderna. När de en dag efter hemkomsten från köpstaden, där de förlustat sig med öl och vin och förty hafva det rätta humöret, möta fogden, hvilken som vanligt fordrar uppdukadt bord med brännvin, skatterna och skänker, välkomna de honom med slag af brunnsbilan och yxhammaren, så att han tager till flykten, lämnande sin «våtsäck» i sticket, hvari bönderna finna »en skrifven bok»:

Tag den hit, jag vet hvad han betyder,
Stor skatt och ondt han på oss båda bjuder.
Förty af denna bok plägar han räkna ut,
Att han tager bort både oxe, ko och stut.
Därföre skall jag rifva dig sönder,
Aldrig skall du mera lura bönder.
Hå, hå, granne, var nu lustig och glad,
Förty vår fogde fick ett skönt karbad.

Men glädjen öfver denna bedrift blef ej långvarig. Fogden kommer igen med manstarkt följe, inför hvilken åsyn den ena af »skälmarna« förskräckt utropar:

Är utridaren med, stackars min smörask,
Rätt nu får han gäster, ja flinker och bask
Min kvinna hon kärnar en skön smördask,
Men utridaren tar den i sin skinntask.
Tunna kärnemjölken skall jag supa,
Men han smörjer väl sin stora strupa.
Se fogden kommer med sina drängar,
Stackars bonden får visst feta slängar.

När fogden nu med hela sin myndighet hotar att stämma dem till tinget för öfvervåld på kronans tjänare

och kräfver ut skatt för tvenne år på en gång, taga bönderna till bönboken och tillgripa ett medel, som vanligen plägade vara mycket verksamt, nämligen att som frivilliga böter för sveda och värk erbjuda en bock och en oxe, ett «skönt kalfskinn» och en «brynost i våtsäcken». Men fogden är obeveklig och befaller sina karlar att slå dem i fjättrar. Endast genom grannarnas mellankomst, hvilka gå i borgen för penningars anskaffande, rädda de sig denna gång ur fogdens klor. Men blott för en kort tid. Ty då bönderna förslösa de upplånade penningarna på «öl, vin och toback» och vid fogdens förnyade besök icke kunna betala skatten, blifva de fängslade och sättas i tornet.[1])

Sådant är slutet på denna bondekomedi, som för visso innesluter ett stycke kulturhistoria från 1600-talet. Det är en på scenen lefvande gjord illustration till det förtryck, som vid denna tid öfvades mot bönderna af kronans uppbördsmän och krigsfolket. Det är, såsom Ljunggren framhåller,[2]) «i sjalfva verket en sorglig lärdom, som af detta stycke kan dragas, ty den säger, att bonden måste arbeta och träla för att kunna ej blott betala fogden sin skatt, utan äfven tillfredsställa dennes råa snikenhet, hvaremot de lata, som ingenting hafva, lätt frestas att med våld möta fogdens kraf och blifva derföre till slut straffade.» Således en lärdom af helt annat slag än den allmänt moraliska i stycket. I det bedröfliga läget är det ingen skillnad mellan de arbetsamma och de försumliga bönderna. De förra äro i lika hög grad utsatta för fogdens prejerier, men kunna tack vare sitt flitiga arbete bättre tillfredsställa hans

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 42—60.
[2]) Svenska dramat s. 534.

girighet. Författaren har synbarligen eftersträfvat naturtrohet i framställningen, och han har också lyckats göra sina bondescener rätt lefvande för åskådaren. Af särskild effekt är den underström af djup satir, som är lagd äfven i de arbetsamma böndernas tal om och till fogden och det hyckleri, som tillika präglar deras förhållande till den gemensamma plågoanden. Ett väl funnet drag är också att i detta orättvisa system söka orsaken till den likgiltighet för arbete och den böjelse för fyllerilasten, som utmärker det ena bondeparet. Den ena af stallbröderna säger:

Ja fritt låt man andra jorden bruka,
Och för hvar en padda sitt bord duka.

De önska komma ur sitt eländiga träldomstillstånd. Herremannalifvet står för dem som det eftersträfvansvärda idealet. De vilja afkasta bondejackan och kläda sig i fina kläder, för att sedan «på gatorna svansa» och lustigt «med köpstadspigorna dansa.» Att skaffa sig ett rus på krogen och liksom herrarna dricka ädelt vin och spela kort, är för dem summan af lifvet, men också under rusets glada ögonblick framkommer tanken på den skattdragande bondens tunga lott och det skinneri, för hvilket han är utsatt. Sådant föder äfven falskhet i hjärtat. Till det yttre äro de ödmjuka, taga «myssan af, göra kors och niga till mark», men i sitt inre äro de uppfyllda af hat och förbittring, och hvilket jubel är det icke, då de en gång under rusets mod våga riktigt klå upp sin förtryckare och jaga honom på flykten:

Velligt godt folk, såge I nu fogden vår,
Hvilka sköna knapricoler han slår.
Det var annat än dansa med min kulla
Och sin tjocka buk med fläsk uppfylla.

Men sådan uppstudsighet kostar bonden dyrt. Han jagas obarmhärtigt från gård och grund och får i tornet plikta för sin bristande respekt för öfverheten. Äfven de flitiga böndernas lott ter sig ej ljusare, än att de prisa sig lyckliga, om de med stor svett och möda jämt och nätt kunna skaffa sig födan.

En egendomlighet i denna bondekomedi är rolldubbleringen, två arbetsamma och två lata bönder. Det har varit nödvändigt för dialogens skull. Men för öfrigt är det knappt någon karaktärsolikhet dem emellan, den ena bonden är den andra tämligen lik. I krogscenen tyckes det som om Nimmergodt vore en större drinkare än Tubbe. Den senare är mera mildsinnad mot sin bondkäring, han vill hemföra vin åt henne, medan Nimmergodt anser:

Vattubötta kan henne bäst smaka,
Och sedan därpå en grof stampekaka;
Ty blifver käringen drucken och vred
Så bultar jag henne som en stark smed.

I fogdescenerna synes Nimmergodt vara den fegare, medan Tubbe äggar hans mod och stärker hans förbittring. Men för öfrigt äro de som stöpta i samma form, och detta gäller i än högre grad de arbetsamma bönderna, Dragval och Styrbjörn. Öfver hufvud äro de samtliga tecknade med stor realism utan minsta spår till idealisering. De framstå i hela sin naturliga råhet, oslipade och karska. Hemma i bondgården tuktas käring och piga med läderpiskan, borta på krogen dricker bonden «tolf klunkar» i taget, tills han «vippar omkull» och slutligen betalar källaresvennen med yxhammarslag. Fogden åter anfalles med brunnsbilan. Det är den råa styrkan, dock äfven parad med knipslughet och illmarighet samt försök att i det

längsta rädda skinnet. Äfven stilen är realistisk och grofmejslad samt står i fullt samklang med innehållet. Flere kraftiga och verksamma partier kunna påvisas. När de båda bønderna af sina välvilliga grannar fått låna penningar till skatten, men förstört dem på brännvin och öl, bjuder Nimmergodt sin hustru som pant för lånet och tecknar följande afskräckande bild af henne:

Men en gammal käring ligger himma,
Den är surbent och ögonen rinna,
Hon orkar hvarken gala eller gapa,
Grinar illa och tänderna de skaka,
Tager den, emellan eder byter,
Ej något annat du nu af mig snyter,
Om någon vill hafva mera därtill,
En drunt af öxen jag honom gifva vill.

Man finner äfven spår till försök att lokalisera händelsen i vårt land, i det bonden Dragval i sitt tal använder finska språket i uttrycket «arme mies», tydande på att scenen af författaren tänkts förlagd till en finsk trakt. [1])

Chronanders bondekomedi är utan tvifvel en af vår äldre litteraturs största märkvärdigheter, men äfven i öfrigt förekomma i hans pjeser flere för tiden karaktäristiska drag. Ett sådant är den humanistiska lärdomsprägel, som hvilar tung öfver desamma. Lärdomsprålet var ett af tidens allra vanligaste lyten. Tager man hvilken skrift som helst i handen, så skall man finna den utstofferad med lärda citat i sådan mängd, att man formligen förlorar sig i desamma. Och detta gäller icke blott de akademiska arbetena, utan tidens litteratur öfver hufvud.

[1]) Man har äfven antagit, att «mies» vore ett tryckfel i stället för «mes». Men mot detta antagande talar den omständigheten, att äfven i Belesnacks slutakt Thais' oäkta barn tillropa sin nya fader på finska: *Hyvä fari, anna minu leipä, ruoca, ruoca, ruoca, anta, anta.*

Vitterheten kunde så mycket mindre undgå att beröras af det lärda manéret, som den för det mesta idkades vid akademin. Man ansåg det vara i sin fulla ordning, att t. ex. skådespel, som skrefvos och spelades af studenter, äfven borde utgöra ett slags lärdomsprof, som skulle visa deras humanistiska bildning och förtrogenhet med de klassiska författarne. Sålunda uppstod den lärda studentkomedin, till hvilken äfven Chronanders stycken höra.

I båda styckena uppträda personerna som klassiskt lärde, hvilka oupphörligt föra denna lärdom på tungan. Den flitige Palladius gör intryck af en lärdomsautomat, som ständigt uppradar citat ur författares skrifter. Synnerligen belysande är i detta afseende hans slutmonolog i Surge, där han hänvisar till sina läromästare:

Af Epicteto har jag lärt
Lida hvad Gud hafver beskärt.
Boëtius mig undervisar
Vara ödmjuk, det jag högt prisar.
Människors hat lida tålig,
Luther bjuder vara rolig.
Med Xenocrates jag rustar
Mig emot kroppens onda lustar.
Rätt bruka lyckan Ausonius,
Intet frukta olycka Tullius,
Aldrig högfärdas Publius,
Ingen smäda Nazarius,
Att girighet fly Eumenius,
Ej bedraga Lucretius,
Vara tacksam Valerius,
Ej missunna Horatius,
Vara rättfärdig Lampridius,
Ej olydig vara Ovidius,
Tala sanning Phocylides,
Ej söka fördel Sophocles,
Vara barmhärtig Augustinus,
Ej vara vredsam Julius,
Gudfruktig lefva Basilius,
Omsider salig dö Ambrosius.

De klassiska auktorerna äro de öfvervägande, men ofta skall äfven bibelkunskapen visas. Simson och Herkules stoltsera vid sidan af hvarandra som starka hjältar, likaså Salomon och Cato som mästare i visdom. Stundom citeras äfven nyare tiders lärde såsom den store Scaliger, Reusnerus m. fl. Till och med de lärda rabbinerna åberopas. I de flesta fall citeras sådana auktoriteter såsom stöd för de åsikter, som af personerna uttalas. Då t. ex. Lutherius och Diogenius i «Belesnack» tvista om det äkta ståndets förmåner och olägenheter, visa de sig båda synnerligen förtrogna med antikens kvinnovärld. Som exempel på utmärkta kvinnor och hustrur uppräknar den förre Artemisia, Aspasia, Histrina, Corinna och Hortensia, Cleobulnia och Cornelia, Corinteia och Argentaria, Calpurnia, Baptista, Sulpitia m. fl. Diogenius söker öfverbjuda honom med lika många afskräckande exempel:

Clytemnestra, drottning, hon ihjäl slog
Sin man Agamemnon och därvid log.
Flavia också dräpte Fabritium,
Valeria sin man, kejsar Claudium,
Theophania kejsar Romanum,
Zoa ock sin man Argiropolum.
— — — — — — — — — —
Heristilla, Prognes och Medea
Dråpo sin egna barn samt Altea,
Drottning Brunichilda lätte taga
Sin man, barn, moder, förstar af daga.

Stundom åberopas äfven lärda auktoriteters uttalanden såsom motiv för någon handling. Palladius vågar knappt företaga sig något utan att hafva stöd i någon författares ord. Sina smädare tillbakavisar han med en sentens af Basilius. Till och med när han tager sig en promenad, måste han hafva lof dertill af Ovidius och Cato. Mot vinets fördärf har han många lärde mäns uttalanden, och själf skulle han ej våga sig på källaren,

ifall icke Seneca skulle råda därtill såsom en vederkvickelse mellan studierna. [1])

Ännu mera förvånas man, då man finner, att äfven de lättjefulla studenterna, som afsky alla studier, äro lika hemma i lärdomens annaler, och att till och med damerna voro väl förtrogna med den klassiska mytologin och historien. Högst kuriöst är det, att också samspråket mellan de älskande antager samma lärda prägel. När Circejus gör sin kärleksförklaring, tilldömer han sin älskade guldäpplet, liksom Paris åt Venus, tilläggande:

Ty din skönhet mig behagar
Såsom hände fordom dagar,
Att Euryale alla bevekte,
Och Sthenyo, när ögon lekte.
Herkules för Dejanira,
Pelops för Hyppodamia,
Aeneas för Lavinia
Utstodo fältslag, för än de
Dem fingo; detta märk och se!

Och den sköna jungfrun besvarar detta tal med samma mynt:

Helena sina ådror uppslog
För Paris och sitt lif borttog.
Cleopatra Antonius,
Alcestis sin vän Admetus
Älskade ock utaf hjärtans grund;
Så kär är du mig uti all stund.
Dock ej otrohet mot mig haf,
Som Jason Medea öfvergaf,
Gör du det, jag med Porsia
Kortar mitt lif och Pantea.

Icke stort mindre sprudlande af klassisk lärdom äro äfven samtalen mellan Acolastus och Virginea i Belesnack.

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 27.

Vi ha härmed öfverkommit till de erotiska scenerna i Chronanders stycken, äfven dessa karaktäristiska för tiden. Utom i de tyska skoldramerna hade Chronander i den svenska litteraturen tvenne på den tiden omtyckta förebilder på den erotiska dramatikens område: Asteropherus' Tisbe samt Messenius' Signill. Han tyckes också ha känt båda dessa stycken. Älskaren i Surge säger till föremålet för sin ömma låga:

Pyramis för Tisbe blef död,
Habor för Signel led den nöd.
Så kär håller jag dig, korall,
Uti allan lust, ja dödens fall.

Det är dock icke, såsom i nämnda förebilder, tragikens stora kärlek, som slutar med de älskandes uppoffring och död, hvilken möter hos Chronander. Det är snarare lustspelets flyktigare, mindre konfliktrika erotik. Men man finner dock, att Chronander i mångt och mycket tagit intryck af nämnda stycken. Ett och annat direkt lån torde till och med kunna påvisas. Apollonius' tal till sin trolofvade: «När blodet är varmt och kinderna röde, väl är den, som en skön jungfru är öde» är synbarligen hämtadt från epilogen i Messenius' Signill, där motsvarande strof lyder: «När blodet är varmt och kinderna röde, säll är den, som något godt är öde». Hans älskare följa gemenligen det råd, som Messenius' gifver i samma epilog, att «Allt frieri bör visst med hast gå fort, På en afton låt allting blifva gjordt.» De äro erotiskt anlagda naturer, hvilka så fort de få syn på en «fin dame», genast upptändas af kärlekens glöd och under stort lofprisande af hennes skönhet framställa sig som dödligt förälskade. Såsom prof på den tidens galanterispråk må vi lyssna till huru Circejus prisar sin sköna:

Du sköna Nymfa är behaglig,
Blif mig en vän alltid daglig,
Mig behagar din skön gestalt,
Din sedighet ock öfver allt.
Apelles ej conterfeger
Den sköna skapnad, som du äger.
Som stjärnor din ögon skina,
Ansiktet rubiner fina.
I hvar din kind är en ros röd,
Aldrig borde du blifva död.
Af ditt tal hjärtat kittlar,
Medusa guldhår här glittrar.
Din mun är sötare än socker
Din fingrar är små gulddocker.
Som Hesperus på himmelen står
Pryda dig läppar och ögonhår.
Din hals är som hvit elfenben,
Brösten som alabastersten.
Som näktergal klingar din röst,
När du talar, får jag stor tröst.
I ditt kött pryda din senor,
Rödt silke äre dina små ådror;
Händer, armar, alla lemmar,
Af stor skönhet det glemmar.
Ehvar du träder, straxt en ros
Upprinner som en skön turkos.

Till galanteriet för den sköna hörde äfven att skänka henne guldarmband, att dansa och spela bräde med henne samt uppvakta henne med en serenad till «en god natt». Efter Messenius' föredöme upptog Chronander visan i «Surge», ehuru hans lyriska anlag ej voro stora. Chronanders *En ny wijsa* [1]) har icke dess mindre sin märklighet såsom varande den första i egentlig mening lyriska dikt i Finlands svenska vitterhet. Skrifven till en folkvismelodi, prisar den endast i förbigående jungfruns dejlighet, för att med så mycket större eftertryck framställa hennes dygd och trohet, tukt och sedighet, snällhet och ljufliga umgänge. Visan saknar dock formens

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 24—26.

smidighet och all lyrisk flykt och innerlighet. Men Chronanders åhörare af visan voro nog icke bortskämda, och helt visst var äfven för dem liksom för den sköna jungfrun, till hvars ära den var diktad, «hvar bokstaff en pärla klar».

Genkärlek hos de unga damerna synes dock icke ha varit så lätt vunnen. Därtill fordrades i vanligaste fall bistånd af Cupido eller Venus, hvilka likvisst med den största beredvillighet ställde sig till de unga männens förfogande. Först sedan kärleksgudinnan träffat med sina «skott», tändes det unga kvinnohjärtat i brand[1]). Men då blir också glöden lika stark som obehärskad. Ett «ljufligt famntag» blir den lätt vunna lönen för älskaren, och bröllopet firas i en handvändning, ty

Kärleken ej dröjsmål lider,
Ju längre som han förbider,
Ju mer varder han upptänder,
Brinner ehvart man sig vänder.

Chronanders framställning af kärleksspelet påminner i detta afseende mycket om Asteropherus' Tisbe.

Det var den poetiska kärleken, enligt tidens uppfattning. Men i «Belesnack» framställes äfven den prosaiska, där känslan träder tillbaka och äktenskapet mellan de unga ingås, emedan kyrko- och samhällsordningen fordrar det. Äktenskapskandidaten vänder sig härvid till föräldrarna med sitt anbud[2]), och först sedan det föreslagna partiets fördelar vägts emellan dem och flickan, skänker

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 18, 74—75.

[2]) Apollonius yttrar:

Förty Kyrkie ordningen det fordrar,
Att man först föräldrarna anmodar.

Valda vitterhetsarbeten s. 78—86.

fadern bort sin dotter. Det var synbarligen det alldagliga och vanliga på författarens tid. I full öfverensstämmelse med tidens etik ansågs äktenskapets grundval uteslutande böra byggas på kvinnans dygd. I förhållande därtill voro alla andra förmåner, såsom penningar och skönhet, att skattas för ringa. Att blifva försmådd af den sköna hölls däremot för en stor skam. Tidens symboler för frieriafslag voro en stor korg[1]), ett kalfskinn och en hvit hatt. Korgen skulle vara för att »hämta spåner och småstenar uti», kalfskinnet för att göra sig «ett par sköna friare-stöflar utaf» och hatten för att «plocka nötter uti». Många andra speglosor fick den försmådde uppbära på köpet. Han erbjöds att få följa de båda lycklige «uti säng», och han fick «lof att ligga under sängen och säja till, när hönsen gala». Så föga finkänslig och hjärtlös var man på den tiden mot den försmådde älskaren![2])

Den lösa kärleken spelar äfven in flerstädes i Chronanders stycken. De fria förbindelserna ha icke blott en teoretisk förfäktare i en anabaptist, ett utslag af lutheranismens uppfattning af denna sekts läror, utan äfven anhängare, som praktiskt söka förverkliga dessa läror, nämligen de båda hjältarne Circejus och Acolastus, särskildt den sistnämnde. Han framträder som en kringresande förförare, hvars sak är att bedraga unga kvinnor, hvarför han äfven på styckets föga polerade språk kallas en «byytjur». För att fullända bilden af Acolastus' bedrifter har författaren äfven gifvit en för tiden säkert karaktärisk, men högst krass och rå krogscen med druckna sällar och en hårslitande batalj om en källarnymf, som

---

[1]) Delitius: Ja fast du har sporar, sju alnar lång,
Likväl skall ej korgen vara dig trång.

[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 86—87.

är lika «fal för alla» och lofvar den vinnande att få «blifva hennes öfver natten gäst». Skildringen är här så detaljerad och realistisk, att den otvifvelaktigt är målad efter verkligheten.

Den osedligaste form af erotik var dock den, som bedrefs bakom förlåten af de katolska klostrens murar. Chronanders framställning af densamma gör ett så mycket vidrigare intryck, som han i en nunnas mun lagt skildringen af hennes kåpbeprydda älskares förförelsekonster, hvarefter på scenen förberedelser träffas till det barbariska straff, från hvilket endast nunnans förböner räddar den kärlekskranke munken. Sådant var förmodligen i tidens smak, och författaren har inlagt denna för stycket helt öfverflödiga episod endast för att gifva näring åt sina åskådares och läsares strängt antikatolska stämning. Vi finna också i dessa scener några af lutherdomens då för tiden rika anklagelsepunkter mot papisterna. Påfven var en Antikrist, som sålde Guds rike för penningar och hvars väg ledde till «helvetets grund». Klostren voro otuktsnästen, där oäkta barn i stor mängd framföddes och dränktes i klosterdammarna, hvarför äfven påfven behedras med namn och värdighet af skökovärd m. fl. lika fula epitet, hvilka emellertid utan tvifvel senterades af tidens publik. Slikt var icke heller ovanligt i det protestantiska skoldramat i Tyskland, där till och med hela stycken skrefvos riktade mot katolicismen och munkarnas otuktiga vandel [1]. Chronander hade sålunda utländska förebilder att åberopa, men i svenska skoldramat äro hans klosterscener

[1]) Så författade bl. a. den på sin tid bekante Nürnbergdramatikern *Jacob Ayrer* (d. 1605) en komedi «Der verlaufft Franciscus», hvars innehåll framställer hurusom en munk under den heliga Franciscus mask söker förföra en ung och skön änka.

ensamstående [1]. Det var utan tvifvel ett utslag af den ortodoxa och antipapistiska anda, som då var rådande vid Åbo akademi.

Medan Chronanders komedier som sagdt i kulturhistoriskt afseende erbjuda ett stort intresse, är deras estetiska värde däremot långt ringare för eftervärlden. Som konstnärliga produkter stå dessa stycken icke synnerligen högt. Man spårar visserligen ett och annat drag från det klassiska dramats mera fulländade formgifning, men i det stora hela kvarstodo de ännu på medeltidsskådespelets primitivare ståndpunkt. Framställningen är, såsom redan ofvan framhållits, snarare episk än dramatisk. Personerna beskrifva sina karaktärer, i stället för att dokumentera sig genom handlingen, och berätta sina upplefvelser, hvilka endast sällan försiggå inför åskådarnes ögon. Frieriscenerna äro nära nog de enda, som verkligen föreställas på scenen. Men man saknar äfven i framförandet af det erotiska hvarje tillstymmelse till konflikt eller dramatisk intrig. Konflikterna hos Chronander inskränka sig för det mesta till lärda dispyter om företrädet af den ena eller andra etiska principen. Enligt hans uppfattning var äfven scenen en akademisk kateder, från hvilken en lärd tes skulle framställas till offentlig granskning med opponenter, som skulle angripa densamma, och respondenter, som skulle taga den i försvar. I Surge är det om flitens eller lättjans företräden den lärda dispyten gäller, och personerna uppträda och handla hufvudsakligen endast för att bevisa riktigheten af den ena eller falskheten af den andra åsikten. I Belesnack disputeras på samma sätt om

[1]) Utfall mot påfvedömet förekomma dock äfven i andra svenska skoldramer, såsom t. ex. i A. Prytz' Comoedia om «Konung Gustaf Then Första».

det gifta eller ogifta ståndets företräden, men här tyckes den juridiska processformen mera än den akademiska disputationsmetoden ha föresväfvat författaren. Personerna framträda nära nog som tvistande personer inför en domstol. När någon framställer en mening om styckets tema, frågar en annan, huru han kan bevisa detta. Såväl Guds som världslig lag åberopas, och talet får stundom en tydlig bismak af kanslistil. Det hela slutar ju också med en domstolsscen.

Kompositionen har intet sammanhang, utan sönderfaller, särskildt i Belesnack, i en hel mängd löst förbundna episoder, hvilka endast hafva det gemensamt, att de beröra samma sak. Är handlingens enhet förbisedd, så gäller det i än högre grad om ortens och tidens. Öfver hufvud gifver författaren inga antydningar om hvar hans stycken spela, ej heller angående tiden, när händelserna passera. Af innehållet är man berättigad att draga den slutsatsen, att skådeplatsen är förlagd till Åbo stad och dess närmaste omgifningar samt att tiden är den närvarande. Men svårare skulle det blifva att närmare söka angifva platserna för de skilda akterna och scenerna. I Surge synes handlingen för det mesta vara förlagd till någon gata i Åbo eller till stadens källare, där också kärleks- och frieriscenen mellan Circejus och Virgo försiggår och dit till och med gudarne ej hålla sig för höga att infinna sig. Uppträdena mellan bönderna och fogden måste väl tänkas passera någonstädes på landet i närheten af staden, och på landsbygden spelar äfven den scen, hvari Circejus' fader och moder klaga öfver sin förlorade son. Promotionen försiggår på själfva akademin. För många andra scener blefve det däremot mycket svårt att angifva någon bestämd plats, och huru litet Chronander bekymrade sig om den

saken, framgår däraf, att samma scen ofta är förlagd till flere orter. Ännu svårare blir ortbestämningen i Belesnack. Om man undantager femte aktens tredje scen, som synbarligen spelar utanför en krog, och sjätte aktens andra scen, som försiggår inför domstolen, finnes intet som antyder rummet för de öfriga scenerna. Apollonius uppgifver sig i flere akter vara på resa, men i hvilka trakter får man icke veta. Slutligen sammanträffar han någonstädes i världen med den af honom eftersökta Pulcheria. Man kan väl ej tänka sig en större förvirring, och huru litet Chronander aktade på tidens enhet, framgår bäst af anakronismen med munkens och nunnans uppträdande i Belesnack, som dock måste tänkas spela i den närvarande tiden och i vårt land. I regeln synes skoldramat icke ha lagt an på någon illusion hos åskådarne, och tidens publik tyckes i detta afseende ha nöjt sig med mycket litet. Den var tillfredsställd med att se handlingen i en rad af bilder draga förbi på scenen och frågade icke efter om hvad den skådade bildade ett motiveradt helt, en fortlöpande serie af orsak och verkan.

Chronanders stycken äro som de svenska skoldramerna öfver hufvud författade på den för tiden vanliga knittelversen med dess oregelbundna rytm samt omväxlande manliga och kvinliga rim. I Surge är knittelversen för det mesta åttastafvig, men några afvikelser förekomma likväl. Böndernas knittelvers räknar konsekvent ända från 10 till 12 betonade eller obetonade stafvelser, medan fogden åtnöjer sig med de vanliga åtta stafvelserna. I Belesnack är versen i regeln tiostafvig, men där förekommer äfven en rytm med omväxlande nio- och åttastafviga versrader, någon gång äfven åtta- och sjustafviga, såsom t. ex. följande:

Hell, säll, och hörer mitt begär,
Jag beder, I mig råde,
Jag vill mig söka en vän kär,
Att det sker utan våde.

I versbehandlingen höjer sig Chronander icke öfver sina samtida. Hans vers är knagglig och oslipad, och då rimmet är knittelns egentliga hållpunkt, må anmärkas, att man öfverallt träffar på rim af ganska primitivt slag. Det var ett mycket vanligt fel hos tidens skalder.

En nyhet, som tyckes utvisa, att Chronander kände till det engelska komödiantdrama, hvilket vid denna tid och redan tidigare florerade i Tykland, är att tre af de längre scenerna i Belesnack äro författade på prosa (akt. V sc. 1—2, akt. VI sc. 1). I den sistnämnda förekomma i dialogen s. k. afsides samtal, utmärkta genom parenteser. Man kan egentligen icke se något skäl, hvarför just dessa scener, som handla om frieri, äro affattade på prosa [1]. Utan tvifvel åsyftade författaren ingenting annat än omväxling i det långa versifierade stycket, och i så fall har han äfven nått sitt mål, ty man läser gärna denna prosadialog, där språket är rent och naturtroget, om också kryddadt med grofheter i tidens vanliga stil.

Chronanders språk bär spår af tidens råa samtalston och är äfven i detta afseende af kulturhistoriskt intresse. Älskade man engång att på teatern se framställda okyska ämnen, slagsmål, prygel- och blodsscener, så stötte man sig ej heller vid ett grofkornigt språk, som var uppfylldt af realistiska kraftuttryck och ekivociteter, men framför allt visade sin uppfinningsrikedom i användandet af okvädinsord. Att detta var ett tidslyte, fram-

[1]) En af Chronanders företrädare, den ofvan nämnde Andreas Prytz hade redan användt prosadialog i de bondescener, som han inflickade i sina stycken. Öfvergången till prosa är sålunda hos honom bättre motiverad.

går af de talrika injuriemål, hvilka tidens domböcker omtala såsom väckta för användande af grofva skällsord, och hvilka vanligen försonades med några silfvermarkers «läppegäld» [1]). Också Chronanders stil är präglad af en sådan grof realism. Han skyr icke att säga sakerna vid deras rätta namn. Hans personnager ha tidens hetsiga temperament och gifva uttryck åt sin vrede i de kraftigaste invektiv. De öfverösa hvarandra med skällsord sådana som «padda», «maashund», «gödesvin» m. fl. Äfven kvinnornas tunga är alls icke finare. Till och med de uppträdande gudinnorna sky icke, när de råka i harnesk, att traktera hvarandra med allehanda variationer på det fula ordet «sköka». Öfver hufvud vimlar dialogen af plumpheter så grofva, att man i sanning måste förvåna sig öfver att styckena kunde åskådas af «ädle fruar, dygderike matronor, kyske jungfrur, fromme personer», utan att blygselns rodnad jagades på deras kinder. I bondeakten harmonierar denna realistiska stil väl med innehållet samt också i andra scener, som stå verkligheten nära. Stundom söker författaren variera med en akademisk och lärd stil, stundom faller han i en mera prosaisk kanslistil. Någon stilenhet finnes sålunda icke hos Chronander. Den svenska språkforskaren J. A. Lundell har dock vid en jämförelse mellan språken hos tidens dramatiker kommit till den slutsatsen, att Chronanders

---

[1]) Se *Carl von Bonsdorff*, Åbo stads historia, II s. 371 o. ff. Chronanders närmaste efterträdare som komediförfattare, den nedan nämnde Erik Kolmodin klagade i konsistorium öfver att han af en af sina studentkamrater på akademin hade blifvit utskälld såsom en «bernhyttare, lappare, hunssfått, skälm och tiuff». Cons. prot. II s. 258. Till och med prästernas predikningar voro råa och fulla af okvädinsord. Kyrkoherden i Janakkala anklagades 1658 för att ha kallat adeln «hungroga löösz och sveltingar». Jfr äfven *Reinh. Hausen:* Ur den finska landtadelns lif under 1600-talet i Sv. Littskpts Förh. och uppsatser, hft 7 s. 23.

språk redan «böjer sig lättare under pennan» än hos hans föregångare [1]).

Af den omständigheten, att i Surge uppträda några allegoriska personer, såsom Diligentia, Negligentia, Philosophia m. fl., har man föranledts att förlikna Chronanders stycke vid medeltidens moraliteter, ja till och med räknat detsamma till denna grupp [2]). I likhet med tecknaren af det äldre svenska dramat, Gustaf Ljunggren, bör man emellertid räkna skoldramat såsom en från medeltidens skådespel särskild art, ehuru ännu i ett och annat afseende påverkad af desamma. De allegoriska personerna i Surge ha mera tycke med de antika gudinnegestalterna än med de personifierade dygderna i medeltidens «moral plays». Huru litet dessa voro Chronanders förebilder, finner man af Belesnack, där han icke har någon annan allegorisk person än den visserligen från medeltiden nedärfda döden (Mors), en ännu i skoldramerna mycket vanlig figur, som aldrig fick saknas vid någon döendes sida. Mors var dock redan vid denna tid mera en dekoration än en af de handlande personerna i stycket.

De svagheter, som vidlåda Chronanders stycken i konstnärligt och formellt hänseende, delade han med de flesta af sina samtida på skolkomedins område. På gestaltningen af hans komedier verkade de tillfälliga ändamål, för hvilka de voro författade. Surge, som skulle celebrera en akademisk lagerkröning, måste självfallet gifva en bild af «gradus ad parnassum» och få en akademisk prägel. Betecknande äro i detta afseende de latinska

---

[1]) Jfr «Om de folkliga beståndsdelarne i det svenska skoldramat» i Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen. Bih. I s. 129.

[2]) Jfr bl. a. *G. E. Ingelius:* Om medeltidens skådespel med särskildt fästadt afseende vid Chronander, s. 162—163.

slutkörerna i hvarje akt med sina i den akademiska litteraturen vanliga hyllningar för monarken och rikets store samt akademins styresmän [1]). Belesnack åter, som var författad till ett förnämt bröllop, har en mera social karaktär och förråder en tydlig sträfvan efter en mera lättfattlig stil. I båda sina stycken offrade väl Chronander för mycket åt tidens fordran på ett moraliskt-didaktiskt innehåll i dramat, men han sökte äfven, såsom vi sett, i sina stycken bereda ett stort rum för partier, i hvilka det torra moraliserandet mer eller mindre träder tillbaka för scener, som antingen äro målningar ur verkligheten utan all didaktisk tillämpning eller också uteslutande afsedda för åskådarnes förlustelse. Det är också i sådana scener Chronander lyckades bäst. Någon vältalig moralpredikant var han icke. Därtill saknades honom öfvertygelsens värme och styrka. Men för det komiska visade han större anlag. Han förråder såväl en god blick för situationernas komik som äfven förmåga att framställa personerna i ett komiskt ljus. Chronanders styrka ligger särskildt i det burleska. Hans komiska ådra är grof och opolerad. Men när den var i sitt rätta element, när det dramatiska stoffet var hämtadt ur en lägre sfär eller handlingen rörde sig i mera uppsluppna och bullersamma kretsar, där lyckades han icke sällan väl.

Med sådana förutsättningar var det ett lyckligt grepp af Chronander, att han hämtade sina ämnen från den omgifvande verkligheten. Endast sålunda blef det för honom möjligt att tillgodogöra sig sin skarpa iakttagelseförmåga och sin komiska styrka. Han har gifvit

---

[1]) Märkligt är, att koren äfven uttalar en önskan om ett slut på det 30-åriga kriget och hopp om en snar fred.

oss bilder icke blott af studentlifvet i Åbo såväl inom som utom akademin, icke blott af tidens frieri- och giftermålsplägseder, utan äfven scener ur det egentliga folkets lif, hvilka han framställer med en verv, som icke förfelar sitt intryck. Det är som sin samtids tecknare Chronander i främsta rummet tilldragit sig uppmärksamhet. Och som folklifsskildrare har han onekligen sin största betydelse i vår svenska litteratur. Henrik Schück säger om Chronanders bilder ur det finska bondelifvet, att de «äga en nästan hemsk sanning i sin skildring af allt det namnlösa elände, som husbönders och fogdars förtryck åstadkommit», och att i dessa bondscener onekligen ligger «fröet till en nationell komedi, som möjligen under lyckligare förhållanden kunnat utvecklas till ett lustspel liknande Holbergs Jeppe».

Jakob Chronander är sålunda icke blott vår litteraturs förstlingsdramatiker, utan öfver hufvud en af de märkligare representanterna för den svenska skolkomedin. Han hade väl icke mycket gemensamt med den nationella historiska riktning, som representeras af Johannes Messenius, och uppnådde ej heller någonsin denne företrädares stora popularitet hos samtiden. Men i Finlands svenska vitterhet framstå Chronanders styccken såsom i kulturhistoriskt afseende synnerligen intressanta minnesmärken och såsom vittnesbörd om den litterära strömning, som akademins stiftelse väckte till lif.

* * *

Jakob Chronanders komedier hade utan tvifvel stärkt intresset för teaternöjen i Finlands gamla hufvudstad. Man finner att äfven efter hans tid studentkomedin florerade i Åbo, ehuru kyrkans män och de akademiska fäderna ingalunda voro gynnsamt stämda för densamma. Men Chronanders inflytande synes dock ha varit ringa, ty de originalstycken, som finnas bevarade från den närmast följande tiden, representera såväl till innehåll som form en ålderdomligare dramatisk riktning än Surge och Belesnack.

Då grefve Erik Oxenstjerna, son till rikskanslern, den 10 september 1648 på Åbohus firade sin förmälning med Ebba Elisabet Brahe, en brorsdotter till Per Brahe, uppfördes några dagar senare på akademin en komedi, äfven denna gång under Mikael Wexionius' ledning [1]). Året efter Belesnacks uppförande omnämnes ett nytt inhemskt stycke, som spelades dagen efter magisterpromotionen den 3 maj 1650 «novis magistris till ära«. Det var en «Comoedia om the trij Huffvudh Stånden hwilcken war giord och componerat aff Dn. Johanne Svenonis Forsenio Nylando». Då författaren var född i Finland, son till kyrkoherden i Helsingfors, sedermera i Lojo Sveno Torchilli, har Gustaf Cygnaeus betecknat detta stycke som det första inhemska original, som gifvits i Finland [2]). Det har emellertid ej blifvit tryckt och finnes ej heller bevaradt i handskrift. Den enda uppgift man äger om detsamma är en kort notis i Petrus Gyllenius' dagbok [3]). Man finner däraf, att i pjesen, hvars

---

[1]) Man känner dock icke, hvilken pjes det var som uppfördes vid detta bröllop.

[2]) «Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet». Sv. Litteratursällskapets Förh. och uppsatser, X s. 19.

[3]) Diarium Gyllenianum utg. af Reinh. Hausen, s. 144.

ämne ingalunda var ovanligt i de äldre skådespelen, äfven ingingo bondescener och uppträdde larvatores. Såväl härigenom som genom val af tema var det okända stycket utan tvifvel besläktadt med Chronanders skolkomedier.

Den 10 juni samma år, tre dagar efter rektorsombytet, agerade, enligt samma Gyllenius' uppgift, «de Finske Studenterne Rectori till ära en finsk Comoediam, som Dn. Ericus Johannis Justander Aboënsis hafver verterat af Svenskan in på Finsko, om den förlorade sonen». Det är det första skådespel på finska språket häfderna omtala. Cygnaeus förmodar, att stycket gafs till ära för den afgående rektorn Eskil Petraeus, som året förut hade utgifvit den första grammatik öfver finska språket. Om originalet till denna öfversättning äger man ingen uppgift. Ämnet var ju ett af de vanligaste på den tiden. Men stor sannolikhet finnes dock för antagandet, att det var den samtida Linköpingsdramatikern Samuel Brascks[1]) «Filius prodigus» (tryckt år 1645), som af dåvarande studenten, sedermera poeseos professorn Erik Justander öfversatts «på Finsko». Också detta stycke kan hänföras till samma riktning, till hvilken Chronanders komedier höra.

En öfversättning och delvis bearbetning är äfven studenten *Erik Kolmodins* Comoedia *Genesis Ætherea eller Jesu Christi födelse,* som «publice celebrerades» i Åbo den 9 januari 1659 såsom en hyllningsgärd för stadens borgmästare och råd i anledning af nyårets inträde. Pjesen synes ha blifvit mycket omtyckt. Den icke blott trycktes kort efter uppförandet, utan upplefde

[1]) Redan år 1649 hade studenterna, enligt Gyllenius, agerat en «Comoediam eller Tragediam de Tormentis Apostolorum», som måhända äfven var Brascks «Acta et Martyria Apostolorum», ehuru äfven utländska stycken öfver samma ämne förefunnos.

yttermera en repris tre år senare den 22 januari 1662, en på den tiden stor framgång för författaren [1]).

Tidpunkten för styckets uppförande synes äfven ha varit bestämmande för förf:s val af ämne. Julen var sedan gammalt de s. k. trettondagsspelens egentliga tid. Och alltsedan medeltiden hade de vanliga ämnena för dessa spel varit framställningar af Kristi födelse, herdarnes och de vise männens tillbedjan samt det betlehemitiska barnamordet. Det var de medeltida mysteriernas hufvudtema, ty det var ju den kristna religionens största mysterium, såsom den sedermera så berömde ortodoxa teologen Enevald Svenonius framhåller i sin «Censura» i Kolmodins stycke. Därför fortlefde detta ämne äfven efter mysteriernas tid, bl. a. också i skoldramat, då detta ställde sig i den religiösa uppbyggelsens tjänst. Så var också fallet i Sverige, där ännu inemot medlet af 1600-talet flere stycken öfver detta tema sågo dagen. År 1635 utkom i Linköping «En lijten Andeligh Tragoedia om the tree wijsa Män aff österlanden» af Hans Olffson. Tre år senare utgaf läraren vid tyska skolan i Stockholm Petrus Pachius på tyska ett stycke «Salutaris Jesu Christi Nativitas», som hade uppförts af sagda skolas elever. Från år 1639 har man en «Jwla Comoedia» af fältprästen Laur. Hastadius, som handlar om Jesu födelse, herdarnes och de visa männens tillbedjan m. m.

Kolmodins Genesis Aetherea är en fri öfversättning af Pachius' ofvannämnda stycke [2]). Författaren har visserligen utgifvit sin komedi såsom original, men dels

[1]) Då stycket uppfördes senare gången, lyckades en student Erik Benningius, som mördat en skrifvare vid namn Bröms, rymma genom ett hål i taket på akademins prubba, hvilken händelse framkallade ett efterspel inför konsistorium, hvarvid såväl författaren som komödianterna ställdes till svars.

[2]) Detta har till först påvisats af S. G. Elmgren i en uppsats «Ett skådespel af Petrus Pachius» (Lännetär III).

var man på hans tid, såsom många af de äldre svenska skådespelen utvisa, icke så nogräknad med den litterära självständigheten, dels omarbetade han i någon mån originalet och gjorde egna tillägg till detsamma. Så har han tillagt prolog och epilog. Äfven i dialogen ha gjorts såväl tillägg som uteslutningar, och hela stycket har utvidgats genom en sjätte akt. Personförteckningen är nära nog fördubblad. Dessutom uppträdde i Kolmodins Genesis Aetherea en larvator och bönder, hvilka antagligen improviserade sina roller, ty i det tryckta stycket förekomma dessa personer alls icke. Herdarnes namn Mansz och Nilss har Kolmodin förändrat till Lasse och Hans, likaså de tre prästernas Elias, Esaias och Zacharias till Michael, Amos och Obadja o. s. v.

I sin öfversättning af dialogen synes Kolmodin ha lagt an på att gifva den en ännu större realistisk prägel, än den hade i originalet. G. Ljunggren har i sitt ofvan anförda arbete uppvisat den sträfvan efter naturtrohet, som utmärker stycket, ett drag som redan förekommer i det tyska originalet, men af Kolmodin blifvit ytterligare utveckladt. Pachius' dram skiljer sig nämligen från de samtida bearbetningarna af detta tema därigenom, att den söker gifva de bibliska figurerna samma realistiska hållning, som man är i tillfälle att iakttaga på den äldre tyska målarkonstens framställningar af den heliga födelsen. Liksom man på dessa taflor får se t. ex. Josef framställd som en gammal orkeslös bondgubbe, hvilken knappt har förmått utstå resans besvärligheter på färden till Davids stad, så äfven hos Pachius. Afsikten är uppenbar, det har påtagligen gällt att visa, att «Josef med det gudomliga barnet ingenting annat har att skaffa, än att han lånat sig till dess far». Kolmodin har betonat detta med ännu större eftertryck. Han pre-

senterar Josef som en gammal och fattig «Timberman med käpp och staf», hvars klagan öfver sin ålder och bräcklighet är full af interjektioner:

Oi, oi, min rygg han värker så,
Att jag knappt kan gå eller stå,
Och hu, den hostan är så svår,
Att jag, och hu, må fälla tår,
De plågor all, och hu, ej nämna kan,
Gud nåd', och hu, mig fattig man.

Han beklagar sig äfven öfver besväret att resa med kvinnfolk, och Kolmodin låter honom till och med förvåna sig öfver sin käresta, «den nu är vorden tjock så fort», en tjockhet som icke finnes i originalet [1]).

En sällsam kontrast bildar i andra akten det högtidliga lofprisandet af frälsarens födelse, hvarvid Maria talar i det gamla testamentets profetiska stil, och det därpå följande pysslandet med det späda barnet, hvarvid det realistiska manéret åter framsticker. Medan modern reder en bädd åt den nyfödde lille «frälsermannen» i «krubbone», har Josef fått i uppdrag att koka en «mjölksoppa», men veden är sur och han får förebråelser för sitt dröjsmål. När soppan är färdig, har han glömt «barneskeden». Då den lille omsider fått sitt mål, skall han sjungas till hvila, men modern har för tungt bröst, och Josef är för gammal att kunna sjunga [2]). — Man måste därför biträda Ljunggrens mening, att när man läser de två första akterna i detta stycke, är det som såge man en af de gamla tyska målarnes framställning af den heliga familjen satt i handling.

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 96.
[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 100—102.

Samma realism, parad med en medveten sträfvan att verka komiskt, framträder vid framställningen af herdarnes tillbedjan. Äfven härutinnan har Kolmodin gått ett steg längre än Pachius. Redan namnförändringen visar, att han i stället för österländska herdar ville framföra två svenska vallhjon, hvilka klaga öfver den starka kölden och frukta för att vargarna skola taga deras får. När de besluta att följa ängelns maning att begifva sig till Betlehem för att se det nyfödda Kristusbarnet, öfverlägga de med hvarandra, hvilka gåfvor de skola medföra. Och de veta ej något bättre för den lille än ägg och smör, «så få de äggekaku göra!» Det var, enligt Ljunggren, en stående nationalrätt vid svenska bondgillen. Men utom dessa gåfvor ha herdarne äfven något i reserv för Josef. Lasse frågar honom: «Josef, täckes eder en bit toback?» Denne svarar: «Nej, aldrig jag det nånsin drack», hvarpå Lasse tröstar sig: «Lika godt jag frågar man» [1]).

Med detta komiska intermezzo afslutas herdarnes tillbedjan. Man kan väl ej tänka sig ett fullständigare afstående från all historisk kostym, för att i stället lägga an på sin egen tids smak. Tobaksdrickandet, såsom rökandet då kallades, var en nyhet, som hade inkommit med de från 30-åriga kriget hemvändande soldaterna, och det betraktades ännu såsom en mycket ful osed. Det var sålunda ett komiskt, men föga passande skämt i detta andliga skådespel [2]). Det komiska intrycket af

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 103—107.

[2]) Samma år Kolmodins stycke uppfördes, klagade Naguprosten L. Liljevan för domkapitlet i Åbo öfver att hans dräng hade druckit några pipor tobak, kort innan han gick till nattvarden, hvarför han dömdes antingen att stå för kyrkodörren en söndag eller böta en daler till kyrkan. Hans brott skulle dessutom afbedjas i församlingen. Under sådana förhållanden var väl Kolmodins skämt nära nog hädiskt.

herdarnes uppträdande förhöjes äfven däraf, af de föra sin dialog på ett språk, som söker närma sig folkmålet, något som rätt ofta förekommer i bondescenerna såväl i tyska som svenska skoldramer. Lasse och Hans använda dialektord sådana som «ovålug», «jola», «fäl», hä (det), håken (hvilken) samt förvrängningar af främmande ord t. ex. dandat (mandat), bradeer (manér), brofossen (profossen) o. s. v.[1]). Det är en omständighet, som gifver Kolmodins stycke ett visst intresse också i språkligt hänseende.

De följande akterna (tredje till sjätte) äro ägnade de tre vise männen från österlandet och det betlehemitiska barnamordet. De förra framträda med ett astrologiskt samtal om den nya stjärna, som lyste deras väg, hvarvid författaren tillåter sig sådana anakronismer som att lägga Copernicus' och Tycho Brahes namn i deras mun. Framställningen i dessa scener är för öfrigt mera bibelenlig, men Kolmodins böjelse för krassa naturalistiska målningar framträder åter i den af honom självständigt utarbetade slutakten. Här presentera sig Herodes' tre bödlar med ett skräckinjagande språk. En af dem yttrar:

Befallning har jag här, expresse med gevär
Anrätta ett collas med hugg, med slag och bas.
De späda barnen jag vill efter mitt behag
Så tukta denna gång med spjut, yxe och stång,
Att deras far och mor sku darra i sina skor,
Ty jag vill alla barn söndersmula som flarn
Och träda på mitt spjut, att tarmarna gå ut,
Deras hjärna som drägg stryka uppå hvar vägg.

---

[1]) Se närmare härom *J. A. Lundell* anf. arb. s. 147. — Kolmodin använder för öfrigt med stor förkärlek franska ord i sin dialog, t. ex. logement, fundament, intent, despect m. fl.

Afskyn öfver detta barbariska dåd har författaren på ett ganska väl funnet sätt förlagt i herdarnes mun. Det är folkets röst han låter höra, då Hans säger:

Barnan ä de viga på,
Som intet kunna dem motstå.
Men ville de en ärlig släng
Våga på en bondedräng,
Nog vill jag säkra dem uppå,
Att de sku intet oslika gå.

Det hela slutar med Josefs och Marias flykt till Egypti land [1]).

Denna Kolmodins sceniska repetitionskurs [2]) i historien om frälsarens födelse är en senfödd gengångare af medeltidens mysterier, som dock har sin märkvärdighet genom dess nära nog profanerande realism i framställningen af den bibliska berättelsen och genom de komiska element, ofta hämtade från författarens egen tid, hvarmed det hela uppblandades, för att uppbyggelsen skulle paras med ett godt skratt hos publiken. Att sådant icke väckte anstöt och kunde få passera, berodde tvifvelsutan på medeltidstraditioner, ty äfven i de andliga skådespelen från denna tid hörde realistiska och komiska scener till det mest vanliga.

Språket är sämre än Chronanders och gör intryck af en dålig öfversättning från tyskan. Endast i återgifvandet af herdarnes samtal är författaren självständig. Däremot är versifikationen mera omväxlande och modernare än i Surge och Belesnack. Visserligen är den

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 109—111.

[2]) Det heter i prologen:

Herrans Christ födelse, efter Historiens grund,
Reptera har jag tänkt, kortligen på en stund.

vanliga åttastafviga knittelversen den genomgående, men Herodes' tal är, liksom äfven prologen och epilogen, affattadt på alexandriner, detta i Sverige då alldeles moderna versmått, och Herodes' bödel talar i leoninsk vers med rimslut inne i raderna. Vidare möter man regelbunden trokaisk rytm, t. ex. Marias vaggvisa: «Ack min hjärtans Jesu lill' — Dig en säng jag bädda vill». Som lyriker uppträder Kolmodin med en poetisk tillägnan till sina «gunstige befordrare», och äfven epilogen afslutas med en strof, som redan minner om tidens didaktiska lyrik:

Nosce te ipsum.

Ho sig för en spegel ställer,
Han beser sin skapnad väl,
Ho sig ser, den mening fäller,
Att han känner sig med skäl?
Ho med skäl sig känna kan,
Skattas för en sällrik man.

Om Kolmodins person och lefnadshändelser är föga bekant. Kyrkoherdeson från Torshälla i Södermanland och född på 1630-talet, blef han student i Åbo 1657 och studerade enligt förmodan juridik. Under sin studenttid gjorde han skulder, så att all hans egendom togs i mät[1]). Han dog ung (troligen i Uskela 1665) och efter hans död processades ännu om en af honom efterlämnad korg, hvari baron Christer Horn, som «brukat salig Kolmodinum för sin fullmäktige uti ett och annat», hade i förvar några «charta blanck» och «pergaments bref». Dessa

[1]) Af en af sina studentkamrater beskylldes han för att hafva tillägnat sig en «tabulam Theolog.», m. fl. injurier. Efter en långvarig process inför konsistorium dömdes han att ersätta boken samt för otidighet i sin «exception» mot studenten till böter. Cons. Prot. II s. 234 och 269.

hade emellertid blifvit borttagna ur korgen, hvars sju sigill råttor påstodos ha uppätit. För tillgreppet af Horns «charta blanches» var en student Johannes Palmberg anklagad, men han aflade värjemålsed och blef på denna grund frikänd[1]).

* * *

Efter denna tid blifva underrättelserna om studentkomediers uppförande i Åbo mera sparsamma. I konsistorii protokoll af den 24 jan. 1671 omtalas likväl, att tvenne «comoedier» på den tiden hade blifvit «agerade» i staden, utan att man begärt rektors tillstånd till deras uppförande. Konsistorium hade äfven förnummit, att man till firande af en Gustaf Collins bröllopsfest hade för afsikt att uppföra en comoedia, som «tyckes vara temmeliga scandaleux», hvarför spelandet af densamma strängeligen förbjöds. Vid konsistorii följande sammanträde två dagar senare var en studiosus Jonas Grimsteen inkallad och tillfrågad, «med hvars förlof han sig understått hafver nu nyligen agera en comoediam och det inscio et inconsulto Rectore Magnifico, och allt sådant icke exercitii causa, utan in spem lucri. Och emedan argumentum comoediae var Senatui okunnigt, ty pålades honom att skaffa in hela comoedien»[2]).

Det förefaller på grund häraf troligt, att komedier fortfarande spelades vid akademin ja det synes till och med som om det ursprungliga ändamålet med skoldramats införande, befordrandet af latinska språköfningar, icke hade lämnats ur sikte. Därför talar bland annat den omständigheten, att ännu år 1670 på dåvarande biskopen

[1]) Cons. Prot. III s. 97—98, 102—104, 116—117.
[2]) Cons. Prot. III s. 473—475.

och prokanslern Joh. Gezelius' d. ä:s föranstaltande från trycket utgåfvos icke mindre än fem af den på sin tid bekante holländska skoldramatikern Cornelius Schonæus Goudanus[1]) latinska komedier, hvilka imiterade Terentius' stil, men voro kristliga till sitt innehåll, hvarför författaren kallade sin samling Terentius Christianus. Den i Åbo utkomna upplagan innehåller följande stycken: Josephus, Daniel, Triumphus Christi, Pentecoste samt Comoedia Dyscoli. De fyra förstnämnda voro dramatiseringar af bibliska ämnen, utförda på latinsk vers med angifvande af metern för hvarje persons tal. Man finner redan däraf, att hufvudvikten var lagd på språket och versen. Till sitt innehåll skilde de sig icke mycket från de bibliska mysterierna och voro som dessa mera berättande än i egentlig mening dramatiska. Det sistnämnda stycket, Comoedia Dyscoli, framställer däremot en episod ur skollifvet med didaktiskt syfte och påminner sålunda mycket om det senare skoldramat, sådant det i vår litteratur är representeradt genom Chronander. Medan de fyra bibliska komedierna uppgifvas vara utgifna för «den studerande ungdomen, som älskar sceniska lekar», är den sistnämnda afsedd för «trivialskolorna i storfurstendömet Finland», ett bevis till de redan anförda, att äfven i Finlands

---

[1]) *Cornelius Schonaeus* var född i Gouda i Holland omkring år 1540. Blef omkring år 1575 rektor vid latinskolan i Harlem, hvilken tjänst han innehade i 25 års tid. Afled 1611. Hans hufvudverk *Terentius Christianus*, hvaraf första upplagan utkom år 1614, innehöll icke mindre än 17 andliga komedier, i hvilka han icke utan framgång imiterat Terentius' stil. Hans holländska namn de Schoone betyder det sköna, och i en latinsk vers till hans ära heter det, att han i allo förtjänade att bära detta namn, ty han var själf en mycket vacker karl och han var gift med en skön kvinna, som skänkte honom mycket välskapade barn. — I Sverige hade öfversatts Schonæus' «Vitulus, Thet är en lustigh Fabula om en bonde, benämdh Coræbus, som bleff bort såld för en kalf», hvilken uppfördes ännu omkring 1685 i Nyköping.

skolor, liksom i Sveriges, skådespels uppförande hörde till undervisningsprogrammet.

Ytterst torftiga äro emellertid underrättelserna om våra skolors dramatiska spel på denna tid. Måhända hade dessa ej heller samma offentliga och solenna karaktär som studentspektaklen, utan spelades inför en trängre krets inom skolans väggar. Från Viborg omförmäles dock uppförandet af en skolkomedi år 1650[1]), och det är i denna vårt lands östligaste kulturort skoldramats sista telning i Finland uppspirade. På Viborgs slott spelades nämligen den 19 februari 1674 af några skolgossar i närvaro af såväl högre som lägre ståndspersoner «en liten Skole öfning och Comoedia» med titel *Thet Himmelske Consistorium, tilhoopa kallat, för wåra förste Föräldrars ynkeliga affall skull.* Författaren var dåvarande rektorn vid Viborgs katedralskola *Petrus Carstenius,* hvars komedi utkom från trycket i Stockholm s. å., men synes ha spårlöst försvunnit. I akademins i Åbo bibliotek fanns boken, men gick förlorad vid stadens brand. Man kan emellertid erhålla en föreställning om styckets innehåll och dramatiska art genom ett utförligt referat, som ingår i Åbo tidningar för år 1792[1]), hvari äfven meddelas några upplysningar om det då redan sällsynta styckets författare.

Carstenius var son till domprosten och förste teologie lektorn, sedermera biskopen i Viborg Henrik Carstenius. Han blef student i Åbo 1665 och studerade äfven i Upsala och Rostock, där han erhöll magistergraden. Efter afslutade studier utnämndes han 1672 till logices och fysices lektor vid gymnasiet i Viborg, hvars rektor han

---

[1]) *J. W. Ruuth,* Wiborgs stads historia s. 431.

[2]) N:o 22, 27—29.

blef påföljande år. Sedan han under åren 1676—83 varit kyrkoherde i Nyenskans, förordnades han sistnämnda år till domprost och förste teologie lektor i Viborg. Carstenius synes ha varit en besynnerlig, självrådig och ärelysten man. Biskopsmitran hägrade som det närmaste målet för hans drömmar, men då han år 1696 blef förbigången, sökte han vinna någon ersättning genom ansökan om erhållande af teologie doktors namn och värdighet. På grund af «otillbörligheter», hvartill han gjort sig skyldig, fick han emellertid genom en resolution af den 26 febr. 1697 till svar, att han antingen måste underkasta sig de i akademins konstitutioner föreskrifna prof, eller också vänta till nästa jubelfest, enär konungen dessförinnan ej ämnade utnämna någon till doktor. Då Karl XI afled ännu samma år, hoppades Carstenius på bättre framgång hos hans efterträdare och förnyade sin ansökan, men erhöll ett svar af samma innehåll[1]). Några år senare var Carstenius nära sina drömmars mål. Han erhöll 1705 de flesta rösterna till det åter lediga biskopsämbetet i Viborgs stift, men då han samtidigt hade angifvits för lagstridiga åtgärder vid sitt ämbetes utöfvande, blef han icke blott för andra gången förbigången, utan därtill ännu suspenderad från utöfningen af sitt domprosteämbete. Han afled år 1712.

Måhända hade Carstenius redan under sin studietid i Tyskland gjort bekantskap med det tyska skoldramat, ty det af honom i hans komedi upptagna temat,

[1]) Jfr *Loenbom*, Upplysningar i svenska historien, d. II s. 42 ff. Loenboms af så många författare upprepade antagande, att de båda konungarne skämtsamt skulle låtit förstå, att Carstenius skulle få vänta i hundra år på sin doktorsgrad, har intet stöd i de båda resolutionerna. Karl XII gaf endast tillkänna, att det kunde räcka länge till nästa jubelfest, hvarför säkrast vore för en «så högt af äregirighet anfäktad» att vinna denna «dignitet igenom de medel och utvägar, hvartill Academiae Constitutionerne gifva anledning».

en allegorisk framställning af det första människoparets syndafall och Guds beslut att frälsa människosläktet från följderna af detsamma, var, ehuru en direkt telning af medeltidens moraliteter, ännu långt senare ett tacksamt stoff för sceniska bearbetningar. Äfven i den svenska skoldramatiken hade Carstenius några föregångare. År 1642 hade konrektorn vid Västerås skola Josef Chærberus dramatiserat en predikan af den helige Bernhard af Clairvaux «om Menniskiones Fall och Uprättelse». Och i den af oss tidigare nämnda Jwla Comoedia af Hastadius är första akten ägnad samma tema. Redan i dessa stycken finner man den medeltida moralitetstypen gå igen, men i ännu högre grad är detta fallet i Carstenius' komedi, hvilken utan tvifvel måste betecknas som den utförligaste och märkvärdigaste efterbildning af moraliteterna den svenska litteraturen har att uppvisa. Det bekanta älsklingstemat i dessa stycken, människans fall och upprättelse, har här blifvit långt fullständigare utveckladt än i de ofvannämnda pjeserna. Den juridiska processformen, så karaktäristisk för moraliteterna, är noggrant iakttagen. Adam och Eva uppträda själfva inför Guds domstol, «thet Himmelske Consistorium», och hafva såväl sin anklagare som sin försvarsadvokat. Och de flesta personerna äro äfven här, såsom vanligt i moraliteterna, prosopopeiska personifikationer af abstrakta begrepp. Det himmelska rådet består uteslutande af figurer sådana som Freden, Enigheten, Vänligheten (Humanitas), Nåden, Mildheten, Långmodigheten, Saktmodigheten, Godheten, Allsmäktigheten, som sitta till vänster om Gud fader, medan Rättfärdigheten, Strängheten, Stadigheten, Heligheten och Sanningen hafva sina platser till höger om honom. Såsom Adam och Evas försvarare uppträder «Mänskliga släktets eländighet». Författaren

synes ha tänkt sig alla dessa allegoriska personer i kvinnlig skepnad, ty de benämnas i pjesen «Himmelens mör».

Stycket är indeladt i fyra akter, af hvilka den första visar oss Adam och Eva efter fallet, hvaröfver de bittert beklaga sig. Eva önskar, att hon icke skulle smakat «det förbannade äpplet» och förebrår Adam, att han följt hennes råd. Härpå svarar han: «Mitt endaste Hjärta! skulle jag så grym och afvog ställa mig emot dig, som så mången kärleks glädje och lust i dig alltid funnit hafver, att jag dig i någon måtto motsträfva skulle. Håller du mig då för en best eller omänisklig, att jag din kärlek i vårt omgänge icke lida och efterfölja måtte». Slutligen infinner sig Lucifer för att gripa de fallna. Under utropet: «O jämmer! nu gäller vår rygg, vår själ, vårt lif!» söker Adam fly, men blir gripen och kvarhållen af Lucifers exekutionsbetjänter!

De återstående tre akterna äro samtliga ägnade processen mot det fallna människoparet inför «thet himmelske Consistorium», där Gud själf presiderar och leder undersökningen. Till människornas förmån uppträda först Freden och Enigheten, medan Rättfärdigheten, understödd af Strängheten, kallar dem «vanartige och obotelige Guds hemlighets tjufvar» och yrkar på strängt straff. Häri instämmer äfven Lucifer, som redan anser spelet vunnet och går ut att hämta sina handtlangare för att fängsla de brottsliga.

I tredje aktens början sker fängslandet. Lucifer ropar åt sina betjänter: «Jo, jo! mina trognaste kamrater! Tager Cerberi kedjor, glömmer intet handklofvarna. Slår, binder, sargar, skonar intet». Adam och Eva fängslas, medan «samtelige Himmelens mör sucka». Men just då Lucifer står i beråd att låta bortföra dem, ingriper Himmelens herre med sin nåd och tillropar Lucifer:

Låt bli, låt bli, du arge skalker,
Tag bort din näbb, du glupig falker.
Hvi vill du i odömd sak falla
Och föra människan bort med alla?

Undersökningen fortsättes på samma sätt. Sedan de himmelska jungfrurna som förut talat för och emot, uppträder slutligen Mänskliga släktets eländighet med sitt försvarstal, som slutar med följande vers:

Jag fattig synda barn af mångom blir tillsatter,
Om du nu stränger äst, så får mig djäflen fatter.
Ack, Fader, skona mig, lätt uti din sträng dom
Uppå mig prisas ock dins nådes rikedom!

När slutligen «Änglarnes Chor» instämmer i förbönen, bevekes Gud faders hjärta och han ropar till Lucifer, som under hela akten hållit människ-

skorna fängslade: «Tag bort din hand, du förbannade, och gack bort till ditt härbärge; ännu är människan dig icke tilldömd».

Sedan Lucifer blifvit förjagad, rådslås i slutakten om sättet att frälsa de fallna människorna. Visheten framträder slutligen med förslaget, att Guds son skall blifva människa och genom sin död försona människans skuld. Denne uppstiger och förklarar sig villig att åtaga sig försoningen, hvartill äfven Gud fader ger sitt bifall. Nu sjunges «Gloria in excelsis». Skådeplatsen tillslutes, men i öppningen synas ännu Adam och Eva, som tacka och instämma i psalmen: «O Jesu Christ som mandom tog» etc.

Man kan icke läsa innehållet af detta stycke, utan att förvåna sig öfver att under ett så strängt teologiskt tidehvarf den bibliska historien kunde till den grad profaneras och förvärldsligas, som här är fallet. Redan framställningen af människans fall och upprättelse på samma sätt som en vanlig brottmålsprocess inför en domstol, i hvilken Herren själf presiderar som domare, borde ju för den strängt protestantiska publiken ha synts högst vanvördigt, äfven om den icke var okunnig om traditionerna från de gamla moraliteterna. Kommer därtill, att det himmelska konsistoriets ledamöter ingalunda orda med änglarnes tunga, utan med stor förkärlek falla in i tidens råa ton, ja att till och med Gud fader själf talar ett föga hyfsadt språk, då måste förvåningen stiga öfver alla gränser. Men man har kunnat finna, att en sådan lokalisering af de i tiden mest aflägsna ämnen, de bibliska ingalunda undantagna, var något på den tiden vanligt. Publiken hade synbarligen vant sig vid att finna sina egna later, ord och uttryck hos de på scenen uppträdande, utan afseende på hvad tidskostymen och miljön strängt taget skulle fordrat. Men äfven om man erkänner allt detta, måste man likväl beteckna Carstenius' stycke som en sällsam blandningsprodukt, där ämne och behandling bjärt afsticka mot hvarandra. Att höra Adam och Eva tala 1600-talets galanterispråk, kan ju vara kuriöst nog, men afgjordt löjligt blir det, då mildheten på tidens

skolspråk anhåller att ej «få repuls», eller då mot rättfärdigheten göres gällande, att «intet är så godt, som icke af elaka referendarier (!) kan förvärras». Att Lucifer uppträder med handklofvar och talar med profossens råa tunga, kan gå an, men bristande smak och urskillning förråder det i hög grad, att Herren framställes som en protestantisk biskop, den där sammankallar sitt konsistorium, för att, såsom det heter, «jag i sjelfva verket förnimma må, hvad mig står till görande».

Som synes är det bibliska ämnet helt och hållet moderniseradt och lokaliseradt. Tillgången påminner om förhandlingarna i ett samtida konsistorium, och de uppträdande tala och handla som barn af författarens egen tid. De allegoriska personerna tyckas visserligen göra ett bizarrt intryck i denna miljö, men de voro dock icke så alldeles främmande för tidsmedvetandet, som man till en början vore frestad att antaga. I seklets lyriska och didaktiska poem var det ju allmänt, att dygderna framställdes prosopopeiska. Man kunde väl därför ej heller stöta sig vid att se dem uppträda lifslefvande på scenen.

Det var icke blott innehållet i det gamla moralitetsdramat, som i denna skolkomedi visar sig vara stadt i fullständig upplösning, utan detsamma gäller äfven formen. Hvilken blandning af gammalt och nytt är det icke, då författaren afbryter hvarje akt med ett mellanspel, hvartill han lånar partier ur Stjernhjelms bekanta ballet «Den fångne Cupido». Från paradisets scener och det himmelska konsistoriets salar förflyttar författaren helt obekymradt sin publik till skådeplatsen för Cupidos uppsåt emot Diana och framställer Dianas segervinning och frälsning ifrån Cupidos våld och tyranni. Hvilket kostligt mischmasch! Änglarnas latinska korsång varierar med Stjernhjelms heroiska metra. Mellan

den högtidliga slutpsalmen och den liturgiska tacksägelsen öfver återlösningsverket är förlagdt ett modernt herdespel. Tvenne herdar, Tityräs och Melibäus, uppträda jämte några nymfer. Den förra talar om Cupidos list, medan den senare prisar damerna och förklarar deras behagligheter vara grunden till hela Astrilds välde. Nymferna svara med sång, i hvilken de upphöja Astrild, hvars makt icke en gång årstidens köld förmådde dämpa. Huruvida herdespelet var själfständigt utarbetadt eller lånadt liksom Stjernhjelms balett, är osäkert. Herdarnes namn och temat för deras verser förekomma ganska vanligt hos tidens poeter.

I ett afseende skiljer sig Carstenius' stycke från samtliga hittills kända svenska skoldramer. Det är i sin helhet författadt på prosa. Endast på några få ställen är dialogen versifierad. Herdespelet är däremot på vers. Såväl prosan som poesin tyckas dock vara sämre än hos många af Carstenius' föregångare.

Oaktadt sitt ålderdomliga ämne visar dock äfven Carstenius' stycke «Thet Himmelske Consistorium» detta försök till modernisering, denna sträfvan att framställa sin egen tid och den omgifvande verkligheten, som redan var utmärkande för den förste representanten för skoldramat i vårt land och som af honom på ett långt lyckligare sätt utfördes. Dessa ansatser till ett modernt drama lyckades studentkomediernas författare dock aldrig fullfölja, emedan de icke förmådde frigöra sig från den gamla från medeltiden nedärfda halft episka formen med dess brist på handling, karaktärsutveckling och motivering. Tydliga inflytelser af de antika styckena kunna visserligen spåras redan i skoldramat, men när det efter antikt mönster utbildade modernt-klassiska skådespelet framträdde fullfärdigt, gick skoldramat alltmera

sin undergång till mötes. I Sverige hade det fransk-klassiska dramat gjort sitt inträde redan innan Carstenius uppträdde med sin skolkomedi.

En annan orsak till studentkomedins undanträngande voro de kringvandrande utländska komödiantsällskap, som på 1600-talet begynte förflytta sina ambulerande skådeplatser äfven till den skandinaviska norden. De hade en modernare, mindre lärdomstyngd och verkligt komisk repertoar, och denna utfördes af yrkesskådespelare, betydligt längre komna i sin konst än de djäknar och studenter, som skolkomediernas författare för hvarje gång måste inöfva. Sedan den nordiska publiken hunnit vänja sig vid denna nyare dramatik och denna mera utvecklade sceniska konst, började smaken för skol- och studentkomedier på ett märkbart sätt aftaga.

Redan från 1680-talet omtalas i tidens urkundsböcker ankomsten och uppträdandet af utländska komedianter äfven i Finland. Så omnämnes i Åbo rådstugurätts protokoll för år 1686 en komediant vid namn David Schneider. I maj 1690 erhöll komedianten och marginetspelaren Johan Willwinter tillstånd att i tre dagars tid «agera några comoedier». I september 1700 uppträdde i Åbo en komediant David Fleck, och från samma år omtalas en komediant Jakob Persson jämte sällskap[1]). Någonting närmare om deras prestationer känner man dock icke, men det visar sig, att de utländska skådespelarsällskapen funno vägen äfven till vårt undanskymda land.

Vid Åbo akademi fortlefde dock ända till seklets slut studentkomedins traditioner. När år 1693 hundraårsminnet af Upsala möte skulle på ett högtidligt sätt

---

[1]) Enligt benäget meddelande af professor Carl von Bonsdorff ur Åbo rådstugurätts protokoll.

begås äfven vid vår högskola, anmodade konsistorium poeseos professorn Torsten Rudeen att författa en comoedia för att spelas af studenterna. Rudeen lofvade äfven «sammansättia» en sådan, om blott medel till dess agerande kunde erhållas. Tidpunkten för detta jubileumsspektakel fastställdes också till efter påskhelgen, men någonting vidare om saken känner man icke.

Det är de sista underrättelser man har om studentdramat i Finland. Men idén att intressera ungdomen för teatraliska nöjen har, efter att länge ha varit glömd, ånyo väckts till lif i våra dagar. Man har åter fått bevittna, att Plautus och Terentius af studenter spelats på originalspråket. Vid studentafdelningarnas 250 års fest den 27 november 1893 togs en repris af Chronanders Surge, som i tidstrogen kostym och utstyrsel utfördes af ett tiotal studenter och, ehuru för vår tids publik endast ett litterärt kuriosum, dock förmådde väcka intresse och munterhet. Och på skolsalarnas tiljor ha våra dagars djäknar återupplifvat minnet af Olaus Petris «Tobie Comedia», Messenius' «Disa» m. fl. äldre och nyare skoldramer [1].

[1]) En ny upplaga af dessa äldre skoldramer har sammanställts för skola och hem af B. Estlander (1901).

II.

Den lyriska diktens förstlingar.

Tillfällighetspoesi. Andliga och världsliga visor.

Under den tid, då skoldramatiken odlades vid akademin i Åbo, befann sig den lyriska dikten ännu i fullständigt lägervall. Vi ha redan i det föregående omtalat de enstaka och svaga försök på detta område, som intaga en anspråkslös plats i våra studentkomedier. Utom desamma ha vi från de närmaste årtiondena efter universitetets stiftelse enbart att anteckna några torftiga lyriska alster, de flesta af tämligen efemärt slag. Orsaken till den lyriska diktens långsamma uppblomstring torde bl. a. vara att söka däri, att reformationstidens föråldrade vitterhet redan syntes ha spelat ut sin roll, medan en ny konstpoesi höll på att bryta sig väg i Sveriges vitterhet. Också i våra tillfälliga dikter från denna tid spårar man redan påverkan af den nya rörelsen, hvarför desamma ej sakna ett visst intresse. Det visar sig särskildt genom upptagandet af nya versformer, såsom vi redan voro i tillfälle att bevittna i en och annan af de i föregående kapitel omtalade skoldramerna.

En annan orsak till lyrikens långsamma uppsving var den för uppkomsten af svensk diktning föga gynn-

samma jordmånen vid universitetet i Åbo. Latinet var akademins officiella språk, och äfven sånggudinnorna borde helst tala med romersk tunga. Till en början tåldes det svenska språket vid sidan af latinet endast vid bröllops- och begrafningshögtider, hvarför också de första versifierade alster, som utgingo från den nya akademiska officinen i Åbo, utgöras af bröllopsvisor och griftkväden. Sådana framträdde redan på 1640-talet och blefvo allt talrikare under de närmast följande decennierna. Det visar sig, att det i Sverige då allmänt gängse bruket att celebrera hvarje förnämligare bröllop med poetiska lyckönskningar och hvarje större begrafning med sorgekväden äfven här i landet inom kort vann allmän anslutning. Vid sådana tillfällen utgåfvos från trycket särskilda lyckönsknings- och klågoskrifter. Flertalet poem äro väl till en början latinska, men bland dem påträffas dock ett och annat svenskt kväde, ja till och med verser på finska och främmande språk. Inträffade en mera uppseendeväckande eller tragisk händelse, t. ex. att en ung förhoppningsfull student omkom genom skeppsbrott på väg till akademin, då kunde klagosånger tillströmma i sådan mängd, att de tillsammans bildade en hel bok af «tårar och suckar» (lacrymae & suspiria). I allmänhet älskade man att insamla bidrag från flere håll, så att skriften i fråga fick karaktären af ett minnes- eller gratulationsalbum. Också i de likpredikningar, som på den tiden vanligen trycktes till de dödes hågkomst, påträffar man icke sällan flere eller färre minneskväden.

Vid akademins stora sorge- och glädjefester var latinet ännu allenarådande. Därför möter man också högst få tillfällighetskväden på svenska öfver mera märkliga personer eller händelser. I en likpredikan öfver

Karl X Gustaf af kyrkoherden i Rantasalmi Anders Kyander ingår en mager vers öfver den bortgångne konungen af skolrektorn i Åbo *Andreas Nycopensis*[1]). Vid Karl XI:s tillträde till regeringen skref studenten *Gabriel Melartopœus*[2]) ett «Praeparatorium fortunae et gaudii Svecorum», en lång men mycket svag dikt, som likväl trycktes i Stockholm 1672. Den är skrifven till melodin «Tapfert begynnen die Pouchen Trompeten», och verserna bilda ett dubbelt akrostikon «Sveriges Rikes Konung Carl then Elfte». Några år senare sjöngs och spelades i Brahestads kyrka en liten «Frögde Sangh» öfver den «härliga victoria», som Otto Wilhelm Königzmarck hade vunnit vid Landt-Rügen den 7 januari 1678 öfver Sveriges fiender. Dikten var författad af *Zacharias Palm,* och äfven melodin, en aria, synes ha komponerats af honom.

I tidens grafskrifter, som äro till antalet öfvervägande, möter man icke sällan ett slags dialog eller växelsång, som tyckes vara upprunnen ur den katolska kyrkohymnen. Det är vanligen först den öfverlefvandes klagan och sedan den bortgångnes trösteord, åtskilda från hvarandra genom latinska rubriker. En sådan i all primitiv enkelhet är t. ex. följande griftkväde[3]):

Mariti superstitis lamentatio[4])

Ack, hustru kär, min hjärtans vän,
Hur viljen I bortdraga,
Och lämnen mig med sorg igen,
Det kan jag ej fördraga.

---

[1]) Student 1640, magister 1643, skolrektor i Åbo 1649, kyrkoherde i Helsingfors 1661, död 1688.

[2]) Student 1665, regementspastor under preussiska expeditionen, kyrkoherde i Janakkala 1681, död 1707.

[3]) Af *Johannes Alanus* öfver fru Sara Unger (1657).

[4]) «Den öfverlefvande makens klagan».

Denatae solatium ad maritum [1])

Gen er tillfreds, min käre man,
Gudi mån så behaga,
Hans ord ej någon motstå kan,
Allt månde han väl laga.

Äfven utförligare och bättre lyckade sådana växelsånger, hvilka fortforo under hela 1600-talet, förekomma i tidens griftkväden [2]). Mycket vanligt var det också, att griftpoeterna skrefvo sina sorgevisor till någon bekant psalmmelodi, hvarigenom desamma synnerligen väl lämpade sig för att sjungas vid de aflidnes grafvar. De mest vanliga melodierna, som användes i grafsångerna, voro t. ex. «Vid de älfvar i Babylon», «Jesu, meine Freude», «O Gud, hvem skall jag klaga den sorg» m. fl.[3]) Oftast klinga dessa andliga visor ledigare än tidens öfriga tillfällighetskväden, beroende utan tvifvel därpå, att såväl versifikation som diktion äro efterbildningar af den under reformationstiden redan så allmänt odlade psalmsången. En och annan grafskrift förråder släkttycke med tidens folkvisor, såsom synes af följande strof, hvilken inleder en klagosång af *N. Avonius* öfver assessorn i Åbo hofrätt Lars Karpelan [4]):

Lärkans sång är alls intet lång,
När storm och regn henne tvingar,
När solen skin, hafver hon sin gång,
Hon låter fast upp sina vingar.
Gud gifve all sorg kunde snart vändas i glädje.

---

[1]) «Den aflidnas tröst till maken».

[2]) Så t. ex. i en sorgevisa öfver fru Margareta Brenner (1668) af pastorn i Brahestad *Magnus Westzynthius*, i en grafskrift öfver fru Kristina Grandell (1670) af *Isak Karling* m. fl.

[3]) Sådana grafpsalmer författades bl. a. af kyrkoherden i Nöteborg *Johannes Melartopaeus*, studenterna *Petrus Gollsten*, *Jonas Nicander* m. fl.

[4]) Ingår i «*Threnodiae* eller några Klage-Wisor» öfver Lars Karpelan af *Erik Joh. Justander* och *Nic. L. Avonius*. Åbo 1649.

Stundom utgjordes minnessången endast af en monolog, innehållande den aflidnes sista farväl (ultimum vale). Var den döde en högt uppsatt person, vände han sig i sin Valetsång först till konungen och drottningen, därefter till riksens råd, tjänstekamrater och vänner, anbefallande sin kära hustru i allas goda minne, såsom t. ex. i en «Threnodia» öfver amiralitetsrådet Johan Bergenstjerna af *Mathias Johannis*. Ibland händer också, att en sådan afskedssång af den aflidne föregås eller efterföljes af auktors betraktelser öfver lifvet och döden. Så är bl. a. fallet i studenten *Erik Sundelius'* klagoskrift öfver borgmästarinnan Katarina Lietzen (1657), hvilken börjar med följande tankar:

Hjälp Gud, hvad för ömkelig ting
Med människan mån vara,
Som lefver här en tid så ring
På jorden med stor fara,
Måste utstå nöd och besvär,
Bekymmer samt elände,
Till dess döden sist kommer här,
Som gör på allt en ände.
Ack död, ack död, grymme tyrann!
Du såta vänner skiljer,
Moder från barn, hustru från man,
Medan de stå som liljer.

Detta tema öfver dödens grymhet och tyranni blef snart ett af de vanligaste i tidens poetiska grafskrifter, [1]) och lika allmänna voro betraktelser öfver alltings förgänglighet och växling. Rubriker sådana som «Människiones eländighets betraktande» eller «Vår flyktiga lef-

[1]) Det behandlades bl. a. af *Gabriel Mathesius* i en minnesruna öfver studenten Jakob Brenner (1668), af *Magnus Wallenius* i «Pium monumentum memoriae» öfver Arvid Lietzen (1674), af *Gabriel Procopaeus* i hans klagoskrift öfver friherinnan Elsa Creutz (1675) m. fl.

nads och timmeliga väsendes obestånd» möta som oftast i tidens klagosånger öfver de aflidne.

Ett nära till hands liggande ämne för minnessångarne var upprullandet af några biografiska konturer af de aflidna personerna. Detta lämpade sig särskildt för dikter öfver mera bemärkta män eller kvinnor. Ett längre sådant biografiskt poem, ehuru ovanligt dåligt i versifikationen, författades redan år 1651 af sedermera poeseos professorn *Erik Justander*[1]) öfver Per Brahes gemål Kristina Katarina Stenbock. Han skildrar utförligt både födelse, härstamning, uppfostran, lefnad och död. Längre fram blefvo biografiska minnessånger alltmera vanliga. Sådana diktades af *Samuel Westhius*[2]) öfver Johan Bergenstjerna (1678), af *S. Pontinus* öfver professor Nikolai Tunander (1679), af bröderna *Johannes* och *Petrus Schæfer*[3]) öfver eloquentiae professorn M. Miltopaeus (s. å.) m. fl.

Hvad författarne till dessa våra tidigaste tillfällighetskväden vidkommer, synes det för det mesta ha varit lärare och studenter vid akademin. Många poem härröra dock äfven af präster eller skollärare. Några yrkespoeter från denna tid känner man ännu icke. Det tyckes öfver hufvud vara vänner och bekanta till sångernas föremål, hvilka uppträda till deras lof. Sällan möter man därför samma författarenamn flere gånger; poe-

---

[1]) Det var samme Justander, som hade öfversatt ett skoldrama af Brasck till finska (se ofvan s. 64). Hans «Sidste Ehretjenst» öfver grefvinnan Brahe var författadt på icke mindre än trenne språk, latin, svenska och finska.

[2]) Antagligen samma Samuel Westhius, född omkring 1650, hvars samlade vitterhetsarbeten utgifvits af P. Hanselli.

[3]) Petrus Schæfer var den sedermera bekante svärmaren, hvilken dog som fånge på Gefle slott 1728. Hans äldre broder Johannes var född 1657, blef magister 1682, präst och arkidiakon vid domkyrkoförsamlingeu i Åbo, pastor i Gefle 1690, död 1725.

ternas antal är tvärtom nästan lika talrikt som dikternas. Först på 1670-talet börjar ett eller annat namn att framträda oftare.

Tidens bröllopsvisor äro betydligt färre till antalet än grafsångerna. Hade de sistnämnda under denna period icke sällan formats till andliga visor i psalmens tonart, så möter man också, ehuru mera sällan, bröllopssånger, som tillkommit efter folkvisans mönster med efterbildande äfven af omkvädet[1]). Långt allmännare blefvo dock mytologiska ämnen i tidens hymeneiska kväden. Venus' stora makt, Amors välde och Cupidos kärleksspratt utgöra från början det egentliga innehållet i bröllopspoeternas kväden. En lofsång till Venus' ära är temat för en bröllopsvisa vid teologiekandidaten, sedermera professorn Abraham Thauvonius' förmälning med Beata Iheringia (1648), märklig, emedan den författats af den sedermera såsom Sveriges första poetikförfattare bekante *Andreas Arvidi Strengnensis*, som då var student i Dorpat. Efter rosandet af Venus' förtjänster följer i lofsången en poetisk skildring af själfva bröllopsfestens öppnande, ett nära till hands liggande, men på den tiden mycket sällan förekommande ämne:

I tid inställen er, nymfer sköne,
Hjälpen att fläta samman en krans,
Den af välluktande örter gröne
Gifver en ljuflig och härlig glans,
Utpryden därmed en majstång,
Ut för dörren den ställen med prång,
I dagar mång.

---

[1]) En typisk sådan var bl. a. «En kort visa» af *N. Aurelius* i en «Högtids Dröm» vid hofmästaren Olof Galles bröllop med Karin Tavast (1659).

Med mång sköna och brokot tapeter
Täcken taket och väggarna till,
Låten sen blåsa upp med trumpeter,
När allt är lagadt, som vara vill,
Att sig inställer Veneris skar,
Jungfrur, gesäller, rätt par om par,
En räkning klar.

I den stunden de komma tillsamman,
Brud och brudgumme, I båda två,
Musikanterna bjuden med gamman,
Att deras Musica klinga må,
Med den att lofva Venerem kär,
Att bägges edert hjärtans begär
Fullkomnadt är.

Icke skolen I låta att fela
Någon lust för den kallade hop,
Men skolen alla allt godt meddela,
Cereris skålar och Bacchi stop,
Öl samt mjöd, därtill alla slags vin
Skolen I låta att skänka in
Med samma sinn.

Var «dödsens tyranni» ett omtyckt ämne för griftsångarne, så älskade tidens bröllopspoeter att sjunga om «Amors tyranni». Ingen kunde värja sig för kärleksgudens pilar, hvarken unga eller gamla, höga eller låga:

En åkerman, en bonde grå,
Med vadmalsjackan långa,
Fast han på åkern plöja må
Och fikar dagar många,
Af Amors pilar häftelig
Dock lider plågor svåra,
Ja ofta måst han hastelig
Låta sin oxar fara
Och skynda sig till gumman sin,
Af henne tröst begära
Emot den smärts och stora pin,
Som honom månd besvära [1]).

---

[1]) *Samuel Petræus* i en bröllopsvisa (1660).

Lika växlande som innehållet är den poetiska form, i hvilka dessa äldsta tillfällighetskväden äro klädda. Man kan lätt finna, att det var under en brytningstid på vitterhetens område, som de sågo dagen. Inflytelser märkas såväl från medeltidens kyrkosång och reformationstidens andliga och världsliga diktning som från den nya antikimiterande renässansen. I versifikatoriskt hänseende omväxlar den äldre tidens oregelbundna knittelvers med de af Stjernhjelm införda antikaversslagen och den från Tyskland (Opitz' skola) importerade alexandrinen. Redan så tidigt som 1643 möter man en horatiansk ode öfver de olika åldrarna af *Enevald Suenson*[1]), skrifven till den andliga melodin «Vänd af din vrede och oss benåda». Äfven senare förekommer en och annan ode bland tillfällighetspoemen.

De veterligen första hexametriska verser äro författade af studenten *Jakob Eurenius*[2]) i två bröllopsvisor, den ena en «Hymenaeus» vid organisten Michael Nächtergals bröllop med Catharina Purmer (1653), den andra vid «handelsskrifvaren» i hofrätten Bernt Riggertsons förmälning med Margareta Tesseleef (1656). Eurenius' hexametrar äro dock ännu mycket otympliga. Den senare sången är helt och hållet förvanskad genom författarens manér att endast använda ord, som begynna med bokstafven s[3]). Detta konststycke har han alls icke mäktat med, hvarför det hela är lika orimligt som ofatt-

[1]) E. Suenson eller Svenonius född 1617, student 1640, magister 1647, eloquentiae professor 1654, sedermera teologie prof. Död 1688 som utnämnd biskop i Lund.

[2]) Född 1625, student 1651, magister 1661, kyrkoherde i Nora 1679, död 1714.

[3]) Tre år tidigare hade Eurenius författat en latinsk hexametrisk oration, hvars alla ord begynna med bokstafven p. Sådana experiment tyckas ha varit omtyckta på den tiden.

ligt. Som prof må anföras några af de mera begripliga raderna:

Steglitsen sorlar, små svalor snabbare sjunga,
Svanor sedvanligt spanar säfaktiga ställen,
Samkvämas stadigt, sänglag sig snarliga skaffar,
Si så söker sig svenner saktmodiga stadsmör,
Säll sitter svennen, som söker sådana skatter.
Spitsfundig spelar spelmän, snällt sångare sjunga,
Samkomsten smakar spansktvin, som skaffare skänka.

I samma bröllopssång införde Eurenius äfven tvenne andra för tiden moderna versslag, nämligen alexandrinen och den s. k. leoninska versen med rimslut inne i raderna. Eurenius var synbarligen en älskare af sådana metriska vågstycken, men det oböjliga språket förmådde han icke forma efter sina goda afsikter.

Endast några år senare finner man emellertid de nya versslagen använda med större ledighet. I en «Triumphus Musicus» vid depositorn Claudius Holstius bröllop med Anna Brenner (1659) ingår en hexametrisk sång af *Johannes Flachsenius,*[1]) som besjunger «det ensliga ståndet» på följande sätt:

Ensliga ståndet är värdt med vinteren kalla jämföras,
Då allt ligger i kvaf af djupa snöskaran fördärfvadt.
Liljor och grönskande gräs, dem sommarens värma och vätska
Småningom lockade fram med ros-ljufluktande färger,
Vintern öder allt slätt, båd' lundar och dälderna djupa
Plötsligen läggas i grund, då tjälen och kölden förifrar.
Följer för visso därhän, en enslig han kryper i sängen,
Darrar och ryser för hårdt, sig kröker och sveper i pälsen,
Önskar och suckar i ljud, Gud ville den smällande vintren
Lindra med makeligt regn, med ljuflige sommarens hetta.

[1]) Då student sedan 1653, sedermera matheseos professor 1669, teologie professor 1692, död 1708.

Tillfällighetspoesin i olika former var sålunda redan allmänt odlad under de närmaste decennierna efter Åbo akademis stiftelse. Däremot är bristen så mycket större på lyrisk diktning i egentlig mening. Några poeter i ordets bemärkelse har tiden ej att uppvisa. Men en och annan visförfattare lät dock höra enstaka toner, hvilka klinga såsom förebud till den lyriska konstens framträdande i vårt land. Redan innan det akademiska boktryckeriet inrättades i Åbo, skyndade sig en bland den första uppsättningen af akademins studenter, vid namn *Petrus Petri* att i Stockholm utgifva en samling *Tio nya andeliga visor* (1641). Den af W. Lagus restaurerade matrikeln öfver Åbo akademis studenter upptager en enda med detta namn, nämligen Petrus Petri Torpensis, och troligen är det just han, som var författaren till dessa andliga visor. Han var hemma från Torpa i Westmanland och hade tidigare studerat i Upsala. I Åbo blef han magister 1643 och anmälde sig samma år till poeseos professor, men fick åtnöja sig med en adjunktur i filosofiska fakulteten, hvilken han innehade till 1649, då han öfverflyttade till Sverige. Petrus Torpensis tyckes för öfrigt ej ha varit riktigt väl känd. I konsistorium anmärktes särskildt mot honom, att «han på åtskilliga orter friar», hvilket «förty honom icke väl anstår». Hvad som styrker antagandet om hans poetiska författarskap, är att han i konsistorii protokoll uttryckligen nämnes såsom visförfattare. Men ej heller som sådan var hans anseende stort. Den akademiska senaten beslöt år 1644 tilldela honom en förmaning, «att han icke så mycket läter höra sina visor och rim, som han härtill gjort hafver, de gifva hvarken honom eller akademin någon berömmelse».

Af Petrus Torpensis' andliga sånger är flertalet inspireradt af Salomos höga visa. De åtta kapitlen i densamma har Torpensis omskrifvit till lika många visor, hvilka såväl till innehåll som diktion nära ansluta sig till det bibliska originalet. Författarens egen uppgift, att de «äro mestadels ord ifrån ord utdragna af Salomons Höga visa», är dock vilseledande, ty hans visor kunna snarare gälla såsom med vanlig frihet företagna poetiska omskrifningar af höga visans innehåll. Torpensis' sånger äro författade till fyra andliga melodier, nämligen «Så skön lyser den Morgonstjärn», «Mig gör stor lust och glädje», «Kommer till mig, säger Guds son» och «Låt det icke förtryta dig». Som andlig visförfattare gick han sålunda i den lutherska psalmsångens skola. Originalets poetiska skönheter ha synbarligen inspirerat honom. Särskildt har han väl träffat den sensuella friskhet och Sulamit-stämning, som genomgår höga visan. Visserligen uppfattar äfven Torpensis i full öfverensstämmelse med den kristna åskådningen höga visan som en afmålning af «en innerlig och outsäglig kärlek emellan Kristus och hans församling, som är hans andeliga brud», men detta hindrar honom icke att prisa brudens dejlighet med lika friska och sinnliga färger, som möta oss i den världsliga erotiken. Man läse t. ex. följande för tiden rätt vackra strofer ur fjärde sången:

Si huru täck och fager
Och dejelig är du,
När som jag dig famntager,
Min syster, kära brud,
Din ögon ganska skära
Som dufvoögon stå,
Dina lockar de äro
Flätad i silfvertråd.

Omkring hufvud och kinder
Hänger ditt gula hår,
Ingen din fägring vinner,
Eller dig öfvergår.
Din hals och dina händer
Äro hvita som snö,
Det dig till prydning länder,
Din kind är hvit och röd.

Rätt som de hinder sköna
Och som de unga rå,
Som uppå marken gröna
Ibland rosorna gå,
Till dess dagen han svalkas,
Och skuggan går sin kos,
Alltså när du mig nalkas,
Är du min hjärtans ros.

Näppligen kan jag finna
Någon sötare lukt
Hos en örtegårdskvinna,
Som uppfriskar så smuckt,
Som dina kläder göra
Och som din salfva är,
Den som du plägar föra,
Min allra hjärtans kär.

Mera realistiska äro de bilder, hvarmed den sköna bruden tecknas i den sjunde sången:

Ack, huru dejlig är din gång,
Du furstedotter sköna,
Din fägring ibland jungfrur mång
Vill jag prisa och röna.
Annat jag ej förmärka kan,
Dina länder stå som ett spann,
Som en mästare gjort hafver.

Magen och naflen är som en skål,
Den aldrig vin kan felas,
Ditt tal är likt ett aftonmål,
Där mycken fröjd utdelas.
Din buk är som en hveteskatt,
Där rosor äro kring om satt,
Ho vill din fägring ej rosa?

Allt som hvita tvillingar gå
Ibland liljorna i lundar,
Som äro födde utaf en rå,
Dem man gärna se åstundar,
Alltså är din bröst ganska täck,
På din kropp finnes ingen fläck,
För alla bär du stor ära.

Nu låt oss ut på marken gå
Och vistas uti landsbyar,
Att vi den ort må finna uppå,
Där all lust sig förnyar,
Låt oss göra en rosenkrans
Och lustigt framträda i dans
Och fröjda oss af hjärta.

Man vet icke om det just var dessa visor eller måhända andra i samma stil, som på grund af deras sensuella läggning hade väckt konsistorii misshag och föranledt den varning, som Petrus Torpensis erhöll för sitt rimmeri. Hans lilla diktsamling slutar med en nyårsvisa, tillägnad dåvarande landssekreteraren, sedermera vicelandshöfdingen i Åbo Johan Rosenschmidt, i hvars hus Torpensis förmodligen hade anställning som informator. Ämnet för visan, som kunde sjungas på melodin «Så skön lyser den Morgonstjärn», utgör «Jesu födelse», och det är den första af de många sånger öfver detta tema, som den karolinska tidens vitterhet äfven hos oss har att uppvisa. I denna nyårsvisa äro redan hufvudmomenten i den heliga födelsehistorien besjungna, hvilken Kolmodin sedermera behandlade dramatiskt och Johan Paulinus formade till en poetisk Messias-cykel.

Kristus' födelse är också ämnet för en samling *Jubel- och Ljuflige Jule Sånger,* författade af kyrkoherden i Kronoby i Österbotten *Jakob H. Brenner*[1]). De

[1]) Han var född i Vasa 1607, student i Upsala 1625, kyrkoherde i Kronoby 1638, död 1684.

äro fogade till ett större arbete af Brenner «Gaudium christianum, det är Christenhetens allmenne Jule-Frögd öfver Jesu Christi födelse», tryckt i Åbo 1666. Boken, som är tillägnad Karl XI, säges vara sammandragen «af lärde mäns andäktige meditationibus och skrifter» och tyckes sålunda icke vara original i egentlig mening. Det är prosabetraktelser öfver samma tema, som i så hög grad sysselsatte tidens poeter, och man återfinner här många af de tankar och föreställningar, som diktarne sökte kläda i meter och rim. Julsångernas och de andliga visornas om Kristus' födelse upphof förlägger författaren några hundra år tillbaka till det «mörka påfvedömets» tider, då våra förfäder redan uppbyggde sina sinnen med afsjungandet af sköna psalmer. Om sina egna julsånger meddelar han endast, att de icke ingå i några hand- och psalmböcker. De voro sålunda nya för sin tid, måhända original-sånger af Brenner eller också öfversättningar från någon tysk psalmdiktare. I form af andaktsfulla lofsånger besjunges äfven här det stora vidundret, Kristus' födelse af en jungfru ren, hans första härbärge i krubban, de vise männens hyllning, eller de vanliga momenten i Kristus' födelses historia. Där är nog andlig hänförelse öfver dessa sånger, men diktionens plattheter förråda dock, att Brenner ej hade egentliga anlag att blifva psalmdiktare. Någon psalmsång blef ej heller den slutliga frukten af denna spridda andliga visdiktning vid 1600-talets midt, men Jesu födelse blef som sagdt ett stående tema för den karolinska tidens poeter hos oss, och äfven andra religiösa och bibliska ämnen behandlades sedermera med förkärlek.

Förefanns ett visst samband mellan grafsångerna och de andliga visorna, så kunna å andra sidan bröllops-

verserna betraktas som de första världsliga visorna hos oss. De sysselsätta sig för det mesta med det tema, som är det vanliga i den världsliga visan, nämligen erotiken[1]). Vi ha redan omtalat Chronanders visa i Surge. Den är erotisk till sin karaktär, diktad till melodin af en folkvisa och har knittelns oregelbundna och hoppande rytm. Den står ännu helt igenom kvar på den äldre lyrikens grund.

Genom de handskrifna visböckerna har ända till våra dagar bevarats en erotisk elegi från denna tid, som är märklig icke minst därför, att den är författad af en kvinna, Finlands första skaldinna, hvars namn var *Kristina Regina von Birchenbaum*. Den har kommit till eftervärldens kännedom genom den i Linköpings bibliotek bevarade s. k. Älfs visbok, där den bildar n:o 28 under rubrik «En annor ny visa». P. Hanselli har i sina «Samlade Vitterhetsarbeten» tillskrifvit visan Lars Wivallius och tryckt densamma bland Wivallius' dikter. Men då den 29 strofer långa dikten bildar ett akrostikon på skaldinnans namn och är alltigenom självbiografisk till sitt innehåll, kan man, såsom Henrik Schück redan påpekat i sin monografi öf-

[1]) I studentkretsarna tyckes dock redan vid denna tid äfven ha diktats glada skämt- och smädevisor, som föredrogos eller sjöngos vid depositionsdryckeslagen eller vid andra gästabud å stadens källare. Så förtäljes i konsistorii protokoll för år 1652, att tvenne smålänningar anklagade en östgöte vid namn Petrus Becchius, för att han vid en depositionsakt på hösten samma år hade «defamerat hela nationem Smolandicam med en sådan skamlig visa, som ett redeligit hjårta stygges ved at höra». Visan handlade om att fanen och smålänningen skulle vara bröder. — År 1663 företeddes i konsistorium en af tvenne studenter Jakob Retzelius och Salomon Eneberg författad visa, som handlade om huru studenten Erik Binningius, som under ett slagsmål råkat slå ihjäl en skrifvare, hade lyckats undkomma genom ett hål i taket på akademins prubba eller karcer. Visan plägade sjungas på stadens källare. Jfr ofvan sid 75 noten.

ver Wivallius[1]), ej gärna antaga annat än att den är författad af henne själf.

Enligt dikten[2]) var Kristina Regina von Birchenbaum (namnet tecknas äfven Börkenbohm och Birchenboum) född i Karelen. Vid tre års ålder förlorade hon sin fader och gifte sig vid unga år med majoren Axel Pauli Liljenfeldt, en af deltagarne i det 30-åriga kriget, som stupade på valplatsen i Tyskland. Skaldinnan, som själf hade begifvit sig till Tyskland för att uppsöka sin man, men i stället för att finna honom nåddes af dödsbudskapet, blef lämnad änka med tre barn, af hvilka dock tvenne bortrycktes i späd ålder, medan det tredje, en dotter, sedermera skildes från sin moder genom ingånget äktenskap och bortflyttning till fjärran land. Efter att ha varit änka i sjutton år, upptändes skaldinnan af en ny kärlek till en «ädel ungersven», som äfven besvarade hennes böjelse, men genom «arga tungors list» lät förmå sig att öfvergifva henne.

Detta är i hufvudsak innehållet af visan, som säges vara författad i nittonde året af skaldinnans änketid. Handskriften är dagtecknad den 24 juli 1651[3]). Oaktadt diktens gammalmodiga form och oregelbundna rytm kan man ej undgå att ännu i dag känna ett rörande behag vid läsningen af densamma. Det är en sång, som talar ur hjärtat, och ehuru det är en sorgesaga, som täljer om ett helt lif af enslighet och smärta, är dock detta kvinnoöde framställdt så trohjärtadt och med en underström af äkta känsla och ödmjuk resignation, att man ofrivilligt måste gripas af densamma. Ett segerprof på sin upp-

[1]) Anf. arb. d. II s. 39.

[2]) Jfr Valda vitterhetsarbeten s. 112—119.

[3]) Ett exakt aftryck af handskriften ingår i festskriften «Nyländingen» 1896 efter en afskrift på ort och ställe af *Rolf Lagerborg*.

offrande kärlek gifver oss skaldinnan, då hon förtäljer, huru hon vandrade kring hela Tyskland från valplats till valplats för att uppsöka sin man:

I sorg och tro jag sökte
Min hjärtans kära man,
Min sorg det fast förökte,
Jag sökte och — intet fann.

I enkla, elegiska strofer med stor innerlighet i ton och stämning sjunger skaldinnan om sitt änkestånd med all dess myckna sorg och armod, men få strimmor af ljus. En sådan hoppets stråle väcktes, då hon betogs af en ny kärlek, men äfven denna sista förhoppning svek henne, och hon söker själf ursäkta sin dårskap:

Rätt ingen må mig speja, [1])
Kärlek betog mitt mod,
Så svag må jag mig säja,
Ty jag är kött och blod.
Stor kärlek till mig draga
Den ädling mån förvisst,
Dock lät han sig intaga
Af arga tungors list.

Krist huru falska vänner
Ha gjort mig till förtret.
Fast det mitt hjärta bränner
I sorg och ifrighet,
Skall jag dock aldrig sänka
Den vän utur mitt sinn
Jag hoppas Gud betänka
Mig för all trohet min. —

Ensam är jag nu blifven,
Må jag beklaga visst,
Och så platt öfvergifven
Som turtur på en kvist. —
Jag mäktar ej utstånda
Den jämmerfulla värld,
Uppfylld med ve och vånda,
Med falskhet, svek och flärd.

---

[1]) Håna.

Och så bjuder den hårdt pröfvade skaldinnan, hvilken denna sista missräkning gått så djupt till sinnes, världen sitt farväl, sökande sin tröst hos den himmelska brudgummen.

Fru Liljenfeldts rörande elegi är utan tvifvel det mest poetiska alstret från denna vår lyriks barndomstid. Den har något af det själfupplefvades omedelbarhet och af den äkta känslostämningens naiva behag. Till hela sin läggning påminner den om folkvisan och till sin form kvarstår den ännu på den gamla diktningens grund, vittnande om att en poetisk känsla också i denna form kunde gifva sig ett lödigt uttryck. Sådana enkla och innerliga visor i folksångens tonart trängdes dock snart tillbaka för den konstfullare erotiska lyrik, som renässansdiktningen hade skapat och som från denna diktnings centralhärdar snart äfven framträngde till den skandinaviska norden.

III.

Renässanslyriken.

Johan Paulinus (Lillienstedt).

Vi ha redan i det föregående lärt känna de första förebuden till den nya vitterhetsrörelse, hvilken efter mönstret af renässansströmningen i den samtida europeiska litteraturen i främsta rummet eftersträfvade att ikläda den svenska dikten nya former och på samma gång gifva den en högre lyftning och ett rikare innehåll. De nya versformerna, såväl de antika som de sydeuropeiska, nådde snart hit öfver och odlades redan i tillfällighetspoesin sedan medlet af seklet, men längre varade det, innan en konstdikt i den nya riktningens anda såg dagen hos oss. Därtill erfordrades gifvetvis en fullständigare kännedom om den nya vitterheten, än man kunde äga här borta, innan Georg Stjernhjelms «Musae Svethizantes» (1668) och Gustaf Rosenhanes sonetter (1682) hade utkommit, äfvensom ett närmare studium af den europeiska renässansdiktning, som utgjorde de svenska nydaningsskaldernas förebild. Den första finska diktare, som kände sig lifligt anslagen af den nya rörelsen och icke blott gjorde sig väl förtrogen med de svenska skalderna af Stjernhjelms skola, utan äfven

med intresse studerade den utländska renässansens mästare, var *Johan Paulinus.* Han uppträdde snart som självständig diktare, ehuru ännu starkt påverkad af de främmande förebilderna, och han framstår genom sin poetiska verksamhet såsom en för tiden fullt modern konstlyriker. Det är också ett jättesteg från den konstlösa tonen hos våra tidigare nämnda komediförfattare och tillfällighetspoeter till Paulinus' stolta alexandriner och innerliga erotik, icke blott i språkets hyfsning och förfining, utan äfven i dess höjning och klang. En ny poetisk konst träder oss nu till mötes.

Denne vår förste lyriker var född i Björneborg den 14 juni 1655. Han utgick från ett finskt prästhem. Fadern Paulus Simonis Raumannus var då kyrkoherde i Mouhijärvi. Han var utmärkt för en grundlig lärdom, särskildt i de klassiska och orientaliska språken, hvilken han förvärfvat genom studier vid flere af Tysklands universitet. Sonen Johan, hvilken i likhet med sina tre bröder antagligen efter faderns förnamn kallade sig Paulinus, erhöll sin första undervisning i hemmet af den lärde fadern, genomgick därefter Björneborgs skola samt inskrefs som student i Satakunda nationen i Åbo år 1672. Den begåfvade ynglingen, som redan tidigt visat synnerligen lyckliga anlag för studier och som kom till akademin med god underbyggnad i latinet, utbildade sig här yttermera i latinsk verskonst, såsom framgår af en metrisk oration om våren, som han uppläste på akademin i maj 1674, och hvilken trycktes samma år under titel *Carmen oratorium, Veris, desideratissimae anni partis, amoenissimas voluptates complectens.* Följande år responderade Paulinus under Jac. Flachsenius' présidium. Det berömliga rykte han redan hunnit förvärfva genom sina goda studier och sin begåfning, förskaffade honom informators-

plats hos dåvarande presidenten i Åbo hofrätt, riksrådet Ernest Johan Creutz för dennes styfson, den unge Karl Horn. Af denne lärde och förnäme gynnare väcktes Paulinus' intresse för lagfarenheten, men då den juridiska vetenskapen helt och hållet låg nere i Åbo, vaknade hos honom tanken att fortsätta sina studier vid akademin i Upsala, som äfven i andra af Paulinus med intresse omfattade vetenskaper hade mera framstående lärare än universitetet i Abo. Han inskrefs vid Upsala akademi 1677. Lagfarenheten blef här hans hufvudämne, omfattande såväl den svenska som romerska rätten. Men därjämte sökte han genom grundliga studier förvärfva sig den universella bildning, som på den tiden så allmänt eftersträfvades af de lärde. I sin i «Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo» år 1775 tryckta självbiografi nämner han icke blott alla delar af filosofin, utan äfven teologin samt enkannerligen såväl de lärda som de moderna språken. De exakta vetenskaperna voro ej heller främmande för honom. Han berättar, att han «med särdeles möda efter rätta Astronomiska fundamenter själf uträknat en Calender» (för året 1681). Ett offentligt prof på sin lärdom och poetiska talang afgaf han i Upsala genom ett den 13 juni 1678 på grekisk hexameter hållet tal om sitt finska fosterland. Under titeln *Magnus principatus Finlandia, epico carmine depicta* utkom det följande år ifrån trycket, tillägnadt Paulinus' nyförvärfvade mäktiga gynnare, Åbo akademis åldrige kansler grefve Per Brahe samt presidenten i Svea hofrätt frih. Knut Kurck. Icke långt därefter blef det fråga om att fästa den med så mycken lärdom beprydde Apollosonen vid Åbo akademi, och på filosofiska fakultetens förslag erhöll han 1679 fullmakt såsom adjunkt i sagda fakultet. Men Paulinus, som icke en gång hade blifvit

tillfrågad härom, önskade ännu någon tid få stanna i Sverige. Ett år senare ursäktade han sig hos akademins rektor, «att han intet kan opvachta Adjuncturam förr än mot Michaelis tid». Icke ens då infann han sig, ty i slutet af terminen anhåller hans bror Simon Paulinus att få förvalta tjänsten, så länge «brodren är borta». Den 8 april följande år beslöt konsistorium att anmäla för akademins kansler, «det Johannes Paulinus icke eller ännu något arbetat för Adjunctura derföre han likvisst nutit lönen». I följande konsistorii sammanträde den 27 april 1681 upplästes en supplik af Paulinus, hvari han anhåller om att blifva «förhulpen» till den lediga sekreterare-tjänsten vid akademin. Men konsistorium hade då redan rekommenderat andra till tjänsten, hvarför den icke tog Paulinus' ansökan i beaktande[1]). Och då hans samtidiga supplik hos akademins kansler om befattningen ej heller hade önskvärd framgång, medan nya mera lockande utsikter öppnade sig för honom i Sverige, begärde han 1681 afsked från adjunktsbeställningen och antog i stället rikskattmästaren Sten Bjelkes anbud att blifva hofmästare i hans hus samt på samma gång lärare i matematik för hans son, frih. Ture Bjelke. Man förspörjer ännu vid denna tid ett vacklande hos Paulinus i valet mellan den lärda och den civila banan. Enligt en uppgift skulle han 1682 rekommenderat sig till en ledig professur i Åbo, därvid han åberopade sig såväl på sina latinska och grekiska som franska och svenska verser, bland dem äfven «ett epitaphium ludicrum öfver de harar, en Excellens skjutit». Han blef emellertid förbigången för andra mera meriterade sökande, hvilket gjorde honom benägen att följande år mottaga den af Bjelke åt honom erbjudna

---

[1]) Cons. Prot. 1/10 1679, 22/9, 13/12 1680, 8/4, 27/4 1681.

president-sekreterarebefattningen i kammarkollegium, där hans gynnare själf var president. Härmed hade Paulinus faktiskt gjort sitt inträde på den civila tjänstemannabanan, där hans karriär blef så snabb och lysande. År 1685 gjordes ännu ett försök att fästa honom vid Åbo akademi. Konsistorium uppförde honom på första förslagsrummet till den då lediga professuren i juridiska fakulteten, men det var mera honoris causa, ty man tyckes i den akademiska senaten haft klart för sig, att Paulinus då icke skulle antaga vare sig denna eller någon annan profession. Man ville dock visa honom denna uppmärksamhet, «efter han studerat vid denna Academie, har varit Adjunctus och blifvit högt recommenderat af hr Concellario, hvaremot han med tiden kan göra Academien gådt igen». Snart erhöll konsistorium af kanslern det besked, att han hade «låtit Secreteraren Johann Paulin veta den Reflection, som Consistorium Academicum på honom hafver gjordt och begärt veta om han funnes hugat att antaga Professionem juris, men förnummit att han hellre behåller det villkor, som han nu hafver, så att man på honom ej kan göra förslag» [1]).

Paulinus, som då redan definitivt träffat sitt val, hade samma år jämte bibehållande af sin förra befattning utnämnts till protokollssekreterare i statskontoret. Efter en kort vistelse i utlandet, dit han följde sin nya chef frih. Klas Flemming, blef han återkallad till hemlandet. Adlad 1690 med namnet Lillienstedt, utsågs han 1692 till sekreterare i Svea hofrätt, erhöll därpå i uppdrag att vara sekreterare vid den Liffländska reduktionskommittén samt tillvann sig i så hög grad sin konungs gunst, att denne

[1]) Cons. Prot. $^{2}/_{12}$ 1685. Kongliga och Cancellers Bref för åren 1606 —1698 fol. 137.

ärnade antaga honom till sin närmaste statssekreterare, en utmärkelse, som dock ej blef af i följd af konungens död. Men äfven under Karl XII:s tid förblef han en regeringens gunstling och nådde den ena höga värdigheten efter den andra.

De arbetsdryga och ansvarsfulla poster, som Paulinus redan tidigt kom att beklāda, gjorde också ett brådt slut på hans poetiska bana. Liksom han snart afstod från tanken att tjäna sitt fosterland för de lysande utsikter, som vinkade honom i den högre administrationens tjänst, så öfvergaf han äfven tidigt af samma orsak sin skaldebana. År 1686 utgaf han från trycket en religiös dikt *Den korszfeste Christus,* i Svensk vers afmålad af J. P:n, hvilken år 1694 utkom i en ny tillökad upplaga under titeln *Christus nascens, patiens et triumphans eller den Nyfödde, Korszfäste och Vpståndne Christus.* Om man undantager några särskildt tryckta tillfällighetspoem, äro ofvannämnda kväden allt hvad Paulinus själf offentliggjorde. Men i handskrift ha bevarats några lyriska dikter och studier, som bättre än de tryckta gifva oss en föreställning om Paulinus' stora poetiska begåfning.

Paulinus' vittra period sammanfaller så godt som helt och hållet med hans ungdoms- och studietid. Medräkna vi andra upplagan af Kristus-sången, så omfattar den en tidrymd af 20 år, men faktiskt torde äfven denna nya form af dikten vara af långt tidigare datum. Tiden för Paulinus' svenska diktning kan därför begränsas till endast ett decennium af hans långa lefnad eller motsvarande i det närmaste 1680-talet.

Såsom den nordiska vårens sångare begynte Johan Paulinus sin skaldebana, och en vårbrytning blef hans sång i vår vitterhet. Han genomgick den för tidens akademiska skalder vanliga poetiska skolan, som i främsta

rummet afsåg att uppamma en modern latinsk diktning efter klassiska mönster. Vid akademierna voro anställda särskilda s. k. poeseos professorer, till hvilkas främsta uppgifter hörde att undervisa i de klassiska språkens metriska behandling och på detta sätt uppfostra en skola af poeter på latin och grekiska. Versmakeriet, särskildt på förstnämnda språk, blomstrade också i hög grad vid universiteten och betecknade nära nog inseglet på den klassiska bildning, som vid desamma förvärfvades. Men denna imiterande diktning bevarade dock för det mesta karaktären af akademiska exercitieöfningar, och endast sällan lyckades den höja sig till verklig poetisk konst.

Alltsedan universitetes stiftelse var det en öflig sed, att oratoriska öfningar anställdes offentligt inför akademins lärare och elever samt en särskildt inbjuden åhörarekrets. Vid sådana tillfällen uppträdde studenterna och föredrogo såväl på prosa som på vers orationer öfver de mest olika ämnen. Dessa utgåfvos sedermera från trycket och bilda en icke oväsentlig del af tidens akademiska litteratur.

På denna väg nådde äfven Johan Paulinus sin första ryktbarhet. Af sin lärare, dåvarande poeseos professorn Petrus Laurbecchius infördes han i den latinska skaldekonsten med den framgång, att han, såsom redan i korthet nämndes, efter två års vistelse vid akademin vid ännu ej fyllda nitton år hade diktat en lång oratorisk sång på elegiskt versmått öfver vårens behag. Det var ett kunskapsprof (exercendi ingenii causa), som han ur minnet deklamerade vid en offentlig akademisk akt, till hvilken Laurbecchius inbjöd genom en särskild inledningssång. Det långa poemet, omfattande icke mindre än omkring 600 versrader, torde i själfva verket kunna räknas bland det bästa i latinsk poesi, som framträdde

vid Åbo akademi under dess första period. I entusiastiska strofer och med användande af den mytologiska apparaten skildras här den inbrytande våren, dess «håningsljufliga fröjder i löfutsmyckade lunder och parker», dess tändande och alstrande kraft i naturen och dess lifvande verkan såväl på djur som människor. I ett ständigt återkommande omkväde uppmanar den unge Apollosonen till glädje och sång öfver vårens ankomst:

Mittite dulcisonas, super æthera mittite voces!
Aurea purpurei tempora Veris eunt.

Och han manar äfven Finland att glädjas och landets hopp, studenterna, att stämma upp ljudande sånger till vårens pris. Poemet afslutas med en önskan, att sången och poesin evigt skulle grönska vid akademin på Auras strand. — Paulinus' oratoriska kväde synes ha väckt mycken anklang på sin tid. Han berättar i sin lefvernesbeskrifning, att det ansågs som ett «ogement, af hans ålder ej förväntadt prof».

Den fosterländska stämning, som redan här söker sig uttryck, besjälar helt och hållet det lärdomsprof i grekisk poesi, som Paulinus fyra år senare aflade vid Upsala akademi. Här blef den berömde dåvarande poeseos professorn Johan Columbus, en äldre broder till skalden Samuel Columbus och själf en framstående latinsk poet, hans vägledare till den grekiska parnassen. Det prof, som han inom kort framgaf, är icke allenast märkligt för den lediga versbehandlingen af det grekiska språket, utan fastmera genom det ämne, som han hade valt att besjunga. Paulinus' episka sång är den första dikt, hvari Finland besjunges, det första poem, hvari en finsk skald gifver ett högstämdt uttryck åt sin fosterlandskärlek. Därför har äfven Paulinus' epos till

Finlands ära, som redan under förf:s lifstid utkom i en andra upplaga (1694), rönt den sällsporda utmärkelsen att nära tvåhundra år efter sitt första framträdande ånyo blifva framdragen i ljuset. Sången till Finlands ära utgafs i en ny upplaga 1844 jämte en svensk öfversättning af A. G. Sjöström.

Paulinus' episka dikt vill uttryckligen vara en lofsång till Finlands ära. Redan i diktens början vänder sig skalden till sin «fostermor» och ber henne ej misstycka, att han, «den ringaste visst bland fostersönerna dina», «ett vanskeligt noll i frejdade skaldernes kretsar», dock hade dristigheten «din härliga ära att kväda»! Detta syfte får man icke lämna ur sikte. Det hörde till lofsångens art, att allt skulle framstå i den mest förmånliga belysning, hvarvid ofta ordprålet och skrytet verkar allt annat än upplyftande. Detta något högtrafvande manér, som icke skyr det öfverdrifna lofordandet, har man äfven trott sig finna hos Paulinus, utan att dock alltid framhålla, att han i detta afseende var ett tidens barn. Sådana öfverdrifter finnas faktiskt hos Paulinus, såsom t. ex. då han talar om Finnonias land såsom «det vida beprisade», eller då han sjunger om finnonernas folk:

Nu, hvad finnes väl skönt, hvad finnes behagligt i världen,
Både till kropp och till själ, hvarmed ej mine Finnoner
Rikt begåfvats af Gud? Ho skulle det våga bestrida,
(Afund endast, den städs skadglade), att ej bland de första
Folken uppå allhärskande jord Finnonerne räknas?

Men man skulle likväl göra Paulinus mycken orätt, ifall man endast skulle fästa sig vid sådana och andra braskande retoriska utflykter i hans stora kväde. Detta är i själfva verket så långt ifrån styckets verkliga anda och ton, att man tvärtom måste förvåna sig öfver att

hos denne vårt lands förste sångare finna så mycken sann och varm patriotism, en så hänsynsfull men lågande känsla för fosterlandet och på samma gång ett så öppet sinne för det för landet karaktäristiska, skönheten af dess natur samt förnöjsamheten hos dess innevånare.

Huru mycket än Paulinus i sin poetiska naturskildring synes ha imiterat de grekiska skaldernas bildspråk, har han dock med några drag lyckats få fram äfven sitt eget lands natur. Hvem kan väl misstaga sig, då han uttryckligen framhåller «Runsala ängar med natt och dag och elysiska parker»? Eller när han kallar själfva najaderna att vittna om, att «för fröjder och allehanda lekar kan ej finnas i världen en ort mer lycklig än Finland»:

Icke ett annat land förmår silfblickiga källor
Flera skänka, som nere i blomstrande dalarnas bottnar
Öfver kiselstenarne fram sig sorlande smyga.
Finnes där ock isköld, isköld på de vintriga dagar,
Kropparne härdas af köld, som ger åt lemmarna styrka;
Värme finnes jämväl i tröttsamme sommarens tider.

Midt i denna naturidyll glömmer skalden ej heller torpets folk, som framlefver sin dag självförnöjsamt och flärdlöst. Han ställer bondens enkla lif som en motbild mot det mera förfinade i städerna och bland de rike samt gifver det förra ett afgjordt företräde:

Mig förnöjer att gästa i anspråkslösa gelagen;
Mig förnöjer utur stenskåln eller ock ur ett träfat
Med lättköpelig gröt, eller ock brunskinniga bönor,
Med bondmässiga kåln, med rättikor, rofvor och kålrot,
Samt klotrunda potäter, därhos ock kosteligt svinkött,
Äfven med spenvarm mjölk, och därjämte med osten, den feta,
Att förpläga mig, tyst undslippande brännande hunger.
Fri från dagens besvär, jag aldrig på skarlakans bäddar,
Kosteligt glänsande, nej, vid ljufligpratiga källans
Rännilar, slumrande in uppå friskgrönskande gräset,
Plägar i sommarens tid smärtdöfvande luren mig taga.

Såsom hela det finska folkets förnämsta egenskaper framhållas dess gudsfruktan, dess enkelhet i seder och dess mångomtalade sångkunnighet, redan på Paulinus' tid således beryktad. Det hade städse förstått att bevara sig fritt från prål och från sedefördärf. Se här den bild skalden tecknar af Finlands medborgare under senare hälften af 1600-talet:

Helt okonstladt sin dag framlefva Finnonias alle
Medborgsmän. Ej finnes hos dem arg list eller lögner,
Sneda beslut, krumgående knep, städsväxlande bukter.
Icke gästar hos dem slem träta och brinnande härnad,
Icke gästar hos dem afund, arg hotelse, hätskhet;
Icke gästar hos dem förmätenheten med trotset,
Med fördärfveligt prål, samt kvinnobedårande gillen.
De utsmycka sitt bord med ofördärfliga rätter.
Tyg från främmande land till fina och frasande kläder,
Flätor af utländskt hår och sneda allongeperuker,
Slikt allt skratta de åt uti förståndiga sinnet.
Men den nesliga brist, som af lättjan förkofras på jorden,
Jämte dess hiskliga kval och den brottuttänkande svälten,
Från Finnonias jord har arbetslusten förjagat.
Penningslystnaden ock, all orättrådighets källa,
De förakta: «med litet förnöjd, stor fröjd», så de sjunga.

Man har någon gång, till och med af senare författare, sett det påståendet upprepas, att Paulinus' episka sång skulle vara ett uttryck af Rudbeckianska åsikter, hvilka författaren då förmodligen skulle ha insupit under sin studietid i Upsala, ty första delen af Rudbecks storverk utkom först ett år efter Paulinus' dikt. Men ifall man icke vill anse ensamt den fosterländska entusiasmen, som var så vanlig på den tiden, för Rudbeckiansk, så tror jag icke man kan spåra något sådant inflytande hos Paulinus. Visserligen leder han det finska folkets ursprung tillbaka ända till Noachs son Jafet (Japetos), men en sådan anknytning vid syndafloden var ju vanlig hos tidens historieskrifvare långt före Rudbecks tid.

Och den skildring han gifver af de äldsta finnarne, har icke den minsta smak af Rudbeckianism. Finnarnes anherrar framställas såsom ett visserligen lyckligt och fritt, men i det hela taget dådlöst folk, som skydde farorna på det stormdimmiga hafvet och ej lade sig vinn om krigets väldiga idrotter. Således en fullständig motsats till det folk, som Rudbeck prisade i sitt antikvariska storverk. Det sätt, hvarpå Paulinus besjöng sina finnar, har i själfva verket knappt någon likhet med tonen i Atlantican.

Paulinus var öfver hufvud ej den bragdbeprisande skalden. Visserligen glömmer han icke Finlands store män. Hvem känner icke — sjunger han — «den ädle Wittenberg, eller Kurckarnes bragdberömda släkt, de Aresälsklige Hornarne, de stormodige Flemingarne och de högtuppsatte Creutzarne?» Ej heller glömmer han finnarnes tapperhet i krig, hvarom såväl teutoner som kimbrer kunde vittna. Men han gitter dock icke sjunga därom, utan föredrager att prisa lärdomens och fredens idrotter. Så ägnar han sin hyllning åt Åbo akademi,

Där medborgare var jag, så länge mitt öde det medgaf.
Därstäds ock mig fostrade först guldlockig Apollon
Och mig lärde att äflas uppå den aoniska banan.

Efter att med beröm ha framhållit akademins lärare inom de olika vetenskaperna öfvergår han till att prisa rättvisans högsäte i landet, Åbo berömda hofrätt. Och hvilka vackra, för alla tider bestående ord säger han icke om Finlands Themis:

Ack, så länge du står, består all fädernejorden;
Skulle du kränkas, kränkes också densamma förskräckligt.
Våldförs du, utfalla finurliga domar i tingsgåln; —
Åt våldförda du är bispringare städse och arma,
Fader åt faderlösa, beskärm för de gråtande änkor.
I evinnerlig tid blif kvar vid sederna dina,
Då skall blomstra Finnonias land, och folket i landet.

Det var sålunda i lagarnes hägn och rättsvårdens orubbade gång redan denne vår första sångare såg grunden till landets lycka och välfärd. Och ett annat lika viktigt villkor för Finlands väl fann han i dess invånares samdräktighet, såsom man finner af följande verser:

Skänk manfostrande lugn, oss huld samdräktighet unna,
Trätor och allt månggråteligt krig aflägsna i fjärran!

Till dessa tänkvärda, allmängiltiga önskningar för vårt land fogar Paulinus slutligen en önskan om fred för det i krig med Danmark och Tyskland invecklade Sverige. Och med ett lofprisande af fredens välsignelser slutar han sitt i så många hänseenden märkliga poem. Det bör dock framhållas, att Sjöströms otympliga och bizarra öfversättning endast i ringa grad är ägnad att låta Paulinus' lediga och välljudande hexametrar framstå oförvanskade i sitt ursprungliga behag. Denna enda till hands varande tolkning torde dock, oaktadt sina krystade ordfogningar och tröga diktion, kunna gifva någon föreställning om innehållet af den vackra hyllningssång, som Paulinus ägnade sitt fosterland. Att beklaga är, att han ej själf fick tillfälle att öfverflytta densamma i svenska toner.

Det var nämligen kort efter denna tid Paulinus öfvergaf den klassiska musan och begynte försöka sig som skald äfven på sitt modersmål. Det är icke blott en tillfällighet, att denna vändning i hans poetiska författarskap inträffade just då. Upsala var nämligen medelpunkten för en ung vitter skola, som lifvad af det Stjernhjelmska föredömet hade uppställt såsom sitt mål att i hans anda arbeta för den svenska poesins upp-

hjälpande och genom självständiga arbeten lägga grunden till en för tiden modern svensk vitterhet. Till denna Upsala skola hörde bl. a. de båda bröderna Jakob och Anders Wollimhaus, som ännu stå under direkt inflytande af Stjernhjelm, Urban Hjärne, skaparen af modernt drama och modern teater i Sverige, Erik Wennæsius, författare till hundra s. k. klingdikter, men framför alla Samuel Columbus, den snillrikaste af Stjernhjelms lärjungar, och Petrus Lagerlöf, hvilken icke blott som skald, utan äfven såsom lärare i skaldekonsten utöfvade stort inflytande. Genom honom lösgjorde sig Upsalaskolan från de af Stjernhjelm införda klassiska metra, svärmade i stället för alexandrinen och för andra då alldeles moderna versslag. De unga skalderna lade sig vinn om att taga kännedom om den nya vitterheten på självfva originalspråken. Flere af dem hade genom studieresor i utlandet på nära håll stiftat bekantskap med de nya strömningarna i den vittra litteraturen och bidrogo efter hemkomsten att väcka intresset för desamma. De moderna språken studerades med nära nog samma intresse som de klassiska, och liksom man på de sistnämnda anställde poetiska öfningar, så blef det äfven vanligt att skrifva vers på tyska, franska, italienska, holländska m. fl. språk. Kännedomen om den utländska vitterheten på dessa språk tyckes icke ha varit ringa, hvarom såväl öfversättningar som imitationer af densamma vittnar. De klassiska metra fingo svåra medtäflare i de sydeuropeiska versslagen. Sonetten, madrigalen, canzonen, ottave rime gjorde nu sitt intåg i den svenska vitterheten, medan alexandrinen efter den Ronsardska skolans och Opitz' föredöme blef det tongifvande versslaget par excellence. Också det pastorala dikt-

manéret och barockstilens svulstiga diktion vunno vid denna tid insteg i den svenska litteraturen.

Det är klart, att Paulinus med sina utpräglade poetiska anlag och sin håg för vitterheten, skulle lifligt anslås af denna nya litterära rörelse i Upsala. Med samma ifver och framgång, som han nedlagt på den romerska och grekiska skaldekonstens inhämtande, begynte han nu studera de moderna språken och den moderna vitterheten, och det varade ej länge, innan han kände sig mogen att uppträda offentligt med prof på sin nya konst. Då en af hans Upsala-vänner, Samuel Pontinus, disputerade för graden, uppvaktade Paulinus honom med en madrigal på franska språket (1680), hvari han på ledig fransysk vers besjöng la belle Charité och dess verkningar. Bland hans ofvannämnda föregångare synes särskildt den då nyss aflidne Samuel Columbus lifligt ha anslagit den unge Paulinus. Det var såsom tillfällighetsdiktare han, enligt tidens sed, till först uppträdde inför allmänheten, och bland hans äldsta kända tillfällighetskväden är en öfversättning af Columbus' latinska epithalamium öfver presidenten i kammarrevisionen Mårten Blixencron, i hvars hus Columbus i många år varit hemlärare. En ödets skickelse var det, att han i denna egenskap efterträddes af Paulinus, hvilken äfven öfvertog Columbus' arf som familjen Blixencrons poetiska minnessångare. Största delen af de i Elias Palmskölds samling af «Någre utvalde Bröllops- Graf- och Lyckönsknings Skriffter öfver Blixencron-Släkten och dess Anhörige» ingående tillfällighetsdikterna äro af Columbus och Paulinus, hvilken senare tog vid, där den förre slutade. Paulinus har icke mindre än fem bidrag i denna samling, utgörande flertalet af hans för eftervärlden kända tillfällighetskväden. De visa oss, att Paulinus som hyme-

neisk och griftsångare hade gått i god skola hos Columbus, Lagerlöf m. fl. För att dokumentera sig som den sydeuropeiska vitterhetens banérförare i Sverige, antogo icke så få af tidens skalder italienska pseudonymer. Columbus kallade sig Myrtillo af Bergen, Paulinus Titiro Tramontano, båda pseudonymerna voro hämtade från det italienska herdedramat «Il pastor fido». Hos den förre finner man ännu de antika och moderna versslagen sida vid sida, så äfven hos Paulinus. Liksom Columbus betjänade han sig af den pindariska oden med strof, antistrof och epod samt den antika elegins versmått, dock i sällsam uppblandning med madrigaler och andra moderna versslag, hvilka man redan möter i hans äldsta tillfällighetskväden. Och af denne sin föregångare synes Paulinus också ha lärt sig att i sina stycken sammansmälta modern herdekostym och antik mytologi, för öfrigt en mycket allmän företeelse i tidens diktning [1]).

Äfven i språkligt afseende hade Paulinus redan i sina tillfällighetsstycken förstått att tillgodogöra sig de framsteg i korrekthet och städning, som i allmänhet voro utmärkande för de bättre bland Upsalaskolans poeter. Endast sällan möter man några Lucidorska metaforer, såsom t. ex. «lefrestingand' ögnestrålar», eller några af barockstilens antiteser t. ex.: «Ey annat är än int', och allt til inte blijr: Ja int' är världen all, och världen all allzinte»!

Utom redan nämnda äger man äfven andra vittnesbörd om att Paulinus icke blott gick i skola hos sina föregångare och samtida i Sverige, utan äfven i första hand tog kännedom om den utländska renässans-vitterhet, som

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 120—123.

då var mönstergifvande. I de Palmskiölska samlingarna i Upsala universitetsbibliotek finnas ännu bevarade några sedermera af Hanselli utgifna öfversättningsförsök af Paulinus, hvilka visa, att han bedref självständiga studier i Italiens, Frankrikes och Tysklands då moderna vitterhet. Från tyskan har Paulinus öfverflyttat ett vackert erotiskt kväde *Natten*[1]) af Martin Opitz, den tyska konstdiktens skapare, som hade öfvat ett så stort inflytande på Stjernhjelm och hans efterföljare. Äfven den som original upptagna *Sonnett öfver Christi korzträ* är faktiskt en öfversättning af Opitz' «Auff das Creutze des Herrn». Af större intresse äro emellertid Paulinus' imitationer efter Guarinis «Il pastor fido», hvilka visa, att han på originalspråket gjort sig förtrogen med tidens mest beundrade dikt, hvars idylliska kärlekssaga, klädd i ett hänförande, om också redan något affekteradt språk, blef urbilden för den idylliskt-erotiska och pastorala diktning, som då genomgick världslitteraturen[2]). Paulinus är den förste, som sökt gifva en tolkning af Guarinis berömda stycke på svenska. Men hans afsikt synes ingalunda ha varit att öfversätta stycket i sin helhet[3]), utan ligger den förmodan närmare till hands, att läsningen af det världsberömda herdedramat

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 135.

[2]) Guarinis berömda herdedrama «Il pastor fido» uppfördes första gången 1585 vid en furstlig bröllopsakt samt utkom från trycket 1590. Det blef inom kort det italienska folkets älsklingsbok, som under författarens lifstid upplefde 40 upplagor. Dess rykte spred sig snart till alla länder och framkallade såväl öfversättningar som imitationer i talrik mängd. Ehuru stycket alltid erkänts som en framstående skapelse i den italienska litteraturen, räknar man dock från «Il pastor fido» början till den sjunkande smakriktning, som snart följde genom den marinistiska skolan.

[3]) En sådan utkom år 1690 af Gunno Eurelius (Dahlstjerna), hos hvilken det italienska inflytandet var större än hos någon annan af de samtida svenska poeterna.

hade gjort ett outplånligt intryck, som inspirerade honom till några fria imitationer i Guarinis stil. I behåll äger man ännu två af Paulinus' hithörande försök. Det första af dem är en tolkning af Amarillis klagan i tredje aktens fjärde scen i Pastor fido[1]), en visserligen mycket fri öfversättning i ett helt annat versslag än originalets, men som dock tämligen noga återgifver innehållet och andemeningen i denna klagan. Däremot är den andra af Paulinus' imitationer *Parthenio klagar öfver sin Phillis död*[2]) en, efter hvad det tyckes, självständig skapelse i Guarinis anda, ty något motstycke till densamma finnes icke i «Pastor fido». Originalets erotisk-pastorala ton är dock i båda dessa efterbildningar mycket väl träffad, i den ena denna kärlek, för hvilken ett grymt öde ställer så många hinder, som framkallar så mycken jämmer och sorg, men troget består ända in i döden, samt i den andra denna tröstlösa klagan öfver den älskades död, hvilken klagan kan finna hugsvalelse blott i tanken på att följa den bortgångna i grafven.

Vid sina ströftåg i den franska vitterheten råkade Paulinus icke välja någon af de stora mästarne, utan en af eftervärlden föga uppmärksammad, tämligen samtida renässansskald Guillaume de Brébeuf, hvars hufvudverk «La Pharsale», en öfversättning efter Lucanus, var mycket beundradt af skaldens samtid, men hvars många lyriska diktsamlingar, ehuru innehållande en och annan för tiden vacker vers, dock i det hela taget buro medelmåttans prägel[3]). Mot slutet af sin lefnad förföll Brébeuf

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 136—137.
[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 138.
[3]) Brébeuf var född 1618 och afled 1661.

alltmera i religiöst fromleri, sysselsatte sig med att söka omvända kalvinister och skref värdelösa «Poésies chrétiennes». Till denna period höra äfven hans «Entretiens solitaires ou Priéres et méditations pieuses en vers français», från hvilken samling Paulinus öfverflyttat till svenska ett antal af omkring femton religiösa epigram, innehållande betraktelser öfver evigheten, gudskärleken, omvändelsen m. m. Det synes mera ha varit de fromma religiösa tankarna än det formella uttrycket för desamma, som hade anslagit Paulinus. Och han återgaf dem i en för den tiden ganska vårdad tolkning.

* * *

Man finner att det var tvenne brusande källsprång i samtidens vitterhet, som företrädesvis uppmärksammades af Paulinus, å ena sidan den erotiska dikten, å andra sidan den religiösa sången. Den italienska kärlekslyrikens toner hade gripit honom med underbar makt, men när det gällde val af ämne för självständig diktning och offentligt uppträdande som poet, då befanns den andliga dikten stå i högre kurs såväl hos allmänheten som enligt skaldens egen uppfattning. En redan i barndomshemmet inplantad varm religiositet, som endast tilltog med åren, synes i detta afseende ha varit bestämmande för Paulinus. Och med denna sinnesförfattning kunde han icke undgå att mottaga mäktiga impulser af den religiösa diktningen såväl hemma som i utlandet. Hålla vi oss endast till de mera tongifvande skalderna, hade Martin Opitz diktat en lofsång öfver Kristus' födelse och holländaren Daniel Heinsius likaledes en lofsång öfver Jesus Kristus. Inflytandet af fransmannen Brébeufs kristna poesier har varit direkt frukt-

bärande, och i Sverige hade Paulinus en föregångare i Columbus' religiösa kväde «Den bibliske verlden», som på svensk vers skildrade «skapelsen, syndafallet och upprättelsen, uppståndelsen och domen».

Att Paulinus snart var på det klara med, åt hvilkendera af de ofvannämnda diktarterna han borde gifva företrädet, framgår redan af hans *Madrigal öfver den Betlehemitiska krubban*, hvari han utropar:

Tig, Salomon! Din stolta brude-sång,
Hvari du dig vid Nilus fröken fäste
Och henne gaf din kärleks första pant,
Var dock alls intet mot en krubbas ringsta näste,
Där mig min brudegum vid sig trolofvat har.

Det blef också detta stora ämne, Christus nascens, patiens, triumphans, som Paulinus valde att förhärliga genom sin sångkonst. Redan omkring år 1680 synes han ha varit sysselsatt därmed, ty han säger i 1694 års upplaga af sin diktcykel, att han «omsider måst lyda vännerna och släppa uti dagsljuset desse andelige dikter, hvilka öfver fjorton års tid, sedan jag dem först, vid min ungdoms lediga stunder, opsatt, hafva legat nedre uti mina gömmor».

Likasom Paulinus' latinska dikt om våren och hans grekiska sång till Finlands ära närmast äro att betrakta som kunskapsprof, så kunna äfven hans andliga lofsånger öfver Kristus knappast gälla för mera än lyckliga lärospån i svensk vitterhet. Man finner nämligen, att Paulinus ännu ej lyckats lösgöra sig från inflytandet af sina utländska förebilder, utan tämligen osjälfständigt vandrade i deras fotspår. Var diktcykeln i sin helhet verkligen färdig redan omkring 1680, så är det egendomligt, att han till först utgaf det parti, hvari han själf har den

minsta delen. Den 1686 utgifna «Korszfeste Christus» är nämligen enbart en någorlunda fri bearbetning af en dikt af Opitz «Klagelied bey dem Creutz unsers Erlösers», ett nytt vittnesbörd om den tyska skaldens stora inflytande på Paulinus. Ehuru dennes bearbetning är några versrader längre och äfven innehåller självständiga tillsatser, ansluter sig innehållet i hufvudsak till förebilden. Liksom Opitz börjar Paulinus med åberopande af naturens vittnesbörd om skaparens allmakt, för att omedelbart därpå skildra den jämmerliga bilden af den korsfäste frälsaren. Så följer liksom hos förebilden en ljungande anklagelse mot judafolket, som glömskt af alla Guds välgärningar och af Jesus' många hans gudom bevisande underverk, hade virat törnekronan på hans hjässa och utan misskundsamhet begabbade den på korset kvalde. Från Opitz härrör äfven reflexionen, att offrens tid nu var förbi, sedan Gud offrat sin egen son för mänskligheten, samt det försonande slutet om den oändliga kärlek och mildhet, som Kristus ännu ådagalade på korset. Äfven versmåttet är detsamma, alexandrinen med omväxlande kvinnliga och manliga rim. Paulinus tyckes emellertid ej ha varit fullt nöjd med Opitz' klagosång, ty så nära han än följt honom i spåren, har han dock sökt förhöja intrycket af poemet genom en rikare diktion och ett högre patos. En självständig ränning i denna lånta väfnad är t. ex. följande högtonande vädjan till hela naturen att instämma i diktarens klagosång:

Ack, ack, så kom dock, jord, kom, himmel, hit att gråta!
Kom, alla himlars här, fast ynkelig att låta,
Kom, luft, och sucka, kom, I elementer all,
Och kvida, kom, häf opp ett sorg- och jämmer-skall,
I trän, all skog och mark, I ängar, berg och dalar!
I lejon, vilda djur, I tigrar, drakar, hvalar,
Nu grämen er, och du, du himlafåglars hop,

Nu skrän med ynkeljud, nu brist i klagorop!
Kom, hvita svan, stäm opp din röst, som du plär göra
Kort för din död! Kling opp, du näktergal, låt höra,
En sorgeton! Si den er alla skapat har,
Den för ert uppehåll och föda omsorg bar,
Han lider nöd, han är i kamp med döden hårda
För mänskobarnens skull, de om hans nöd ej vårda.

Mera självständiga äro Kristus-sångens två öfriga partier, ehuru man äfven här påträffar motiv och uppslag, som diktaren hämtat från sina utländska förebilder. Liksom Daniel Heinsius i sin stora «Goddelicke Lofsang van Jesu Christo» begynner äfven Paulinus sin «Christus nascens» med en skildring af skapelsen, framhållande att Kristus då redan var med såsom sin faders medhjälpare och högra hand, att han var vittne till det första människoparets syndafall, tog del i himlens beslut om människans räddning samt förklarade sig själf redo att utföra den högstes vilja. Som förebild för den därpå följande skildringen af själfva födelsen tyckes Opitz' «Lobgesang vber den frewdenreichen Geburts-Tag vnsers Herrn vnd Heylandes Jesu Christi» ha föresväfvat honom. Liksom denne framställer han den som ett stort underverk, det största af alla [1]).

Hade skalden undrat öfver födelsen och klagat öfver korsfästelsen, så är sången öfver uppståndelsen en segerhymn. Han triumferar öfver att hans hjälte öfvervunnit själfva dödens makt, rest sig åter upp ur grafvens natt och hämnat sina fienders ondska. Han ledsagar honom på hans triumftåg genom luftens värld och stjärnornas rike till fästets högsta ort, där en segerport af skön safir är upprest till hans ära, där hans an-

[1]) Enstaka partier, såsom t. ex. uppmaningen till Augustus att fort tillsluta Janus-templet, tyckas vara direkta lån från Opitz.

komst väcker en outsäglig fröjd och där han nedlägger sitt stora segerprof vid sin himmelske faders fötter. Slutet på fägnesången är åter rikt på reminiscenser. Opitz hade ändat sin «Lobgesang» med en önskan, att Kristus skulle taga sig an hans af ständiga krig tryckta fosterland och bevara det från att duka under samt göra slut på tvedräkten och verka för freden. På samma sätt innesluter äfven Paulinus folken i den uppståndnes hägn, ber honom förjaga ur deras sinne split, trätor, fejd och krig samt i stället förläna endräkt, fred och ro. Äfven på sitt eget land tänker Paulinus:

Stadfäst ock, store kung, vid evigvarand' grönska
Vårt såta Svea land, stadfäst, som vi det önska,
Vår dyra Carols stam vid Götamänners tron!
Låt aldrig felas där hans like, son på son.

Med denna patriotiska slutbetraktelse i tidens stil ansåg sig Paulinus ännu ej ha gjort tillfyllest. Han erinrade sig ytterligare slutet i Opitz' «Klagelied» och spädde på med några strofer om den yttersta domen, framställande slutligen sig själf som en ödmjuk supplikant, som anhåller om en nådig dom vid denna slutliga räfst med all världen och människorna [1]).

Att Paulinus' Kristuskväde, ehuru ett föga självständigt försök på den då synnerligen populära religiösa lofsångens område, slog an på hans samtida, kan man taga för gifvet. Dikten var icke blott beundrad i skaldens vänkrets, som enträget yrkade på dess offentliggörande, utan tjänade äfven som förebild för senare skalder, som inspirerades af samma ämne. Särskildt synes Jakob Frese ha anslagits af den personliga tonen hos

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 123—132.

denne sin föregångare och landsman, hvars uttryck han också ställvis imiterat i sin nära ett halft sekel senare fullbordade stora messiad «Passionstankar».

Af eftervärlden har Paulinus dock fått uppbära ett tämligen enstämmigt klander för detta religiösa fägnekväde. Man har funnit detsamma mera retoriskt än poetiskt, mera svulstigt och affekteradt än värdigt och högstämdt, ja man har till och med velat frånkänna författaren mäktig hänförelse och fantasins flykt, egenskaper som för visso måste tillerkännas Paulinus, om man fasthåller vid den punkt, hvartill poesin hade nått på hans tid. Merendels har man gjort Paulinus den orättvisa, att bedöma hans diktcykel från ståndpunkten af det poetiska ideal, hvartill en långt senare tid nått, en orättvisa så mycket större, som enligt hvad här uppvisats, hans Kristussånger endast voro poetiska studier efter samtidens godkända mönster. Den religiösa lofsången var som nämndt då i hög kurs, och äfven för denna tillgrep man den retoriska och patetiska stil, som öfver hufvud var utmärkande för tidens skaldekonst. Hufvudvikten lades icke på en detaljerad framställning af det religiösa ämnet, utan mera på känslans starka uttryck. Det retoriska trädde afgjordt i förgrunden, man åsyftade mera ett tal på vers än en poetisk dikt. Därför tillgrepos alla retorikens hjälpmedel. Med förkärlek användes antiteser, man älskade uttryck sådana som «Till åsyn är han späd, till väsen mäkta stor»; «Till mörkret sades varde ljus, till intet varde allt»; «En odödlig dö, en evig förgås»; «Nu är lifvet födt, och döden döder blifven» o. s. v. Den klassiska lärdomsapparaten fick ej heller saknas i den religiösa sången. Ett sällsamt intryck gör det för visso att finna den hedniska mytologins gudagestalter uppträda i denna kristna lofsång, och detta har

särskildt framhållits såsom en estetisk omdömeslöshet hos Paulinus [1]. Men denna omdömeslöshet delade han med hela sitt tidehvarfs skalder. Hos hans närmaste förebilder, Opitz och Heinsius, möter man precis samma fenomen, andra exempel att förtiga. Tidens bildning var på samma gång klassisk och teologisk, och det ansågs då vara den naturligaste sak i världen att låta hedniska och kristna föreställningar framträda sida vid sida. För oss är det ett tidslyte, men det bör ej förleda oss till en orättvis dom.

På grund af antydda egendomligheter i stilen i denna Paulinus' största dikt har man föranledts att hänföra dess författare till den efter sin upphofsman, italienaren Marini, s. k. marinistiska riktningen i 1600-talets litteratur. En närmare undersökning visar emellertid, att det i själfva verket var Martin Opitz, den första schlesiska skolans hufvuddiktare, hvilken var Paulinus' väsentliga förebild i hans Kristuscykel. Det var utom allt tvifvel hans afsikt att rikta den svenska litteraturen med en religiös lofsång i Opitz' stil. Man återfinner ej heller i dessa dikter ödmjukheten och fromleriet i Brébeufs kristliga poesier. Där är i stället lofsångens högstämda ton, indignationens kraftiga patos, triumfens och segervisshetens mäktiga hänförelse. Och hvad språket beträffar, så är det ännu ett stort steg från Paulinus' antiteser och djärfva metaforer till en Marinis skrufvade bildprakt, vällustiga målningar och konstlade concetti.

Den religiösa sången förmådde dock icke helt och hållet kväfva intrycken från Italiens erotiska lyrik, hvil-

---

[1]) Jfr *B. E. Malmström*, Grunddragen af svenska vitterhetens historia, d. I, s. 47.

ken såsom vi sett äfven hörde till området för Paulinus' poetiska studier. De smältande kärlekstoner, som uppstämdes under en sydländsk himmels glöd, nådde vid denna tid fram ända till den kalla norden och väckte här en utomordentlig tjusning. Af Petrarcas sonetter finner man en matt efterklang i Rosenhanes «Wenerid». På samma gång begynte också den pastorala erotiken och den sirliga galanteristilen göra sitt inträde i den svenska litteraturen. Stundom förspordes en återklang af den erotiska innerligheten och den äkta känslan i en Tassos lyrik.

Paulinus' framträdande som skald sammanfaller sålunda med den erotiska diktens pånyttfödelse i Sverige. På 1680-talet sågo Rosenhanes visor och sonetter dagen, och då utkom den första upplagan af Lucidors «Helicons blomster», innehållande bl. a. äfven hans innerliga erotiska kväden. Gripenhjelms och Leyoncronas vackra kärleksdikter äro från samma tid, liksom Lagerlöfs berömda, för tiden typiska sång om Elisandra. Man skönjer hos dessa författare mer eller mindre påtagliga inflytelser från de utländska förebilderna, men också många prof på verkligt poetiska stycken, där sången redan klingar frigjord och själfständig. Det var den klagande erotiken, som var den mest uppburna af tidens poeter. Det hufvudsakliga innehållet i tidens erotiska diktning utgöres af klagosånger öfver den älskades hårdhet och obeveklighet, en trånsjuk längtan efter det älskade föremålet, ett fördjupande i kärlekens plågor och kval, för hvilka döden framstod som den enda räddning. Redan från början erhöll sålunda den erotiska lyriken en utpräglad ton af sentimentalitet. Det var hjärtekvalens ständigt suckande sång, men medförde det goda, att kärlekssångaren alltmera begynte lyssna till sitt hjär-

tas ingifvelser och gifva uttryck åt egna känslor och förnimmelser.

Paulinus har diktat ett af tidens vackraste kärlekskväden. Det är hans berömda *Klagan öfver Iris afresa*[1], den enda sång, som skapat hans skalderykte och burit hans diktarenamn till en sen eftervärld. Att den redan var bekant och lifligt senterad af samtiden, får man antaga på grund af afskrifter såväl i tidens visböcker som hos enskilda samlare. De afskrifter, som blifvit bevarade ända till våra dagar, äro dock icke i allo öfverensstämmande. I Barbara Leyoncronas visbok i Upsala bibliotek ingår en af Hanselli offentliggjord variant, som har tvenne begynnelsestrofer, hvilka saknas i den i Palmskiöldska samlingen i samma bibliotek bevarade versionen, som länge var den allmänt kända och aftryckta. Utan tvifvel måste också denna version anses vara den enda autentiska, ty de af Hanselli ur den nämnda visboken hämtade stroferna äro undermåliga och ha enligt all sannolikhet ej blifvit godkända af skalden. Icke blott att metern är under all kritik, — så förekommer en jambisk versrad af följande utseende: «Medan frånvarandes jag mig förtär» — men där är ej heller någon reson i innehållet, som afgjordt svär mot de följande verserna. I de två af Hanselli funna stroferna önskar nämligen skalden endast att få dö, medan hela den öfriga dikten är ett uttryck för hans varma längtan att få återse sin Iris här i denna världen och lefva tillsammans med henne. Endast i den Palmskiöldska versionen bildar dikten ett sammanhängande helt, ja mer än så, en verkligt lyrisk komposition.

Skalden gifver ett omedelbart uttryck åt sin sorgsna

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 133.

sinnesstämning: «Min dag är all, min sol är nederrunnen», samt angifver genast orsaken till sitt kval: «Bort är min fröjd, sin kos är all min skatt». Därpå vänder han sig till den ort, som hade lyckan att äga hans vän, till den gröna mark, som trampades af hennes fot, till de blomster, som fingo skåda hennes ögon, och till den klara sol, som från sin höjd kunde skåda dem båda, samt uppmanade alla dessa att vittna om hans ve och jämmer, hans suckar, ångest och tröstlöshet. I de två sista stroferna gifver han slutligen uttryck åt återseendets längtan.

Man finner huru mycket af tidens erotik återspeglar sig i denna rörande elegi. Det är samma klagande ton öfver hjärtats kval och vånda, som äfven bildar grundackordet i denna dikt. Likväl är Irissången icke fullt typisk för den efter utländska mönster bildade konsterotiken i Sverige. Den kan icke betecknas som en imitation i samma grad som en Rosenhanes sonetter eller Leyoncronas heroider. Den pastorala bakgrunden saknas också helt och hållet, likaså all mytologisk utstoffering. Paulinus står snarare på gränsen mellan den då moderna erotiken, hos hvilken man redan möter en konstlad stämning, och den äldre med folksångens ursprungliga och innerliga ton befryndade kärleksvisan, som återklingar hos Lucidor. Liksom Paulinus klagar också denne öfver sin Iris frånvaro och tillropar henne·

Iris, allra bästa vän,
Ack, när ser jag dig igen
Och får med dig tala?
När upprinner dock den dag,
Att min själ och andra jag,
Du, mig skall hugsvala?

Äfven i Paulinus' kväde till Iris finner man något af denna enkla och osökta innerlighet, som ännu efter

sekels förlopp verkar äkta. Hans klagan är visserligen karaktäristisk för tiden, men den förhäfver sig icke, den gör intryck af en verklig känsla, ett mollackord, ett dämpadt anslag, men ur djupet af skaldens eget hjärta. I stället för herdeomklädnad och mytologisk kostym uttrycker skalden här sina känslor i välfunna naturbilder, hvilka gifva hans dikt icke blott åskådlighet utan äfven stämningsfullhet. Mot bakgrunden af all naturens fägring för han fram den täcka gestalten af sin Iris. Och genom att åberopa allt hvad som trängtar i naturen, bringar han oss att tro på sin egen längtan efter den skönaste «af allt hvad skönt på jorden skattas må».

Paulinus' elegi har enstämmigt räknats bland den karolinska tidens vackraste dikter. Den har visat sig äga den äkta sångens oförvissneliga fägring, som aldrig förgår, emedan den talar hjärtats enkla, för alla tider fattbara språk. B. E. Malmström prisar med rätta poemet såsom «för sin tid förvånande skönt, men för alla tider vackert» [1]. J. J. Tengström framhåller med stor beundran «den innerliga oskuldsanda», som råder i dikten och klingar som ett förebud om Jakob Freses elegiska sång. Han anser poemet «med sin enkla, lugna och harmoniska, till idealets värld medvetslöst hörande elegiska stämning uttrycka själfva finska nationalpoesins naturliga grundton» [2]. C. W. Törnegren påvisar i sin biografi öfver Paulinus, att ganska få af hans samtida öfverträffa honom i språkets och versens behandling, en förtjänst så mycket större som han lyckades gifva sina verser klang och sitt språk välljud på en tid, då det sistnämnda ännu icke var fullt utbildadt. Törnegren har

---

[1]) Grunddragen af svenska vitterhetens historia s. 48.
[2]) Chronologiska förteckningar s. 190—191.

därjämte i Paulinus' diktning funnit «drag af känsla och fantasi, som låta ana, att han kunnat täfla om ett af de förnämsta rummen bland sin tids lyriker, om han så velat» [1]).

Men han ville det icke! Tvärtom gömde han omsorgsfullt sin erotiska lyra för den stora allmänhetens blickar. Paulinus' diktning hade riktat samtidens uppmärksamhet på hans begåfvade person, men när den hade gjort honom denna tjänst, öfvergaf han sånggudinnorna för alltid, för att i stället med så mycket större ifver ägna sig åt den lysande statsmannabana, hvilken han inom kort beträdde. Skedde månne detta öfvergifvande af diktens fängslande lekar först efter en svår strid i hans inre? För Tengström har det tyckts som om Irissången omedvetet skulle «symboliskt beteckna en djup känsla inom skalden själf af den inre söndring, den dualism, det öde, som fick makt öfver honom, i det han öfvergaf sin ungdoms genier, den frid och sällhet, som i ett åt konsten och vetenskapen ägnadt lif hade varit honom erbjuden». Något sådant torde dock svårligen kunna läsas ur denna dikt, som också enligt all sannolikhet var tillkommen, innan skalden var ställd inför det afgörande valet. Det finns ej heller något vittnesbörd, som skulle berättiga oss att tala om en sådan inre söndring. Skaldens självbiografi nämner knappast något om hans poetiska verksamhet, och vändpunkten i hans lefnad framstår här som ett lyckligt öde, en försynens skickelse, ett utslag af höga gynnares välvilja. Och därefter utgör denna lefvernesbeskrifning endast ett uppräknande af de höga nådebevisningar, som till-

---

[1]) Finlands minnesvärda män, I s. 12.

föllo honom och hvarigenom han ställdes på den ena höga äreposten efter den andra.

Den senare delen af Paulinus' lefnad tillhör icke mera litteraturhistorien. Endast i korthet skola vi nämna, att han från 1705 var vicepresident vid tribunalet i Wismar, hvarvid han äfven användes i en mängd diplomatiska värf. År 1710 utnämndes han till landshöfding i Östergötland, upphöjdes 1713 i friherrligt stånd och kallades 1714 till ombudsråd vid den ena af expeditionerna för utrikes ärenden. I denna egenskap var han konung Karl XII följaktig under dennes fälttåg de tre sista åren af hans lefnad. Efter konungens död utnämndes han 1719 till Svea rikes råd, kort därpå till kansliråd, hvarutom han upphöjdes i grefligt stånd. Utsågs 1721 till Sveriges första delegerade vid fredskongressen i Nystad och afslutade freden med Ryssland. Blef slutligen 1727 president vid tribunalet i Wismar. I sin lefnadsteckning säger han, att han nådde denna sista post, »sedan jag lik en soldat den medelst manlighet och välförhållande från en gemen mousqueterare genom alla grader till fältmarskalk uppstigit, sammaledes medelst Guds milda nåd och välsignelse samt använd oaflåtelig arbetsamhet, trohet, redlighet och ifver uti mina höga öfverheters samt fäderneslandets tjänster, intet genom stora språng i sänder, utan alldeles stegevis fann mig omsider vara flytt på den högsta hederstrappan, den en undersåtare i Sveriges rike bestiga må». Också säger han sig icke sökt en enda af de många tjänster, som tillfallit honom, utan hade han blifvit kallad till dem alla. Han afled vid hög ålder på sitt gods Diwitz i Pommern den 26 september 1732.

Flerstädes i sin lefvernesbeskrifning framhåller Paulinus-Lillienstedt det ansträngande och upprifvande ar-

bete, som han fått nedlägga för att kunna utföra alla dessa maktpåliggande uppgifter, hvilket endast lyckats honom genom användande af en utomordentlig flit och nattvak. Det är förklaringen öfver att han ej fick någon tid öfrig för vittra sysselsättningar. Det gick med honom såsom med så många andra af det karolinska tidehvarfvets skalder, att hans lyra tystnade för högre värf. Men under hela sin lysande lefnad förblef han dock, enligt hvad en af hans minnestecknare förmäler, «en varm vän af vetenskap och vitterhet, hvilkas framsteg han följde med deltagande, äfven vid det finska universitetet»[1]. Många af Åbo akademis studerande hade att fägna sig åt hans uppmuntran och understöd, såsom bl. a. framgår af tacksamma dedikationer i flere akademiska disputationer.

Så sökte grefve Lillienstedt äfven under sin storhets dagar att underhålla förbindelser med sitt forna fädernesland, där han ännu af en sen eftervärld betraktats som en trofast representant för sitt land och folk, men där man likväl i främsta rummet ihågkommit honom såsom Iris' blyga sångare.

---

[1]) *Törnegren*, anf. arb. s. 57.

IV.

Elegi och epigram.

Olof Wexionius.

Lika berömd och uppskattad af sin samtid som Johan Paulinus, men mindre erkänd, ja länge förgäten af eftervärlden var hans jämnårige skaldebroder *Olof Wexionius*. Deras lefnadsöden förete många likheter, men äfven väsentliga olikheter. Också Wexionius begynte sin litterära bana i Åbo, men flyttade liksom Paulinus öfver till Sverige, där hans poetiska konst snart nådde sin fulla utveckling. Hans diktning är måhända i högre grad än Paulinus' ett uttryck för den af utländska förebilder påverkade renässansströmningen i den svenska vitterheten. Wexionius var långt mera produktiv och förrådde en synnerlig lätthet att skrifva vers. Han har också efterlämnat en betydligt rikare alstring än Paulinus. Men äfven hans skaldebana blef lika kortvarig som dennes, ty han afled redan vid några och trettio års ålder.

Olof Wexionius härstammade från en småländsk prästsläkt, som hade bildat sitt namn efter stiftstaden Wexiö. Hans farbroder Mikael Wexionius (adlad Gyldenstolpe) flyttades vid Åbo akademis stiftelse från rektoratet vid skolan i Wexiö till professor i politik och hi-

storia vid den nybildade högskolan, bland hvars första lärarekrafter han intog ett bemärkt rum icke minst som vetenskaplig författare såväl på filosofins och historiens som på juridikens område. Han blef nämligen juris professor 1647 och tio år senare assessor i Åbo hofrätt. Hans anställning vid Åbo akademi föranledde äfven en yngre broder Olof Wexionius att år 1644 söka inträde vid det finska universitetet, där han erhöll magistergraden 1650 samt efter två års ytterligare studier utsågs till professor i politik och historia vid Dorpats universitet. Men redan år 1656 nödgades han i följd af ryssarnes infall i Lifland fly till Åbo, där han år 1658 förordnades till sin broders efterträdare som juris professor.

Dennes son i första giftet med biskop Petræus' dotter Katarina var *Olof Wexionius d. y.* Han var född i Dorpat år 1656 kort innan familjens flykt undan ryssarne. Redan vid elfva års ålder inskrefs han under sin faders rektorat år 1667 som student vid Åbo akademi, där han synes ha kvarstått i tretton års tid till år 1680. Han är upptagen på stipendiatförteckningarna under åren 1673—80. Förstnämnda år aflade han sitt första akademiska prof. Man tillskrifver nämligen honom jämte hans kusiner Karl och Gustaf Gyldenstolpe en lärd oration *De tribus ætatis humanæ periodis concertatio,* tryckt i Åbo 1673. Sin akademiska bana afslutade han med en disputation på etikens område *De summo bono, quatenus illud in corrupto vitæ hujus statu, humana industria obtineri potest,* som ventilerades i slutet af vårterminen 1680 under praesidium af Samuel Gyldenstolpe, professor i politik och historia samt äfven han en kusin till Wexionius. På hösten samma år återfinna vi Wexionius i Stockholm, och genom bemedling af inflytelserika gyn-

nare, bl. a. sekreteraren Nils Gyldenstolpe och dennes svärfader hofkanslern Edvard Ehrensteen, gjorde han 1683 sitt inträde på tjänstemannabanan såsom guvernementssekreterare i Göteborg och Bohuslän.

Wexionius synes emellertid ha varit en poetisk fribytarnatur, för hvilken en regelbunden tjänstemannaverksamhet alls icke lämpade sig. Hans förman, landshöfdingen i länet generalmajor J. B. Schönleben klagade öfver att han «employerade sin mesta tid i Göteborg ved sina particuillera affärer och en egen förnöjelighet». Att döma häraf ser det ut som om Wexionius skulle ha skattat nöjena högre än tjänstgöringen vid landskansliet, och ett oregelbundet lif tyckes tidigt ha bragt honom på affärsobestånd. Redan i maj 1684 fann han sig föranlåten att begära tre veckors permission för att resa till Stockholm och lämnade därvid «en stor vidlyfftighet efter sig, så att han själf hvarken lärer önska sin återkomst», ej heller var landshöfdingeämbetet vidare «betjänt af hans oppvaktning». Han kom ej heller tillbaka och sedan ett halft år förgått, blef han på grund af sin försumlighet afsatt från tjänsten 1684 [1]).

Att Wexionius ej återvände, torde ha berott på de obehag, för hvilka han råkade ut i Stockholm i anledning af sin skuldsättning och sina dåliga affärer. Enligt hvad framgår ur en inför konsistorium i Åbo förd process, hade Wexionius år 1684 af sekreteraren Johan Gyllenkrook blifvit belagd med arrest för en obetalad skuld på 1378 d:r kp. mt. Sedan han en tid suttit i arresten, lyckades han öfvertala ryttmästaren Patrick

[1]) Ofvanstående uppgifter äro hämtade från ett bref af J. B. Schönleben af den 18 november 1684 och ett kongligt bref till Schönleben dat. den 9 december 1684, båda i Svenska Riksarkivet.

Ugelvie (äfven kallad Ogelvie) att förhjälpa honom från gäldstugan genom att till denne pantförskrifva Heppelä hemman på Hirvsalo ö, hvilket han föregaf såsom sin ograverade egendom[1]). Snart fick emellertid Ugelvie från Åbo underrättelse om att Wexionius beträffande äganderätten till hemmanet fört honom bakom ljuset, hvarpå han omedelbart lät återföra Wexionius i arresten. Där fick han ånyo dväljas, tills han af en anförvant på möderne, Åbostudenten Carolus Petraeus lyckades erhålla en den 19 maj 1685 daterad kautionsskrift, hvari denne attesterade, att Heppelä hemman var Wexionius' tillhörighet. Han blef nu definitivt frigifven ur arresten, men hans välgörare fick föra en långvarig process med Petraeus, innan denne dömdes att antingen öfverlämna åt honom Heppelä eller också betala lösepenningen för Wexionius' frigifvande. Ovisst synes, huruvida Ugelvie någonsin fick igen, hvad han utgifvit för att befria Wexionius från gäldstugan[2]).

Den på obestånd råkade poetens beklagliga ställning synes ej heller därefter ha förbättrats. Ur ett bref från honom till kusinen N. Gyldenstolpe, hvilket ännu finnes bevaradt i den Gyldenstolpeska brefsamlingen, framgår att han endast med största svårighet kunde förtjäna sitt dagliga uppehälle och att hans inkomster voro så små, att de icke en gång förslogo till hyrans betalande. Af sin hyresvärd notarius publicus Adolf Menschewer hotades han därför med en ny exekution. I denna sin

---

[1]) Heppelä hemman hade af drottning Kristina skänkts åt biskop Eskil Petraeus för hans finska bibelversion. Dennes änka hade transporterat hemmanet på sin måg prof. Olof Wexionius d. ä. Efter dennes död torde hemmanet ha återgått till Petraeusska släkten, ehuru Olof W. d. y. fortfarande betraktade det som sin arfvedel.

[2]) Cons. Prot. $^{3}/_{6}$ 1686 o. ff.

högst nödställda belägenhet vände han sig till kusinen med anhållan om skyndsam hjälp, ty «eljest», heter det i brefvet, «måste jag förtvifla och alldeles förgås i mitt elände». Han bönfaller äfven, att Gyldenstolpe ville draga honom «utur stoftet igen» och förhjälpa honom till någon stadig lägenhet. Han anmälde sig både till borgmästaretjänsten i Åbo och en ledig häradshöfdingetjänst i Sverige [1]). Men antagligen hade han då redan råkat alltför långt på det sluttande planet för att vidare komma i fråga till någon tjänstebefordran. Länge behöfde han dock icke kämpa med nöden och armodet, ty döden gjorde snart slut på hans vedermödor. Hans dödsdag är icke känd, men af ett den 5 februari 1690 afslutadt kontrakt mellan hans efterlefvande änka Margreta Sepelia och förläggaren Laurentz von der Heyde framgår, att han någon tid därförinnan hade aflidit.

Den enda ljuspunkt i denna sorgliga lefnadssaga var Wexionius' poetiska verksamhet, som tyckes ha fortgått obehindradt trots alla motgångar, och som för en tid riktade samtidens uppmärksamhet på hans person. Wexionius uppträdde som diktare redan under sin studenttid i Åbo. I ett i Upsala bibliotek [2]) förvaradt register till en samlad upplaga af Wexionius' poesier finnas upptagna trenne hos Johan Winter i Åbo tryckta tillfällighetskväden, nämligen griftrunor öfver professor Nils Tunander (d. 1679), en minnessång öfver inspektorn öfver Wasaborgs grefskap Johan Ståhlbom (d. 1678), som var gift med Wexionius' moster Maria

---

[1]) Gyldenstolpeska brefsamlingen i afskrift i Svenska Litteratursällskapets i Finland arkiv. Bref från Olof Wexionius till N. Gyldenstolpe af den $^{11}/_{11}$ 1687.

[2]) Nordinska samlingen.

Petræa, samt en brudskrift, då den sistnämnda ingick nytt gifte med kammarfiskalen Elias Johansson. Af dessa, som utgifvaren af Wexionius' samlade vitterhetsarbeten P. Hanselli icke kunnat återfinna i Sverige, finnes i härvarande universitetsbibliotek minnesrunan öfver inspektor Ståhlbom, den första kända dikt af Wexionius, tryckt år 1679 under rubriken *Charon* samt prydd med liemannens bild och en dödkista som emblemer på titelbladet. Griftsången, hvars tema är det vanligaste, alltings förgänglighet, har sin märklighet, emedan den bildar likasom uppslaget till Wexionius' största dikt «Melancholie», i hvilken flere af grafskriftens verser och uttryck fullständigt återljuda. Det är Lucidor, som synbarligen har varit Wexionius' förebild i detta hans äldsta minneskväde. Dennes öfverlastade stil går igen i strofer sådana som följande:

Hvad är vår lefnad? Ack, ett nordblys, stoft och fnas,
Ett ljom, en bräcklig rö, en skugga, rök och glas.

Det är äfven hos Wexionius samma obesvärade ton, samma prålande med den mytologiska apparaten och samma nonchalanta sätt att behandla vers och språk som hos den nämnda förebilden. Af intresse, ehuru återkommande och utförligare behandlade i «Melancholien», äro de tidsbilder, som Wexionius upprullar i denna dikt. Luften var uppfylld af orosämnen, krig och örlig rasade:

Se, alla firmament, jord, himmel, eld och bölja,
Luft, töckn, dimma, sky, de blandas i en mölja
Och fräsa gräsligt ut ett rytand örligs hot,
Att hela världens vidd ger skall och eko mot.
Opp sinne! att du dig till jordens åbor vänder,
Beskåda hit och dit, ja se till världens änder
Hvad här för parlament, för opptåg gängse ä'
Tror du väl att de folk ell' äret snarar' fä?

Först drotten bort i Rom, sen kejser, kong och förster,
Du sir hur deras håg ett krig och örlig törster,
Hvad våller dock att här så många tusends blod
I fälte flyter kring likt Noe syndaflod?
Man sir, ack himmel hjälp! vill du det ej förbarma?
Hur gräsligt här och där de mordegastar larma,
Att klippor, stock och sten de ge ett återljud
Och ynkligt ropa hämnd utaf sin Herre Gud!

Lika afskräckande är den bild Wexionius gifver af det enskilda lifvet på den tiden:

Du sir att fadren ock sin egen son förföljer,
Ja brodren mot sin bror sitt grymma hat ej döljer,
Här vättjer denne friskt uti sin frändes lif,
Uti sin grannes bröst sin blanka mordeknif.
Du sir en man och fru all äkta tro förgäta
Och liksom hund och katt bå' bitas, slåss och träta,
Här reder drängen åt sin herre amper lut
Och slår en blodig dart uti hans strupeknut.

Man kan redan finna förebud till Wexionius' blifvande skaldskap i dessa hans första rimmerier. Emellertid synes han ha fått luft under vingarna först efter sin flyttning till Stockholm. Under hösten 1680, då Wexionius efter afslutade studier vid Åbo akademi hade begifvit sig dit för att söka sin lycka, inträffade därstädes händelser, hvilka försatte hans poetiska ådra i inspiration. Då firades nämligen i Stockholm med stor pomp och ståt konung Karl XI:s bilåger med drottning Ulrika Eleonora. Den 24 november ägde drottningens högtidliga intåg i Stockholm rum och följande dag var den solenna kröningsfesten. Wexionius firade dessa tilldragelser i trenne kortare dikter, hvartill han yttermera fogade epigram öfver de medaljer och målningar öfver de kungliga personerna, hvilka slogos och utfördes vid sagda tillfälle. I dessa fägnekväden gifver han icke blott uttryck åt hela fäderneslandets «innerlige Frögd-

och Fägne-stämmor», utan tillika åt den «underdånigste Devotion» och det osmakligaste smicker, sådant man är van att finna i de kungliga kvädena från denna tid, i hvilka smickrets stämma dock icke sällan öfverröstas af den fosterländska ton af stolthet och entusiasm, som tidens diktare i gemen söka anslå. Några af dessa Wexionius' epigram blefvo populära samt citerades och aftrycktes ännu under 1700-talet.

Med dessa fägnesånger hade Wexionius gjort sin entrée bland tidens smickrande hofpoeter, och han fortfor också framgent att uppvakta de kungliga med lyckönskningsdikter af en eller annan orsak. Det första tillfälle, som åter gaf Wexionius anledning att uppträda som hofvets fägnesångare, var arfprinsen sedermera Karl XII:s födelse den 17 juni 1682, hvarvid han ingalunda underlät att i särskilda strofer nedlägga sina vördnadsbetygelser för konungens och drottningens höga personer. När sedermera den späda arffursten första gången afmålades, var Wexionius till hands med ett epigram öfver detta «skilderie».

Genom att sålunda börja sin diktarebana med fägnesånger öfver de kungliga personerna förstod Wexionius att från första stunden fästa uppmärksamheten vid sin talang. Såsom de kungligas lofsångare blef han inom kort en eftersökt fägnekvädare inom den högaristokratiska världen, hvars glädje- och sorgehögtider han icke sällan fick i uppdrag att celebrera med för tillfället lämpade verser. År 1681 författade han en minnesruna öfver Gustaf Ehrensteen, en anförvant till kusinen Nils Gyldenstolpe. Därpå följa bröllopsverser vid grefve Fredrik Stenbocks förmälning med Helena Creutz (1681), en *Ehre-Schildt och Minne-Spijra* till fältmarskalken O. W. Köningsmarcks bröllop med Katarina Charlotta De la

Gardie (1682) samt en sång öfver «Echta Alliancen» mellan landshöfdingen öfver Bohuslän och Göteborg J. B. von Schönleben och fru Anna Elisabet von Aschebärg (1683). I samtliga dessa bröllopskväden behandlar Wexionius det på hans tid vanliga mytologiska temat om Cupido och Venus. Han anser visserligen själf allt detta endast vara sagor, ärfda från hedendomen, men framhåller att dessa sagor likväl symboliskt beteckna, att kärleken är ett verk af högre makter. Liksom Lucidor älskar han att låta den antika gudavärlden framträda i löjets dagar. Humoristiskt tecknar han Cupido som en af gudarna bortskämd pilt:

Så öfvermåttan vardt af hela gudaskocken
Beärad, kysst och smekt den lille älskogsbocken,
Saturnus måste själf, ehuru trygg han satt,
Dess kloka gyckleri betyga med ett skratt.

Men den bortskämde gossen blef alltmera vanartig, han förehöll gudarna deras oarter, ryckte dun och svansarna från sin mors svanor, skref «grofva språk å Venus sofvekammar» o. s. v. Till straff för sina upptåg blir han slutligen förjagad ur gudarnes rike och af sin moder fru Venus sänd till jorden med det «söta lim», som framkallar en fruktsam brånad hos allt lefvande.

En annan gång träder i en dröm Venus i all sin skönhet inför skaldens inre syn och för honom till sitt innersta gemak, på hvars väggar alla den gamla tidens kärlekshistorier (af förf. naturligtvis uppräknade) funnos afmålade. Venus öppnar en låda och tar därur ett glas, hvilket innehöll den saft, hvari Astrilds pilar voro doppade. Hon lägger vidare för skaldens ögon en spegel, hvari han kunde se huru hela världen brann af Cupidos skott (icke undantagandes Stockholm «med dess norr- och södre Malm» och Göteborg, som just redde

sig till ett förnämt bröllop). Detta försök till en läcker målning af Venus och hennes gemak blef Wexionius' populäraste bröllopsvisa, hvilken som en självständig dikt («En dröm») går igen hos antologerna under 1700-talet, ja ännu senare[1]). Manéret att lokalisera den antika gudavärlden i den närvarande tiden var ju en sällsam, men af tiden högst gouterad anakronism. Wexionius efterbildade med en viss framgång detta manér, som redan möter fullt utbildadt hos Lucidor, och lika litet som denne skydde han tvetydiga anspelningar på bröllopets slutakt, utan att dock rikta till de unga tärnorna obscena gåtor att gissa på. Det tyckes dock som om Wexionius icke skulle så mycket lägga an på den skabrösa ton, som på hans tid var så vanlig i bröllopskvädet, men han föredrager i hvarje fall den glada bröllopsvisan framför griftsången. Han svär och bedyrar vid ett tillfälle, att han icke skulle nyttja sin sånggudinna «till det oss Libitina[2]) råder» eller till något sorgligt, utan endast till hvad som kunde gifva förnöjelse och hugnad. Det må därjämte anmärkas, att Wexionius icke synes ha tillmätt tillfällighetskvädet, den på hans tid allmännast odlade vittra genren, någon synnerlig poetisk betydelse. I en efterskrift till hans senare utgifna diktsamling, hvari äfven ingå hans ofvannämnda tidigaste bröllopsvisor, söker han uttryckligen ursäkta deras intagande i samlingen och vill att de endast skola betraktas som ett bihang till de egentliga dikterna.

Wexionius var nämligen under samma tid, då hans första tillfällighetsstycken sågo dagen, sysselsatt med att förbereda en diktsamling, hvari han skulle nedlägga re-

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 147—150.

[2]) Likgudinnan.

sultaten af sin ungdoms poetiska studier. Sedan han år 1683 flyttat från Stockholm till sin nya verkningsort såsom guvernementssekreterare i Göteborg och Bohuslän, fann han rätta tidpunkten inne att framträda som skald. Han samlade sina rimstycken under den för våra öron underligt klingande titeln «Sinne-Afwel», en beteckning som på skaldens tid dock ej torde ljudit lika sällsam som för oss. Liksom titeln var äfven titelbladet originellt. Tvärtemot det vanliga bruket på den tiden, då man älskade långa och besynnerliga titlar, står på titelbladet till Wexionius' bok endast och allenast, men med stora typer inpräntadt — *Sinne-Afwel.* Ingenting vidare, ingen uppgift om författare, tryckningsår eller tryckningsort m. m. sådant, som man är van att finna på böckers titelblad. Alldeles anonymt framträdde diktsamlingen dock icke, ty dedikationen är undertecknad med författarens namn. Och densamma gifver oss äfven ledning för bestämmandet af tiden för dikternas utkommande. Den är nämligen dagtecknad «Bahuus den 8 Decemb. Anno 1683». Och då i slutet af samlingen ingår en dikt «Beslut på det 1683 året efter Christi hugneliga Födelse» och en annan med rubrik «Tidens Flyktighet och Förhärjan, betraktad vid Begynnelsen på det 1684 året efter Christi börd», i hvilken sistnämnda dikt det heter: «I det vårt gamla år sig fogar nu till ända, så börjar sig ett nytt», så tyckes häraf framgå att «Sinneafvel» utkom antagligen redan till julen 1683 eller senast på nyåret 1684 [1]). Såsom tryckningsort angifves Göteborg, och upplagans storlek var endast 100

[1]) För det senare årtalet talar en af Laurentz von der Heyde den 5 februari 1690 daterad ansökan om privilegium på en ny samlad upplaga af Wexionius' dikter, hvari det heter, att hans Sinne-Afwel var tryckt för 6 år sedan. En afskrift af detta dokument finnes i statsarkivet.

exemplar, hvarför också denna diktsamling numera tillhör bokmarknadens sällsyntaste rariteter. Den var dedicerad till den då endast halfannat år gamla Karl XII, hvilken skalden uppvaktade med ett nio sidor långt tal på prosa, hvari han i ett genom inblandning af utländska ord synnerligen vanställdt språk prisar Sveriges lycka att ha blifvit styrdt af så «incomparable, intet mindre till gemöternes divinité, än eljest deras heroiska tappre väsen förträffliga hjältar» som den unge prinsens förfäder.

Wexionius' «Sinneafvel» är den första diktsamling, som utgifvits af en finne och har därför kraf på vår uppmärksamhet. Äfven i Sverige var den en af de första under den Stjernhjelmska perioden. Går man till innehållet af denna samling, så påtränger sig snart samma iakttagelse som vid bekantskapen med Paulinus' diktning. Paulinus var egentligen danad till erotisk lyriker, men envisades med att uppträda som religiös poet. Wexionius synes ha haft utpräglade anlag att blifva en glad och kvick poet i Lucidors stil, men i sin «Sinneafvel» visar han sig endast såsom melankolins sångare och såsom religiös och didaktisk epigrammatist.

När Wexionius själf talar om sina dikter, kallar han dem sina «Melancholiske Tanckar eller den så kallade Sinne-Afwel». Han förlägger således tyngdpunkten till den första och största dikten i samlingen, som heter *Melancholie* [2]) och i mångt och mycket är tongifvande för det hela. Den imponerar redan genom sin längd, omfattande i originalupplagan icke mindre än 258 strofer och sålunda utgörande en af de längsta lyriska betraktelser, som dittills hade sett dagen på svenskt språk. Dikten är ägnad att gifva oss en föreställning om

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 139—145.

Wexionius' högtidliga sångmö. Början har ofta citerats såsom en bekännelse om de utländska förebilder, som hägrade som ideal för tidens svenska skalder. Wexionius talar om sin poetiska barndom, då han redan skref «en manlig vers med svaga fingrar» och

Då *Opitz* var min lust och *Gryphius* min gamman,
Då jag med vördnad såg och framför alle-samman
Berömde *En*, som i sitt svenska moder-tal
Skref ogement, men höll sin fjäder aldrig fal [1]).

Hur ofta satt jag med en mer än barnslig ifver
Och las hvad *Ronsard*, *Catz* och *Guarini* skrifver,
Samt eljest andra af Poëter, träffligt folk,
Och i alltsammans var jag själf min egen tolk.

Detta bekräftar, hvad redan framhölls beträffande Paulinus, att tidens unga skalder hade gjort sig väl förtrogna med den moderna utländska renässansdiktningens målsmän, hvilka tjänade dem som vägledare och förebilder. Efter att ha uppräknat dessa då berömda utländska poeter, säger sig Wexionius bittert ha klagat öfver att Sverige, som fostrat så många stora hjältar, ej hade några skalder att uppvisa. Men han tröstade sig med att om också Sveriges poesi var senfödd, skulle den i stället blifva den yppersta juvelen i dess odödlighets krona.

Man ser, att äfven Wexionius inom sig kände samma brinnande lust att verka för den svenska skaldekonstens uppsving, som eldade hans store föregångare Stjernhjelm, hvilken Wexionius har gifvit det namn, «den svenska poesi-fadren», hvarmed han ännu i dag beteck-

[1]) Såsom denne ene angifver förf. «Hr. L. S.», förmodligen ett tryckfel (boken vimlar af sådana) för G. S. (Georg Stjernhjelm) eller L. L. (Lasse Lucidor), de svenska skalder, hvilka (jämte Samuel Columbus) Wexionius mest beundrade. En latinsk lyckönskningsdikt, fogad till Sinneafvel, innehåller ett långt register på samtida skalder i alla länder.

nas i litteraturhistorien, och hvilken han prisade som den «svenska Opitz», den där hade upplyftat det svenska språket och den svenska diktkonsten ur det barbari, hvari de så länge varit försänkta. Samma sträfvan var det utan tvifvel, som äfven föranledde Wexionius att anropa sånggudinnans gunst [1]). Han ställer äfven ett högt mål för den svenska sången. Dess främsta uppgift skulle vara att måla «vårt ädla Fosterland»:

Vi sku de Göters namn, dess hjältar och hjältinnor,
Dess piltar, dryga män och fagra danne-kvinnor
Berömligt ropa ut och sätta upp en skrift,
Som trotsar tiden och allt tidernas förgift.

Skalden skulle liksom historieskrifvaren på den tiden gå tillbaka ända till «vår fosterfar» efter syndaflodens dagar Jafet samt eftertryckligt framhålla göternas vikingabragder och eröfringar i främmande land. Därefter skulle han följa folkets öden ända till senaste tid. Det hela skulle naturligtvis blifva en fosterländsk lofsång, sådan författaren själf antyder i följande strofer:

Dess mer än trefaldt säll, all nordens sol och spegel,
Vår söta fostermor, vi sku med stinna segel,
Vi sku för fulla sköt snart ställa an vårt lopp
Och ifrån dagens kväll tills där han rinner opp

Ditt loford breda ut; det skall ej tystat blifva,
Men öfver värlsdlig lott med kynnigt lynne klifva,
Ja pocka grift och graf, ditt minne skall bestå,
Så länge måne, sol i sina tjänster gå.

---

[1]) Att detta var samtidens uppfattning, framgår bl. a. ur den kort efter Wexionius' död inlämnade privilegiiansökan å utgifvandet af hans poesier, hvari det heter om Sinneafvel, att det «näst Guds ära till fäderneslandets tjänst i redelig välmening är skrifvet att såmedelst utarbeta vårt eget urgamla, härliga och i sig själf rika Svänska Modersmål, som till behagelig böjelighet, eftertänkeliga meningar, korta språk och kraftiga böjord är så ymnigt, att det af intet främmande språk till prydnad eller fullkomlighet det ringaste behöfver låna».

Wexionius tyckes dock ha varit fullt på det klara med, att han icke var mannen för denna stora fosterländska lofsång. Den goda viljan fanns nog, men den förmådde icke ensam göra verket, ty han säger med rätta:

Den som en ovis och bekajad penna för,
Han skrifver alltid slätt och aldrig som sig bör.

Först efter denna långa inledning öfvergår Wexionius till sina melankoliska betraktelser, hvilka han äfven benämner «En flyktig och bekymbrad Phantasi», och hvars ämne är det för tiden mycket vanliga om alltings obeständighet. Vi ha redan nämnt, att uppslaget till denna dikt är hämtadt från en begrafningssång, som Wexionius författade under sin studenttid i Åbo och från hvilken han lånat några af de vackraste verserna till sin stora «Melancholie». Ämnet för betraktelsen är alldeles detsamma, men det är här långt omständligare och rikare utfördt. Icke dess mindre gör äfven «Melancholien» intryck af en högstämd grafsång, och om den icke brukats som sådan, hvilket synes nära nog troligt, skulle den likvisst godt ha kunnat tjäna detta ändamål. Förgängligheten af allt det jordiska är framställd helt och hållet i det samtida griftkvädets stil, och här möter äfven den vanliga öfvergången till prisande af de lyckliga, som redan fått utbyta all världens yra mot den eviga sällheten!

Är det också något af griftsångens tunga luft öfver denna dikt, så må vi dock gärna erkänna, att det är den mest högtänkta elegi öfver alltings intighet, som dittills hade blifvit skrifven på svenskt tungomål. Det är en gripande poetisk predikan öfver fåfängligheten af all vår äflan på denna världsteater,

Där döden spelar jämt den yppersta person,
Och sorgen slår sitt tjäll näst lyckans stolta tron.

Författaren har en outsinlig förmåga att variera detta tema, som han belyser med exempel såväl ur den förgångna som ur den samtida historiens annaler, för att på detta sätt, såsom vanligt bland den tidens poeter, äfven visa sin lärdom och beläsenhet. Den grekiska Helenas och den makedoniska Alexanders falnade skuggor frammanas, för att visa förgängligheten af all jordisk skönhet och storhet. Tidens tand begabbade äfven de lärdes skrifter:

Allt, allt ehvad här finns inunder månens ring,
Är rök, en dröm, ett damm och ändtligt ingenting!

Här kommer äfven den vanliga betraktelsen om allas jämlikhet i grafven. Det är ett af de många vackra ställen, som vanligen citerats från Wexionius' dikt:

Kom, säg bland desse ben hvem svärd ell' skepter förde?
Hvem spade, yx och bil'? Hvem ök och oxar körde?
Hvem med sitt höga vett och lärda fjäders makt
Har allt det världsligt är i ok och lydnad bragt?

Man känner, ack! ej mer, hvars hår en krona prydde,
Man vet ej hvem som bjöd, ej heller hvem som lydde,
Och hvem den andre tvang: Här ligger dygd och list,
Här hvilar fromt och argt; en jude och en krist'

Begå sig med hvarann. Den fattige och rika,
En herre och hans dräng, jag ser dem alla lika!
Här är en kunglig kron' näst vid en herdestaf,
Den vise multnar bort uti en dåres graf.[1])

---

[1]) Den lärde Lidén jämför i sin «Historiola Litteraria Poëtarum Svecanorum» dessa strofer med hvad en nyare fransysk diktare Mr Thomas sjunger i en Epitre au Peuple:

Qu'importe, lorsqu'on dort dans la nuit du tombeau,
D'avoir porté le sceptre, ou trainé le râteau?
L'on n'y distingue point l'orgueil du diadême,
De l'esclave et du Roi la poussière est la même,

och förklarar sig icke kunna afgöra, huruvida den franske diktaren uttryckt samma sak vackrare (sid. 47).

Liksom redan i den ofvannämnda förebilden till denna dikt finner man äfven här en klagan öfver tidens ondska. Hvart än författaren kastade sina blickar, såg han krigets vilda demon rasa. Han är själf djupt upprörd öfver tidens blodiga skådespel, och han tänker närmast på att hans eget land måtte blifva förskonadt från krigets brand:

O store Gud! Hur må en ärbar själ ej kränkas,
När hon skall höra allt af mänskoblod bestänkas?
Hvad må jag säga mer, d'ä svårt och mer än svårt,
O, trefaldt store Gud, bevara oss och vårt!

Och du som själfver är all fredens brunn och källa,
Låt oss, ditt folk, ej ha med ofred att beställa!
Låt den, som fredlig är, sig hugna af din fred,
Och slå de blodigas förmätna tankar ned!

Låt segern bo hos oss, som inga fejder söka!
Vill ofrid, blodigt krig och mord ibland oss spöka,
Fördrif då dessa troll utom vårt land och län,
Bjud endräkt flytta hit och tvedräkt flytta hän!

Wexionius var liksom så många af den karolinska epokens skalder en varm fredsvän. Kriget hade enligt hans mening endast framkallat råa seder och brott, och han upprullade gärna såsom en motsats härtill en bild af den gamla goda tiden:

En annan döme som det honom bäst behagar,
Jag tycker mycket om de gamlas gyllne dagar,
Då ingen pansar, hjälm, karbin ell' värja drog,
Men allt man smidde, var en slätt och menlös plog.

Hvar är den gamla fred och mänskligheten blifven?
Helas! Från hus och hem med hull och hår fördrifven.
Och öfver det, så ger mig tiden själf till svar:
Vår värld är nu ej mer det hon tillförne var!

För en så melankolisk världsbetraktelse kunde lifvet ej blifva annat än en längtan till en bättre värld, och med att gifva uttryck åt en sådan slutar Wexionius sin klagosång.

Det var en stortänkt elegisk straffsång enligt tidens uppfattningssätt. Ämnet var icke blott vanligt i griftsångerna, det behandlades äfven af Wexionius' utländska förebilder såväl i sonetter som oden och epigram. «Vanitas mundi» är hos desamma ett stående tema, och stundom finner man till och med allt världsligt framställdt såsom «vanitatum vanitas», själfva fåfängligheternas fåfänglighet. Wexionius' «Melancholie» var sålunda alltigenom i tidens anda. Men äfven om uttryckssätt och bilder oftast äro typiska, har Wexionius dock förstått att gifva sin sång en personlig prägel såväl genom att införa sig själf i dikten som genom försök att skildra sin egen tid och sitt land. Den erhåller därigenom ett visst historiskt intresse. Dikten fortlefde också i allmänhetens gunst långt in på 1700-talet. Sahlstedt aftryckte densamma i sin antologiska samling af verser[1]), och Lidén prisade den mycket och meddelade flere utdrag i sin «Historiola litteraria» [2]).

Utom «Melancholie» bjuder «Sinneafvel» på icke mindre än 89 epigram eller s. k. *Poetiske Bij- och Öfwerskrifter,* såsom Wexionius kallade dem efter sina tyska förebilder (Beij- und Überschriften). Hade han i den förra dikten icke skytt bredd och en tröttande omständlighet i sin poetiska teckning, så ville han nu visa sin talang i den kortaste och mest begränsade af alla poesins former. Wexionius har själf sökt slå en brygga mellan sin «Me-

[1]) Del III s. 4 (1752).
[2]) Anf. arb. s. 46—48 (1765).

lancholie» och sina öfverskrifter. Han säger om de sistnämnda, att de äro «fattade öfver andelige och andächtiga infällen samt åtskillige skriftens språk, och nu för harmoniens skull med föregående tankar till en del här vidfogade och i ljuset framgifna». Visserligen är grundtonen i epigrammen mera religiös och biblisk, särskildt nytestamentlig, än i Melancholien, men man kan dock gärna erkänna, att det finnes en harmoni mellan den melankoliska världsbetraktelsen i den nämnda dikten och det religiöst-moraliska allvaret i öfverskrifterna.

Epigrammet var en af renässansens diktarter, som från Tyskland fann väg till den skandinaviska norden och här blef mycket omtyckt och odlad. Af de tyska epigramdiktarne var Friedrich von Logau den mest berömda och den som nådde längst i denna genre, men äfven de öfriga mönsterskalderna använde med förkärlek epigrammet såsom en kort och lämplig form för det poetiska tankeinnehållet. Så finner man hos Martin Opitz ett halft hundradetal «Deutsche Epigrammata», och äfven af Andreas Gryphius har man flere samlingar «Epigrammata oder Beyschrifften». I Sverige hade en prästman i Västerås Carl Arosell redan år 1680 utgifvit en «Centuria epigrammatum». Wexionius' öfverskrifter äro den andra i ordningen af den karolinska tidens svenska epigramsamlingar. Han tyckes i denna diktart närmast ha rönt påverkan af Andreas Gryphius. Liksom hos denne innehålla hans epigram förnämligast betraktelser ur Jesus' och apostlarnes historia. Han följer vidare denna förebild, då han ofta gifver uttryck åt sina personliga känslor af indignation öfver förföljelsen emot Kristus, af medkänsla öfver frälsermannens lidanden och af sedlig harm öfver allt det onda och moraliskt ruttna i världen. Man finner äfven ofta hos

Wexionius en liknande tanke som hos Gryphius. Denne sjöng till de vise männen af österlanden:

Ihr habt vom Himmel selbst die Sternenkunst gewonnen:
Der neue Morgenstern zeigt euch die neue Sonnen.

Likaså Wexionius:

I känna himlens lopp, den norr- och södre pol,
Dy visas er en ny och oförgänglig sol.

Wexionius' epigram äro hufvudsakligen af tvenne slag: bibliska och didaktiska. De förra äro, såsom redan antyddes, korta poetiska reflexioner öfver Kristus' lefnad, började från hans öfvernaturliga aflelse och slutande med hans lidande och död. Öfver hufvud är det likväl de moraliska epigrammen, hvilka mer än de andliga förråda den af författaren själf antydda förvantskapen och harmonin mellan hans melankoliska tankar och öfverskrifter. Äfven här klagas, ehuru i mattare toner, öfver lifvets korthet och obeständighet, men denna klagan förmäler sig med en sant kristlig resignation, såsom i det 64:de epigrammet med titeln *Christianus, Crucianus:*

Hvad är vår värld? Ack, från den tid vi börja växa,
Tills döden gör sitt slag, så ställs ju denna läxa
Oss alla och enhvar i Kristi skola för:
Lid, bid och var till freds med hvad den högste gör!

Det klingar som ett förebud till Jakob Freses ödmjuka poetiska resignation, och det framgår af en och annan strof i hans epigramdiktning, att hans lefnadsbana, såsom vi redan känna, var liksom Freses uppfylld af bekymmer och ohälsa och allt slags däraf beroende elände. I en «Hierte-Suckan» öfver Kristus'

omskärelse ingår en strof, som redan genom sin läggning förebådar Frese, med följande vemodiga bild ur hans egen lefnad:

Min Jesus, ack, du vet hur jag har måst begynna,
Och hur bekymmersamt jag räknar mina år,
Jag speglar mig i ditt exempel, värdes gynna,
Att ändan blir mig glad, fast början ter sig svår!

Samma djupt vemodiga toner ljuda äfven ur de epigram, hvilka äro ägnade 1683 års slut och 1684 års början [1]), och som, ehuru i poetiskt afseende långt klenare och svagare, utgöra ett slags föregångare till Freses «Vårbetraktelser». I bägge dessa epigram klagar skalden öfver att vår lefnadstid är så kort och flyktig som en dröm och anropar i bevekande ord den högste att blifva befriad från sitt elände:

Du evighetens Gud, när allt så plötsligt svinner,
Och världen immerfort dess växel låter si,
I fall ock dödens kväll sig till en morgon finner,
Så bjud mitt eländ's slut min sällhets början bli!

Wexionius' åttationionde och sista epigram är en längre parafras öfver den vackra korsången i tredje akten af Senecas Medea, hvilken begynner enligt W. A. Swobodas tyska öfversättning:

Ein Tollkühner war,
Welcher der Erste
Auf zerbrechlichem Floss
Brach durch das falsche
Meer, schauend im Rücken
Heimisches Land;
Wer vertrauen sich mocht'
Trieglichen Lüften,

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 157—158.

Und auf spurloser Bahn
Furchend den Meerplan;
Wer hingeben sich durft'
Dünner Gefügung
Von Bretern, die
Von Leben zu Tod —
Wie so schmal ist die Wand! —
Scheidet die Pfade.

Senecas korsång åsyftar härmed det djärfva Argonautertåget, medan Wexionius i sjömannens faror på det vida hafvet ser en bild af människans segling på världens haf, där «lustars last hennes svaga julle kväfver» och där man än simmar högt, än sjunker i grund. Sensmoralen, som tillika gifver oss en föreställning om Wexionius fridsamma och det stilla lugnet älskande person, är följande:

Säll den som med sin år' vet stranden följa sakta
Och sig för hafsens djup och grymma våg kan vakta!
Den i ett stilla lugn vet ställa an sitt lopp
Och ej sin stora väf för hastigt hissar opp.

Han är en vettig man, som väl till hamnen hinner!
Den i en rolig vik sitt säkra tillhåll finner.
En annan våge sig å okänd sjö och sand,
Jag ror min lilla båt utmed en stilla strand!

«En sjömans olägenhet» [1]) var en af Wexionius' mera omtyckta dikter. Öfver hufvud synas vår skalds poetiska öfverskrifter ha slagit an på hans samtida, hvilka särskildt funno behag i det religiösa och sedliga allvar, som utmärka desamma i motsats till epigramdiktarnes klassiska förebilder, hvilka med förkärlek inslogo en obscen och frivol ton (Martialis). Den mot Wexionius synnerligen välvillige Lidén saknar visser-

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 145—146.

ligen i hans epigram «fortiora acumina», men säger likväl, att de förnöja genom sin korthet och röra genom sin skönhet.

Wexionius synes redan vid utgifvandet af sin «Sinneafvel» haft ett långt större förråd af poesier på lager, ehuru han förnämligast af fruktan för allmänhetens dom afhölls från att publicera desamma i sin diktsamling. «Mitt öfriga belangande — säger han i sina slutord — som jag till min egen förnöjelse och ett ärbart tidsfördrif då och då sammanfattat, så har det allt ännu velat sky en öppen teater eller snarare sagdt en offentlig häckla, befinnandes sig allra bäst i sin skugga och mina gömmor». Men äfven efter Sinneafvels utkommande fortfor han att dikta, såsom man bland annat kan finna af ett antal tillfällighetsdikter, hvilka härröra från de senaste åren af hans lefnad. Från 1684—89 finnas bevarade åtskilliga bröllops- och grafpoem, och förteckningen öfver hans efterlämnade skrifter upptager ytterligare ett flertal, som synes ha gått förloradt. Något nytt tema för dessa sina senare tillfällighetsstycken har Wexionius egentligen icke lyckats finna. I bröllopskvädet är det fortfarande Venus' och Cupidos kärleksmandater, som besjungas, liksom i griftpoemen lifvets obeständighet och intighet. Tonen i bruddikterna tyckes dock blifva mera skabrös [1]), medan samtidigt griftminnena och sorgetårarna förlora något af sin tunghet och långsläpighet. Det nya, som tillkommer, är dock hufvudsakligen att söka i formen. I Sinneafvel rör sig Wexionius utan undantag i den tungrodda alexandrinen, men i hans senare diktning finner man en välbehöflig omväxling i versifikationen. Han

[1]) Hanselli har påbördat Wexionius en högst slipprig «Bröllopsskrift» (s. 410), hvilken emellertid är författad af Samuel Columbus vid boktryckaren N. Vankifs bröllop och finnes intagen bland dennes Samlade vitterhetsarbeten.

brukar icke blott sonetten eller den s. k. klingdikten och madrigalen, utan äfven den lyriska visans versmått redan i några af sina tillfällighetskväden.

Sin epigramdiktning synes Wexionius också ha fortsatt under de senaste åren af sin poetiska bana. Han säges ha efterlämnat icke mindre än 200 à 300 epigram, af hvilka dock endast ett fåtal har blifvit bevaradt. Att döma af dessa skulle Wexionius' senare öfverskrifter ha haft en väsentligen annan karaktär än de i Sinneafvel publicerade. De närma sig mera epigrammets ursprungliga karaktär, sådan den fastställdes af de grekiska och romerska epigrammatikerna, utgörande korta poetiska öfverskrifter öfver någon målning eller annat konstverk. Wexionius skall äfven ha diktat epigram öfver berömda samtida personligheter. I registret öfver sina skrifter karaktäriserar Wexionius själf sina senare öfverskrifter såsom «merendels världsliga och roliga». Tyvärr har af dessa roliga epigram endast ett blifvit bevaradt för eftervärlden i de Palmsköldska samlingarna. Och med detta är förknippad en liten anekdot. Palmsköld berättar nämligen, att en samtida poet vid namn Nils Grijse, afundsjuk öfver Wexionius' framgångar, sökt täfla med honom i poesi, men hade afstått från denna föresats och redan i förväg erkänt sig slagen genom följande giftiga epigram af Wexionius:

Att afunden ju allt beljuger och belackar
Och till sin nästas skymf och klening alltid snackar,
Det är så sant som det, att drufvor gifva vin,
Att plantor blifva trän och grisar blifva svin.

Man finner, att den melankoliske Sinneafvel-diktaren ingalunda saknade sinne för kvickhet, ehuru han endast af sin samtid var känd från denna sida af sin

poetiska verksamhet. En skämtsam ton synes Wexionius äfven ha inslagit som visdiktare, om man får döma af de tvenne prof, som bevarats i de Palmsköldska samlingarna. Det är de fåfänga och bedelgranna jungfrurna han gör till föremål för ett ganska elakt skämt. Sin egen Cyntia tillropar han:

Jag känner tidens fart.
Min söta Cyntia,
Vill ej din stränga art
Sig länka till ett Ja?
Ack nej, jag ser din min,
Du står på din respekt,
Ditt feta magasin
Och på din dryga släkt.

Nå väl, jag spår, hva' gäll',
Min spådom blifver sann,
Du blir mot årens kväll
Båd' utan mod och man,
Sen tiden dig har gjort
Till en förgäten mö,
Och du måst ensam fort
Samt obeklagad dö.

Det röjer sig sålunda såväl i innehåll som form en påtaglig utveckling hos Wexionius. Men han tyckes äfven på sistone med stor förkärlek ha odlat den andliga poesin. Det af honom uppgjorda registret öfver hans samlade vitterhetsarbeten upptager bland annat «psalmer och andeliga lofsånger, dels originaler, dels ock ur kon. Davids psaltare utdragne och öfversatte;» vidare «den botfärdiga Maria Magdalena, samt tankar och tårar under frälsermannens Jesu kors» m. fl.

Af dessa hans senare dikter har en enda med bibliskt motiv kommit till efterväridens kännedom. Det är den i Palmsköldska samlingen bevarade sången *Den*

klagande Dina[1]), som behandlar den i 34:de kapitlet af Genesis omtalade episoden om Jakobs och Leas dotter Dina, som blef förkränkt af Sichem, Hemors son. Denne fann likväl ett sådant behag i «pigan», att han ville äkta henne, ett förslag, hvartill Jakob för sin del samtyckte, men hvarmed Dinas bröder icke åtnöjde sig, utan togo hämnd på sin systers förförare genom att dräpa honom. Denna tragiska historia i sin helhet utgör dock icke ämnet för Wexionius' sång. Det är en fri poetisk skapelse, som söker återgifva Dinas egen själsstämning, något hvartill den bibliska berättelsen ej gifver någon ledning. Åt hennes blygsel och ånger öfver det skedda gifver skalden i främsta rummet uttryck. Som den botfärdiga synderskan kastar hon sig till sin herres fötter och tigger om barmhärtighet och nåd. Det är ett försök till en religiöst-psykologisk själsanalys, som är rätt märklig för den tidens skaldekonst. Såsom en första studie på detta område förtjänar den att ihågkommas, om också både komposition och diktion ännu lämna mycket öfrigt att önska. Dikten har än karaktären af en monolog i Dinas mun, än är det skalden, som uppträder som den förmanande, rättande och vägledande. Den har alltid räknats bland Wexionius' bästa stycken. Framdragen ur manuskriptens gömmor, utgafs den år 1838 af C. J. Lenström såsom bihang till den samtida poeten Carl Gripenhjelms skrifter samt erhöll af utgifvaren vitsordet att vara «poetisk» till sin halt.

Såsom af ofvanstående framgår, var Olof Wexionius en synnerligen produktiv poet, särskildt om man tager i betraktande hans korta lefnad. Men han tyckes dock redan af sin samtid hafva varit jämförelsevis mindre

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 150—153.

känd, om man undantager en liten krets af förtrogna vänner och beundrare. Bland omständigheter, som medverkade härtill, var att Sinneafvel som bekant utkom i en utvald upplaga af endast 100 exemplar och sålunda ej synnerligen kan ha bidragit till en allmännare bekantskap med hans sångmö. Wexionius synes visserligen ha varit betänkt på utgifvandet af en ny tillökad upplaga af sina poesier och hade redan träffat aftal därom med Laurents von der Heyde, men hans förtidiga död omintetgjorde denna plan. Aftalet förnyades som nämndt med skaldens efterlämnade maka Margreta Sepelia, som icke blott lofvade utlämna alla i hennes ägo befintliga manuskript af Wexionius, utan ock använda sin högsta flit för att hos den aflidnas goda vänner efterleta möjligen okända alster af hans penna [1]), men företaget tyckes icke dess mindre ha strandat. Hvar dessa manuskript slutligen hamnat, känner man icke; endast den af Wexionius själf för den tilltänkta upplagan af hans samlade dikter uppgjorda förteckningen finnes numera i behåll, vittnande om hans omfattande alstring.

En fullständigare kännedom om hans diktning ägdes emellertid endast af en intimare vänkrets, som tyckes ha ställt ett högt pris på hans skaldegåfva. En af vännerna, som ledsagat hans Sinneafvel med ett latinskt gratulationskväde [2]), gifver Wexionius såsom skald tredje rummet näst efter Stjernhjelm och Columbus. Denna åsikt delades af den närmaste eftervärlden. Af Dalins samtida Johan Göstafsson Hallman lofordades han ännu såsom

[1]) För erhållande af detta privilegium afstod förläggaren från sin «fordran på två och femtio daler koppar mynt». Afskrift af aktstycket finnes i Statsarkivet.

[2]) «Laurei flores», enligt uppgift af prosten Forssell, som excellerar med stor kännedom om den utländska litteraturen.

en af den karolinska tidens främsta poeter. Äfven frihetstidens litteraturhistoriker satte ett högt värde på Wexionius. Abraham Sahlstedt kallar honom en «kvick och snäll poet», och den ofta citerade Lidén är liksom skaldens samtida villig att tillerkänna honom det tredje rummet efter Stjernhjelm och Columbus, förklarande att han genom sitt rika och odlade snille antingen uppnådde eller öfverträffade sitt sekels skalder. För den franska smaken under gustavianska tidehvarfvet och för den tyska under nyromantikens tidsålder kunde Wexionius' typiskt karolinska diktning ej tillvinna sig någon uppmärksamhet eller erkännande. Men redan af Lenström och Wieselgren blef hans fördelaktigare bedömd, och våra dagars litteraturhistoriker ha skänkt Wexionius ett rättvist beaktande. Ewert Wrangel söker i sitt arbete «Det Carolinska tidehvarfvets komiska diktning». mildra de hårda omdömen, som fällts öfver Wexionius, sägande att man i hans mest bekanta poem, bredvid plattheter och longörer, äfven finner ställen af verklig poetisk halt jämte en vårdad versifikation.

Af finska litteraturhistoriker har Wexionius blifvit mindre uppmärksammad, och det är föga troligt, att hans poesi under någon period skulle varit mera känd i vårt land, om man också möter reminiscenser från Wexionius hos några af våra äldre diktare. Det finnes hos Wexionius knappt något egendomligt finskt drag, som skulle förråda hans förvantskap med våra skalder och därigenom ådraga sig vår uppmärksamhet. Ej heller har han såsom hans samtida Paulinus i någon enda dikt nått det poesins kulmen, som trotsar tidernas glömska. Hans diktning höjer sig knappast öfver tidens allmänna nivå och ter sig därför mera föråldrad och medelmåttig.

För sina poetiska utgjutelser använde Wexionius företrädesvis alexandrinens form. Denna rytm klingar ur hans lyra stundom rätt ledig och flytande, men är dock merendels tung och oansad. Så låter han icke sällan, såsom Lidén redan påvisat, takthvilan inträda midt i ett ord, såsom t. ex. i följande alexandrinska versrad: «Här står vår stora Drott-ning och Amazoninna». Till någon större färdighet i begagnandet af de sydeuropeiska versslagen, sonetten och madrigalen, nådde Wexionius ej heller, och äfven den lyriska visan ter sig hos honom något styf i formen.

Hans poetiska stil förråder en stark påverkan af de utländska förebilderna och delar många af deras lyten. Han älskar antiteser och patetiska utrop. Med förkärlek använder han franska interjektioner (i synnerhet hélas!), och äfven andra främmande ord och uttryck förekomma i hans språk, som därför klingar långt ifrån rent och icke har den äkta svenska malmen. Efter samtida utländska förebilder tycker han äfven om att belasta stilen med hopande af en mängd substantiv eller adjektiv efter hvarandra, t. ex. «jord, himmel, eld, bölja, luft, sky, dimma!» [1]). Bildspråket visar tidens föga odlade smak, och platta och banala uttryck förekomma icke sällan. Sverige kallar han sin «ädla moster», förmodligen emedan han räknade Finland som sin mor. Skönhetsgudinnan Venus gifver han epitetet «all verldsens mamma», och sitt eget hjärta förliknar han vid «en fatebur» o. s. v. Öfver hufvud behandlade han rytm och språk med en

---

[1]) Motsvarigheter finner man i talrik mängd hos de tyske renässansskalderna, t. ex. följande hos A. Gryphius:

Mord, Zeter, Jammer, Angst, Kreus, Marter, Würme, Plagen!
Pech, Folter, Henker, Flamm', Stank, Geister, Kälte, Zagen!

viss nonchalans och ovårdsamhet, tydande på en hastig produktion och bristande granskning.

Men med dessa brister vittnar Wexionius' diktning dock om poetisk begåfning och stor alstringsgåfva, stundom till och med i hans bästa stycken om något fantasi och inspiration. Eftervärlden har visserligen icke ställt honom på den tredje platsen efter Stjernhjelm och Columbus, han hör tvärtom till de mera förgätne bland den karolinska tidens poeter. Men honom bör dock tillerkännas en plats i litteraturhistorien såsom en af de första, som gingo i Stjernhjelms fotspår och efter den utländska renässansdiktningens mönster sökte uppodla den svenska vitterhetens ofruktbara fält. Det mesta af hvad han författade präglas för visso af tidens föråldrade smak, men några af hans vackraste stycken fortlefde dock ännu långt efter hans död och kunna än i dag uppskattas, om än icke skänka någon poetisk njutning. Förglömmas får slutligen ej heller, att så mycket af hans poetiska alstring förblifvit okändt och gått förloradt, och att skalden själf bortgick vid så ung ålder. Om ett längre lif hade förunnats honom, skulle måhända äfven hans diktning nått en rikare utveckling. Hvad han redan medhunnit, berättigar till en sådan förmodan.

V.

Didaktik och satir.

Daniel Achrelius.

Vid samma tid, då Paulinus och Wexionius framträdde såsom diktare utom sitt hemlands gränser, begynte den nya vitterheten att odlas äfven vid Åbo akademi. Visserligen var latinet ännu länge och väl akademins officiella språk såväl på vers som på prosa, men den genom Stjernhjelm inledda vittra rörelsen kunde dock icke undgå att nå äfven vårt lands aflägsna kuster och här tillvinna sig intresserade målsmän. Universitetet blef härden äfven för denna litterära strömning, som med hela kraften af en ny idé synes ha gripit omkring sig.

Det egendomliga är, att den svenska poesin här gjorde sitt inträde under en dekadansperiod för de klassiska studierna, hvilka, så latinsk den akademiska bildningen än var, dock icke synnerligen hade uppblomstrat vid Åbo universitet under det första halfseklet af dess tillvaro. Många omständigheter medverkade härtill. Icke blott att lärostolarna i ämnet synas ha varit mindre väl besatta, utan perioden var öfver hufvud föga gynnsam för den klassiska bildningen. Hufvudintresset vid akade-

min koncentrerade sig snart i småaktiga teologiskt-dogmatiska tvister, hvilka trängde öfriga vetenskapliga intressen i bakgrunden. Så bedrefvos äfven språkstudierna på ett mekaniskt och schematiskt sätt, och för dem, som sysselsatte sig med desamma, hade man funnit den träffande benämningen «verbales». Under sådant förhållande mötte det mindre svårighet för den nya svenska vitterheten att vinna insteg vid akademin vid sidan af den officiella latindiktningen, och det sällsamma inträffade, att en af innehafvarne af lärostolen i romersk vältalighet blef den förste, som uppträdde som svensk poet vid akademin i Åbo.

Hans namn var *Daniel Achrelius.* Son till den förste medicine professorn vid Åbo akademi Erik Achrelius, hemma från Åkers socken i Roslagen, hvarifrån släkten äfven tog sitt namn, och dotterson till dess första prokansler biskop Isak Rothovius, föddes Achrelius icke långt efter akademins stiftelse år 1644. Han växte upp i universitetsstaden och erhöll här sin första skolbildning. Vid 18 års ålder inskrefs han år 1662 som student vid akademin, där han blef medlem af Åbo nation, de s. k. Aboenses. Sina studier begynte han i filosofiska fakulteten och gjorde sig inom kort fördelaktigt känd som en flitig, skicklig och lofvande yngling. Hans studier fördröjdes likväl af särskilda akademiska uppdrag. Redan som student tjänstgjorde han såsom konsistorii-amanuens eller vicesekreterare samt nämnes äfven som depositor, en förtroendepost, som medförde uppgiften att förrätta den s. k. depositionen eller den intagningsakt, som hvarje i studentexamen godkänd måste underkasta sig, innan han kunde blifva inskrifven såsom akademisk medborgare. Achrelius synes hufvudsakligen ha studerat under eloquentiae professorn M. Miltopæus' ledning och

förvärfvade sig redan tidigt en stor färdighet i det latinska språkets begagnande i tal och skrift. Hans fader åter hade väckt hans håg för naturvetenskaperna, och efter tio års grundliga studier disputerade han år 1672 under Miltopæus' presidium för filosofiska graden med en fysisk afhandling om jordklotets yttre och inre struktur samt promoverades samma år till filosofie magister, hälsad i ett latinskt lyckönskningskväde af A. Merthen som en af de bästa bland kandidaterna till lagern. Kort därpå fick han äfven skörda frukterna af sina mödor. Redan påföljande år (1673) utnämndes han till adjunkt i filosofiska fakulteten och akademiesekreterare, hvilka båda tjänster då vanligen voro förenade på samma hand. År 1675 var han konsistorii kandidat till den då lediga bibliotekarietjänsten vid akademins bibliotek, men måste vika för den af presidenten E. J. Creutz varmt förordade Gabriel Wallenius [1]).

Redan under denna första tid af sin akademiska verksamhet skapade Achrelius sitt rykte såsom en af universitetets yppersta vältalare på romarspråket. Det var till den unge adjunkten och akademiesekreteraren konsistorium vände sig, då akademin på ett högtidligt sätt skulle begå någon märkesdag eller hugfästa minnet af någon bortgången lärare. Achrelius uppträdde å universitetets vägnar med latinska orationer bl. a. vid Karl XI:s kröningsfest 1675, vid den svensk-danska fredens afslutande i Lund 1679 m. fl. tillfällen samt höll sorgetalen öfver de aflidna professorerna N. Tunander och M. Miltopæus (s. å.). Dessa orationer, hvilka äfven utgåfvos från trycket, utmärkte sig icke blott genom den latinska stilens flykt och skönhet, utan torde Achrelius äfven ha

---

[1]) Jfr Cons. Prot. för $^{16}/_{4}$, $^{26}/_{4}$ 1673; $^{14}/_{8}$, $^{17}/_{8}$ 1675.

varit en mästare i det muntliga utförandet samt till fullo rättfärdigat det epitet «noster eloquendi artifex» (vår kontsnär i vältalighet), som gafs honom i en samtida akademisk inbjudningsskrift.

Det var dock icke blott skönheten af Achrelius' latinska stil, som tilldrog sig samtidens uppmärksamhet. Han väckte äfven förargelse genom sitt satiriska skrifsätt och genom den ovanligt stora frimodighet, hvarmed han gisslade tidens svagheter och missförhållanden, utan att det minsta bekymra sig om att han därmedels drog ofärd öfver sitt eget hufvud. Redan som student blef han anklagad för att med sin hvassa penna ha förolämpat tvenne studerande, ja till och med «otillbörligen angripit filosofiska fakulteten» [1]).

Värre råkade han emellertid ut som akademiesekreterare, då han år 1676 i ett latinskt s. k. tröstebref (Consolatoria) till prosten i Bjärnå G. Thauvonius, som genom döden hade mist sin son, studenten Carl Thauvonius, fällde en hård och skoningslös dom öfver kyrkans tillstånd samt utmålade dess ledande män såsom roten och upphofvet till det onda. Ehuru det utan tvifvel låg en icke så ringa portion retorisk öfverdrift i denna svartkritsteckning, kände sig dock dåvarande biskopen och prokanslern J. Gezelius d. ä. träffad och utverkade genom upprepade klagomål hos åtskilliga myndigheter, att Achrelius på befallning af akademins kansler Per Brahe för sina uttalanden mot prästerskapet ännu samma år blef suspenderad från sina befattningar vid akademin [2]).

Achrelius hade likväl icke låtit afskräcka sig af

---

[1]) Jfr Consistorii Protokoll, III s. 268–284.
[2]) Cons. Prot. $^{22}/_{8}$ $^{9}/_{9}$ $^{16}/_{9}$ 1676.

denna iscensatta förföljelse. Han hade i tvenne parentationer fällt lika bitande yttranden om prästeståndet, och då den akademiska senaten i denna sak ställde sig på hans sida och till kanslern ingick med en förbön och rekommendation för Achrelius, djärfdes han till och med sätta sig öfver det ådömda straffet och började påföljande vårtermin såsom vanligt sina föreläsningar. Men Gezelius satte sig åter i rörelse med nya klagomål, och Achrelius blef i följd häraf hårdeligen tilltalad och hans lön «arresterad», hvilken åtgärd likväl upphäfdes kort därefter på grund af ett från kanslern ankommet bref. Först efter nära ett och ett halft års suspension blef Achrelius emellertid genom ett bref från kanslern af den 15 oktober 1677 fullständigt återinsatt i sitt ämbete, men förmanades däri ytterligare att «taga sig till vara för en sådan stor frihet i skrifvandet» [1]).

Achrelius' frisinthet inskränkte sig icke blott till angrepp på tidens prelater. Han begynte snart äfven söka lossa på de bojor, i hvilka vetenskapen var klafbunden genom den skolastiska metod, som då var den allmänt vedertagna och påbjudna af lärde skråmän och ortodoxa teologer. Att afvika från denna metod var nära nog lika farligt som att djärfvas betvifla någon af den ortodoxa teologins dogmer. Achrelius var den förste, som vid Åbo akademi vågade försöket. Det skedde ungefär samtidigt, då man äfven vid Upsala universitet begynte taga afstånd från den gamla «scholfuchsiska filosofin» och i stället ansluta sig till den cartesianska filosofins metod och lärör.

Under sin adjunktur synes Achrelius företrädesvis ha sysselsatt sig med naturvetenskaperna, och år 1678

---

[1]) Cons. Prot. $^{22}/_{12}$ 1676; $^{14}/_{2}$, $^{28}/_{3}$, $^{14}/_{6}$, $^{17}/_{11}$ 1677.

begynte han i form af disputationer utgifva ett allmänt och omfattande naturvetenskapligt verk under titeln *Contemplationum Mundi Dissertationes.* Knappt hade de första häftena af denna disputationsserie hunnit blifva ventilerade, innan filosofiska fakultetens dåvarande dekanus, professor Erik Falander (Tigerstedt) yrkade förbud för Achrelius att fortsätta publicerandet af sitt «påbegynta opus plysicum», enär en del af hans där framställda påståenden stod i strid med andra sunda filosofers meningar och han därjämte hade infört «nya principer». Filosofiska fakulteten synes ha varit ense om att Achrelius' arbete borde förbjudas, enär det skulle lända fakulteten till skam och nesa, att den ej tillbörligen skulle kunnat skärskåda och examinera sådant. Men det märkvärdiga inträffade, att i konsistorium de närvarande teologie professorerna, understödda af medicine professorn E. Tillandz, i denna sak visade sig fördomsfriare än den filosofiska fakultetens medlemmar. De togo Achrelius' arbete i försvar, förklarande att det ej innehöll något, som stod i strid mot den heliga skrift, men var nyttigt för ungdomen såväl genom stilen som genom innehållet. Achrelius hade endast följt exemplet af flere andra märkliga män, som fritt velat lyssna till sitt snilles ingifvelser och ej slafviskt efterbilda andras skrifter och meningar. Man uttalade äfven farhågan för att Achrelius, som var mycket nyttig för akademin, skulle, ifall han blefve hindrad i sitt arbetes fullföljande, måhända söka sig ett annat lefnadskall. Den frisinnade åsikten segrade denna gång, ehuru med knapp nöd[1]), och Achrelius fick utan vidare hinder fortsätta sin disputationsserie, som först afslutades år 1682 och då hade vuxit till ett stort arbete i

[1]) Cons. Prot. $^{6}/_{12}$ 1678.

sex böcker, det största naturvetenskapliga verk, som på 1600-talet såg dagen vid universitetet i Åbo.

När boken utkom, berörde Achrelius i inledningen till densamma äfven de angrepp, som hade riktats mot honom. Han framhåller med rätta, att de nya principer, som arbetet förmodades innesluta, mera äro att söka i framställningssättet än i innehållet, samt gifver på samma gång en träffande karaktäristik af den gamla skolastiska metoden, som hittills hade följts i Åbo såsom annorstädes. Han säger nämligen, att hans skrifter till sitt innehåll endast litet afveko från den allmänna opinionen, men att han hade aktat sig för att såsom de samtida skolastiska peripatikerna ängsligt afskrifva etymologier, homonymier, synonymier eller att hålla långa tal om definitionernas arter och olikheter, eller utveckla huru orden borde förstås realiter, verbaliter, accidentaliter, intentionaliter, eller påtruga läsarena en massa korollarier, distinktioner och konklusioner. En sådan afskräckande spetsfundighet och andelös terminologi hade Achrelius med flit velat undvika och i stället bemödat sig om enkelhet, klarhet och tydlighet i framställningen [1]).

Hvarken Achrelius' suspendering eller filosofiska fakultetens angrepp öfvade någon inverkan på hans befordran vid akademin. Man respekterade synbarligen hans framstående begåfning och stora lärareförmåga, hvilka egenskaper fingo öfverskyla hans självständiga håg och frimodiga uttalanden. År 1679 rekommenderade konsistorium honom till den första lediga professionen i filosofiska fakulteten, och när kort därpå hans forne lärare Miltopaeus afled, utnämndes han ännu samma år

---

[1]) Om bokens innehåll i öfrigt och Achrelius' vetenskapliga ståndpunkt, jfr Svenska Litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser, IX s. 15 o. ff.

till dennes efterträdare såsom eloquentiæ professor vid akademin.

På grund af sina polyhistoriska studier och sin alltomfattande naturell fann sig Achrelius redan i början af sin lärareverksamhet föga tillfredsställd af att blott inskränka sin undervisning till den romerska eloquensen och det retoriska system, hvarpå man på denna tid synes ha lagt den största vikten. För honom var en sådan undervisning alltför formalistisk och ofruktbar. Han ville i stället bjuda den akademiska ungdomen något, som talade till dess sinnen och utbildade karaktären. Därför utverkade han åt sig tillstånd att privatim få meddela undervisning i historia och politik samt att i de akademiska disputationerna äga större frihet i val af ämnen, såsom praxis redan var vid Upsala universitet och de utländska akademierna. Af de underrättelser man äger om Achrelius' föreläsningar som eloquentiae professor, finner man att han företrädesvis höll sig till de romerska historieskrifvarne, hvilka han icke blott tolkade, utan äfven gjorde till föremål för diskussion, därvid undvikande alla «invecklade framställningar samt osäkra och utnötta skolvisheter». Terentius' komedier föredrog han för att lära ungdomen känna olika «naturer, karaktärer, motiver» m. m., och en gång säger han sig vilja tolka Ciceros Officia, för att studenterna skulle se, «huru angelägna hedningarna voro att undersöka det sedligas natur och värde, som nu i de flesta kristnas själ är utplånadt». Tidigare synes Achrelius äfven ha föreläst i fysik samt därför fått röna obehag af e. o. professorn i ämnet A. Wanochius [1]).

---

[1]) Tvisten bilades genom ett bref af kansler, grefve Oxenstjerna af den $^{11}/_{7}$ 1684. Se Kongl. och Cancellers bref 1606—1698 fol. 111.

Dissertationerna under Achrelius' praesidium rörde sig äfven för det mesta utom området för den romerska filologin, behandlande företrädesvis ämnen på historiens, politikens och filosofins områden. Det är ovisst, huru stor del Achrelius själf hade i författarskapet till desamma, men de röja i mycket, såväl i ämnesvalet som i ett mindre schematiskt utförande, hans inverkan, och i flere af dem finner man äfven dedikationer, de flesta på prosa, af praeses till respondenten, hvari han uttalar sina egna meningar om temat i fråga. Det är ännu en blandning af gammalt och nytt i dessa disputationer. Den skolastiska metoden är i några öfvergifven, men kvarstår i andra. I samhällsspörsmål citeras de nyare författarne i naturrätt Pufendorf, Grotius m. fl., men vid sidan af dem äfven bibeln och klassiska auktorer. I de fysiska framträder en naturmagisk uppfattning, sådan Achrelius själf redan hade sökt göra gällande i sina «Världsbetraktelser» i nära anslutning till den samtida naturfilosofen Athanasius Kirchers läror [1]).

Hvilken vidsträckthet Achrelius än gaf sitt lároområde, intresserade han sig dock äfven mycket för den romerska vältalighetens konst, för det latinska språkets ans och för stilens glans. Det gick honom djupt till sinnes, att hans samtid så litet uppskattade sådant, och för att i sin mån bidraga till att hos den uppväxande generationen väcka hågen för en bättre behandling af språket i tal och skrift utgaf han 1687 en *Oratoria* eller en liten handbok i romersk vältalighet, 1689 en *Epistolarum conscribendarum forma et ratio* d. v. s. en handledning i stilistik till ungdomens tjänst, hvars tryckning

[1]) Se närmare härom Svenska Littskpts Förhandlingar och Uppsatser, IX s. 18—21. Ath. Kircher (1601—1680) var en af den dåtida katolska världens mångsidigaste lärda och mest alsterrika författare.

bekostades af åtta studenter, samt 1692 *Verborum Latini sermonis differentiae,* en latinsk synonymik för skolornas behof. I detta arbete, ett af de sista af Achrelius' hand, klagar han ännu liksom tidigare öfver den ringa omsorg, som ägnades språkets renhet och välljud och öfver att humanitetsstudierna, grundvalen till all bildning, icke blott icke uppskattades till sitt rätta värde, utan rentaf föraktades.

I sin ofvannämnda «Oratoria» karaktäriserade Achrelius retoriken såsom den ädla konsten att tala öfvertygande om hvilket ämne som helst på ett rent, prydligt och rikt sätt, och denna ädla konst öfvade han själf fortfarande under hela sin professorstid. På akademins vägnar höll han fägnetalet i anledning af drottning Ulrika Eleonoras kröning (1681), sorgetalet öfver de aflidne prinsarne Gustaf och Ulrik (1685), ett lyckönskningstal på arfprinsen, sedermera Karl XII:s födelsedag (1687) samt i anledning af grefve G. A. de la Gardies utnämning till akademins kansler (s. å.). Vidare uppdrogs åt honom att hålla minnestal öfver biskop Enevald Svenonius (1689), professor Simon Paulinus (1691) m. fl. Det var äfven Achrelius, som utsågs till festtalare, då Åbo akademi den 25 november 1690 firade sitt femtio års jubileum. Talet, som han benämnde *Scientiarum magnes,* är det längsta och mest betydande Achrelius någonsin hållit. Några faktiska upplysningar innehåller det icke, men det genomandas af en hög och oförställd beundran för vetenskaperna, hvilka prisas icke blott i gemen, utan äfven hvar för sig få sitt särskilda omnämnande och beröm. Genom dessa många tal stadfästade Achrelius sitt anseende såsom akademins mest framstående talare på sin tid, och såsom sådan har han vunnit ett högt och förtjänt erkännande äfven af eftervärlden. Wieselgren

har jämfört honom med de gustavianska vältalarne och anser, att han icke blott icke stod så långt efter dem, som man vanligen antager, utan i visst afseende till och med nått högre än desamma. Och I. A. Heikel har i sitt arbete «Filologins studium vid Åbo universitet» fastslagit, att «Achrelius var det 17:de seklets förnämsta vältalare i vårt land såväl genom numerären och den olika arten af sina tal som genom den latinska stilens relativa renhet och skönhet» [1]).

Mera sällan rörde sig Achrelius i bunden form på latinska språket. Hans dedikationer äro som nämndt för det mesta skrifna på prosa. Däremot begynte han redan i början af sin professorstid uppträda som minnessångare på svenska och gjorde som sådan sina första lärospån i svensk vitterhet. I det poetiska griftminnet hade det svenska språket i allt högre grad begynt konkurrera med latinet också vid universiteten. Så äfven vid Upsala akademi, där af Achrelius' samtida poeseos professorn Johan Columbus ännu företrädesvis skref sina tillfällighetsverser på latin, någon gång dock äfven på svenska, medan däremot dennes efterträdare P. Lagerlöf, sedermera äfven eloquentiae professor, jämte latinet i allt större utsträckning begynte använda svenska språket.

Denna öfvergång är det som Achrelius representerar vid Åbo akademi. Han är den första af universitetets lärare, som på allvar begynte odla svensk vitterhet och den första tillfällighetsdiktare ex professo hos oss. Man äger ännu kännedom om närmare ett tjugotal af Achrelius diktade tillfällighetspoem, och det märkliga är, att de alla äro s. k. grafskrifter eller poetiska minnesrunor öfver bortgångna samtida. Hans sångmö lämpade

---

[1]) «Sveriges sköna litteratur» d. 3. s. 399. *Heikel*, anf. arb. s. 78.

sig också bättre för det allvarliga griftkvädet än för den gladare bröllopsvisan. Han hade endast föga sinne för Venus' spel, härför varnade han upprepade gånger ungdomen, liksom äfven för Bacchus' dyrkan. Någon erotisk dikt har heller aldrig flutit ur hans penna, och han skattade endast dygd, heder och lärdom nog värdiga att besjungas af poeten.

Achrelius var akademins och hofrättens minnessångare. De flesta af hans griftkväden besjunga aflidne ledamöter af Åbo hofrätt, bland dem presidenten E. J. Creutz (1685) och assessorerna A. Gyllenkrook (1684), A. Anderson (1684), O. Wallenstjerna (1687), J. Parmand (1688), J. Lagermarck (1692) m. fl. Hans största minnessång är ägnad akademins prokansler biskop J. Gezelius d. ä. (1690), och han har äfven diktat grafskrifter öfver biskop E. Svenonius (1689), professor Simon Paulinus (1692) m. fl.

Att Achrelius var omtyckt som minneskvädare, därom vittnar icke blott antalet af hans griftsånger, utan äfven den af honom själf anförda uppgiften, att en af de besjungne redan i lifstiden uppmanat honom att kväda hans drapa vid grafven. Detta kan ej gärna bevisa annat, än att man såg sitt eftermäle lagdt i goda händer, när man anförtrodde det åt Achrelius. Och han skämde ej heller ut sin sak. Det gäller hvad han sjunger om sin penna:

> Men pennan är en ting, som mycket godt kan föda,
> Hon talar alltid rätt, hon rosar ock de döda.
> När de från denna värld ta afsked med beröm,
> Då är hon allra mest om deras dater öm.

Men han förnedrade sig aldrig att lofprisa dem, som skildes hädan tomma på dygd och ära. Det var endast den verkliga förtjänsten, som kunde påräkna ett

sista ärepris af denna ärliga, för intet fala penna, som skänkte till och med sina motståndare icke blott ett rättvist erkännande efter döden, utan äfven ett högt beröm för deras förtjänster.

Achrelius' dödsrunor ha sålunda karaktären af poetiska äreminnen, såsom han äfven kallar flere af dem. Han tecknar merendels en rätt utförlig bild af den aflidne, hvars dygder och lärdom äro de förtjänster, som mest framhållas. Han framställer de goda egenskaperna i de flesta fall såsom ljusbilder mot bakgrunden af mörka skuggor. När han t. ex. besjunger och lofprisar en sann ädling, tillropar han dennes vederlikar:

Se här, I ädlingar, som dygden alltid hata
Och efter allt manér med vidan mun plä gapa,
Som skämmen eder tid med allt slags narrelek,
Med kortspel, sus och dus, med courtoisie och smek.

Den som väl användt sin ungdomstid, får sig särskildt beröm, ty sådant hörde icke vanligen tidens ungdom till:

Så är vår ungdoms flor, till laster nog behändig,
Till kyskhet mycket trög, till dygder helt eländig.

I synnerhet var han förtörnad på lättjans trälar:

De lättingar, som gå här af och an och sprätta
Och kunna ingenting med allt sitt fjäs uträtta.

Han fordrade af den unge studenten, att han skulle ställa målet högt och i främsta rummet eftersträfva vishet och lärdom samt hålla sitt sinne rent och fritt från all flärd. Stor respekt visade han dem, som i utlandet inhämtat sin bildning, lärt sig många språk och hemkommit med rika kunskaper och vidgad erfarenhet. Flere

af hans äreminnen utfyllas också af detaljerade skildringar af de aflidnes utländska resor.

Mycket ofta valde Achrelius äfven något ämne, hvilket stod i samband med den verksamhet, som den aflidne utöfvat, eller det studieområde, som var hans egentliga domän. Märkvärdigt är i detta hänseende äreminnet öfver borgmästaren i Åbo Johan Scheffer (1683). Det är en kortfattad poetisk afhandling öfver temat «Orsakerna till den korrumperade rättvisan», och liksom en samtida tysk lärd Forstnerus finner han dessa orsaker vara 1:o orättrådige domare, 2:o målens uppskjutande år från år samt 3:o advokaternas oredlighet och okunnighet. Achrelius intresserade sig lifligt för sådana rättsfrågor, hvilket bl. a. framgår däraf, att han samma år gaf detta tema åt en af sina disciplar för att af honom behandlas i en akademisk dissertation [1]). Upprepade gånger förkunnade han den enkla sanningen, att lag och rätt äro samhällenas grundvalar, och huru fördärfbringande det därför var, när rättskipningen råkat på förfall och domarena voro orättfärdiga. Så heter det i den poetiska kommentarien till Forstnerus:

Ej bör ett regement en slik en domar äga,
Som är båd' dum och tyst, har intet annat lärt,
Än både natt och dag fort efter mutor fråga,
Gud nåde allt det folk! Dess öde är beskärdt.

— — — — — — — — — — — — —

Ja själfva källan är till en så stor oreda,
När både skäl och ed, de aktas intet mer,
När lagens rätta språk sig låter artigt leda
Utaf en spräcklig lo ell' så'na saker fler.

---

[1]) *Abraham Falander*, De causis corruptæ justitiæ, åtföljdt af ett uttalande i ämnet af praeses, som här på latinsk prosa säger detsamma som i sin minnesdikt på svensk vers.

Sen månd ock Themis god nog fälla många tårar,
När lagens rätta gång uppskjutes år från år,
När en rättfärdig sak, han vränges af de dårar,
Som sådant viktigt verk slätt ingenting förstår.

Men allra värst är då beställdt med land och rike,
När den blir advokat, som intet samvet har,
Kanske har lite lärt, ho vill berömma slike,
Som bruka Hamans streck och med stor arghet far.

Det hände sig emellertid ej bättre än att Achrelius för sina uttalanden om rättstillståndets brister blef utsatt för nya trakasserier. Anledning därtill var sången *Finlands tårar* öfver presidenten *Ernst Creutz,* hvilken bl. a. innehöll följande verser:

Då Kungens råd och man, herr Ernst Creutz, en herre
Beskydda' detta land, med lag, med rätt, med tro,
Då stod det härligt till! Men nu, ack nu! Tyvärre
Sen som han gick sin väg, hvem kan så säker bo?

Hur mången denna ort här pressa och utarma
Må jag ej tala stort, det vittnar hvar och en,
Som har förstånd och vett, den högste sig förbarma
Här suckar skog och mark, här svettas stock och sten.

Åbo hofrätt fann sig högeligen förnärmad af dessa verser och vände sig till först till kongl. akademin med affordrande af Achrelius' förklaring. Men då han i denna i hufvudsak vidhöll sin mening och påstod, att sanningen af hans anklagelser bevisades såväl af de allmänna klagomålen som af regeringens upprepade åtgärder mot skinneri, hänsköt hofrätten saken till konungens bepröfvande. Denne anbefallde konsistorium att tilldela Achrelius en varning för sina oförsiktiga uttryck, hvilken varning han äfven erhöll den 29 maj 1685 i närvaro af ett ombud för hofrätten. Och blef han därvid förmanad,

att som han «vet sig tillförene hafva för slikt varit framme och är icke heller till detta alldeles oskyldig, han därför tager sig granneligen till vara, på det han icke må för sådant värre härefter häfta och akademin således för ens skull oskyldigt lida och angifvas»[1]).

Men lika litet som tidigare kunde Achrelius af denna varning bringas att afstå från att fritt uttala sin mening om tidens missförhållanden. Hvar gång han äfven framgent upprullade «en rättrådig domares bild», försummade han icke att, om också i en något mindre stötande form, rikta skarpa hugg mot tidens mutkolfvar, de svages förtrampare, krypare och fariséer. Hans poetiska äreminnen antaga sålunda prägeln af samhällssatir och få därigenom ett högre intresse än tidens vanliga grafskrifter, från hvilka de betydligt skilja sig genom sitt originella innehåll och sitt starka rättrådighetspatos.

Achrelius' tillfällighetsdikter voro emellertid endast märkliga lärospån till hans större poetiska arbeten, hvilka till innehåll och ton äro förebådade i hans griftsånger. Redan länge synes han hafva umgåtts med stora vittra planer. I ett bref till Samuel Gyldenstolpe[2]) nämner han, utom sina vetenskapliga planer, att han på lediga stunder i svensk sång skulle «utstoffera Moralia, Josefs lif och de götiska konungarnes historia». Af dessa tilltänkta poem blefvo de två förstnämnda verkligen utförda, men redan därförinnan framträdde han som självständig diktare med flere omfattande vitterhetsalster. Omkring

---

[1]) En utförlig framställning om detta mål ingår i min uppsats «Ett prässåtal i Åbo i slutet af 17:de seklet» i Svenska Litteratursällskapets Förhandlingar och Uppsatser, VII s. 83 o. ff.

[2]) Offentliggjordt i Epistolarum conrcribendarum forma et ratio (1689) s. 109—110.

år 1690 utkom Achrelius' största poem med titeln: «*Propheten Daniels Vthlägning öfver Konungens i Assyrien Nebucadnesars Dröm,* som står beskrefven i dess Propheties 2 Cap., jämvähl hans egen Syn, som finnes i det 7 Cap., i Svensk Vers, de unga til Tienst affsatt som Historiske Handlingar begynna på at skatta». Det långa poemet innehåller icke mindre än 286 fyrradiga strofer, hvartill kommer en längre versifierad tillägnan till den då åttaårige Karl XII. Originalupplagan prydes af trenne illustrationer, föreställande Nebukadnesars och profeten Daniels hämska drömsyner, enhvar åtföljd af en s. k. uttydning af Achrelius.

Titeln tyder på ett gammaltestamentligt poem, behandlande de kapitel i profeten Daniels bok, hvilka framställa Nebukadnesars dröm, Daniels utläggning af densamma och dennes egen syn. Men detta är i själfva verket endast diktens utgångspunkt [1]). Vid dessa drömsyner har han anknutit ett epos öfver världshändelsernas gång och följde härutinnan tidens historiska läroböcker, i hvilka historien indelades i fyra stora riken eller monarkier. Denna indelning stödde sig uttryckligen på Daniels profetia och förnämligast på det stora belätet, som syntes för Nebukadnesar i en dröm, samt på Daniels syn, då han såg fyra stora djur uppstiga ur hafvet. De fyra olika metalldelarna å belätet och de fyra djuren åsyftade de assyriska, persiska, grekiska och romerska rikena, och det är dessa riken Achrelius först och främst skildrar i sitt poem.

Achrelius' dikt är således närmast att betrakta som en poetisk kurs i historien. Det är väl en af de mest gigantiska uppgifter en poet kan påtaga sig. Att skildra

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 159—162.

gamla tidens fyra väldigaste riken i ett enda poem är ingen småsak, och man skall finna, att Achrelius ej stannade härvid. Han åtnöjde sig ej blott med en historisk skildring, utan bifogade äfven egna reflexioner, hvilka föranleda ständiga afvikelser från det egentliga ämnet. Ej under om poemets karaktär blir kursorisk och det hela antager prägeln af ett brokigt kaleidoskop af flyktigt utkastade historiska bilder, som i flygande fläng aflösa hvarandra. Achrelius inskränkte sig ej heller till gamla tidens riken. När han i sitt historiska epos hunnit till Kristus' födelse, kan han ej undgå att i några korta drag anteckna kristendomens historia, och så närmar sig han alltmera sin egen tid, hvars religionsstrider funnit ett om också svagt återljud i dikten. Till Achrelius' favör kan framhållas, att han äfven häri följde exemplet af de samtida historikerna, som i det af Daniel skådade fjärde djurets tio horn sågo en hänsyftning på de riken, som efter gamla tidens slut uppstodo på spillrorna af det romerska väldet. Genom en sådan tolkning kunde äfven nya tidens folk och stater indragas i skildringen, och med god vilja kunde man äfven finna dess märkligare händelser och personer förebådade i den gammaltestamentliga drömsynen. Så t. ex. fann Achrelius, att det lilla hornet, som omtalas i Daniels syn och för hvilket tre andra «afstötta vordo», åsyftade Antikrist, och med Antikrist menade han ingen annan än påfven i Rom, mot hvilken han slungar den samtida ortodoxins hela hat och förbannelse. Han talar om två djäflar, som rasa, så att land och folk bäfva:

Den ena turken är, som uti öster sitter,
Den andra påfven själf, som aldrig höra gitter
Hvad Gud han har befallt, hans ord det sköna par
Kullkastar allestäds, och intet samvet har.

Ja dessa båda två de törsta dagligt svåra,
Vill läska städs sin mun med kristnas blod och tårar,
Men skökan uti Rom, hon brukar härtill mest
De purpurkrönte män, som öka denna pest.

Omsider observerar författaren, att han förirrat sig långt utom råmärkena för sin dikt och uppmanar sig själf till återtåg. Han slutar med att upprulla en bild af den yttersta domen, hvars nära förestående han trodde uppå och som äfven var förebådad i Daniels syn, hvari det hette, att den «gamle af dagarna» skulle uppenbara sig i en brinnande stol och hålla dom öfver alla [1]).

Hela poemet vittnar om Achrelius' stora historiska intresse. Hans källor ha varit de celebra historikerna Jean Sleidan (1506—1566) och Jac. Aug. de Thou (1553—1617). Den förres «Historia om the fyre högste och förnemligaste Regementen uti werldenne, hvilka eljest kallas Monarchier nembligen thet Babyloniska, Persiske, Grekiske och Romerske», öfversatt till svenskan 1610 af Erik Schroderus, har varit hans närmaste källa, där han äfven funnit den af honom versifierade uttydningen af Nebukadnesars och Daniels drömsyner. Ur Sleidans andra äfven till svenskan öfversatta arbete «Historie-Book, hvilken beskrifver tillståndet af det andeliga och världsliga väsendet uti Keyser Carl V:s tid», äfvensom ur de Thous stora «Historia sui temporis» (1543—1607) har han hämtat bl. a. de skarpa beskyllningar mot påfvedömet, hvars skamliga ofog äro blottställda i sagda verk.

Själfva händelserna äro dock icke hufvudsaken, utan det personliga sätt, hvarpå han relaterar desamma, och de reflexioner och betraktelser han anställer öfver

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 165—166.

desamma. Han söker bl. a. göra klar för sig orsaken till de stora rikenas undergång under gamla tiden, och han finner densamma dels i öfverhandtagande yppighet och sedeslöshet, dels i monarkernas förakt för lag och rätt. På lagarnas efterlefnad och sedernas renhet menade Achrelius, att staternas bestånd och välgång i främsta rummet hvilade. Han ansåg vidare, att rikena stodo i flor, så länge de vises rådslag skattades högt och efterföljdes, men när de lärde missaktades, och den «falska, arga hopen» fick råda, då gick allt herunter. Mycket sympatiserade han med de svaga och förtryckta, som under vrånga tider förlorade sina bästa skatter, frihet och lag, men han trodde dock, att Gud ej skulle tillåta något land att blifva helt och hållet lottlöst och endast «gå med tårars kost». Forna tiders ondska föranledde honom ofta att draga paralleller och finna motsvarigheter i hans egen tid, och i historien såg han sist och slutligen en stor spegel, i hvilken vi skåda «underliga sakers och handlingars omväxlingar, ödets lag och lyckans stenkaster» och där äfven samtiden kunde spegla sitt anlete.

Till en af hufvudepisoderna i detta stora poem återkom Achrelius ännu en gång i en ny dikt, som utgafs under titeln: *Hela Werldenes Frälsares och Domares Jesu Christi Födelse.* Det är ett julkväde, som författaren tillägnat assessorn Nicolas von Preutz till Artsjö, hvars son Fredrik v. Preutz Achrelius synes ha informerat, att döma däraf att han i sin inledning till föräldrarna talar om vikten af «en rätt edukation». Den poetiska julgåfvan är för öfrigt endast en utförligare omskrifning af episoden om Jesus' födelse i «Nebukadnesars dröm». Likheten går så långt, att man här icke blott möter ord

13

och uttryck, meningar och vändningar, utan hela strofer, som äro återupprepade från nämnda dikt.

Achrelius' messiad skiljer sig väsentligt från Paulinus' i det föregående omtalade sång öfver «Den nyfödde Christus». Var den sistnämnda närmast en bearbetning efter Opitz, så ha Achrelius' källor också i denna dikt varit de nämnda historikerna de Thou och Sleidan. Paulinus håller sig tämligen strikte till själfva ämnet, medan Achrelius, såsom vanligt, sväfvar utöfver råmärkena för detsamma. Liksom i «Nebukadnesars dröm» möter man äfven här skarpa utbrott af tidens antipapisteri. Med förakt sjunger han om «påfven och hans pack», som med flit vanvårdade Guds ord. Påpekande «den ljufva courtoisie», som fördes i klostren, tager han skriften till vittnesbörd om att alla mässor, «pater noster» m. m. endast voro gyckelspel och «satans funder». Med brinnande öfvertygelse för han i stället lutherdomens talan:

Du ädla Luther du, för din guddomlig lära,
Så länge världen står, ska' många tusen ära
Din lära och din tro, din hvassa tjäders styl,
Som är för satan gift, för påfven en svår syl.

Så befinner sig Jesu födelses skald redan midt upp i kyrkohistorien, och han fortsätter med en kort poetisk kurs i kristendomens och religionsstidernas historia ända till senaste tid:

Ty Kristi brud hon har på jorden ingen frid,
Hon stänkes städs med blod intill den sista tid.

* * *

I slutet af «Nebukadnesars dröm» fann Achrelius äfven lämpligt att redogöra för sina närmaste litterära planer:

Om Gud behagar sen mig åter än uppväcka,
Skall jag en *Politie* beskrifva och upptäcka
Uppå vårt svenska språk; jag finner verke nog
På Davids höga berg och kungaböckrens skog.

Min ljufva Argenis, min Grotius och flera,
Ho är, som icke vill vår Pufendorf värdera?
Ifrån Parnassi klint och Boccalini bok
Har jag en god diskurs, helt viktig, vis och klok.

Man finner här angifna de källor, ur hvilka Achrelius hämtade sina inspirationer. Närmast visar det sig, att han i sina poetiska studier gick i en helt annan skola än de flesta samtida svenska skalder. Voro de berömda historikerna Sleidan och de Thou hans hemulsmän i de historiska dikterna, så hade han från de icke mindre namnkunniga rättsfilosoferna Grotius' och Pufendorfs skrifter insupit den höga föreställning om lag och rätt, hvilken öfverallt framlyser äfven i hans poetiska arbeten. Det var också ur dessa författares arbeten han skulle hämta sina inspirationer, då han rustade sig att dikta en «politie» på svenska språket. Såsom sina poetiska källor angifver Achrelius tvenne af samtidens mest illustra verk, Jean Barclays allegoriskt-satiriska roman «Argenis» (1621) och den berömda italienska satirikern Trojan Boccalinis [1]) «Ragguaglj di Parnasso» (1612). Hos dessa författare hade Achrelius lärt det satiriska skrifsätt, som var för honom utmärkande. Särskildt ur Argenis hade

[1]) Född 1556 d. 1613. Boccalini synes vid denna tid ha varit känd i Finland. Ett af hans hufvudverk «Pietra del Paragone» öfversattes till latin under den märkvärdiga titeln «Lapis Lydius politicus» (Amsterdam 1640—1642) af den af Achrelius' besjungne presidenten Ernst Creutz.

han hämtat sina politiska regler om huru ett rike bör inrättas, sina åsikter om det bästa regeringssättet och sina klagomål öfver rättvisans brister, dåliga advokater och orätträdiga domare m. m.

Den poetiska «Politie», som Achrelius åsyftade, var utan tvifvel hans andra stora poem, som utkom 1692 med titel: *Den stora monarkens öfver Aegypten konung Pharaos namnkunnige rådsherres, patriarchens Josephs Politie.* Utom sedvanliga dedikationer omfattar denna dikt 219 strofer och gifver sålunda i längd ej mycket efter «Nebukadnesars dröm».

Man kan lätt spåra särskilda beröringspunkter mellan Daniels syn i «Nebukadnesars dröm» och «Josefs politie». Daniel och Josef voro Achrelius' hjältar. Han åberopar dem som exempel redan i sina tillfällighetsdikter och i sina latinska arbeten. Den förre benämner han «en stor politisk man, den första Josefs broder». Josef åter var «näst Moses» den största af alla. Bägge lefde i främmande riken och lyckades genom drömtydning komma till stort anseende och ära. Men oaktadt dessa beröringspunkter utgör dock poemet om Josef en fullständig kontrast till «Nebukadnesars dröm». Det är ej krig och buller här afmålas, utan i stället fredens idrotter, hvarjämte en vis och klok regering framställes som grundvillkoret för folkens lycka.

Efter ett förhärligande af Josefs person och hans förtjänster gifver dikten en utförlig rimmad framställning af hans utmärkta och visa styrelse i Egypti land. Det är denna förf. åsyftar med uttrycket «Josefs politie», och som Faraos första minister kallar han honom äfven *Josephus politicus regius.* Poemet skildrar Josefs regering som en «ädel tid i detta konungarike», hvilket därunder uppblomstrade, så att man ej kunde finna dess like.

Det synes dock som om Achrelius uttryckligen skulle valt detta ämne för att blifva satt i tillfälle att icke blott återhämta sina beskyllningar mot sin tids byråkrati, utan äfven få uppställa det ideal af en statens tjänare, som föresväfvade honom [1]. Han gifver sin dikt fortfarande samma polemiska udd, men på samma gång han skildrar ämbetsmännens fel och brister, uppställer han Josef såsom ett föredöme för en statens tjänare samt påpekar de förnämsta egenskaper, som böra utmärka en civil tjänsteman. Med stort eftertryck varnar han tjänstemännen för att förakta lag och rätt samt utsuga änkor och fattiga:

Vill en civil betjänt förakta lag och rätter
Och dageligen gå helt drucken, fräck och mätter
Utaf de armas must, föröka änkans törst,
På det han synas må helt myndig, pösig, störst,

Hvaraf så hända plär, att skyarna de skria,
Land, städer, byar, torp bespotta, häda, tvia
En sådan girig man, som låter äran sin
Så blåsas hit och dit för hvarjehanda vinn.

I stället skulle han taga exempel af Josef, under hvars beskydd hvar man kunde «säker bo». Författaren utropar slutligen:

Ack Josef, Josef du, om alla riken hade
Din make tid till tid, jag tror att hvar man sade:
Det landet och det folk har timmeligen nått
Stor ära, af allt godt den bästa skatten fått! [2]

---

[1]) Dylika ämnen behandlades äfven i de under Achrelius' praesidium utgifna dissertationerna, t. ex. «Utilitas & officia boni consiliarii» (1688), hvari alla en god rådgifvares egenskaper framställas. Achrelius själf uttalar i en lyckönskan samma åsikter som i poemet om Josef.

[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 167—171.

Achrelius' afsikt var således ingalunda att gifva en rekapitulation i biblisk historia, utan att teckna bilden af en god statsman och af en upplyst och rättvis styrelse, för att tjäna såsom en spegel för hans samtid. I detta afseende utgör «Josefs politie» en naturlig fortsättning till «Nebukadnesars dröm».

* * *

Utom dessa stora historiska och politiska dikter har Achrelius äfven utgifvit några smärre poem, som visa hans konst från en annan sida. År 1690 utkom en sång till handens ära, *Laus manus,* med följande versifierade titel:

Man
Plä rosa sölf och koppar,
Guld och flere dyra kroppar,
Berg och städer ha sitt
Pris.

Stora män gemenligt söka
Sitt beröm i världen öka,
Den är stark och den är
Vis!

Men det allra ädlast stycke
Och det allra finast smycke,
En klen och subtilig
Hand

Plä så mången här förakta,
Ty vill man nu kort betrakta
Hennes verkan i all
Land.

Det är, såsom synes, ett poetiskt lofsjungande af handens bedrifter, ett uppräknande af allt hvad den förmått uträtta i världen. Handens roll var stor och

betydande på de mest olika områden, och bland alla kroppens lemmar måste man gifva den det högsta priset:

Ett öga kan väl se, ett öra kan grant höra,
Två fötter kunna ock den karska kroppen röra
Nu hit, nu åter dit; din tunga gör godt ljud,
Dock öfver allt så är din hand en synlig Gud.

Äfven dess betydelse på det praktiska lifvets olika gebit framhålles, och till slut har skalden sparat det bästa af allt:

Hvem kan i denna flykt det allra ädlast' stycke
Förgäta, som dock är det härligaste smycke
I denna världen här, en ren typografi,
Dess make kan du knappt med dina ögon si.

Båd' kungliga mandat och alla lärda böcker
Upplägga handens flit och så sin ära öker,
Han delar allt strax ut till en och annan ort,
Till öster, väster, sör och nordens kalla port.

Poemet om handen är enhetligare till sin komposition än Achrelius större dikter, men saknar dock ej helt och hållet afvikelser från ämnet och satiriska utfall i hans vanliga stil. Det är ett af de första försöken i den svenska vitterheten till lofsång öfver en kroppsdel, en genre, som ännu ett sekel senare odlades af de gustavianska skalderna.

Ville denna sång innerst vara en hyllning af det mänskliga arbetets ära, så uppträdde Achrelius som rent didaktisk skald i ett poem med den långdragna titeln: «*Moralia* eller Några korta Regler, hvarefter alla rättsinnige jämväl till Dygd och Åhrbarhet artade Ädlingar, som nu upväxa till Guds ära, Kongl. Maij:ts Tiänst och Fäderneslandets Nytta, sitt Lefverne kunna styra (om dem så behagar)».

Såsom framgår redan af titeln, är poemets egentliga uppgift att meddela unga adelsmän några nyttiga lefnadsregler, ett ämne, som Achrelius redan tidigare hade behandlat i en latinsk traktat[1]. Men då det hela är tillägnadt ynglingar vid akademin, synes förf. vända sig till den akademiska ungdomen i gemen.

Dikten utgör närmast ett vittnesbörd om Achrelius' intresse för den moraliska sidan af ungdomens uppfostran. Det mest karaktäristiska för tidens uppfostringskonst var i själfva verket, att den hos det uppväxande släktet i tid och otid sökte inprägla moralens bud. Den samtida pedagogikens främsta uppgift synes ha varit att systematisera dygderna och lasterna samt framställa de förra lika efterföljansvärda som de senare afskyvärda. Vid denna tid utkom bl. a. i Stockholm en svensk öfversättning af tysken J. G. Seybolds «Dygde-Schola», innehållande «en undervisning, huruledes then studerande ungdomen kan fruchtsamlingen anföras till allehanda christelige dygder». Såsom bevis på förf:s praktiska metod må anföras, att arbetet var indeladt uti «exercitier, som uti scholorne kunna brukas till verterande på Latin». Under formen af latinska skriföfningar söker arbetet inplanta hos ungdomen icke mindre än omkring 50 olika dygder, medan i en senare del lika många laster framställas i all sin nakenhet och med alla sina följder.

Redan Achrelius' tidigare nämnda dikter genomgås af en pedagogiskt-moraliserande tendens. Hufvudsyftet med «Nebukadnesars dröm» var att genom historiens exempel väcka afsky för lasten och kärlek till dygden. Han ville visa ungdomen det som «tjenligt är och godt, de stora händelserna och de stora karaktärerna i historien».

---

[1] Tractatum de charactere viri nobilis. Åbo 1684.

På samma sätt skildrar han i sin andra stora dikt Josef såsom ett mönster för ungdomen genom sina dygder. Det heter uttryckligen i inledningen om Josefs lif:

Dess vandel målas här vår ungdom till en spegel,
Att älska kyskhet ren, gudfruktighet och tro.
Den som i all sin tid upphissar dessa segel,
Den lärer med beröm väl hinna till sin ro.

Såsom en poetisk «dygdeskola» kan man därför betrakta hela Achrelius' vitterhet, och ett sannskyldigt motstycke till Seybolds verk är hans poem «Moralia», hvars tolf regler innehålla ett lika antal dygder, som ungdomen borde eftersträfva att pryda sig med. Det hela liknar sig mest till en poetisk katekes, ty det moraliska budordet serveras först i ett kortfattadt s. k. argument, hvarpå följer en uttydning, hvari detsamma närmare förklaras. De lefnadsmaximer, som poemet vill inprägla i de ungas sinnen, gå ut på att vörda Gud, att känna sig själf, att älska konung och fädernesland, att hedra föräldrar och vänner, att förakta och le åt afunden, att akta sig för fall, att ständigt vara beredd på döden o. s. v. I «uttydningen» inskärpes och åskådliggöres vikten och betydelsen af dessa lefnadsregler förmedels talrika exempel.

Så torr och tröttande än en dylik moraliserande poesi måste förefalla vår tids allmänhet, utfaller självfallet omdömet helt annorlunda, om man ställer sig på den tidens ståndpunkt. Dygdens lofprisande och lastens tadlande var då poetens högsta mål, och ett verk sådant som Achrelius' Moralia måste redan genom sitt ämne haft hög kurs. Kommer härtill att förf. med oförtröttad kraft och självständighet för dygdens talan. Hans allvarsamma sångmö får en viss lyftning, då hon sjunger:

Ack dygd! du är likväl den bästa skatt och gåfva,
Du är allena värd, att alla dig må lofva,
Du är ett himmelskt frö, du är Guds dotter visst,
Du vet af intet argt, ej lismeri, ej list.

Väl den som kyssa får din sockersöta kinder,
Väl den uti ditt sköt ett ljufligt famntag finner,
Väl den som sofva får uppå din rena arm,
Väl den du älskar städs, den vet af ingen harm.

Dygdens källa sökte Achrelius, märkligt nog, i lärdomen. Han ville fördenskull inplanta hos de unga, att lärdomen är den största skatt på jorden:

Ack ädla lärdomsart, om det nu tid så vore,
Att tala om din kraft och verkan, mer än store,
Så kunde jag med skäl bevisa för hvar man,
Att ingen större skatt på jorden finnas kan.

Fosterlandskärleken åter inskärper han hos ungdomen på följande sätt:

Vill du ock ha godt namn, låt se att du ej glömmer
Ditt ljufva fädersland, där du är födder visst,
Låt se du älskar det och dessa orden gömmer,
Här har du lefvat bäst, här dör du också sist.

Achrelius' «Moralia» [1]) skiljer sig äfven genom sin form från hans öfriga dikter. I allmänhet erbjuder versen mycket ringa omväxling hos Achrelius. Han använder så godt som uteslutande den lika tunga som högstyltade alexandrinen. Från denna allmänna regel gör emellertid «Moralia» ett undantag. Äfven här är väl alexandrinen den öfvervägande, men jämte den möter en hel mängd andra lyriska versslag, som gifva det hela omväxling. Så t. ex. inledes sjunde «regeln» med en

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 172—176.

sonett, den första och enda hos Achrelius. Det är att beklaga, att han så mycket skattade åt tidens böjelse för alexandrinen, ty han rör sig öfver hufvud mycket ledigare och med större lätthet i de rent lyriska versslagen.

Utan tvifvel hade Achrelius ännu många litterära planer, men dessa afklipptes genom hans förtidiga bortgång. Han afled plötsligt den 23 april 1692 i sin fulla mannaålders kraft och på höjden af sin alstring, såsom framgår redan däraf, att han kort före sin död utgaf det stora poemet «Josefs politie» utom poetiska äreminnen och latinska arbeten. Hans minne fortlefde länge i aktad hågkomst vid akademin, men hans diktning synes snart ha råkat i glömska. Medan hans upprepade konflikter med tidens censurmyndigheter redan tidigt observerades af eftervärlden, varade det länge, innan hans poetiska rimmerier uppmärksammades i litteraturhistorien. Hammarskölds hårda omdöme öfver Achrelius, hvilken han frånkände till och med poetiska anlag, har tillbakavisats af finska litteraturhistoriker såsom både ohistoriskt och orättvist. S. G. Elmgren har hos Achrelius funnit icke blott en originell, naturfrisk ande och en rik fantasi, som trotsigt kämpar med det ännu oböjliga språket, utan till och med spårat en frisk poetisk fläkt i allt hvad han skref [1]. Gabriel Lagus påpekar kärfheten och den obekymrade kraften, som uttalade sig i allt hvad han skref, vittnande om att han var en stridande själ, som vågade göra sig till tolk för friskare idéer, om också formen var någorlunda anspråkslös [2].

---

[1]) Öfversikt af Finlands litteratur s. 118. «Poesins tillstånd i Finland på 1680- och 90-talet», Lännetär, IV s. 49—53.

[2]) »Den finsk-svenska litteraturens utveckling« s. 52.

Ett närmare studium af Achrelius' diktning bekräftar i hufvudsak dessa omdömen. Ur hans långa och tröttande rimmerier träder oss till mötes en ursprunglig, självständig och kraftig ande med en allvarsfylld lefnadsåskådning, en sträng tuktomästare, som svängde satirens gissel öfver sin samtids svagheter och brister, en samhällsförbättrare, som därjämte uppställde mönsterbilder för densamma. Achrelius sökte och fann sina ideal icke hos de utländska renässansdiktarne, som då inspirerade de flesta af hans samtida skalder, utan förnämligast i den satiriskt-utopiska diktningen, sådan den t. ex. representerades af hans «ljufva Argenis» m. fl. Såväl härigenom som genom den starka personliga insats han nedlagt, har hans «poeteri» fått en originell prägel, hvarigenom det icke så litet afsticker från den samtida vitterheten.

Näst ursprungligheten är det lärdomen, som öfverallt framlyser ur Achrelius' poem. De romerska historieskrifvarne, särskildt Tacitus, voro hans ideal, och han har hämtat mycket från denne, men han förråder tillika stor bekantskap med sin tids lärde, särskildt historiker och rättslärde. Det leder en brygga mellan hans lärda och poetiska verksamhet. Samma slags frågor ventileras icke sällan i hans vetenskapliga arbeten och i hans poem, samma tesform användes och samma källor citeras. Ofta brukar han lärde auktoriteters uttryck och meningar i sina dikter. Han betraktade också hela sin poesi som en af länkarna i sin akademiska uppfostrareverksamhet. Diktens främsta mål var för honom att upplysa och leda ungdomen på lärdomens och det rättas och godas väg. Däraf förklaras äfven det didaktiskt-moraliserande draget, som genomgår hans diktning.

En högre poetisk flykt får man däremot icke vänta af Achrelius; han säger själf:

Jag låter örnen högt mot solens änne flyga,
En häger af sin art, han pröfvar storm och lugnt,
En drake, mask och orm plär in i jorden smyga,
Säll den som finner på den rätta medelpunkt.

Något synnerligt öra för versens välljud förråda Achrelius' dikter icke, och han synes ej heller ha lagt an på en smekande form. Hans stora produktivitet och hastiga produktionssätt ha också hindrat honom från att egna versen den omsorgsfulla behandling, som skulle ha gjort densamma njutbar för eftervärlden. Den är knagglig och stapplande, ehuru förf. tillgriper ordförkortningar och nödrim i alltför stor skala. Språket är öfver hufvud hårdt och oslipadt. Så stor vältalare på romarspråket Achrelius än var, förmådde han dock lika litet som hans samtida öfver hufvud öfvervinna de svårigheter, som det då ännu oböjliga svenska språket erbjöd för poetisk behandling. Man möter öfverallt starka uttryck, ofta till och med platta och osmakliga samt de mest realistiska vändningar. Men förf. eftersträfvade ej heller någon hög stil. Han erkände själf, att hans diktning ej var så «utstofferad» och «förblommerad», som mången af hans samtida eftertraktade, ty för honom var ej den yttre formen hufvudsak, utan det inre, kärnan. För att finna denna gick han rakt på saken, den nakna sanningen framför allt. Endast genom att visa lasten i dess rätta gestalt kunde man väcka afsky för den och i stället lära sig skatta dygden så mycket högre.

Hela Achrelius' diktning är sist och slutligen ett slag för rätt och sanning. Han lyckas ofta inlägga en

öfvertygande kraft i de ord, hvarmed han slår en appell för sanningens seger, såsom t. ex. i följande vers, där han synes ha haft sin egen ställning i sikte:

Det är ett ärbart verk att skrifva hvad man tänker,
Ren sanning har den kraft, ej fruktar för de ränker,
Som lögnen spinna plär och daglig visar fram,
Dess ändalykt och lön är idel spott och skam.

Näst sanningen ställde han självständigheten i främsta rummet, hvarför han äfven slutar sina «Moralia» med följande för honom själf betecknande «Conclusio»:

Utaf sitt eget lin så plär en spindel spinna
En rätt subtilig väf; låt se att du kan finna
Så mycket af dig själf, som just ditt eget är,
Afskrifva andras verk, det är ett slätt besvär.

VI.

Erotik och retorik.

Torsten Rudeen.

År 1692, kort innan Daniel Achrelius afled, utnämndes till poeseos professor vid Åbo akademi en ung svensk magister vid namn *Torsten Rudeen.* Elev af den berömde Upsala professorn Petrus Lagerlöf, var han då redan känd såsom en musernas gunstling, och efter sin hitkomst blef han det finska Helikons sångare under den ödesdigra epok, som betecknar slutet af Karl XI:s och början af Karl XII:s regering.

Prästson från det mångbeprisade Värmland, föddes Torsten Rudeen den 9 mars 1661 och var således till åren något yngre än de ofvan skildrade skalderna. Från gymnasiet i Värmlands hufvudstad Karlstad blef han student i Upsala 1678. Vid den tid, då Rudeen här bedref sina akademiska studier, hade den klassiska språkvetenskapen utmärkte lärare vid universitetet, där äfven nya märkliga strömningar framträdt på vetenskapens område. Den kartesianska filosofin hade då gjort sitt inträde vid Upsala universitet och gått segrande ur striden med teologerna och den gamla

skolasticismens anhängare. Sveriges yttre storhet framkallade denna märkvärdiga patriotiska riktning på den historiskt-antikvariska forskningens område, som fick sitt mest eklatanta och öfverdrifna uttryck i Olof Rudbecks beryktade bok «Atlantica». Dess hufvudsakliga mål var som bekant att söka visa, att den skandinaviska norden var kulturens egentliga vagga och svenska språket alla de öfriga tungomålens moder. Och med denna uppfattning sammangick nära det redan i det föregående framhållna sträfvandet att arbeta på det svenska språkets höjande till en mäktig kulturfaktor och den svenska vitterhetens uppodling ur det lägervall, hvari den befunnit sig under hela det långa reformationstidehvarfvet.

Lifligt påverkad af dessa olika strömningar, lade Rudeen grunden till sin akademiska bildning och lärdom. Under Lagerlöfs ledning öfvade han sig i romersk verskonst och vältalighet samt hade i honom äfven en god förebild i svenskt versmakeri. Hans första akademiska lärdomsprof behandlade ett af den nya filosofin påverkadt ämne «Om själens och kroppens skilsmässa» (*De dissolutione mentis et corporis* 1688). Och för den filosofiska graden disputerade han med en historisk afhandling «Om S:t Georgs ordens i England ursprung» (*De origine Ordinis S. Georgii in Anglia* 1691), en studie nära besläktad med ämnena för samtidens antikvariska forskningar. Efter långvariga och grundliga studier, delvis afbrutna af privatundervisning, mottog Rudeen lagerkransen vid promotionen den 10 december 1691.

Den unge magistern hade ställt målet högt och med sina studier åsyftat att göra sig skicklig till «ungdomens informerande vid något universitet», hvartill han

äfven af sin lärare, professor Lagerlöf pröfvades skicklig och kapabel. Kort efter sin promotion ansökte han den då lediga poeseos professionen vid Åbo akademi, till hvars innehafvare han på grund af Lagerlöfs vittnesbörd och kanslersämbetets förord utnämndes den 18 februari 1692. På hösten samma år tillträdde han sin lärostol och introducerades i sitt ämbete den 8 november, hvarvid han höll ett föredrag om skaldekonstens försvar *(divinae artis vindiciae)* [1]). I detsamma vände han sig mot dem, som af religiöst nit voro fiender till den poetiska konsten, hvars mål han ställde högt och hvarom han själf uttalade sig med största värme och entusiasm.

Det blef också den nya poeseos professorns uppgift att söka bibringa sina elever ett lefvande intresse för studier på poesins område. Såsom vanligt på den tiden stödde sig undervisningen i hufvudsak på den klassiska diktningen, och reglerna hämtades förnämligast från Aristoteles' poetik och Horatius' «De arte poetica». Men äfven med nyare poetikförfattare, t. ex. Scaliger gjordes eleverna förtrogna. Rudeen sökte framför allt att öppna sina disciplars sinnen för de poetiska skönheterna hos de antika skalderna och lärde dem därigenom att ställa rätt stora fordringar på poesin.

I sin lärareverksamhet visade sig Rudeen äfven angelägen om att vid den finska akademin söka införa de nya strömningar, som under hans studietid hade gjort sig gällande i Upsala. Man äger vittnesbörd om att Rudeen riktat sina elevers uppmärksamhet på den Rudbeckianska rörelsen samt förstått att väcka deras intresse för den nordiska forntidsforskningen. I de under Rudeens praesidium utgifna akademiska dissertationerna

[1]) I manuskript i Upsala universitetsbibliotek.

finner man de tidigaste spåren af Atlanticans inflytande och de första studierna i Rudbeckiansk anda. Såsom någonting nytt och öfverensstämmande med tidens allmänna riktning tyckes också Rudbeckianismen ha omfattats med intresse af den akademiska ungdomen i Åbo, och Rudbeck blef en lärd auktoritet, hvars åsikter anfördes med stor förkärlek. Härmed följde äfven ett lifligt intresse för studier på de nordiska sagornas och antikviteternas område, ett ämne som tidigare ej hade varit odladt vid Åbo universitet. Och denna Rudbeckianska och fornnordiska riktning var icke utan betydelse. Den blef icke blott en hälsosam motvikt såväl till den bibliskt-teologiska som den klassiskt-verbala riktningen, som då ännu voro dominerande vid vårt universitet, utan gaf äfven uppslaget till forskningar rörande Finlands forntid. Rudeens elever sökte också åt Finland vindicera en långt aflägsen och ärorik forntid och sysselsatte sig med fornfinnarnes mytologiska gudagestalter och offer. Från denna tid kan man därför räkna, att den finska forntidsforskningen tager sin början, ehuru ännu i den fantastiska utsmyckning, som var utmärkande för Atlanticans tidsålder.

Rudeen gjorde också försök att öppna inträde för den kartesianska filosofin vid Åbo universitet, i likhet med hvad förhållandet var i Upsala. Vi erinra om Achrelius' tidigare försök att bryta det skolastiska systemets trånga skrankor. Det må äfven nämnas, att kartesianska åsikter redan kort före Rudeens tid hade funnit väg till vår högskola och offentligt framträdt i några dissertationer från början af 1690-talet. Men det var dock Rudeen, som först blef satt på de anklagades bänk och fick kläda skott för den nya filosofin. Det var med anledning af tvenne under hans praesidium utgifna akade-

miska dissertationer [1]), hvilka af teologerna i Åbo angåfvos för att innehålla «nya och ovanliga filosofiska principer, stridande mot dem, som förut vid akademin i alla dess tider meddelats». Akademins dåvarande prokansler, biskop J. Gezelius d. y. fordrade, att ventileringen af disputationerna skulle inställas, men då Rudeen med konsistorii goda minne trotsade hans förbud och presiderade för de såsom förgripliga ansedda afhandlingarna, insände Gezelius en klagoskrift till universitetets dåvarande kansler, grefve L. Wallenstedt. Denne affordrade Rudeen en förklaring. I sitt försvar vidhöll han ganska frimodigt sin anslutning till den nya filosofin och förbehöll sig att få hysa den mening, som sundt förnuft och erfarenhet gifva vid handen, utan att därför vilja truga sina åsikter på någon annan. Hans förklaring var en indirekt kritik af akademins trångbröstade fasthållande vid en redan öfvervunnen vetenskaplig ståndpunkt, och han jämförde tillståndet i Åbo med förhållandena i Upsala, där under Rudeens studietid den nya filosofins läror öppet förkunnades af filosofiska fakultetens lärare. Med stor skicklighet parerade han sina motståndares hugg, påvisande att de åtalade satserna redan återfunnos i tidigare under hans vedersakares praesidium utgifna afhandlingar. Anklagelsen föranledde ej heller till någon annan åtgärd från kanslersämbetets sida än en uttalad önskan, att konflikten skulle biläggas i godo. En officiell försoning följde i konsistorium mellan Gezelius och Rudeen. Men försöket att införa kartesianismen vid Åbo högskola stannade härvid, och akademin kvarstod ännu länge på den gamla, föråldrade ståndpunkten.

---

[1]) Andreas Chydenius' teser «De mente humana» (1697) och Clemens Thelaus' gradualdissertation «Cognatio artis atque naturae» från samma år.

Rudeen synes liksom äfven Achrelius ha haft en modernare och sundare uppfattning af uppfostrarens kall och pedagogikens uppgift än den på hans tid vanliga, om man får döma af det föredrag «om ungdomens riktiga undervisning» *(de recta juventutis institutione),*[1]) hvarmed han den 2 juni 1699 nedlade det akademiska rektoratet. Studiernas och undervisningens yttersta mål var, enligt hans mening, att uppfostra goda medborgare och goda karaktärer. Han uttalade sig med öfvertygelse mot den ensidiga katederbildning, som ej hade något samband med det verkliga lifvet, och han fann det därför gagnlöst att slösa en lång tid på discipliner, som man tre eller fyra gånger i lifvet kunde hafva något gagn af vid akademiska disputationsakter eller dylika tillfällen. Synnerlig vikt lade han på lärarens person såsom ett godt föredöme såväl i lif som lära, samt på enhetlig och målmedveten ledning af ungdomen.

I sin egen undervisning hade Rudeen detta mål i sikte. Han gaf många nya uppslag och förstod att väcka intresset för vetenskapernas nyaste framsteg och för en kritik af vetenskapliga fördomar och forna tiders vidskepligheter. Rudeens lärareverksamhet betecknar i visst afseende inledningen till en emancipation från den biblisk-ortodoxa riktning, som vid denna tid var rådande på det vetenskapliga området vid Åbo akademi. Men äfven hans personliga inflytande på ungdomen var stort, och han fick röna många förtroendebevis från dess sida.

Såsom poet och akademins festskald åtnjöt Rudeen äfven ett stort anseende. Redan före sin hitkomst hade han offentligt uppträdt som vitter författare, särskildt

[1]) Manuskript i Upsala universitetsbibliotek.

som tillfällighetssångare. Från medlet af 1680-talet flöto talrika griftkväden och bröllopsvisor ur hans penna, och han framstod genom dem som en af tidens förnämsta hymeneiska och förgänglighetsdiktare. Särskildt voro hans bröllopsvisor mycket omtyckta. Han förstod att i desamma på ett omväxlande sätt variera kärlekens tema. Än besjöng han «kärlekens ljufva gift», som genomtränger hela naturen, än Astrilds krig, som aldrig afstannade. Giljarens sväfvande mellan hopp och fruktan var ett för tiden vanligt tema, och emot kärlekshatare, kvinnoföraktare och klosterfolk uppträdde Rudeen med eftertryck i sina visor[1]. Det går icke sällan en stark sensuell underström i desamma. Klosterlifvet var för honom en styggelse, han manade uttryckligen till njutande af kärlekens tillåtna fröjder. I äktenskapet framhölls med förkärlek dess alstrande betydelse. Lika litet som samtida skalder öfver hufvud generade sig Rudeen för att i sina dikter rikta en uppmaning till brudparet att ställa så till, att deras äkta «säng med tredje hjon är ökt, när månen tio hvarf sitt silfverhorn krökt», och sina intimare vänner kunde han uppvakta med skämtvisor, sprudlande af sinnliga anspelningar och obscena nuditeter. Han förstod äfven att gifva sina kväden behaget af ett ledigt språk och en flytande versform. Många voro formade till verkliga visor, diktade till någon för tiden omtyckt melodi. Som hans förebilder i denna diktart framstå såväl Lucidor som företrädesvis Samuel Columbus och Petter Lagerlöf, men han gaf visan ett ännu större spelrum, en lättare hållning och ett större poetiskt behag än hos de sistnämnde. Rudeens bröllopssånger gällde därför ännu långt efter hans tid

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 192—198.

såsom de bästa i sitt slag, och flere af dem ha fortlefvat i de vittra antologierna ända till våra dagar.

Bröllopsvisorna voro icke blott lyckliga lärospån, genom hvilka Rudeen uppöfvade sin poetiska talang, utan de förebåda äfven direkt hans erotiska diktning. Det räckte nämligen ej länge, innan skalden själf upptändes af den älskogsglöd, hvars natur och verkan han hade besjungit i sina brudskrifter. Föremålet för hans ungdomskärlek var Anna Brunell, dotter till stadssekreteraren i Stockholm Kristoffer Brunell, i hvars hus han under sin studenttid hade varit informator. Detta kärleksförhållande, som kort före hans flyttning till Åbo befästes med hymens band, gaf uppslaget till en erotisk lyrik, som kan ställas vid sidan af det bästa, som samtiden frambringade på detta område.

Vi ha redan i det föregående kapitlet om Johan Paulinus (sid. CXXXVII—CXXXVIII) gifvit en kort karaktäristik af tidens erotiska diktning, hos hvilken en sentimentalt-klagande ton var det förnämsta kännetecknet. I sina första älskogsvisor offrar äfven Rudeen på den klagande erotikens altare. Den ungmö, som han dyrkade, var hård och obeveklig, och liksom den tidens kärlekspoeter kände han sig därför som en usel träl, en «erbarmlig fånge». Äfven slutrefrängen är typisk. Hennes hårdhet skulle gifva vika först sedan hans «olyckskropp» fått sin ända i grafven [1]).

Det hörde till tidens kärlekskult, att älskaren skulle vara trogen ända till döden trots all hårdhet från den skönas sida. Någon gång vågade Rudeen såsom Wexionius framkomma med en varning, att hon måhända en gång skulle få ångra sin motsträfvighet, när ungdomen

[1]) «Till den obevekliga», Valda vitterhetsarbeten s. 200.

och skönheten flytt sin kos eller när hennes trogna uppvaktare fallit offer för sina kärlekskval. Denna trohet utan hopp besjunger Rudeen i dikten *Beständighet,* hvari den skönas köld och poetens eld skildras såsom varande i ett beständigt krig med hvarandra [1]).

Det namn, hvarmed Rudeen vanligen betecknar sin sköna, och under hvilket han sökt göra henne odödlig i sina dikter, är Caliste. De erotiska kväden, som han ägnade sin Caliste, äro samtliga hållna i tidens sirliga galanteristil och visa tillika, att kuren fortgick oaktadt den älskades obeveklighet. Till uttrycken för densamma hörde då som nu att sända sin «hjärtans vän» en blomsterhyllning. Tulpanen tyckes då ha varit blomman på modet, «drottningen för alla blomster». Han sänder Caliste en sådan och ledsagar den med artiga strofer *Öfver en liten tulpan* [1]).

I tvenne små täcka verser besjunger han Caliste vid sin nystfot, och i en dikt öfver Calistes bild, som hade målats af en konstnär, framhåller han emot denne, att taflan vida öfverträffades af originalet, hvars bild endast i hans egen själ stod präglad i hela sin fägring. På Calistes födelsedag uppvaktade han henne med en sonett, hvari han fortfarande klagar öfver hennes hårdhet och sin träldom, men slutligen tager mod till sig och begär ett svar «i två bokstäfver» [2]).

Den trofasta och oföränderliga kärlekstjänsten blef också slutligen belönad. Calistes hårda sinne måste vekna gentemot en så enträgen älskare, och det så länge väntade ja-ordet blef omsider utsagdt.

Detta betydelsefulla moment i Rudeens kärlekssaga

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 201.

[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 202—203.

har äfven verkat på hans erotiska diktning, som nu får en helt förändrad karaktär. Den klagande tonen, omväxlande med det pryda galanteriet i hans Caliste-dikter upphör helt och hållet samt ersättes af erotiska kväden, i hvilka han enbart tolkar de nya känslor af fröjd och lycka, som nu uppfylla honom. Calistes namn utbytes mot det verkliga, Anette, hvilken han nu ägnar sin «penna, sång och själ». En dikt under den fransyska titeln *A ma belle* gifver uttryck åt skaldens stämningar och tankar öfver den nyss knutna trolofningen [1]).

Vanligen plägar ju den erotiska sången förstummas, sedan det äktenskapliga bandet är knutet, liksom kärleksromanerna sluta, då de älskande fått hvarandra. Så likväl icke hos Rudeen, hvars kärleksdiktning icke blott fortfor efter bröllopsdagen, utan till och med utvecklade ett djupare poetiskt behag. Sin höjdpunkt nådde hans lyriska konst i en *Gavotte de l'amour,* diktad i Åbo den 1 april 1693 till hans maka, som då vistades i Stockholm. Det är en vårsång, i hvilken ljus och skugga sällsamt växla. Å ena sidan solsken, grönska och fågelsång, å andra sidan skaldens saknad och längtan. Det är redan en för tiden fullödig poetisk stämning öfver det hela:

Vintren är nu från oss skriden,
Mörkret har nu mist sitt våld,
Årsens sorgetid förliden,
Regnet har ock återhåld;
Solens kraft i skog och dalar
Lockar ut mång tusen blad,
Fjäderfolket något talar
Sin emellan, vet ej hvad.
Det dock ej min själ hugsvalar,
Den min vän allén gör glad.

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 204.

Gavotten är icke blott en af de yppersta i Rudeens erotik, utan framstår äfven såsom en af de bästa bland tidens kärlekssånger öfver hufvud [1]).

Den ljusa kärlekslycka, hvars sällhet Rudeen prisade i sin diktning, blef dock icke långvarig. Efter ett kort äktenskap af knappa tre år förlorade han sin maka, hvars unga lif skördades, då hon gaf i ljuset sin förstfödde. Den förlorade lyckan blef nu ämnet för hans sång. Rudeen gaf uttryck åt sin häftiga sorg i en rörande minnessång under den långdragna titeln «Öfver sin Högst-saknade, Dygdigste och Liufligaste Wäns Sal. Annichen Brunells för honom och dess späda Son altförtidige och ganska beklagelige, men för Henne och Hennes Salighet nogsamt mogna Hädanfärd» [2]). Hvilken varm erotik är det icke, som fortfarande talar ur detta afsked till den älskade. Han bjuder all fröjd och lycka farväl, hans sol har skridit under horisonten, och han klagar bittert öfver sin förlust:

Ack, vreda himmel, ack, hur är din tuktan svår!
Vårt band du sliter af uti vår ålders vår
Och släcker i mitt hus
Ett ljus,
Som till min glädje brunnit.
Ack ljufsta, kan du än,
Så kom och gläd din vän!

Men fåfängt söker han henne på jorden, förgäfves söker han mana henne från himmeln:

Din ljufva kropp har grafven sig tillägnat,
Din ädla själ åtnjuter änglafägnad.
Välan, de bägge måst af mig sitt offer få!
Min suckar upp, men mina tårar jordvärts gå

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 205.
[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 206—209.

Och vittna det mitt bröst
Sin tröst
I tårar endast söker
Och sörjer, att din man
Dig nog ej sörja kan.

I de följande stroferna låter den sörjande skalden det länge besjungna föremålet för sin kärlek framstå såsom en äkta kvinnlig gestalt af ädelt sinnelag, vett och kyskhet, hvars största beröm var, att hon alltid hade förstått att segra öfver sig själf. Slutet är en apoteos, hvari skalden på inspirationens vingar höjer sig bortom grafven och ser henne som en «nytänd stjärna», hvars strålar evigt skulle minna om den älskade.

Rudeens elegiska sång utkom från trycket år 1695, och man kan lätt tänka sig, att den lästes med förtjusning af samtiden, ty så personlig och varm hade sången knappast ännu klingat vid någon graf, och en sådan lyrisk flykt i diktionen hade man ej heller bevittnat. Därtill var den diktad till den omtyckta melodin till Lagerlöfs visa om Elisandra.

I denna minnesdikt talar den första sorgen sitt gripande språk, men ännu ett år senare gifver sig saknaden ett visserligen mera dämpadt, men därför icke mindre rörande uttryck i en sång med öfverskriften «Öfver sin fru Anna Brunell, ett år efter hennes död». Skaldens stämning framgår redan af den första i all sin enkelhet tilltalande strofen:

Jag skämtar, jag kväder,
Bland glada mig gläder,
Som vore allt väl,
Fast hjärtat än värker.
Min ängsliga själ
Allena den märker,
Som räknar hvar tår,
I hemlighet går.

Det är alltigenom en stämningsfull liten visa[1]), hvars ackord äro gripna djupt ur skaldens lidande hjärta. I sin stora sorg sökte skalden äfven religionens tröst, såsom framgår af några kväden från denna tid, i hvilka religiösa stämningar komma till uttryck i hans diktning. På denna väg sökte han aflopp för sina sorgtyngda känslor, och han lyckades slutligen öfvervinna sin sorg och resignera i sitt öde, hvartill man kan sluta af en religiös dikt med titel *Sorg öfver morgondagen är onödig*[2]).

En bekräftelse härå finner man däri, att Rudeen år 1696 ingick nytt äktenskap med prinsessan Ulrika Eleonoras hofdam Magdalena Wallvik, dotter till assessorn i Svea hofrätt Jöns Claesson Wallvik. Detta andra äktenskap blef långvarigt och välsignades med icke mindre än fjorton barn, men Rudeens sångmö inspirerades icke af detsamma. Den enda visa[3]), hvilken han ägnar sin nya lycka, är en blandning af vemod och glädje, och därefter upphörde hans erotiska diktning helt och hållet.

Det karaktäristiska för Rudeens kärlekslyrik är, att den uttrycker ett verkligt själfupplefvadt förhållande, afspeglar skaldens egna känslor och låter oss följa med de olika växlingarna i hans kärleksöde. Hos tidens öfriga erotiker, bland dem äfven Johan Paulinus, ljöd på få undantag när endast kärlekens klagan, om också känslans värme stundom låter ana, att de talade hjärtats språk. Rudeens diktning är mera personlig, har ett rikare register och framställer den erotiska känslan i mångfal-

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 209—210. Om denna visa är antecknadt, att den vid sitt framträdande var »det yppersta man sett».

[2]) Valda vitterhetsarbeten s. 210—212.

[3]) Valda vitterhetsarbeten s. 212—213.

digare skiftningar än hans föregångare. Därför intager också Rudeens kärleksdiktning en alldeles särskild plats i samtidens erotiska lyrik. Framhållas bör äfven, att det sensuella element, som förefanns i hans bröllopsvisor, icke mera återkommer i hans erotiska kväden, som enbart är uttryck för rena känslor och kyska tankar.

I poetisk formgifning har Rudeen också nått långt nog för sin tid. I konsten att gifva ett på samma gång enkelt, men dock poetiskt vackert uttryck åt sin stämning stod han i främsta ledet bland sina samtida. Han rörde sig utan svårighet i de mest omväxlande lyriska metra. Visan «Jag skämtar och kväder», den trokaiska gavotten och den genom sina omväxlande långa och kortstafviga strofrader ganska konstrika «Sorg öfver morgondagen är onödig» äro för sin tid mycket lediga och flytande dikter. Att hans versifikation icke dess mindre ännu vidlådes af många lyten, som en senare och längre hunnen lyrisk konst arbetat sig ifrån, behöfver väl knappast påpekas.

* * *

När de erotiska känslorna förflyktigades, och mandomsålderns högre intressen alltmera togo skalden i anspråk, blef också ämnet för hans sång ett annat. Den akademi han tillhörde begynte äfven taga hans lyra i anspråk, och snart strängade han densamma endast till dess ära. Redan kort efter sin installering i sitt professorsämbete uppträdde Rudeen med en metrisk oration på latin till firande af konung Karl XI:s födelsedag (den 24 november 1692).

Några år senare begynte Rudeen framträda såsom det finska Helikons sångare med stora akademiska festkväden. Den 24 november 1696 uppläste han vid en

solenn festivitet i Åbo akademi en hyllningssång till Karl XI, hvilken följande år utkom från trycket med titel «*Enfaldige Rimm* öfver then Stormechtigste Herres Herr Carl Elloftes... välsignade Födelsedag... d. 24 Novembris 1696». Det var det största poem han tills dato hade författat.

Då universitet sex år senare, den 17 juni 1702, firade konung Karl XII:s födelsedag med en akademisk högtidlighet, fick Rudeen åter på högskolans vägnar uppträda med «en lärd och prydlig oration på svensk vers», hvilken han själf benämnde «Underdånig Fägnesång». Båda dessa poetiska tal utkommo från trycket 1704 under den gemensamma titeln: *Finska Helicons underdånige Fägne-Sånger.*

Redan titeln antyder den förändrade karaktären af dessa Rudeens dikter. Det är i det finska Helikons namn han nu sjunger, det är akademins hyllning han nedlägger för de båda konungarnas fötter. I och för sig voro sådana offentliga undersåtliga hyllningsakter de mest vanliga vid högskolorna, och allt sedan Åbo universitets stiftelse hade såväl obundna som metriska tal hållits vid akademin särskildt å de kungliga personernas bemärkelsedagar [1]). Men om Rudeens Helikons sånger icke dess mindre kunna sägas göra epok, så är det emedan det veterligen var första gången en af högskolans professorer uppläste en svensk sång från talarestolen i universitetets festsal. Huru uppseendeväckande detta var på den tiden, framlyser bäst däraf, att skalden måste framträda med ett offentligt urskuldande af denna sin dristighet. Han säger i dikten öfver Karl XI:

---

[1]) Om de akademiska orationerna och den retoriska karaktären hos tidens diktning jfr ofvan s. CXVIII o. ff.

Om gunst jag likväl ber, att jag mot vanan träder
Och nu på detta rum (där annat språk ej hörs,
Än det från Rom, Atén och synagogan förs)
Vår svenska konungs lof en svensk på svenska kväder.

Det är nu femte höst, sen jag den dagen ägnad'
En mager romersk vers[1]). Nu tycks jag mig så väl
Som en Pacatus och en Plinius ha skäl
Att medels landsens språk betyga landsens fägnad.

Om också icke vid akademierna voro likväl sådana hyllningspoem på svensk vers ingalunda ovanliga, särskildt på hinsidan Bottenhafvet. Till de båda Karlarnes pris har de facto diktats ett otal fägnesånger, och äfven hos tidens rangskalder möter man icke sällan poetiska kungakväden. Såsom kunglig lofsångare ha vi redan i det föregående lärt känna Olof Wexionius. Ehuru skattande åt «en undersåtlig devotionsplikt», som man uttryckte sig på den tiden, förstå dessa hyllningsdiktare att tillika anslå en patriotisk ton, och deras poem präglas ofta af en stolt fosterlandskänsla. Vanligen ljuda segertoner i dessa sånger, de gamla göternas kraft prisas i Olof Rudbecks anda, och på samma gång firas Sveriges ära, som nu strålade främst bland nationerna, samt fredens verk, som när stormen i nordanlanden hade rasat ut, buro frukt och blomma i ordning, lag och rätt.

Det är något af samma ton och stämning äfven i Rudeens fägnesång. Han prisar en Karl X Gustafs bragder, hvilka om något hade gjort honom förtjänt att bli nämnd «den store»; han lofsjunger Karl XI:s ungdomsdåd, hans hjältemodiga kamp emot och stora segrar öfver danskarna, och han framhåller med stolthet «de gamla göters makt», för hvilken själfva Rom, «allvärl-

---

[1]) Åsyftar talet den 24 november 1692.

dens härskarinna», måste duka under. Men detta är så långt ifrån hufvudsaken i dikten, att dess egentliga innehåll tvärtom är en lofsång öfver fredens idrotter. I detta afseende gick Rudeen i Paulinus' och Wexionius' fotspår. Han säger själf, att hans sångmö ej var ägnad att besjunga vapengny och svärdshugg:

Men jag har valt för mig de fridbefrämjand' dygder
Att prisa, som jag kan, din vaksamhet, din nåd,
Att du med färdig hjälp, med rätt, med råd och dåd
Nytt öde skapat har kring hela nordens bygder.

Villfarelsen har dem ett namn af hjältar gifvit,
Som endast färga lärt sitt svärd i mänskoblod,
På tusen andra sätt betygas hjältemod,
Om eljes sanning är, hvad själfva sanning skrifvit.

Den ej den starkast är, som land och städer vinner,
Men den väl, som sig själf har hålla lärt i töm,
Beskydda vet sitt folk, är om den usla öm,
En större än som den man ingen hjälte finner.

Karl XI:s regering utgjorde beviset på sanningen af skaldens mening. Äfven denne konung hade efter vunna segrar ägnat all sin kraft åt fredens främjande och sitt lands återupprättelse. För att besanna detta gifves en bild af tillståndet vid konungens tronbestigning, då kronan var «gäldbebunden», ränteriet uttömdt, och en krigshär endast fanns på pappret, medan grannarne lurade på tillfälle att angripa Sverige. Det var ej något barnverk att återupprätta en sådan stat, och detta kunde ske endast under fredens hägn. Skalden bestyrker också, att svärden redan länge hvilat i norden:

Mars har förlängst hos oss spänt ur sin yra hästar,
Har hängt sitt svärd på vägg, har stött sitt spjut i jord;
Här är, Gud vare lof, ej någon ovän spord,
Och spindeln sina nät i sköld och hjälmar fäster.

En landtman får i ro sin äng och åker laga,
Nu tämja för en plog sin stutar under ok,
Nu vattnens tysta folk bedraga med sin krok,
Nu luftens fjäderfä, nu skogens boskap jaga.

Den af Karl hägnade freden var så mycket dyrbarare, som krigets brand samtidigt lågade i de flesta af Europas riken. Författaren anställer en kort poetisk revy öfver tillståndet i öfriga länder och sammanfattar resultatet af densamma därhän, att så godt som alla Europas folk hvässade sina pilar mot hvarandra, det var bl. a. Ludvig XIV:s tredje stora åttaåriga krig. Sverige ensamt hvilade och höll fred, och skalden uttalade den önskan, att landet äfven framgent skulle få hugnas af denna stora förmån:

O stora fridens Gud, som liksom vatten leder
De dödlig gudars håg, unn' oss, som älska frid,
Få framgent denna nåd och förmån hugnas vid
Till fäderlandets fröjd och till vår konungs heder!

I dessa verser utmynnar diktens hufvudinnehåll. Det är i främsta rummet som fredsfurste Karl XI hyllas i denna sång, men på samma gång den genomandas af én hög uppskattning af fredens välsignelser, tyckas händelserna i det öfriga Europa för författaren utgöra ett varsel om stundande ofärd äfven för nordens länder.

Slutet af fägnesången berör förhållandena i Finland och gifver, om också endast i förbigående, en poetisk bild af de stora nödåren i slutet af Karl XI:s regering. Denna skildring är ett af de få ställen hos de samtida diktarne, där man möter någon anspelning på tidens olyckor. Den begynner med att uttala en önskan, att konungen själf skulle komma till landet för att få se nöden på nära håll:

O om en lycklig stund vår konung till oss förde!
Han skulle tvifvels-fritt de främmand' färger se,
Dem på vårt tillstånd ej så gunstigt många ge.
Dess slätthet visst till nåd hans milda hjärta rörde.

En konung, som det pris för hela världen njuter,
Att som i tapperhet han ingen like har,
Han i barmhärtighet ock är en allmän far.
Han märker själf vår nöd och ingens bön förskjuter.

Än nu, när armod gör så mångens tänder ledig',
När själf naturen tycks föråldrad, vanför bli
Och orkar ej som förr sin foster födan gi,
Då hungren mången gör i förtid hädan-redig;

Tycks ej den stora nöd vår konungs hjärta bränna?
Hvem sörjer för vårt lif, hvem hjälper om ej han?
Ej är han Gud, att han dyr tid förhindra kan,
Dock gör hans nåd, att vi dess svårhet mindre känna.

Ty han till landsens hjälp sin egna lårar tömmer
Och skickar till de land, som himlen varit vred.
Han ger dem säd att så och bröd att kvickna ved
Och förr sin egen, än den armas välfärd glömmer.

Landets nöd har, såsom häraf framgår, tjänat författaren som ett motiv för framhållandet af en ny vacker sida hos den af honom beundrade konungen, den som vid tidpunkten för talets hållande utan tvifvel mest slog an på hans åhörare. Därmed hade han äfven nått till de sista åren af konungens regering och kunde sålunda med godt samvete sluta sin långa rimmade oration [1]).

När Rudeen den 17 juni 1702 uppläste sin andra underdåniga fägnesång i Åbo akademi, var situationen helt och hållet förändrad. Redan år 1697 slutade Karl XI sin af Rudeen så högt prisade fredliga regering, och det räckte ej länge därefter, innan de hotande krigs-

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 216—219.

molnen från det öfriga Europa, hvilkas fara han hade påpekat i sin dikt, äfven urladdade sig öfver Sverige. Det stora nordiska kriget tog sin början, och det är under intrycket af Karl XII:s första lysande och underbara segrar Rudeen skrifvit sin fägnesång. Detta har gifvit hans andra poetiska oration en helt annan karaktär. Var det freden han främst prisade i sitt förra kväde, så är det Karl XII:s hjältedåd, som här utgöra hufvudämnet. Dessa bragder voro så öfverväldigande, att de gifvetvis uppfyllde samtiden med den största beundran, och för den, hvilken i likhet med Rudeen ställde en fredligt sinnad konung långt öfver den krigiska eröfraren, måste det ju gälla som en ursäkt, att Karl XII:s fälttåg voro nödtvungna på grund af den sammansvärjning, som grannstaterna hade ingått för att krossa Sverige.

Rudeen återkommer äfven i denna sång till de sista olyckliga åren af Karl XI:s regering, då det «arma folket» blef försatt i sorgligt och uselt tillstånd, samt landet låg i vanmakt, så att det icke mera förmådde gifva bonden hans föda:

Här stjälpa folk och fä. Hvad vill man mycket tala?
Man sport med barnets kött mång mor sin svält hugsvala.

Tre gånger solen kom från söder hit i norden,
Men ock förutan frukt tre gånger hädan gick,
Ej kunnand' fröda opp den genomsjuka jorden,
Och sällan på sin äng man lian bära fick:
Då skedd' ock, när vår tyngd besvärligst var att draga,
Månd himlen ock sitt lån, den *Stora Kong* gentaga.

Det var vid denna bedröfliga tid, då riket lutade «till sitt nederfall», Karl XII kom på tronen. Han tycktes väl vara alltför ung för en så tung börda, men han

lyckades dock genom «ohörd flit och möda» uppresa «det fallna», bringa allt i skick och ordning samt skapa ny lycka för alla stånd. Det såg ut att ånyo dagas en tid af fred och välstånd, men så skulle det ej få blifva. Afundens onda makter voro snart framme och begynte vid «the Saxers hof» rikta sina anslag mot Sverige:

Här smides stor förslag, mång dolska ränker stiftas,
Och hemliga förbund med ryss och flere görs.
Mot egen öfverhet vårt eget folk förgiftas,
Och mången hemlig skalk sig uppenbara törs.
En Patkul allra först, som så stor fräckhet öfvat,
Att han tordt rosa sig den svenska konung söfvat.

Ett lejon ligger still. De räfvar tro det hvilar;
Men där är ingen sömn. Det vakar om sin släkt.
Hör det ens ungas rop, i hast det ditåt ilar,
Men den olycklig blir, som har den starka väckt.
Vår *hjälte*, när han all de falskas djärfhet hörer,
Han oförsedt far ut, och en gång allt förstörer.

Så följer den versifierade skildringen af hjältekonungens dråpliga bragder, hvilka utfylla den återstående delen af den långa fägnesången. Den danska fejden affärdas i en enda strof, för att lämna rum för en poetisk framställning af det stora slaget vid Narva, som bildar diktens egentliga medelpunkt. Rudeen följer sin hjälte på hans segerrika färd mot den så många gånger starkare fienden. Åskådligt framställes det väldiga lägret vid Narva och det skådespel, som öppnade sig för kungen och hans män, när de från en höjd först kunde öfverblicka fiendens ofantliga massor. Men denna öfvermakt gaf endast ökad eggelse, och konungen talade själf till sina män, att de icke skulle låta sig förfäras af mängden, ty det skulle snart visa sig, om det var med män eller kvinnor de hade att göra:

Så talt' han, oförskräckt sen hästen sporren gifver
Och som en blixt utom dess hela läger far,
Och hur han eftersatt af tusen kulor blifver,
Hvad starkt är och hvad svagt, han själf i sikte tar.
Så blåses an till strids. Sin lösen kungen delar:
Med Guds hjälp! Ganska väl, den hjälp *dig* aldrig felar.

O ganska kär hos Gud, för hvilken himlen strider!
Själf luften med ett moln, ett töcken och tjock snö
I sådan myckenhet i ryssars syn sig sprider,
Att de då först få se, när de få se sin död.
Ty inom mindre tid än jag det ordet säger,
Vår konung herre är af mesta ryssens läger.

Efter några minnesord öfver de fallne slutar Rudeen skildringen af Narva-slaget med att framhålla, att maken till bedrift ej kunde återfinnas i något folks häfder. Härmed har äfven dikten nått sitt kulmen. Återstoden är ägnad fälttåget mot konungen af Sachsen. Öfvergången af Düna och dess följder skildras med entusiasm, men det är endast en kursorisk framställning, ty skalden har redan tröttnat på att teckna allt hvad han genom ryktet hört, och han reder sig att ända sin fägnesång. Dessförinnan gifver han dock uttryck åt sin innersta önskan, att kriget snart måtte upphöra, att konungen skulle återvända till sitt rike och freden åter råda. Han slutar med följande fredsrop:

O ädla frid, när vill du till oss åter lända,
Du gyllne frid, som mer än tusen segrar är?
Gud ville dock en gång den dagen till oss sända,
Som oss vår konung och med honom friden bär,
Och sätter krig i band med tusen fasta knutar,
Så slötes all vår sorg, som sig min sång nu slutar [1]).

Det är denna bestämdt uttalade fredskärlek och den varma fosterlandskänslan, som ännu förmå skänka dessa

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 220—224.

föråldrade sånger något intresse och förklara det stora pris, som samtiden och den närmaste eftervärlden satte på desamma. Den knaggliga form och den merendels torra och krönikeartade stil, som förtaga vår tids läsare all njutning af dessa rimmade orationer, utgjorde emellertid intet hinder för samtidens i detta afseende föga bortskämda publik att uppskatta skaldens bemödande i en genre, som då stod i hög kurs. Jämföres Rudeens tal med samtida retoriska alster öfver samma ämnen, finner man, att äfven hans poetiska diktion höjde sig öfver den då vanliga medelnivån.

De förtjänster, som böra tillerkännas dessa fägnekväden, sedda i förhållande till samtidens produktion, är först och främst en enhetligare disposition af ämnet, än man är van att finna hos poeterna på den tiden. De långa och tröttande episoder på sidan om temat, som så vanligt förekomma i tidens större dikter, har Rudeen med riktig urskillning vetat undvika, och den tunga lärdomsapparaten, som besvärade tidens festskalder i gemen, har han sökt inskränka till det minsta möjliga. Ett annat företräde, som bör räknas Rudeen till beröm, är att hans kväden ej liksom Wexionius' och Achrelius' höra till den moraliserande genren, hvilken då för tiden var så allmän, att det fordrades ej ringa poetisk smak, för att icke råka in på den didaktiska allfarsvägen. Men framför allt är det dock den fosterländska stämningen, hvilken som en underström genomgår det hela, som gifver en viss lyftning åt dessa fägnesånger.

Rudeens poetiska orationer bidrogo i väsentlig grad att höja hans rykte och anseende som skald och blefvo snart äfven mönsterbilder för senare dikter af samma slag. Ehuru de under tidernas lopp blifvit bort-

glömda och jämväl omildt bedömda i litteraturhistorien, torde dock samtidens omdöme ej varit på villospår. Finska Helikons fägnesånger intaga otvifvelaktigt på grund af anförda förtjänster ett af de främsta rummen bland tidens många kungakväden.

Vi ha lärt känna Rudeen såsom erotisk diktare och akademisk festtalare på bundet språk. Tilläggas må, att han fortfarande under sin professorstid i Åbo äfven uppträdde såsom tillfällighetssångare. Man har bl. a. af honom minnesdikter öfver teologie professorn Jakob Flachsenius (1694), handelsmannen i Helsingfors Petter Steen (s. å.), kyrkoherden i Korpo Georg Prytz (1700), rådman Adolf Wittfot (1708) m. fl. Äfven från Sverige blef han fortfarande anlitad som poet såväl vid sorgliga som glada tillfällen. Flere af dessa tillfällighetskväden ha räknats bland Rudeens vackraste samt blifvit omtryckta i antologierna från 1700-talet. Så t. ex. sången öfver Johan Paulinus' första maka fru Brita Cronhjelm (1697), öfver fröken Charlotta Juliana Dahlberg (1699) samt grafskriften öfver Lisken Carlberg. Märklig är äfven en minnessång från denna tid *På Hartvich von Gelderns graf*[1]), som visar en humoristisk ådra i Rudeens skaldskap, hvilken tyvärr endast sällan framträder i hans öfriga dikter. Det är den uppfriskande bilden af ett gammalt original, som han gifver oss i detta för tiden ganska ovanliga griftkväde. v. Geldern tecknas bl. a. på följande sätt:

Han har sin värld igenom gått
Med ålderböjda fötter
Och ändtligt här sin hvila fått,
När han af år var trötter.

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 214—215.

Med herrar fick han språka fritt,
Men kanske sällar' varit,
Och han ej stundom gått för vidt
Och brorskap efterfarit.

Rabarber gjord' en stort förtret,
Den purgativa krydda,
Med durchlopp båd' af mynt och vett,
Hans pung och hjärna brydde.

Dock rik han i sin armod var,
Ty den ej rikast skattas,
Som land och borgar innehar,
Men den som intet fattas.

År 1706 blef Rudeen, som redan 1699 hade prästvigts, domprost i Åbo och utnämndes samma år till teologie professor. Från denna tid rycktes han alltmera från sina vittra sysselsättningar. I sin sista bröllopssång från hösten 1708 ursäktar han sig med att det poetiska «handtverket» redan för länge sedan varit försatt «i obruk». Och efter denna tid är det endast mycket sällan han återtager sin lyra.

Rudeens vistelse i Finland led äfven mot sitt slut. Han utnämndes 1708 till superintendent i Värmland och flyttade följande år från Åbo för att öfvertaga sin nya befattning. De därpå följande tjugo åren af Rudeens lefnad tillhöra ej mera vår litteraturhistoria. År 1716 utnämndes han till biskop i Linköping, blef teologie doktor vid drottning Ulrika Eleonoras kröning 1719, var prästeståndets talman vid 1723 samt 1726—1727 års riksdagar samt afled i Linköping den 9 september 1729[1]).

Vid akademin i Åbo fortlefde länge minnet såväl af den framstående läraren, hvilken så varmt ifrade för

[1]) Om denna senare del af Rudeens lefnad jfr mitt arbete «Torsten Rudeen, ett bidrag till karolinska tidens litteratur- och lärdomshistoria» s. 205—263.

vetenskaplig och fosterländsk odling, som af den vittra skalden, hvilken framstod som en högt uppburen och värdig representant för det finska Helikon. De stora hemsökelser och väldiga skakningar, som upprörde samtiden, hindrade väl Rudeens diktning att utveckla sin fulla blomma, och tidens frost och krigets brand bringade hans lyra till alltför tidig tystnad, men hvad han på detta område frambragt, har dock varit nog för att tillförsäkra honom en af de främsta platserna bland den karolinska tidens skalder.

VII.

Andlig och folklig visdiktning.

Akademisk vitterhet.

Hos samtliga ofvannämnda vittra författare, med undantag af Torsten Rudeen, ha vi funnit bibliska ämnen upptagna till poetisk behandling, hvilket vittnar om att äfven diktarne stodo under stark påverkan af det strängt religiösa tidehvarf, under hvilket de lefde. Såväl gamla som nya testamentet fingo lämna stoff för poeternas rimmerier, och särskildt var Kristus' födelse, lidande och död ett omtyckt tema hos tidens vitterlekare. Utom af Paulinus, Wexionius, Achrelius m. fl. har detta ämne yttermera besjungits af en diktare, som framträdde uteslutande såsom religiös poet, nämligen den föga kände *Mikael Renner*.

Han var samtida med Achrelius och Rudeen, men såväl hans lefnad som hans diktning ha ända till senaste tid varit höljda i dunkel [1]). Född omkring 1660 var han hemma från Raumo, son till kyrkoherden därstädes Mi-

[1]) Om släktens härstamning jfr uppsatsen «Namnet Renner i Finland» af *Magnus Brenner*, Skrifter utg. af Sv. litteratursällskapet i Finland d. 47 s. 221—231.

kael Jacobi Rennerus (d. 1676) samt blef student i Åbo 1678[1]). Fyra år senare begaf han sig till Upsala och inskrefs som student därstädes den 27 oktober 1682. I en af sina dikter kallar han sig teologie studerande. Från Upsala synes han ha återvändt till Åbo. Dedikationen i hans första diktsamling är dagtecknad Åbo den 14 april 1690, och där utgaf han äfven samma år ett poetiskt griftkväde öfver biskop J. Gezelius d. ä. Han torde också ha aflidit i Åbo, ty i borealiska nationens matrikel finnes antecknadt om honom: «Obiit pastor regiminis leg. ped. Ab.», hvaraf tillika synes framgå, att han skulle varit anställd såsom regementspastor vid Åbo bataljon[2]). Hans dödsår är emellertid lika obekant som hans födelseår. Man förmodar att han afled vid unga år, innan han ännu hunnit långt på lifvets vädjobana.

Dock hade Renner före sin död hunnit göra sig bemärkt såsom författare till andliga visor. Enligt egen uppgift hade han skrifvit ett arbete «Tårar vedh Frelsarmansens Jesu Christi Korss», hvilket dock i sin helhet aldrig synes ha utkommit. Men år 1690 utgaf han ett utdrag ur detta arbete med rubrik *Michaël Renners Trenne Klag- och Tröstesånger*. Och med dessa sånger voro yttermera sammantryckta «*Trenne andeliga Wijsor* affbildade aff den Förnögde *MyRtillo*». De förra utgöras af lyriska utgjutelser öfver Kristus' lidande och död på korset, medan de senare äro parafraser på konung Davids psalmer eller andra ställen i bibeln. Renners tårar

---

[1]) Följande år befinnes han hafva författat en latinsk lyckönskningsdikt till sin lärare Jonas Grimsteen i dennes dissertation «De Hypothesibus astronomicis» under Joh. Flachsenius' praesidium.

[2]) Härvid bör dock anmärkas, att Åbo infanteriregementes handligar, som finnas bevarade i svenska krigsarkivet, icke känna till någon regementspastor med namnet Renner.

vid Kristus' kors sakna den retoriska utsmyckning, som Paulinus gaf sin sång öfver den korsfäste Kristus, och den lutherska och antipåfliga anda, som var utmärkande för Achrelius. Det är icke den stridande kyrkan, som inspirerat hans diktning, hvari enbart uttala sig ett fromt sinnelag, en varm religiös känsla samt en fast och lefvande tro. Han betecknar sig med rätta som «en i sin Jesum verliebter själ», som bedröfvad och ångestfull klagar öfver synden och allt det onda i världen, men finner en rik tröst i försoningsläran, hvarur han hämtar lefnadsmod och sann förnöjsamhet.

Är tonen from och religiös, påminner däremot diktionen och versen ofta mera om den världsliga diktaren än psalmisten. Man möter hos Renner partier, där han användt sin samtids kraftigt realistiska pensel, och han kan gifva ett religiöst motiv en form, som ej mycket lägger an på den andliga karaktären. Så t. ex. har Renner i en af sina visor «Nöjder äger nog» [1]) gifvit en poetisk utläggning af aposteln Paulus' ord: «Men vara gudelig och låta sig nöja är vinning nog». Ehuru visserligen en biblisk tanke ligger till grund för det hela, är det emellertid den mest profana af hans poesier och visar, att han äfven såsom världslig diktare hade kunnat skörda lagrar. Några strofer må bekräfta detta:

Den som till ärans spets är satter,
Måst rädas för hvart åskeslag,
Att klifva högt, det gör en matter,
I dälder har man ock behag.
Han är i världen väl förhöjd,
Som med sitt stånd kan vara nöjd.

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 177—179.

Den fröjderos, som världen visar,
Har sorgens törne till sin rot,
För sött med surt hon mången spisar
Och har en skugga till sin fot;
Han har den högsta världens fröjd,
Som är i mot och med förnöjd.

Den ägodelar girigt söker,
Är fattig vid sitt öfverflöd,
Ehuru han sitt guld ock öker;
Den som har dageligit bröd,
Är riker nog, när han är böjd
Med smått som stort att vara nöjd.

En fisk i sjön, ett djur i skogen,
En fågel är i luft och bur
Tillfreds med sitt och redobogen
Ta solsken mot och vattenskur.
Jag är förnöjder med min del,
Med liten lott som med en hel.

Tvifvelsutan äro dessa strofer ägnade att gifva en god föreställning såväl om Renners världsåskådning, hvilken ställde förnöjsamhet och en obefläckad ära såsom lifvets högsta förmåner, som om hans diktion, hvilken enkelt och ledigt ansluter sig till innehållet.

Af mera världslig ton äro äfven tvenne tillfällighetsdikter af Renner, som man äger i behåll, nämligen en nyårsvisa *Ett andeligt sjökort och seglationskonst*[1]) samt afskedssången *Terra caduca vale* öfver biskop Gezelius d. ä. Den förra är Renners längsta dikt, omfattande 22 nioradiga strofer. Förra hälften är ägnad det förgångna året med alla dess motgångar, frestelser och faror, medan senare hälften uttrycker önskningsmål för det nya året. Minneskvädet öfver Gezelius behandlar tidens vanliga tema öfver alltings förgänglighet och är diktadt till den omtyckta melodin «Courant de Bout».

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 180—183.

I formellt hänseende tyckes Renner ha tillgodogjort sig de framsteg, som den svenska vitterheten redan på denna tid hade gjort under påverkan af den utländska renässansdiktningen. Han kläder sina religiösa stämningar också i de sydeuropeiska versformer, som då hade vunnit burskap i svensk poesi. Om hans påverkan af den italienska vitterheten vittnar äfven hans skaldenamn Myrtillo.

Ehuru Renner endast rörde sig på den andliga visans område, och fast hans alstring ej var stor, röjer han dock en omisskännlig poetisk begåfning. Mycket litet har han blifvit uppmärksammad i litteraturhistorien. S. G. Elmgren, som tagit kännedom om hans andliga diktning, säger med rätta, att Renner synes ha haft mera sinne för det enkla och osökta i dikten än de flesta samtida, och att hans verser i allmänhet äro läsvärda och endels jämngoda med de bättre från denna period[1]). Den omständigheten, att hans visor utkommo i en ny upplaga år 1698, ådagalägger äfven att han åtnjöt anseende hos sin samtid såsom andlig diktare. Måhända bidrog härtill också, att Renners dikter hade karaktären af uppbyggelselitteratur. De voro ägnade att på samma gång tillfredsställa såväl de poetiska som religiösa behofven. Därtill kommer, att visorna voro diktade till kända melodier och följaktligen kunde sjungas.

* * *

I måhända högre grad än under senare tider gällde det under 1600-talet, att det litterära lifvet var helt och hållet koncentreradt i akademistaden. Från det öfriga

---

[1]) Lännetär, IV s. 56.

Finland ha häfderna bevarat endast några enstaka och spridda lifsyttringar på den svenska vitterhetens område. I detta sammanhang böra vi dock nämna en prästman från norra Finland, *Gabriel Tuderus,* som under sin studietid i Åbo var ett af akademins största brushufvud, men efter att ha öfvervunnit sin ungdomsyra blef en kraftig ordets förkunnare i höga norden, lapparnas omvändare och en folkets man, som vid sidan af en nitisk prästerlig verksamhet äfven visade intresse för litterära sysselsättningar.

Gabriel Tuderus var, enligt hvad vanligen uppgifves, född år 1638 i Kemi, där hans fader Johan Somerus var kyrkoherde. Han inskrefs som student i Åbo 1651. I sin ungdom tyckes han ha lidit af ett våldsamt och oregerligt lynne. På våren 1658 besvärade sig akademins rektor öfver att Tuderus tidt och ofta gjorde sig skyldig till stora excesser. Han anklagades alltjämt för slagsmål och nattligt öfvervåld särskildt mot stadsvakten, och då hvarken allvarsamma föreställningar, böter eller karcer hjälpte, blef han slutligen för tredska, oreda och tumult samt andra förgripelser mot konstitutionerna den 29 mars 1659 på tre år relegerad från akademin [1]). Tuderus begaf sig nu till Sverige, där han samma år inskrefs vid Upsala universitet. Här på främmande strand synes han ha lärt sig att tygla sitt vilda österbottniska lynne och här slutförde han äfven sina studier, hvarefter han återvände till Finland och gjorde sitt inträde på prästbanan. År 1669 blef han kapellan i Enare, 1673 kyrkoherde i Kuusamo och 1684 kyrkoherde i Neder-Torneå, där han afled den 18 april 1705.

---

[1]) Se härom Cons. Prot. II s. 27 ff. 100 ff. 139 ff. 146 ff. samt *K. F. Ignatius,* Eräs yliopistolaismeteli Turussa 1600 luvulla i Kirj. Kuukauslehti, 1867 s. 127—131, 156—160.

Det var som kapellan i Enare Tuderus synnerligen verksamt arbetade på lapparnes omvändelse från deras vidskepliga religiösa bruk och afgudadyrkan. Hvad han i detta afseende uträttade, har han själf omtalat i en berättelse till superintendenten i Hernösand Petter Steuchius, hvilken berättelse finnes bevarad för eftervärlden i ett af S. Loenbom 1773 utgifvet arbete «Två Berättelser om Lapparnes omvändelse ifrån deras fordna vidskepelser och afguderi».

Tuderus' relation har sitt kulturhistoriska intresse, enär den innehåller en redogörelse för lapparnes hedniska plägseder och för det sätt, hvarpå han lyckades förmå dem att afstå från desamma. Men denna Enareprästens berättelse har yttermera sin märkvärdighet, enär här ingår det första upptecknade alstret af finsk folkpoesi. Till lapparnes vidskepelser hörde äfven björndyrkan. När lappen hade skjutit en björn och hemfört densamma till sin by, dyrkades densamma med en sång, som Tuderus meddelade såväl i finskt original som i både orimmad och rimmad svensk öfversättning. Den rytmiska versionen af denna tidigast kända finska trollruna var af följande lydelse:

Du dyr skogsdjur, som ligger här
Vunnen och sargad svåra,
Till vårom by full hälsa bär
Och rof till visthus våra.
Till hundra tal oss skaffa rof
Af samma slag tillhanda,
Hämta tusen till vårt behof,
När du till oss mån lända.
Ifrån de gudar månde jag
Rätt uppenbarlig komma,
Som gåfvo mig godt rof i dag
Förutan sorg till fromma.
När dagen ljus går bakom fjäll,
Och jag hem månde komma,

Skall glädje stor stå i mitt tjäll
Tre nätter uti blomma.
Med lust och fröjd jag hädanfar
Öfver de bergen leda,
Och kom igen med glädje stor,
Den onda låt framträda.
Med glädje denna dag upprann,
Som nu för hand månd' vara.
Med fröjd och glädje än försann
Kommer den dagen klara.
Jag vill dig ära immerfort
Och rof af dig förmoda,
Att jag intet må glömma bort
Min björnesång den goda [1]).

Tuderus visade sitt intresse för folklitteraturen äfven genom en annan öfversättning. Han tolkade nämligen till svenskan en dansk visa «Om Bondestanden och deris Embete», hvilken synes ha varit mycket populär under senare hälften af 1600-talet i hela Skandinavien. Den förekommer äfven i en norsk bearbetning af Petter Dass [2]). Tuderus' öfversättning utkom under titeln «Een skön och lustigh *Wijsa om Bondeståndet och thes Embete* sampt andre huussyslor och mödesamma arbete», och äro åtminstone tvenne upplagor af densamma kända (af åren 1681 och 1685) [3]). Den 20 strofer långa visan be-

[1]) Tuderus hade meddelat denna sång åt teologie professorn i Åbo, sedermera biskop Petrus Bång, i hvars arbete «Priscorum Sveo-Gothorum Ecclesia» (1675) den först trycktes. — *E. N. Setälä* förmodar, att Tuderus äfven upptecknat och öfversatt till svenskan en af Setälä ur en handskrift i Upsala universitetsbibliotek offentliggjord helt annan version af en finsk «Björnvisa». Se Commentationes variae in memoriam actorum CCL annorum, III–IV.

[2]) Se härom *Ewert Wrangel,* Det karolinska tidehvarfvets komiska diktning s. 188–189.

[3]) Valda vitterhetsarbeten s. 184—189. — Tuderus synes äfven ha öfversatt bondvisan på finska. År 1703 utkom i Stockholm «Yxi Caunis Suomen-Kielinen Weisu, Talonpoille cunniaxi ja ylistöxexi nuorudessa ylösajateldu».

sjunger utförligt bondens dagliga lif och sysslor på landet såväl utom som inom hus. Den vill vara diktad alla «ärliga bönder och dannemän till berömmelse» och slutar med att prisa lifvet på bygden. På det hela taget är det en af tidens mest uppfriskande dikter. Den genomandas af en godmodig humor, och bondens enkla lif och dräkt framstå här såsom motvikt till «riddarnes» yppighet och granna kläder. Versen och språket äro ganska lediga, om också det danska originalets uttryck här och där återkomma. Till visans popularitet bidrog äfven, att den var diktad till en bekant fransk melodi «Greddlin benämnd».

Man känner äfven några originalpoem af Tuderus, hvilka vittna om hans poetiska begåfning. Öfver Karl XI, som under sin lapska resa besökte Neder-Torneå, i hvars kyrka Tuderus predikade för honom och hans följe, skref han en lång minnesruna, som har sin märkvärdighet, enär författaren här, liksom ett år tidigare Torsten Rudeen, gifver en poetisk skildring af den svåra nöden under slutet af konungens regering. Tuderus skulle icke ha varit präst, om han icke i denna svåra hemsökelse hade sett ett straff för människornas «syndfulla bedrifter». Han gifver en föga uppbygglig bild af det rådande sedliga tillståndet:

I bruk är hos kvinna och man
Högfärd med sällsam kläder,
Han älskad blifver, som nu kan
Uppfinna främmande seder;
Fåfäng ära och världsligt pris
Står hvar man efter med allt vis,
Guds ära sökes föga.

Mord sker i städer och på land,
På gammalt folk och unga,
Om icke genom väpnad hand,
Sker det genom falsk tunga.

Mång är sin egen baneman,
När han för kval ej lefva kan,
Sin kropp och själ förtappar.

Girighet tager öfverhand
Med svärjande och eder,
Både i städer och på land
Det hålles för en heder.
Bedrägeri, lögn, list och svek
Räknas för ett politiskt streck,
För lek hålls hor bedrifva.

Med öfverflöd i mat och dryck
Mången sitt hjärta kränker,
Af hat och afund på förtryck
Emot sin nästa tänker.
Förråda hålls för ingen blygd,
Baktala räknas för en dygd,
Och stjäla för en vana.

Bemälte lasters myckenhet
Hade oss bort påtänka,
Stå opp i tid af säkerhet,
Oss till sann bättring länka,
Men efter det är intet händt,
Har Herren Gud ifrån oss vändt
Sin nådes ansikt blida,

Tagit från oss sin milda hand
För grofva synder våra,
Och vårt käre fädernesland
Risat med plågor svåra,
Hängt brödkorgen för oss högt opp,
Hvarföre den maktlösa kropp
Har måst stor hunger lida.

Förmedelst hvilken stora nöd,
Som gärna önskat lefva,
Måst undergå en ond bråddöd,
Ej kunnat emot sträfva,
Samt genom blod- och brännesot.
Därtill man intet funnit bot,
En ynklig ände taga.

Till råga på allt hade under den svåra nödtiden äfven landets konung blifvit bortryckt genom döden. Tuderus tecknar en rätt vacker och lefvande poetisk bild af det bortgångna majestätet[1]), hvars dygder, folk- och fredskärlek han prisar, samt gifver på samma gång uttryck åt landets sorg:

Gud tröste dig, du Svea land,
Och Finnemark, du stora!
Hur illa dig har gått i hand,
Hvad godt du måst förlora.
Din herre, hufvud och försvar
Finns ej nu mer på jorden kvar,
Din krona är affallen.

Den trettio strofer långa klagosången slutar med en välönskan för den nya monarken. Tuderus hörde äfven till de många, som stämde sina lyror till lofsånger öfver Karl XII:s segrar. År 1702 utkom i Stockholm en af honom författad «Glädjesång öfver den härliga seger, hvarmed Gud välsignat Sveriges vapen», ett diktalster, som dock synes ha gått förloradt under tidernas lopp, liksom äfven en samma år tryckt «Tröstesång uti en Gudfruktig Tjänares motgångsstunder», synbarligen en mera personlig utgjutelse af den vittra herden från den höga norden.

Ehuru föga produktiv, visar dock Tuderus poetiska anlag. Han behandlar språket rent och klart, ådagalägger en viss färdighet i poetisk karaktäristik och förråder äfven ett godt öra för versens och rytmens välljud. Det är såväl i hans lif som i hans diktning ett folkeligt drag, som icke var så vanligt på hans tid, och fördenskull är den prästerliga vitterlekaren från Lapp-

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 190—191.

lands ödsliga trakter förtjänt att ihågkommas. Det var för visso den nordligast belägna ort, från hvilken svensk sång klingade under den karolinska tiden.

* * *

Genom Daniel Achrelius och Torsten Rudeen hade svensk diktning vunnit fotfäste vid akademin i Åbo. Den förre banade vägen genom sin för högskolans ungdom afsedda lärdt-didaktiska poesi, medan den senare eröfrade själfva den akademiska talarestolen för sina stora hyllningssånger till de båda Karlarnes ära. Från denna tid kan man tala om en svensk vitterhet vid vårt universitet, och de båda skaldernas föredöme manade snart till efterföljd. Tidens akademiska poesi var själffallet af mera tillfällig art. Den utgjordes af festkväden vid universitetets solenna högtider samt gratulationspoem i dissertations-litteraturen. Därtill kommer att universitetets lärare allt oftare begynte uppträda såsom tillfällighetsdiktare vid bröllop, begrafningar och andra likartade tillfällen.

Vi ha redan i det föregående omtalat, att Daniel Achrelius var sin tids förnämsta minnessångare vid Åbo akademi. Genom hans auktoritet synes tillfällighetsdiktningen på svenskt språk ha tillvunnit sig ett större anseende än tidigare. Ännu år 1679 klagade en poet bittert öfver huru ringaktade verser voro bland tidens allmänhet:

Häraf så är det nu, att skrifter ringa äras
Och utaf mångens hus med sopor, slagg utbäras,
Ja så att en pastej ej mer i ugnen går,
Där han ej verser mång med sig i följe får.

Men snart blef det annorlunda, sedan universitetets lärare begynte gå i spetsen såsom tillfällighetssångare. Af den yngre med Achrelius samtida generationen af akademins professorer gingo flere i hans fotspår. Såsom poetiska minnesdiktare uppträdde bland andra logices & metafysices professorn *Simon Tolpo,* professorn i fysik *Petrus Hahn,* poeseos professorn *David Lund,* skolrektorn, sedermera linguarum professorn *Isak Pihlman,* akademiesekreteraren, sedermera professorn i matematik *Magnus Steen* m. fl. Ingen af dessa kunde dock mäta sig med Achrelius vare sig genom mängden af sina kväden eller genom deras innehåll.

Achrelius' föredöme synes äfven ha verkat, att man från denna tid möter några vittra författare, hvilka uppträdde såsom tillfällighetsdiktare ex professo. Bland sådana må nämnas en *Johan Forsenius,* son till den Johan F., hvars komedi «Om de tre hufvudstånden» vi omtalat i det föregående (s. LXXIII). Sonen var född 1660 och studerade i Åbo, där han blef magister 1682. Konrektor vid Åbo skola 1685, blef han följande år regementspastor i Narva samt 1695 kyrkoherde i Lojo, där han afled 1705. År 1685 uppträdde han med ett latinskt tal «Orbis Borei triumphus» öfver prins Fredriks födelse, och samma år framkom han med ett längre svenskt poem *Underd. Devotions Plicht aflagd vid prins Gustafs och prins Ulriks graf.* I anledning af de båda unga kungliga prinsarnas bortgång höllos sorgefester öfverallt i Svea rike, bland annat äfven vid Åbo akademi, där Daniel Achrelius höll sorgetalet och Forsenius var sorgeskald. Hans långa poem på alexandrinsk vers är en straffpredikan öfver tidens ondska och folkets synder, hvilka hade bragt så många plågor och olyckor öfver land och folk:

Oss plågar vatten, vädr, oss eld och brand föröder,
Oss Tritons vilda flod i skär och land bemöder,
Fördärfvar frukten skön och markens örter all,
Då grymma slagregns kraft nu går med hiskligt fall.
Oss sätter febris an, oss rysande kvartana,
Som smittar ben och bröst med alltför ynklig vana.
Bellona kommer till, så är allt med oss gjordt,
Så ha vi rättligvis Guds plågas stränghet sport.

Och utom alla dessa olyckor hade riket på en gång mist två förhoppningsfulla unga prinsar.

Forsenius strängade sin lyra företrädesvis endast vid högtidliga tillfällen vid hofvet eller i riket. Då efter hans förflyttning såsom regementspastor till Narva invånarne i Ingermanland och Kexholms län på Karlsdagen den 28 januari 1688 aflade trohetseden till konungen, firade han denna hyllningsakt med ett af mytologisk lärdom uppfylldt kväde, hvari han prisar kung Karl både som en krigets och en fredens furste. När några år senare hit till rikets yttersta gräns i öster kom budskap om den allmänt omtyckta drottning Ulrika Eleonoras död, författade Forsenius en alexandrinsk minnessång, som han kallade *Lyckones trillande välterklot* (tryckt i Dorpat 1694).

Såsom tillfällighetsdiktare uppträdde äfven Achrelius' svåger, studeranden sedermera borgmästaren i Abo *Andreas Lind*[1]). Han författade under sin studenttid såväl orationer som äreminnen på romarspråket, men uppträdde äfven som bröllopsdiktare och festpoet på svenska. Så diktade han bland annat *Fröjd- och Fägne-ord* på Karl XII:s namnsdag 1689 och en madrigal till konungen vid akademins halfsekeljubileum år 1690.

---

[1]) A. Lind blef student redan 1673 samt ånyo 1681. Advokat i Åbo hofrätt 1693, rådman 1697, borgmästare 1711, död 1730.

Ännu på denna tid var det fortfarande vanligt att samla bidrag af flere författare och binda ihop dem till minneskransar af poetiska cypresser och amaranter öfver någon mera bemärkt afliden person. Vid kyrkoherdens i Tenala Jonas Petrejus' död (1696) strängade sex poeter sina sorgelyror. Mer än dubbelt större var dock antalet griftsångare, hvilka samlat sina utgjutelser till ett *Sorge-Moln* öfver biskopen i Viborg Petrus Bång (1696). Då landshöfdingen i Åbo och Björneborgs län Lorentz Creutz afled år 1699, utkommo minnessånger på latin, finska och svenska, hopflätade under den gemensamma titeln *Finlandia lugens* m. fl.

Vid mycket celebra dödsfall kunde det inträffa, att ett flertal sådana särskildt tryckta samlingar af poetiska minnesskrifter sågo dagen. Så var t. ex. fallet vid biskop Gezelius' d. ä:s bortgång (1690). Utom att, såsom redan omtalats, särskilda minnesrunor utgåfvos af tidens mera kända poeter, bl. a. Daniel Achrelius och Mikael Renner, hade flere andra rimkonstnärer förenat sig till en gemensam hyllning. Åbo akademis professorer utgåfvo en poetisk minnesskrift *Pia justa,* hvars flesta bidrag voro på latin, men där äfven grekiska och hebräiska språken voro representerade. Ett par klagosånger voro också på svenska. En gemensam hyllningsskrift hade föranstaltats af ett antal österbottningar. Vidare utkom en samling *Sorge-Cypresser* af några af det förnäma biskopshusets klienter, och slutligen hade medlemmar af den med Gezelius besläktade familjen Tammelin utgifvit en särskild *Lessus Tammelinus.* Sålunda befann sig tillfällighetsdiktningen redan vid denna tid i fullt flor och flödade särskildt rikligt vid de bortgångnes grifter.

Det har i det föregående nämnts, att tillfällighetspoesin genom Achrelius' bidrag till densamma hade fått

ett mera originellt och tidsenligare innehåll. Äfven hos öfriga poeter finner man understundom hänsyftningar på tidens händelser. Så gifver bland annat den omständigheten, att professorskan Katarina Kempe afled under en stor eldsvåda i Åbo 1681, en af hennes minnesdiktare anledning att skildra denna vådeld, hvari han naturligtvis ser ett straff för stadsfolkets syndfullhet:

Förskräcklig syns ibland Gud sig ante och ställa,
En hård och stränger dom om människorna fälla;
Särdels Guds hårda straff, som för månader tre
Här uti Åbo stad på mången han lät ske.
Till aska ett stort tal af hus han nederlade
Och gjorde mången kvitt från det han förut hade,
Att också en stor del måste husvilla gå
Och svåra gräma sig, ondt är oss bostad få,
Därunder vi vår kropp och bärgning kunde skyla,
Att icke frost och köld med snö oss öfverila.
Det är mer klagan värdt, på Guds hus prydnad skön
För våra synder snöd man största skadan rön',
Hvaröfver hvar och en rättsinnig fäller tårar,
En kristens håg och sinn' det bitterligen sårar,
Hvar klagan orsak har, Israels tempel skär
Nu ligger ödelagdt, dess prydnad borta är[1].

En annan af tidens tillfälliga rimmare klagar öfver den «högfärd, prakt och pral», som alltmera begynte gripa omkring sig särskildt i klädedräkten, och gifver en helt annan bild af folket än Paulinus i sin ofvannämnda lofsång till Finlands ära. Det var särskildt «kvinnfolket», som ej mera aktade på den gamla ärbarheten:

---

[1]) Under denna stora vådeld synas alla publika byggnader blifvit lågornas rof med undantag af akademin. Vid konsistorii sammanträde den 3 juni tackades Gud, som så nådeligen liksom midt i lågor bevarat akademin och dess bibliotek och beslöts, att framdeles årligen på Heliga trefaldighets söndagen skulle hållas en oratio eucharistica i anledning af akademins räddning. Cons. Prot. 3/6, 5/6 1681.

Men främmande modell af dem högt eftergapas,
De laga sig med flit bland fromme till en apa.
Af fjärran landom hit inhämtas utländsk sed,
Och deras synder så i Finland gräfves ned.
De veta själfver knappt på hvad sätt de vill klädas,
Med hvad manér de skull' i Herrans hus framträda,
Med flitträr, band, favur som stormand' väderpust,
Till virkad' silkesskor den andra har sin lust!
En part ock intet skäms sin leda bröst upphänga
Och visa rakan hals, sin gång båd' hit-dit vränga.
Ho kan uppräkna allt det spökeri, som nu
Bland folket har sin gång och hos dem synes bo?

I bröllopsvisan, som äfven under denna period är långt fåtaligare representerad än griftsången, kan man som nyhet anteckna, att herdemanéret redan har gjort sitt inträde i densamma. Bland andra författade den redan nämnde Andreas Lind till professor David Lunds bröllop en «Skyldig och välment lyckönskan till den dygdsinte Dafne, då han sin hedersdag begick» (1687), en sannskyldig herdevisa till den för tiden populära melodin «Skall Celinde etc.». Det är den veterligen första pastoraldikt, som skrifvits i vårt land.

Beträffande rytm och versbildning tyckes det såsom om här, liksom äfven i Sverige, alexandrinen skulle alltmera ha vunnit terräng som det företrädesvis begagnade versslaget särskildt i det högtidliga griftkvädet. Achrelius använde merendels detta versmått, och de flesta af hans samtida följde honom i spåren. Hexametern försvinner alltmera, liksom äfven de psalmodiska metra, som tidigare ännu voro så vanliga. I stället begynna helt moderna rytmer vinna inträde äfven i tillfällighetsdikterna. Man möter kortstafviga såväl jambiska som trokaiska strofer med omväxlande rimflätning. Med förkärlek skrefvos verser till flere af melodierna till Columbus' «Odae sveticae», t. ex. de populära «All lifs och

lefnads springekälla», «Hvad är det åt att jag mitt sinne kväljer» m. fl., liksom äfven till den synnerligen omtyckta melodin till Lagerlöfs berömda sång om Elisandra. Äfven sonetten och madrigalen nådde vid denna tid vår nordiska parnass. En *Sonnetto* författades af professor Isak Pihlman i en minnessång öfver professorskan Magdalena Flachsenius (1685). Den är egendomlig, emedan den har daktylisk rytm, som följande strofer utvisa:

O I förbländade syndenes trälar, som det förgängliga älsken och ären,
Menen I att edert modiga sinne, girighet, stolthet, er nätthet och prång,
Listighet, yppighet, svassande tunga, präktiga kläder och studsande gång,
Hvilka med mera I plägen högt skatta, dem I med flit af hvarandra här lären,

Kunna er hjälpa förutan all ända? Nej, nej, och fåfängt ni eder besvära,
Dödlige, dödlige, tänken, ack, tänken, den I så älsken hon är eder vrång,
Världen hon kan eder intet förnöja, men blir å lyktone bitter och vrång.
Under, ack, under, så många dock finnas, som den försvinnande röken begära.

Madrigalen åter infördes af den redan nämnde Andreas Lind, som använde den i sina i tidens underdåniga stil diktade hyllningssånger till Karl XI och Karl XII. Som profstycke må tjäna en strof ur madrigalen vid akademins jubelfest:

Så skall sen världen öfverflykta
Ett rykte, att i norden har
Sitt hemvist haft en konung rar,
Hvars hjältemod och drift,
Förstånd och höga vett
För kungar blir en sol och lykta.

Emellertid så skall vår Pindus städse grönska
Med lärda blommor, och mång jubelår
Med största fröjd begå, ty dess föryngte vår
Fördubbladt lycklig får sitt fagra prålverk yttra
I ro inunder en så högt beprist monark,
Den jämte det han är högmäktig, vis och stark
Allernådigst fägna plär de snilla män och vittra.

Det är ovisst, huruvida denna ännu så otympliga madrigal föredrogs vid själfva jubelfesten eller, hvilket förefaller sannolikare, endast trycktes såsom en bilaga till det af Achrelius hållna jubeltalet «Scientiarum magnes». Men i hvarje händelse är det vid denna tid svensk poesi begynte framträda äfven vid de akademiska festerna, särskildt promotionerna. Såsom i våra dagar var det då ännu ej vanligt, att en särskild promotionsskald utsågs för att bringa en gemensam poetisk hyllning till samtliga promovendi. Promotionskvädena från äldre tider äro endast att betrakta såsom privata hyllningar af de lagerkröntes enskilda vänner. Stundom kan man finna flere poetiska bidrag af olika pennor i samma skrift, stundom kunde en skald rikta sig till flere af promovendi i sin dikt, hvilken därigenom får en viss likhet med senare tiders promotionspoem.

Man har äfven i nyare arbeten[1]) sett angifvas, att de tidigast kända promotionspoemen vid vårt universitet skulle härröra från slutet af 1680- och början af 1690-talet. I själfva verket finnas ännu i behåll promotionsdikter af långt äldre datum. Redan från den andra magisterpromotionen år 1647 finnes bevarad en vidlyftig skrift under titeln *Rota fortunae* af dåvarande promotor, den ofvan omtalade Mikael Wexionius, som

[1]) Jfr *Werner Söderhjelm*, Promotionspoesi vid Åbo universitet i «Minne från promotionen 1897» s. 78.

icke blott skildrar ceremonierna, utan äfven aftrycker talen och de dikter, som af honom ägnades enhvar af promovendi. En af desamma Simon Anglenius hyllades dessutom i ett *Brabeion* (täflingssång) af flere latinskalder. Vid Joh. E. Terserus' doktorspromotion 1648 utkom en talrik mängd gratulationspoem, och sådana finnas yttermera bevarade från promotionerna 1668 och 1679. Samtliga dessa äldsta promotionskväden äro författade på latin.

De veterligen första svenska promotionspoemen vid Åbo akademi äro från magisterkröningen år 1688. En af de promoverade, Jakob Wennergren uppvaktades då af par bland sina vänner med poetiska lyckönskningar, sammanflätade till en *Minervae gyllene vishetskrans*. Denna krans kunde icke vinnas utan stor möda och besvär, sådant är det hufvudsakliga innehållet i dessa promotionskväden. Man påminner sig ännu Chronanders Surge, då man läser t. ex. följande verser af studenten Erik Dahlgren:

Här tarfvas tålamod, här fordras stadigt hopp,
Ej får man i dunbädd hvila sin trötta kropp.
Dock utan slikt besvär Parnassi kullen sköna
Ingen intagit än, det hvaren väl kan röna.
Ingen Apollos krans ännu bekommit nätt,
Som den med möda stor ej eftertraktat rätt.
Af Heliconis brunn, fast ljufva, sköna, söta,
Ingen har smakat än, som ungdom sin sökt nöta
I lättja, vällust slem samt andra laster fler,
Af hvilken skadlig sot mång ung man sänkes ner,
Som eljes kunde bli högaktad uti världen,
Om han ej läte sig bedra af dårhetsflärden,
Som Bachus förer an för bussar slike fler,
Dem han ej vara sen, men hurtigt hålla ber;
Ja Venus ock därtill, Cupido samt med pilar
Inskjuter mycket ondt, därmed han intet ilar.
En karl af högt förstånd blir då snart till en tok,
Som tror sig vara säll, på sitt vis mäkta klok.

Då följande år (1689) teologie professor primarius Jakob Flachsenius promoverades till teologie doktor, ut-

kom en «Sonnetto» med rubrik *Den önskelige hela Finlands glädjedag* af Lorents Creutz, antagligen son till dåvarande landshöfdingen i Åbo med samma namn, samt sedan 1683 student i Åbo. Sonetten är en tacksägelsesång till konungen för den heder, som han låtit komma Flachsenius till del. Versen är tung och knagglig.

Från 1691 års promotion finnes en lyckönskningsdikt till sex af de då promoverade magistrarne af *Erik Forsenius*[1]), en bror till den ofvannämnde Johan F. Då promotionen ägde rum på konungens födelsedag, är början af kvädet en hyllningssång till konungen, medan den senare delen är en poetisk lyckönskan till de promoverade. Forsenius förråder ej några poetiska anlag att tala om, och någon annan dikt af honom känner man icke.

I de talrika festpoem, hvilka sågo dagen vid promotionen den 26 november 1694, är visserligen det latinska språket det öfvervägande, men äfven svenska festkväden förekommo i större mängd än vid någon tidigare lagerkröning. Till sju af de då promoverade magistrarne utkom ett särskildt festpoem under titeln «Wisheten bekröner — och Dygden belöner — sin Dyrkare väl», hvilket ämne varierades i tvenne svenska kväden af Åbostudenterna Benjamin Greek och Nikolai Lietzen samt i ett latinskt af Erik Fleege. Detsamma är äfven innehållet i ett «Skyldigt Åhre-Minne» till tvenne af de promoverade af G. J. F. Schæfer, som ställer adelskap och vishet mot hvarandra i strofer, som påminna om den ofvannämnde Daniel Achrelius:

Så fordom som ännu vet mången ståtligt skryta
Utaf ett adelskap, allt mästerligen ryta,
Dock finnes ofta ej mer än en fullan mun,
Ty saken byggder är på alltför lösan grund,

[1]) Student 1684, nämnes på 1690-talet som advokat i Åbo hofrätt.

Men hvar du boning har, o vishet, med din håfvor,
Där är ett ädelt sinn, där är ock flera gåfvor,
Omskönt i tysthet allt i grafven lades ner,
Dock dygd odödlighet i döden säkert ger.

En något annan ton ljuder ur de festkväden, som förekomma i en «Längst verdienter Lorber-Krantz und glorwürdiger Glücks-Ruff» till den vid samma promotion lagerkrönte Lars Tammelin, sedermera professor vid universitetet. Så prisas i en madrigal af studenten Petrus Jobb och i en alexandrinsk strof af österbottningen Josef Kluvensich det glädjande faktum, att äfven den kalla norden blifvit en Pallas boning, att Sverige blifvit ett Grekland, som föder visa och lärda män; således en återklang af den fosterländska stolthet och entusiasm, som då var allmän i festkvädena vid Sveriges öfriga akademier.

På 1694 års rika promotionsdiktning följer emellertid en fullständig afmattning vid de följande promotionerna. Något svenskt poem möter oss ej vidare förrän vid den sista promotionen i Åbo före stora ofreden den 15 februari 1712, från hvilken man har i behåll tvenne rätt obetydliga festkväden af studenten Gabriel Hagert, hemma från Åland, samt kollektorn vid Åbo skola Nikolai Hahn. Den förre talar endast om sin «klena fjäder», som blott af «vördsamt sinnes plikt» kunde bringas till att prisa de «högvällärde männen» på parnassens klint.

Under 1680-talet begynte svenska språket för första gången användas äfven i de poetiska gratulationer, som i stor mängd plägade förekomma i tidens akademiska dissertationer. Länge hade man spjärnat emot, ja till och med utfärdat förbud mot svenska lyckönsknin-

gar [1]), men äfven häri gjorde sig Achrelius' inflytande gällande, och det är i disputationerna under hans presidium man påträffar de första svenska gratulationsverser, några äfven i Laurbecchius' och Hahns disputationer. Det är naturligtvis mycket klent bevändt såväl med innehåll som form i dessa lyckönskningsverser, de mest flyktiga offer på vänskapens altare. Den poetiske gratulanten tillgrep merendels de närmast till hands liggande ämnena. I vanligaste fall var det dissertationens ämne, som gaf uppslaget till några magra reflexioner på dålig vers. Någon gång kunde äfven respondentens namn sätta fantasin i rörelse. Hette han t. ex. Wulf, handlade gratulationspoemet om ulfven o. s. v. Endast sällan finner man något tema af allmännare intresse, och då är det för det mesta af moraliserande slag, tangerande det gamla motivet, som ställer studenten liksom Herkules i valet mellan dygdens och odygdens stig. Eller också ventilerades den för tiden vanliga tesen om det lärda ståndets förmåner och motigheter. Sådana ämnen behandlades bl. a. i flere längre gratulationskväden af *Andreas Håf* [2]). I ett långt poem i dialogform låter han själfva guden Apollo tvista med en liten gubbe om gagnet af lärda studier. Gubben har ej stora tankar om nyttan af «gradus ad parnassum». Han låter veta:

Slät båtnad det är ju en kandidat att heta
När han, ehuru lärd, på hundra mil skall leta,
Olärdom till behag, efter tjänst och bröd,
Hvad är då vara lärd, jo lida harm och nöd!

---

[1]) Enligt Cons. Prot. af $^{28}/_{7}$ 1688 förmanades dekanus att förhindra svenska gratulationer i disputationerna och den $^{29}/_{11}$ s. å. beslöts, att det skulle vara «förbudit att låta trycka svenska gratulationer under något latinskt arbete».

[2]) Född 1657, student i Åbo 1679, magister 1685, sedermera skollärare i Skara, död 1697.

Härtill svarar Apollo:

Med falska, söta ord från dygd, vishet och ära
Du draga vill mitt folk, men jag skall annat lära
Dig, gamle hufvudlur, har du det aldrig hört,
Att dygden är väl svår, men har dock alltid fört
Till ära och högt stånd dem alle sent omsider,
Som lärde varit ha, fast mången så oblider
Och afundsfuller finns, som hemligt hatar mest
En dygdig pilt och lärd och token håller bäst.

Man finner af denna äldsta svenska gratulationspoesi, att Chronanders traditioner ännu länge fortlefde bland den akademiska ungdomen. Det är fortfarande samma ämnen, hvilka denne redan så grundligt hade belyst i sina komedier. Formen var dock mera modern. Företrädesvis användes alexandrinen, men stundom föredrog man den konstrikare sonetten eller «klingdikten», som den äfven kallades vid denna tid. En sådan klingdikt författades redan 1680 af sedermera bibliotekarien Gabriel Wallenius. Temat för denna veterligen första sonett i vår svenska litteratur var om lapparnes trolldom i nära anslutning till ämnet för dissertationen (Nils Forzelius' de Tympanis).

På 1690- och 1700-talet kan svenskan sägas ha tillvunnit sig full jämbördighet vid sidan af latinet i de akademiska gratulationspoemen. Dessa lyckönskningsrim äro dock alltför obetydliga för att här förtjäna någon vidare belysning. I flere af dem kan man spåra lifliga reminiscenser såväl från Torsten Rudeens som Daniel Achrelius' vitterhetsstycken, vittnande om att dessa skalder voro den dåvarande akademiska ungdomens förebilder i svensk vitterhet.

VIII.

Stora ofredens tid.

Jakob Frese, Ernest Gestrinius m. fl.

Ju mera vi närma oss den stora ofredens sista dystra skede, dess tystare blir det äfven i vitterhetens värld. Vi ha redan bevittnat, hurusom Torsten Rudeens rika skaldestämma förstummades vid samma tid, då den af honom besjungne Karl XII:s krigslycka vände sig till motgångar och nederlag, samt fiendens skaror begynte hotande infalla på svenskt område. Samma fenomen ha vi äfven iakttagit beträffande den vid akademin i Åbo odlade vitterheten. Den tynade alltmera bort, medan krigets brand började tändas äfven i vårt land.

Det varade ej heller länge, innan själfva vitterhetens härd, akademin, kände sig hotad, i det fiendens trupper alltmera närmade sig Åbo stad. På våren 1713 begynte man ana det värsta. Den 22 maj beslöts i konsistorium att anhålla hos kansler om tillstånd att «få transportera sig till säkrare orter, där fienden vidare infall ville göra». Detta tillstånd meddelades först de professorer, som icke innehade annexer, samt en månad senare äfven dem, som voro innehafvare af sådana.

Den 15 juni meddelade rektor magnifikus i konsistorium, att arkivet och biblioteket redan befunno sig på den farkost, med hvilken de skulle transporteras till Stockholm, samt att i bibliotekskistan äfven hade insatts «Scepterne, Album Studiosorum, Constitutionerna och Sigillet». Konsistorii session afslöts för terminen med «en innerlig önskan af Hans Magnificus att samteliga herrar Professores uti en god välmåga och fredligare tillstånd åter om Gud vill genom Herrans nåd måtte ha tillfälle att komma samman». Denna önskan gick dock icke i fullbordan, och trots alla förberedelser tyckes man likväl ha öfverraskats af fiendens hastiga annalkande, ty att döma af en supplik till konungen, hade akademistaten flytt hals öfver hufvud och af brist på fartyg lämnat all sin egendom i sticket, hvarför de akademiska fäderna i alldeles utblottadt skick kommit öfver till Sverige [1]).

Med akademin följde äfven sånggudinnorna i den stora landsflykten. Medan dödsdjup tystnad spred sig öfver hela vårt land, ljödo likväl några klagotoner af våra landsflyktige diktare under stora ofredens dagar. Ingen af dem har väl förmått gifva en djupare och fullständigare poetisk bild af alla de onämnbara lidanden, som då öfvergingo landet. Men man förnimmer dock några genljud af tidens dystra stämningar, ja till och med personliga upplefvelser återgifna i dikten. Och i denna lidandets skola fostrades äfven en af de rikast begåfvade skaldeandar, som sett dagens ljus i vårt land, nämligen *Jakob Frese.*

Då Freses lif och diktning redan blifvit behandlade i tredje delen af den af Svenska litteratursällskapet utgifna serien «Finlands svenska vitterhet», skall jag här

---

[1]) Cons. Prot. 22/5, 10/6, 15/6, 6/7 1713.

endast i förbigående beröra några af hans dikter, hvari återljuda stämningar från stora ofredens tid. Frese var om någon danad till lidandets skald, och sin egen lefnads misär har han också fullständigt uttömt i sin diktning. Men huru mycket än fosterlandets motgångar tillika vibrerade i hans känsliga hjärta, ägde dock hans af sjukdom nedtryckta ande ej kraft nog att rycka honom upp till en stor fosterländsk sång, hvari han skulle samlat i en brännpunkt, hvad han nu på spridda ställen i sina dikter uttalat.

En gång gjorde han dock en ansats härtill. Det var i det poetiska tal, som han höll å riddarhuset i Stockholm på Karlsdagen den 28 januari 1715 för att gifva ett *Eko å Sveriges allmänna fröjdekväden* i anledning af Karl XII:s hemkomst från Turkiet. Ehuru det vill vara en glädjesång och äfven gifver ett oförställdt uttryck åt den rådande glädjen, är det likvisst i än högre grad ett eko af landets och folkets lidanden och af den fredslängtan, som då uppfyllde allas hjärtan. När man läser denna dikt, är det som om solstrålarna och glädjestrimmorna i densamma skulle sticka fram ur de mörkaste skyar och de dystraste skuggor. Det är den skälfvande ångesten öfver landets stora olyckor, hvilken talar ur följande strofer:

Var ej vår ångest stor, vår vedermöda mycken?
Bedröfvelse satt främst, ehvart man om sig såg,
Af Sveriges krona föll så många dyra smycken,
Och hela riket låg liksom i själatåg.

Till dessa förlorade smycken räknar Frese sin fädernestad Viborg, hvars tappra försvar, men slutliga fall han besjunger i en längre episod i denna dikt. Liksom Rudeen i sin fägnesång öfver Karl XII hade jäm-

fört staden Riga med en jungfru, som ej ville lida våld af någon fiende, så skildrade Frese Viborg under bilden af en «dejlig mö», på hvilken grannen lurat liksom höken på dufvan. Länge hade staden förstått att bevara sin frihet. Tapperheten och tron hade hjältemodigt stått på dess sida, men när en allena måste strida emot många, kunde «friheten» ej undgå att slutligen blifva «maktens fånge». I fångenskap hade staden också redan länge suckat, men väntade ännu trofast på befrielsens stund.

Viborgs förlust var dock ej den enda motgången. Det följde tvärtom slag på slag, tills slutligen det värsta af allt inträffade:

Då till en främmand' jord vår milde kung ledsagas,
Då blef vår sista fröjd ur Sverige jagad ut,
Oss kom ett mörker an, som aldrig ville dagas,
Vår natt den växte till, och dagen satt i knut,
En natt, som tusenfaldt fördubbla månd' vår plåga,
Och ökte till vår nöd som oljan glödens låga.

Likt elden far ur stål, när man det slår med hamrar,
Så pressad' nöden ur vår ögon tårelut,
Och sen sig natten bröt ur sina mörka kamrar,
Hvad var, om icke «dö» var endast vårt beslut?
Ty solen syntes som alldeles skrida under,
Och himlen rämna tu af ohördt åskedunder.

Hvad blef vår lust? En sorg. Vår glädje? Oväns agan.
Vår fägnad? Frids förlust. Vår sällhet? Uselhet.
Vår högtidsdräkt? En säck. Vår jubelsång? En klagan.
Vår' håfvor? Fattigdom. Vår förra fröjd? Förtret.
Ja, till att klaga kort, vår tröst var dessa orden:
Ack, sälla de, hvars ben nu hvila under jorden!

Så länge hade detta tillstånd varat, att olycksbägaren redan syntes vara tömd till botten. Ty, säger skalden vidare:

Om vi med större straff än skola slås och agas,
Så återstår ej mer än att vi platt förgås.

I detta jämmerfulla läge vid afgrundens rand fanns det en enda strimma af ljus, som uppehöll det sjunkande modet hos de förtviflade. Det var hoppet om konungens hemkomst. Detta hopp var «vår enda lisa», säger Frese, och han gifver i sin dikt uttryck åt det omätliga jubel, som fyllde allas hjärtan, när denna förhoppning närmade sig sitt förverkligande. Så outsäglig och himmelsskriande sorgen hade varit, lika obeskriflig var nu fröjden. Man kände sig som den ur sjönöd räddade, såsom fången, för hvilken fängelsets portar öppnats. Alla voro utom sig af glädje, och skalden uppmanar att stöta i basun, låta alla klockor ringa och uppstämma ett «jubilate, som till andra världen spörs!»

Jublet var allmänt, ty man trodde fortfarande på hjältekonungens lycka. Hämndens och upprättelsens dag var nu ändtligen kommen. Konungen skulle skingra de triumferande fienderna och åt Sverige återförvärfva de förlorade landskapen. Äfven fädernestaden Viborg skulle ryckas ur fiendens fjättrar och skörda lönen för sin trohet. Och sedan allt återtagits och Sveriges ära blifvit räddad, skulle freden slutas. Det skulle följa en tid, då spjuten skulle omsmidas till plogbillar, då landtbruk, handel och bokliga konster ånyo skulle uppblomstra, och ny lycka och sällhet åter gry för landet. De landsflyktige skulle få återvända till sina hem och där lefva i stillhet och ro. Skalden skulle åter få beträda fädernestadens så länge saknade jord och uppstämma en hemlandston, som skulle genljuda af återseendets glädje!

Freses sorge- och glädjesång slutade med ett fredsrop, en önskan, som var så allmän, att han med fog kan sägas ha talat ur sitt lands och sitt folks hjärta. Men de glada förhoppningar, åt hvilka han gifver uttryck, blefvo snart besvikna. Det blef hvarken fred

eller revanche genom konungens hemkomst. Läget blef tvärtom allt dystrare, och fienden begynte hota med att angripa själfva Sverige. Man finner fortfarande i Freses diktning från denna tid toner såväl af besvikenhet som af en allt lifligare förnummen fredslängtan. På nyårsdagen 1717 utropar han till det gamla året:

Gack bort, gack till den ort, som glömskan dig bereder,
Låt svärdet med din ro sin ro och hvila ta!
Vänd, liksom solen vändt sitt hjul, vår motgång neder,
Att ej din afkomst må din bortgångs klagan ha!
Döm ängslan till sin graf vid din utlefde timma,
Nytt öde skapa fram med dagens nya strimma.

När ur sitt morgonhus en signad sol framträder
Och till all världens fröjd ter an sin klarhet ny,
Gif hafvet stilla lugn och luften vackert väder,
Fräls skrämda jordens vidd af mörker, moln och sky!
O, att den sällhet må Guds folk till godo komma,
Att fredens palmer snart få gå i blad och blomma.

På hösten samma år nedskrifver han följande gripande strof:

Fred, himlen gifve fred! De svärmeandars rasa
I mörker lindas må med tusen fasta band.
Gud störte fienden som Farao med fasa,
Barmhärtighet se ned till vårt förtryckta land!

Men det blef ingen förändring, och allt hopplösare tedde sig läget. Följande år utropar skalden, full af förtviflan:

Ho är så håglös fatt, som icke vid sig tar,
När Herrans vredes hämnd ett uselt rike hotar,
När som fördärf och fall båd' land och folk utrotar,
När döden oss i våld, förr'n vi bli't döde, har?

Midt under allt detta elände, då nöden och penningebristen stego till en förfärande höjd, kom den

slutliga katastrofen: Karl XII:s död. Den kändes i förstone såsom det mest förkrossande slag, som om allt nu hade gått förloradt, som en oersättlig förlust. Frese säger bl. a. i sitt gripande sorgekväde:

Hjälp Gud, så kom din hämnd oss mycket svåra på,
Här kund' din vrede ej de höga cedrar skona,
Mig syns som ville ett och allt förloradt gå,
Du skakar skepter, svärd och hela Sveriges krona.

Allt hvad olyckligt händt, hvad nånsin klagligt hörts,
Så rika länders rof, som tiden än erfarit,
Så många riken, som sen riken blef förstörts,
Ha dock mot vår förlust ej nog att nämna varit.

Men huru hårdt slaget än kändes och huru dyster än situationen tedde sig, visade skalden den sinnesstyrka, som ingaf honom hopp ännu, då allt tycktes förloradt. Han vänder sig till den nya drottningens gemål och uppmanar honom att öfvertaga den stora striden för landets ära och fredens sak:

Gack, oförskräckte prins, af bön och suckar följd,
Och sök vår tryckta sak till slut och sämja bringa!
Men förr'n du lida kan, vår rätt bli undandöljd,
Så ge dem udden af din värjas hvassa klinga!
Tänk, segern bidar dig och än de tappre knektar,
Då du för landets frid och för Guds ära fäktar.

Freses diktning återspeglar sålunda den stora ofredens skickelsedigra tidehvarf med dess många skiftande stämningar, lidandet, nöden och förtviflan, omväxlande för någon stund med det som ett irrbloss då och då blinkande hoppet, att det dock sist och slutligen skulle lyckas för de tappra karolinerna att förjaga Sveriges många fiender och därefter åvägabringa en ärofull fred. Man finner äfven, att Frese själf kände sig som landsflyktig och suckade efter fädernejordens befrielse. Visser-

ligen har han endast besjungit staden Viborgs öde, men utom allt tvifvel kände han det ännu djupare, när hela fäderneslandet föll i fiendens våld. Inför denna utsikt hade han själf flyktat till Sverige, där han med blödande hjärta följde händelsernas gång och bl. a. fick förnimma, hurusom hans hemmavarande syskon och anhöriga råkade i rysk fångenskap.

Det var i hvarje fall endast på afstånd Frese bevittnade hvad som passerade, och blott genom hörsägen fick han del af sitt hemlands lidanden. Men bland de landsflyktige finnarne i Sverige under stora ofreden befann sig äfven en mindre känd vitterlekare, som själf hade fått möta fiendens plundrande horder och i egen person utstå krigets vedermödor och flyktens besvärligheter samt i sin diktning gaf uttryck åt några af sina gripande upplefvelser. Det var den länge helt och hållet förgätne *Ernest Gestrinius,* som vid krigets utbrott var kyrkoherde i Jäskis i Viborgs län, hvilken ort inom kort blef utsatt för fiendens härjningar.

Gestrinius kallar sig i en af sina diktsamlingar «Helsingforsia Nylandus». Han var nämligen född i Helsingfors den 1 april 1663. Hans fader, Tomas Gestrinius var skolkollega i Helsingfors och blef sedermera kyrkoherde i Nurmijärvi. Ernest Gestrinius blef student i Åbo 1687 och filosofie magister 1694 efter att ha utgifvit en dissertation *De jure naturae et gentium.* Redan påföljande år förordnades han till konrektor vid skolan i Viborg, hvars rektor han blef år 1696. Två år senare utnämndes han till linguarum lektor vid gymnasiet i Viborg samt 1705 till kyrkoherde i Jäskis.

Endast i två år hade han innehaft sin prästerliga beställning, då ryssarne inföllo i Viborgs län. Gestrinius

nödgades fly från sitt pastorat och lämna all sin egendom i fiendens våld. Han hann knappt «rädda sitt usla lif ur faran», men synes ha uppehållit sig flere år i Finland, bland annat i Rautalampi, där han ännu befann sig år 1712. Slutligen måste dock flykten utsträckas ända till Sverige. Hit anlände han efter «en långvarig och mycket bedröflig flykt» i synnerligen utblottadt tillstånd. Han anmälde sig till befordran hos regeringen och utnämndes 1718 till kyrkoherde i Tuna och Stafby pastorat i Roslagen.

Efter fredsslutet var han till en början betänkt på att återvända till sitt pastorat i Jäskis, men föredrog dock «i anseende till sina under en långsam flykt utståndna besvärligheter och dess åhörares förklarade välvilja m. m.» att kvarstanna i Sverige. Han afled i Tuna den 21 mars 1739 efter att de sex sista åren af sin lefnad ha varit blind.

Gestrinius var af sin samtid känd som en lärd man och en god poet. Redan såsom skollärare i Viborg hade han stämt sin lyra såväl vid glada som sorgliga tillfällen. Vid Karl XII:s kröning (1699) skref han en poetisk lyskönskan på latinska språket. På svenska språket diktade han en sonett till minne af Viborgs biskop Petrus Bång (1696), ett äreminne öfver rådmannen Jockim Frese, skalden Jakob Freses fader (1700) samt en versifierad parentation öfver sin i Stockholm samma år aflidne broder Tomas Gestrinius, pastor vid finska församlingen därstädes. Det är en tröttande mångordighet och ett för det mesta prosaiskt rimmeri i dessa vidlyftiga minnesverser, i hvilka de faktiska upplysningarna om de besjungna föremålen äro det enda att tagas vara på. Språkets och versens behandling ha också erbjudit författaren de största svårigheter,

iföljd hvaraf hans grafskrifter i det stora hela äro föga njutbara.

Efter en lång mellantid, rik på de bittraste erfarenheter, fann Gestrinius i sina upplefvelser under flykten ett nytt ämne för sin sång. Till nyåret 1718 utgaf han en visa, som han kallade *Nödlijdande flychtingars klagan öfver sitt långsamma kårss och elände*[1]. Dikten säges vara «yttrad och fogad på en långvarig och mycket bedröflig flykt». Det är en pilgrimssång, som endast genljuder af klagan och jämmer. Gestrinius besjunger sin och de sinas flykt på följande sätt:

Vi ha måst långt och länge flykta
Från hus och hem, från gods och land,
Som för oss äro nu tillykta
Med vår ankomne fiends hand,
Sen han allt annat fått till rof,
Hvad vi nu skulle ha behof.

Vi ha knappt som ett byte föra
Ur faran hint vårt usla lif,
Det han som andras att förgöra
Har lust haft och sitt tidsfördrif.
Men mer vi det ur faran fått,
Mer har elände därtill gått.

Och detta «elände» hade fortgått år efter år, så att slutligen ej återstod annat än

För oss utan allt mått och tal
Nöd, armod, vedermöda, kval.

Äfven vid det nya året visade sig ingen förändring, och det gällde numera ej blott hvar enskilds, utan också hela landets välfärd:

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 225—227.

Hvem är dock, som ej måste frukta
För en så gruflig allmän nöd,
Som Svea folk nu hårdt får tukta
Med svåra straff och plågors spö?
All stånd, all ålder, kön och ätt
Vet ren af himlens stränga rätt.

Såsom en from och bepröfvad herrans tjänare såg Gestrinius i allt detta elände utan like ett syndastraff. Himmeln hade utan förskoning fällt sin dom öfver landet, som svårligen försyndat sig och därigenom ådragit sig den jämmer, som nu tryckte detsamma. Olyckorna voro nog själfförvållade, och om folket ej omvände sig och gjorde bot och bättring, skulle det «förgås med hast». Det enda räddningsmedel, som Gestrinius visste, var förödmjukelse och bön om nåd. Liksom Frese tänker han äfven på de många, som suckade i fiendens bojor, och önskar att fred måtte slutas, så att alla fångar och flyktingar finge i frid återvända till sitt land. Såsom i nyårsvisorna på den tiden var vanligt, slutar äfven Gestrinius med särskilda välönskningar, med hvilka han bl. a. ihågkommer Stockholm, «den store staden uti norden» och samtliga rikets ständer. Men märkvärdigt nog och alldeles enastående för den tiden är, att konungen är alldeles förbigången bland de lyckönskade. Det ser ut som om Gestrinius ej skulle ha varit någon vän eller beundrare af denne monark, som genom sin halsstarriga krigslystnad störtade land och folk i fördärfvet.

Nyårsvisan är ej den enda dikt af Gestrinius, hvari han besjunger flyktens vedermödor. Fyra år senare offentliggjorde han «*Klagelig röst i en tro-innerlig bön om hielp uti nöden til frelsaren Jesum* med sina och de sinas bittra tårar under et äfventyrligt flychtande

för fienden»[1]). Ehuru utkommen efter fredsslutet, tyckes dikten vara författad under självfva flyktens bittra stunder. Redan i början af denna gripande klagosång heter det nämligen:

Vårt fosterland, vårt fosterland
Står af krig i brand!
Ja, nu hela Svea rike
Har i sådan nöd ej like.
Vårt fosterland står af krig i brand!

Därpå följer en åkallan om hjälp för hela det lidande folket, omväxlande med en skildring af Gestrinius' och hans familjs svåra pröfningar:

Vår tåresky, vår tåresky
Hindrar oss att fly.
Fienden oss eftersätter
Alla dagar, alla nätter,
Vår tåresky hindrar oss att fly.

Stor är vår nöd, stor är vår nöd
För en våldsam död,
Med den fienden oss hotar,
Som kringrännas af hans rotar.
Stor är vår nöd för en våldsam död.

Nu ha vi kval, nu ha vi kval
Nog och utan tal.
Så beklagligt vi nu låta,
Att en sten med oss må gråta.
Nu ha vi kval nog och utan tal.

Och i samma anda fortsätter den flyktande skalden med döden inför ögonen och förtviflan i hjärtat. Något hopp om räddning tycktes ej mera finnas. Han bönfaller endast om mod att utstå dödens plågor och finner sin

---

[1]) Valda vitterhetsarbeten s. 228—230.

enda tröst i tanken på att få utbyta den jordiska jämmerdalen mot den eviga fridens boningar.

När nöden var som störst, synes Gestrinius i sina brinnande böner ha afgifvit ett löfte, att ifall han någonsin skulle komma ur sitt svåra läge, skulle han stämma sin sång till prisande af Guds godhet och nåd, hvarigenom han räddats ur dödens våld, medan så många andra i hans kära fosterland fallit offer för fiendens hand. Detta löfte infriade han äfven efter sin lyckligt afslutade flykt. År 1722 offentliggjorde han en liten samling religiösa andaktssånger under titeln «*Oryggeligt löfte, Herranom Gudi giort* på en bedröflig flycht, i stor nöd och lifsfara för fiendens vidt kringströdda troppars hastiga anfall». Det är andliga visor för hvar morgon och afton af veckans dagar. Äfven i dessa dikter återklinga ännu några genljud af kriget, nöden, ångesten och faran samt tidens mångfaldiga olyckor. Det är dock icke mera fruktan för fiendens «jämmerrotar», icke flyktens fasor, som inspirera hans böner, utan själens ångest och syndens nöd och fara. Satan är den fiende, som ansätter hans själ dagar och nätter och hotar honom med synd och fördärf och onda lustars garn. Det är mot denna fiende han nu anropar all härlighets herre om hjälp. Med sorgefullt och förkrossadt hjärta och bedröfvad ande kläder han sin sångmö i säck och aska, söker sin Gud med böjda knän och anropar honom att upptända den rena andaktens eld i hans hårdt pröfvade sinne.

I behandlingen af språk och vers har Gestrinius i sina klagosånger och andliga visor gjort betydande framsteg, ehuru de i sådant afseende ännu lämna mycket öfrigt att önska. Den bibliska vitterheten synes ha varit hans närmaste mönster, och han har träffat dess ton

och uttryck ganska nära. Hans vittra ådra var ej strid, och hans diktning nådde aldrig högt, men han förtjänar dock att ihågkommas i vår vitterhets historia, emedan han i sina sånger gifvit uttryck åt personliga minnen från stora ofredens tid och emedan man hos honom möter stämningar, som ännu återklinga af hvad han sett och upplefvat under dessa sorgens och olyckans dagar.

I den under stora ofreden, såsom helt naturligt är, ganska magert representerade tillfällighetsdikten möter man äfven en och annan påminnelse om tidens olyckor. Så klagar en *Johannes Sipelius*[1]) i en grafskrift af år 1715 öfver handelsman Stefan Wenænen och hans maka Elisabet Sipelia på följande sätt öfver flyktens vedermödor:

Få nu bitter galla smaka,
Aldrig sofva, alltid vaka
Uppå en bedröflig flykt,
Som så större smärta gifver,
Som att ryssens grymma ifver
Oss i sorgen nederryckt.

Gjort en obeskriflig skada
Och vår morkär låtit bada
I dess eget varma blod;
Penninggirig pint ut slanten,
Skakat ut ur sko och vanten,
Där ej till betala stod.

Jämmer, när ur lifvets källa,
Blodet måste dock umgälla,
Flyta på en slaktebänk;
Jämmer, det så många tusen
Plågas af den grymma busen,
Himmel blid på detta tänk!

---

[1]) Sipelius blef efter fredsslutet adjunkt vid domkyrkan i Åbo, sedermera kyrkoherde i Fredrikshamn.

Bland våra flyktande landsmän, som under ofredens dagar uppträdde såsom tillfällighetsdiktare i Sverige, må yttermera nämnas en finsk präst, kyrkoherden i Nyen *Zacharias Lithovius,* hvilken äfven nödgades fly från sitt pastorat för den anfallande fienden. Under stora ofreden lefde han i svår nöd i Sverige, mest i Stockholm. Han utnämndes visserligen 1713 till kyrkoherde i Uleåborg, men kunde först efter fredsslutet tillträda sin befattning [1]).

Medan han vistades i Sverige, sysslade han äfven med poetiskt skriftställeri. Liksom Frese skref han en klagodikt öfver Åbo biskopen Johan Gezelius d. y. (1718) och ett sorgekväde öfver Karl XII:s död (s. å.). Dessutom författade han tvenne lyckönskningsdikter till drottning Ulrika Eleonoras och konung Fredrik I:s kröning (1719, 1720).

Lithovius' tillfällighetskväden ha en rent finsk karaktär, ty de äro diktade såväl på finska som på svenska språket. Ja flere af dem äro till och med trespråkiga, i det skalden börjar eller slutar med någon strof på akademins officiella språk, latinet. De äro äfven författade i hans landsmäns namn. Den trespråkiga sorgesången öfver Karl XII kallar han *Bedröfvade Finnars underdåniga Sorge-Qväde och sörjande Norrlänningars bedröfveliga Klage-Wijsa* samt lyckönskningsdikten vid Ulrika Eleonoras kröning *Finska Nations Underdåniga Lyck-Önskan och Glädie-Sång, efter mycken Sorg och Tvång.* Det är sina lidande landsmäns sak Lithovius tager sig an, och han är så godt som den enda af tidehvarfvets versskrifvare, för hvilken finnarne framstå såsom en särskild

[1]) *Z. Lithovius,* som var borgareson från Uleåborg, föddes därstädes 1672, blef student i Åbo 1692, magister 1700 och kyrkoherde i Nyen 1702. Död 1743 såsom kyrkoherde i Uleåborg.

nation. I sistnämnda dikt presenterar han sig själf på följande sätt:

> Så önskar åter den på alla finnars vägnar,
> Som trefaldt skada fått af ryssen, och tillägnar
> Sig namn af flyktingspräst från Norrebottnens strand,
> Han ber af hjärta, men med underdånig hand.

Sedan han uppmanat Svea att glädja sig öfver att de svarta sorgemolnen lättade och en ny sol gick upp för det högtbeträngda riket, ber han äfven finnarnes skara att inställa sig bland de lyckönskandes leder:

> Träd nu fördenskull fram förtryckta finnars skara,
> Din hjärtans fägnad här med ödmjukhet förklara,
> Ty självfva himlens Gud din sak har tagit an,
> Som dig af undergång upprätta vill och kan.

Bland de uttalade önskningsmålen ställer också Lithovius fredens vinnande i främsta rummet till «de förtrycktas hjälp uppå svår tuktans ris». Så heter det i *Finnarnes Underdånigste Lyck-Önskan;* Då ... Konung Friderich ... Högtideligen Smordes och Kröntes»:

> Med seger honom Gud af höjden värdes kröna,
> Att föra i vårt land frids-oljokvistar sköna,
> Att vi må trygge få i våra hyddor bo,
> Och dyrka så vår Gud i kärlek, frid, ren tro!

För sina finska verser använde Lithovius i regeln runometer, för de svenska alexandriner och för de latinska distiker.

Såsom fägnesångare vid samma tillfällen uppträdde äfven den landsflyktige finska studenten *Karl Serlachius.* Han hade blifvit inskrifven vid akademin i Åbo år 1706, men öfverflyttade till Sverige vid fiendens annalkande 1712. År 1719 vistades han i Göteborg, men nödgades kort

därefter på grund af «det obestånd, hvari han så beklagligt hade råkat», begifva sig ur riket. Efter att ha uppehållit sig någon tid i Hamburg återvände han till Sverige och slog sig ned i Stockholm såsom hofrättsadvokat. Han lefde ända till medlet af 1750-talet.

Under sin vistelse i Göteborg författade Serlachius tvenne fägnesånger, den ena under titeln *Det kvidande och muntrade Sverige,* den andra kallad *Dråtte-Skald* och uppläst på en allmän fest den 17 april 1719 å gymnasiet därstädes i anledning af drottning Ulrika Eleonoras kröning. Förmedels en sonett hade författaren inviterat samtliga ortens invånare, såväl manliga som kvinnliga, till «lyckönsknings orationsskaldens afhörande». Innan uppläsningsakten vidtog, sjöngs och musicerades «en echonismus eller samteliga Svea barnens gällande rop till den högste i himmelen om sitt land och högstälskeliga dronning, jämte med den blidkade Gudens nådiga eko eller vederskall, under egen mycket skön melodi». Äfven efter orationens afslutande sjöngs ett lyckönskningskväde.

Själfva det poetiska talet af den finska flyktingen utmärker sig mera genom längd — i tryck omfattar «Dråtteskald» 60 sidor i kvartformat — än genom innehåll och form. Serlachius var en versmakare, som frossade i tomt ordsvall, rådbråkade sammansättningar och det mest högtrafvande febuseri. Han var en senfödd imitator af den tyska Lohensteinska skolans manér. Det är en afskräckande bild han gifver oss af Sverige på den tiden. Utvärtes förliknade han landet vid en stubbe utan grenar,

Men innantill igen ett lastrens muradt fäste,
Olyckors mönsterplats, ett fattigdomens stall,
En jämrens hvirfvelgrift, ett irringsredors näste,
Farlösas samledal, en änkors gråtovall,
En liks gratbacke-plan af mördade och döde,
Förstörings ugglebo, ett sköflingsfält, ett öde.

Hårresande är äfven den skildring han gifver af sina «kära finnars» öde, hvarmed han säkert kom de goda göteborgarena att «skälfva, rysa, darra». Det är en poetisk framställning af den mest otympliga art, men ur en och annan strof tala dock några själfupplefvade intryck, såsom t. ex. i följande:

O grämelse, o sorg, o gruflighet, o jämmer!
O gräseligit kval, o nöd, o ack och ve!
Mig gråt min andedräkt snart täpper till och dämmer,
O stor eländighet, att slikt elände se!
Se gård och hela byn anblossader i brande,
Se himmelshöger eld i städer och på lande!

Se egendom och gods af röfvare bortrappas,
Se all sin kropp bli bar aftacklad som en ål!
Se blod af människor som vin af pipor tappas,
Att marken blifver röd och utaf galla gål!
Se vän och frändefolk dras bort vid hår och lugger,
Köttarglas intill ben af knuter och podugger.

Själf vidervaro se med tusen hjärtesuckar
Sin möja, fränka, fru, sin dotter, hustru, mor
Af skändeliga djur, näsbakade kalmucker,
Kosack- och tattarpack våldnödigas till hor;
Se far, son, husbond, dräng, blodsfränder, svågrar, bröder
Pinsträckas, martlas hårdt och smökas uppå glöder.

— — — — — — — — — — — — — —

Ja, se ock allra sist de få kvarlefda bröder,
(Kan tro jag själf ock ägt blodsbröder däribland)
Som ha så manneligt uthärdat uti nöder,
I strid, i brand, i köld, och tjänt vårt fosterland;
Se nästan alla dem stå stela fast på ställen
Bland isar högst uppå norsk-bärge-ryggars fjällen.

Så finna vi äfven hos tidens tillfälliga rimmare starka intryck af det stora och långvariga krigets fasor och lidanden, samt slutligen ett nära nog vederstyggligt eko hos den sista i raden af stora ofredens

fägnesångare. Efter denna debut begynte Serlachius uppträda som religiös diktare. År 1726 utgaf han *Christeliga Fägne-Timmar,* innehållande hundra merendels från tyskan öfversatta andliga sånger, af hvilka redan två år tidigare en första profsamling hade utkommit. I denna samling ingick äfven en längre religiös dikt *Wåår-Blomman* med musik af den då berömde komponisten G. Ph. Teleman, af hvilken dikt sedermera flere upplagor utkommo, den senaste af år 1754, tillökad med nya sånger af Serlachius. Fyra år tidigare hade musiken till Vårblomman uppförts i Stockholm. Vid samma tid offentliggjorde Serlachius yttermera tvenne andliga blomstersamlingar *Sommar-Liljan* och *Höste-Blomstret*[1]).

Denna riktning åt det religiösa var typisk för den karolinska tidens skalder, men den yttrade sig under stora ofreden genom denna djupare fromhet, denna från världen vända sionsstämning och detta försjunkande i lidandets patos, som man vanligen plär sammanfatta under namnet pietism. Som bekant grep den pietistiska rörelsen under dessa olyckans dagar alltmera omkring sig. Den fann en tacksam jordmån i det djupt pröfvade folkets hjärtan, och den andliga sången blef ett uttrycksmedel för sinnets bedröfvelse och själens längtan till en bättre värld.

Att de i Sverige vistande landsflyktige finnarnes sinnen voro synnerligen mottagliga för pietismens sådd, ligger i sakens natur. De flesta hade förlorat fosterland och alla sina ägodelar samt lefde i yttersta nöd och armod. Under detta tillstånd togo de sin sista tillflykt

---

[1]) Om Serlachius' andliga diktning jfr. *E. Wrangel*, Frihetstidens odlingshistoria s. 309.

till religionens tröstegrunder. Men det var icke den officiella statskyrkan, som förmådde lisa deras lidande hjärtan, därtill kräfdes en djupare och innerligare religiös väckelse, sådan den pietistiska riktningen hade förmått framkalla och underhålla. Förglömmas får ej heller, att en rörelse, befryndad med pietismen, redan före stora ofreden hade uppstått i Finland, och att denna rörelses upphofsmän, Schaefer och Ulstadius, för sin religiösa separatism höllos fängslade i Sverige, men här i sina fängelser fortfarande öfvade ett visst inflytande på fromma själar i samma riktning som pietismen.

När därför den pietistiska rörelsen under den karolinska tidens sista skede alltmera begynte gripa omkring sig i Stockholm, anslöto sig äfven flere finnar till densamma och voro verksamma deltagare i de andliga konventiklarna. Några af dem voro äfven litterärt begåfvade och framträdde såsom religiösa diktare.

Såsom en andlig öfvergångsskald skola vi i förbigående nämna *Johan Schmedeman,* hvilken redan tillhörde en äldre generation[1]) och gjort sig bemärkt såsom en framstående ämbetsman och utgifvare af särskilda samlingar af förordningar, men mot slutet af sin lefnad också greps af den pietistiska rörelsen och då uppträdde med några äfven i tryck utgifna andliga visor. Redan tidigare hade han öfversatt J. Francks omtyckta psalm «Jesu meine Freude» och fått densamma intagen såväl i J. Svedbergs psalmbok under n:o 313 som i 1695

[1]) Född i Viborg $^{2}/_{12}$ 1652, son till borgmästaren därstädes Hans S. Student i Åbo 1667, auskultant i Åbo hofrätt 1672. Öfverflyttade samma år till Sverige, där han studerade i Upsala, men redan år 1673 inträdde på den civila tjänstemannabanan, på hvilken han avancerade till öfverpostdirektör 1702 och kansliråd samt statssekreterare 1710. Död 1713 och besjungen af Jakob Frese.

års psalmbok under n:o 266. År 1710 utgaf han en andlig visa «En trogen själs högsta goda», hvilken år 1713 kort före Schmedemans död efterföljdes af visan «En christelig själs Påske-andakt». Någon utpräglad pietistisk tonart kan dock ej förnimmas i Schmedemans andliga visor. Den förra är en straffsång riktad mot «verldenes snöda väsende, arghet och fåfänglighet», den senare mera rent andaktsfull, vittnande om Schmedemans fromma åt pietismen lutande sinnelag. Visornas lediga form har redan prisats af Hanselli, som i sina «Samlade vitterhetsarbeten» af tidens skalder äfven utgifvit Schmedemans andliga sånger [1]).

I främsta rummet bland tidens pietistiska poeter må nämnas den landsflyktige magistern *Johan Tolpo.* Född 1684 var han son till logices & metaphysices, sedermera teologie professorn i Åbo Simon Tolpo. Redan som student i Åbo (från 1691) utsågs han att hålla tal i akademin på Karl XII:s födelsedag 1703 samt promoverades samma år till filosofie magister. Sedermera blef han preceptor för riksrådet, grefve H. H. von Liewens söner och åtföljde desamma till utlandet, där han studerade vid flere akademier. Måhända gjorde han redan härunder bekantskap med den pietistiska rörelsen i dess egentliga hemland, ty redan kort efter hans återkomst till Stockholm finner man honom bland deltagarne i de pietistiska sammankomsterna hos kamreraren Wolker, myntmästaren Carelberg, assessor Lybecker m. fl., hvilka stodo i spetsen för den andliga rörelsen i Stockholm. Tolpo blef äfven kallad till förhör inför den kommission, som hade blifvit tillsatt för att rannsaka rörande det pietistiska oväsendet, och han uppträdde med stor frimodighet

[1]) D. XV s. 189–200.

till försvar för de religiösa uppbyggelsestunderna. Såsom andlig diktare möter man hans namn i den svenska pietismens historia vid sidan af Georg Lybeckers. Denne var författare och utgifvare af pietismens psalmbok, som utkom 1717 under titeln *Mose och Lamsens visor.* Efter Lybeckers död, som inträffade redan 1716, utgaf Tolpo nya upplagor af «Mose och Lamsens» visor (1720 och 1724), hvilka han hade tillökat med ett antal af honom själf författade psalmer. Pietismens varma kärlek, ödmjuka sinne och fromma anda genomströmma dessa «dufvotoner». Tonen är enkel och innerlig, men har understundom en bismak af salfvelse. I poetiskt afseende stå de efter den föregående tidens psalmdiktning. Ej heller torde de kunna göra anspråk på originalitet i egentlig mening. De flesta såväl af Lybeckers som Tolpos psalmer hafva nämligen befunnits vara efterbildningar eller rena öfversättningar af en Gerhards, Schröders, Neanders eller andra tyska psalmdiktares arbeten. Likvisst har denna pietistiska sångbok genom ständigt nya upplagor fortlefvat ända till våra dagar och har af många fromma själar skattats högst af alla sångböcker i världen. Och utgifvaren af dessa andliga visor (Tolpo) har fått det vittnesbörd om sig, att han «lyste som ett ljus i en mörk tid och bland ett vrångt släkte». Det egendomliga är emellertid, att Tolpo vid samma tid, då han utgaf «Mose och Lamsens visor» officiellt inför konsistorium afsade sig den pietistiska villfarelsen (errores pietistarum), hvarefter han blef prästvigd och befordrades till kyrkoherde i Birkkala pastorat 1722[1]). Han afled som kyrkoherde i Ulfsby 1740.

[1]) Jfr *Tengström,* Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistoria, VI s. 103—104.

Till det pietistiska lägret anslöt sig äfven studenten *Jonas Tellman.* Hemma från Jönköping hade han blifvit student i Åbo år 1702, där han år 1707 responderade för graden, men icke synes ha aflagt några examina. Redan i Åbo skall han ha gjort bekantskap med P. Schaefer och påverkats af hans läror. Efter sin ankomst till Stockholm blef han informator hos myntmästaren Carelberg och därigenom yttermera påverkad i pietistiskt riktning. Snart uppträdde han som ledare af de pietistiska konventiklarna och som en ifrig predikant och förkunnare af de nya lärorna. Därför blef äfven han kallad till förhör inför rannsakningskommissionen. Han befanns vara djupt fången i den pietistiska villfarelsen och erhöll upprepade predikoförbud, hvilka dock icke blefvo åtlydda af honom. Tellman var äfven poetiskt begåfvad. Vid den ofvannämnde Lybeckers död skref han och utgaf från trycket ett pietistiskt kväde om «Ljusens barns seger öfver mörksens makt»[1]. Om hans senare öden är ingenting närmare bekant.

I fromma klagovisor öfver tidens jämmer och lidanden samt i en helt och hållet från världen vänd religiös uppbyggelsediktning slutar den karolinska tidens vitterhet. Stormaktsväldet hade ramlat och stortrons makt var bruten. Den världsliga sången förstummades alltmera under intryck af de fosterländska motgångarna. Endast till en högre makt stod ännu hoppet. Och äfven dikten klingade därför som bönens fromma offerljud och den efter förlossning trängtande själens sionstoner. Den pietistiska sången bildar också bryggan mellan stormaktstidehvarfvets och frihetstidens vitterhet. Jakob Freses under frihetstiden fortsatta diktning är starkt

---

[1]) Äfven Tolpo hade författat en minnesruna öfver Lybecker.

färgad af pietismens stämning, och äfven hos oss klingar en pietistisk ton i Abraham Achrenius' andliga diktning.

* * *

Vi ha nu nått gränsen för det tidehvarf, som betecknar den svenska vitterhetens förstlingsepok i vårt land. Jämför man denna vår vitterhet med moderlandets rikare litteratur, ter den sig enbart som en efterblomstring, men den har dock varit af stor betydelse som en af de faktorer, hvilka bidrogo till spridande af svensk odling i vårt land. Man kan säga, att det var akademin, hvilken så godt som ensam uppbar denna poetiska rörelse, som därför från början antog och äfven sedermera bevarade en viss akademisk karaktär samt mycket påverkades af förhållandena vid universitetet.

Endast långsamt och under stora svårigheter banade sig emellertid den svenska vitterheten väg i vårt land. En gynnsam faktor, som befordrade dess uppblomstring, var den entusiasm och höjning af de kulturella intressena, som väcktes genom Åbo akademis grundläggning, den däraf föranledda starka tillströmningen af nya friska bildningskrafter från moderlandet samt det samtidiga inrättandet af landets första tryckeri, som möjliggjorde utgifvandet af en litteratur i eget land. Förglömmas få ej heller återverkningarna af det uppsving, som den vittra litteraturen vid denna tid företedde i Sverige, och af det intresse för det svenska språkets och den svenska diktningens höjande, som på andra sidan Bottenhafvet gjorde sig gällande med allt större eftertryck under den karolinska tidens storvulna bildningsepok. Det ligger i öppen dag att såväl genom de nya lärarne vid akademin, af hvilka flertalet var hemma från Sverige, som genom

tilloppet af talrika studenter från moderlandet de nyvaknade intressena för språklig och vitter odling äfven fördes hit öfver och här föranledde sträfvanden i samma riktning. Det förtjänar antecknas att på samma gång svensk vitterhet begynte uppblomstra hos oss, framträdde äfven här det första försöket till en svensk språklära [1]).

Men till en början hade den svenska vitterheten som sagdt ännu många och stora svårigheter att öfvervinna. Icke blott att den bildade publiken i landet var fåtalig och föga intresserad för vitterhetssträfvanden, därtill kommer att vid själfva akademin, där svensk diktning först begynte arbeta sig fram, latinet var det officiella språket, som ansågs stå betydligt öfver modersmålet, hvarför man snarare motarbetade än gynnade uppkomsten af en svensk vitterhet. Men äfven i öfrigt var andan vid akademin ej synnerligen gynnsam för befordrande af vitter odling. Där utvecklade sig inom kort en ortodox-teologisk, i hög grad ensidig och ofelbarhetspockande riktning, som tycktes vilja leda utvecklingen i en dogmatisk-polemisk strömfåra och alls icke befattade sig med den nya rörelsen på vitterhetens område. Det är väl häri man har att söka främsta orsaken till den långsamhet, hvarmed diktningen bröt sig bana hos oss. Men så stark den ortodoxa strömningen än var, så kunde den dock ej helt och hållet kväfva de friskare fläktar på den andliga odlingens område, som nådde hit öfver från Sverige. Den svenska diktningens storartade uppsving kunde ej undgå att äfven här framkalla en liflig håg att följa moderlandet i spåren, och de patriotiska sträfvandena att åt svenska språket häfda en plats

[1]) *Gabriel Wallenius,* Project af Svensk Grammatica (1682).

vid sidan af latinet särskildt såsom musernas tungomål måste slutligen äfven hos oss komma till genombrott. Så småningom erhöllo svenskt språk och svensk odling sin gifna plats och betydelse som kulturbärare i landet.

Den brytningstid, som rådde på det vittra området, afspeglar sig äfven i vår litteratur. De förnämsta alstren af den gamla vitterheten var den skoldramatik, som uppblomstrade i Åbo under den närmaste tiden efter akademins stiftelse. Så till vida som denna i sina bästa alster uppsökte motiv från den omgifvande verkligheten och tecknade bilder af tidens seder och förhållanden, har den utan tvifvel ett betydande kulturhistoriskt värde och intresse, men till sin form kvarstod den ännu, såsom vi sett, på det primitiva medeltidsdramats ståndpunkt. Huru långt vi på detta område stodo efter, framgår bäst, om vi erinra oss det samtida dramats utveckling i Europas kulturhärdar. När det humanistiska tidehvarfvets anspråkslösa skoldrama gjorde sitt inträde i vårt land, hade Corneille skapat det konstnärligt utvecklade fransktklassiska dramat och Shakespeare framträdt med sina odödliga mästerverk. Så nedslagen man än måste känna sig vid en sådan jämförelse, böra vi dock vara våra akademiska förfäder tacksamma för att de, om också i en redan utdömd och föråldrad form, beredde de dramatiska sånggudinnorna en plats vid sidan af de akademiska studierna. Det var likvisst ett beaktansvärdt försök att väcka intresse för teatraliska föreställningar och dramatisk konst.

Inflytandet af den nya vitterheten visar sig till först genom knittelversens tillbakaträngande för de då moderna versslagen. Den vittra revolutionen yttrade sig ju också hufvudsakligen i en total omgestaltning af de metriska formerna. Man finner äfven hos oss några

enstaka försök att efter Stjernhjelms föredöme använda de antika versmåtten, särskildt hexametern. Men liksom i Sverige undanträngdes desamma snart af alexandrinen, som äfven här blef det vanliga och mest anlitade versslaget i tidens poesi. Senare uppträdde äfven en eller annan af de sydeuropeiska versformerna, såsom sonetten och madrigalen. I detta afseende är versens utveckling här alldeles densamma som i Sverige.

Med de nya versformernas införande undergick äfven det poetiska behandlingssättet en total omgestaltning. Hade man hittills diktat hufvudsakligen endast i psalmens eller folkvisans tonart, blef nu renässansens konstdiktning hufvudidealet för tidens vitterhet. Det poetiska uttryckssättet formades såväl efter antika som nyeuropeiska mönster. Användandet af hexameter och andra från de klassiska skalderna lånade versslag medförde äfven försök till efterbildningar af den antika diktionen med dess målande uttryck och djärfva ordsammanställningar. De sydeuropeiska versmåttens konstrika byggnad lockade tidens poeter till ett bildrikare språk och en större höjning af stilen. Alexandrinen åter med dess regelbundna, men tunga och långsläpiga rytm gaf ofrivilligt diktionen en viss högstyltad och retorisk karaktär och hotade som oftast att kväfva den poetiska känslan, men var dock en god skola för språkets tukt.

Redan genom humanismen hade den antika mytologin inkommit i tidens vitterhet, men renässansdiktningen gick ännu längre i intresse för densamma. Det antika gudamaskineriet är ännu större i den nya poesin, men då målet för densamma icke blott var efterbildning af den klassiska poesin, utan i främsta rummet skapandet af en fosterländsk diktning på antikens grundval, och då vid denna tid äfven den nordiska mytologin be-

gynte blifva närmare känd och studerad, upptogs densamma med förkärlek af skalderna jämsides med den antika gudavärlden. Sålunda förekomma i tidens poem Venus och Fröja, Cupido och Astrild om hvartannat. Inflytandet af renässansdiktningens urkälla visar sig också genom införandet af den antika herdevärldens sceneri, ett manér, som nu första gången uppträder i svensk diktning, ehuru det endast mycket sparsamt möter hos våra diktare under den karolinska tidsåldern. Ej heller förekommer ännu i vår vitterhet från denna tid spår af renässansdiktningens förfall och dess öfvergång till barockens onaturliga, svulstiga och öfverlastade poesi.

Det är helt naturligt, att vår diktning i sina hufvuddrag företer samma karaktär som den samtida vitterheten i Sverige. Denna var självfallet mönstret för våra diktare, och en och annan af dem hade också lärt sig den poetiska konsten i moderlandet. Dock få vi ej anse våra poeter från denna tid såsom några osjälfständiga imitatorer. Det har tvärtom kunnat uppvisas, att de flesta af dem hade gjort själfständiga studier bland renässansdiktningens mästare i den europeiska vitterheten samt i sin diktning sökte tillgodogöra sig dessa studier. De gingo sålunda icke sällan förbi sina förebilder i Sverige till dessas mönster inom den utländska vittra konsten. Och äfven om de härifrån lånade mycket, voro dock de flesta själfständiga poetiska natureller, hvilka icke sällan förstodo att i sin diktning inlägga en personlig insats eller säga sin mening med öfvertygelsens styrka.

Det är egentligen trenne ämnesområden, som företrädesvis odlades af våra skalder från denna tid, det religiösa, det didaktiska och det erotiska. På de tvenne förstnämnda ha de mest offrat åt sin tids smak, men vi

få därvid ej förgäta, att renässansen i Tyskland, hvars litteratur utgjorde den närmast till hands liggande förebilden, hade antagit en afgjordt religiöst-etisk karaktär, och att äfven den ensidiga ortodoxa strömningen här hemma gynnade en sådan riktning. Dock kan man ej hos våra diktare skönja något inflytande af den dogmatiskt-skolastiserande anda, som var utmärkande för den samtida teologin i Åbo. De då vanliga polemiska angreppen mot katolicismen och påfvedömet saknas väl ej heller i poesin, men öfver hufvud ville man gifva uttryck åt den religiösa känslan, och såsom det främsta målet ställdes att höja äfven den andliga sången till konstdikt. De höga ämnena besjöngos nu i de konstrika moderna versformerna. Man ryggade ej tillbaka att välja religionens största ämne, frälsningstemat, till föremål för sången. Det behandlades dels utförligt i långa lofsånger på alexandriner, dels episodiskt i korta epigram, dels lyriskt i sonetter, madrigaler och andra jambiska och trokaiska versmått. Tonen växlade mellan lofsångens högstämda patos och den religiösa hymnens innerlighet. Det nya och karaktäristiska var, att man sökte utsmycka den andliga sången med alla den världsliga vitterhetens poetiska hjälpmedel. Och till skillnad från ortodoxins på det andliga lifvets område nivellande anda, begynte hos de mera innerliga af våra skalder en mera personlig religiös känsla komma till uttryck. Genom påverkan af tidens stora tragedi utmynnade den religiösa dikten omsider i pietismens fromma och innerliga psalmsång.

Den didaktiska dikten företer äfven, såsom vi hafva sett, olika skiftningar. Den framträdde dels i en mera filosoferande, dels i en mera pedagogiserande riktning. Den förra rörde sig hufvudsakligen med poetiska be-

traktelser öfver lifvet, världen och människorna samt öfverensstämde därutinnan med den religiösa världsåsikten, att den uttryckligen ville betona intigheten af allt jordiskt, fåfängligheten af all världslig ståt och storhet, för att uteslutande rikta blickarna på det nya fullkomligare lifvet, som man anade bortom grafven. Icke sällan förstod man dock att gifva denna betraktelsepoesi ett större intresse genom att till föremål för densamma upptaga samtida historiska händelser och drag ur tidens lif. Då dessa äfven skulle gälla som bevis på den allmänna tendensen, får den didaktiska dikten icke sällan karaktären af en indignerad straffsång öfver tidens ondska.

Af speciellare slag var tidens didaktiska vitterhet med uppfostrande tendens. I sin torraste form utgjordes den af versifierade moraliska regler, i hvilka endast det höga etiska ideal, som föresväfvade poeten, kan erbjuda något intresse. Men äfven större poem med ämnen såväl ur historien som mytologin diktades, för att dels tjäna som efterföljansvärda förebilder för ungdomen, dels visa dem historiens nyttiga lärdomar. Så föga poetisk denna direkt moraliserande sträfvan än var, så frapperas man dock icke sällan af den kärlek till ungdomens sedliga höjning och den varma öfvertygelse om det godas och rättas förädlande kraft, som ger sig uttryck i denna för tiden så allmänna och karaktäristiska didaktiska poesi.

Dock få vi erkänna, att det är denna öfvervägande religiöst-didaktiska karaktär i förening med det föråldrade språket och den tunga versifikationen, som gör denna tids vitterhet så föga njutbar för oss. När vi göra oss mödan att taga kännedom om denna diktning, är det därför de kulturhistoriska dragen, som företrädesvis intressera oss. Man fäster sig hufvudsakligen vid stycken,

som på något sätt afspegla tidens händelser, seder och förhållanden. Det poetiska intresset är däremot jämförelsvis ringa och inskränker sig för det mesta till studier af de ämnen och former, som behandlades af tidens skalder. Endast den, som förmår tränga djupare genom det hårda skalet till den ofta friska kärnan, kan ägna denna vitterhet en högre uppskattning och en djupare värdering.

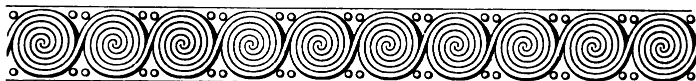
Det för oss tillgängligaste området och det för eftervärlden mest njutbara i tidens vitterhet är den erotiska dikten. Visserligen påtog sig äfven denna poesi icke sällan en numera främmande och föråldrad mask samt inslog ett sökt och sentimentalt manér, som på oss endast verkar oäkthet och onatur. Men tidens skalder gåfvo äfven stundom uttryck åt en verklig känsla, och då kunde det inträffa, att inspirationen bröt manérets skrankor och att den verkliga känslan tog sig ett enkelt och osökt uttryck, som ännu för vår tid har något af den äkta poesins klang. Detta inträffade visserligen ej ofta, men vår vitterhet från denna tid har dock att uppvisa några af periodens vackraste erotiska visor.

Ehuru de stora källsprången i det karolinska tidehvarfvets poesi äfven återfinnas i vår vitterhet, äro där dock många sidor, som endast svagt eller alls icke återspeglas i densamma. Så saknas här mer eller mindre tidens rika komiska källåder. Visserligen ha vi påträffat ett och annat godmodigt eller läckert skämt i bröllopsvisan, en och annan humoristiskt tecknad bild af någon bortgången samtida eller något enstaka kvickt epigram, vittnande om att den komiska ådran ej helt och hållet saknades hos oss. Men öfver hufvud uppträdde sånggudinnorna här med en allvarstung uppsyn. Poesin var ännu ej den «glada vetenskapen», som idkades för sin egen skull, utan endats ett mödo-

samt nydaningsarbete, dels för att höja språket och den fosterländska äran, dels för att tjäna religionens och moralens höga idealer. Det tyckes ock ha legat mera tungt allvar än gladt humör i den akademiska luften vid vår högskola under denna tid. Tiderna voro oroliga och osäkra, och man sysselsatte sina tankar företrädesvis med dogmatiska hårklyfverier och polemiska spetsfundigheter. Sinnet för det komiska var därför föga uppodladt. Af den finare komiken och humorn finner man endast några enstaka spår, medan den råa burlesken och den ondskefulla satiren äro mera representerade. Den förra afgifver ett rikt flöde i tidens dramatiska spel, och den senare saknas ej heller fullt utvecklad hos några af tidens vittra författare, hvilka därvid följde några nog så märkliga utländska förebilder i spåren. Någon riktig föreställning om den glada lifssynen hos det karolinska tidehvarfvets människor erhåller man dock icke genom vår vitterhet, och måhända fanns den ej heller här, där lifsförhållandena tedde sig så mycket ogynnsammare, där olyckor följde på olyckor och där man ständigt måste stå på sin vakt mot den hotande fienden. Ju längre det led, dess mera förmörkades också luften, dess tyngre blefvo sinnena, tills man slutligen med hopplös förtviflan stod vid den stora ofredens afgrund.

Det såg ut som om resultaten af tidens mångartade fosterländska sträfvanden, af allt hvad här hade gjorts för språkets odlande till poesins tungomål och för skapandet af en konstdiktning i vårt land, med ett slag gått förlorade under denna ofredens ragnarök, då all odling var biltog i vårt härjade och öde land. Också varade det länge, mycket länge, innan de frön, som hade sătts, ånyo spirade upp under en gynnsammare sol och en klarare himmel.

VALDA VITTERHETSARBETEN.

JAKOB CHRONANDER.

SURGE

ELLER FLIT- OCH OFLITIGHETS SKÅDESPEGEL.

PERSONERNA:

PROLOGUS.
DILIGENTIA, flitighet.
NEGLIGENTIA, oflitighet.
CIRCEJUS, oflitig student.
SERVUS, Circeji tjänare.
PALLADIUS, flitig student.
VIRGO, jungfru.
PEDISEQUA, frustufvepiga.
CUPIDO, kärleksgud.
CELLARIUS, källarsven.
MERCATOR, köpman.
AULICUS, hofbuss.
PROFESSOR, läsemästare.
MILES, krigsman.
HOSPES, Circeji värd.
SENEX, Circeji fader.
MATER, Circeji moder.

ARTIFEX, handtverksman.
SCRIBA, skrifvare.
MORS, döden.
APOLLO, bokliga konsters gud.
ANGELUS, ängel.
PHILOSOPHIA.
METAPHYSICA, PHYSICA, MATHESIS, ETHICA, POLITICA, LOGICA, RHETORICA, hennes sju döttrar.
EPILOGUS.
PRAETOR, fogde.
DROMO och SMELRING, fogdekarlar.
Fogdens pojke.
DRAGVAL och STYRBJÖRN, de flitige bönderna.
NIMMERGODT och TUBBE, de oflitige.
LARVATORES.

PROLOG.

Ädle, välborne, gunstige,
Höglärde män, förståndige,
Fruer, jungfruer, matroner,
Väl studerande personer.
Hvarföre vi så gladelig
Äro hit komna endräktelig,
Kan nog förstås utan många ord.
Fast man intet blifver kungjord [1]).
En Comoedia vi nu akta
Med vår sermon här betrakta,
Hvilken är ställdt enfaldelig,
För några dagar hastelig,
Till en ringa tjänst och behag
Våre unge magistrar i dag.
Och vilja med detta vårt spel
Glädjas med dem öfver den del

[1]) Underrättad därom.

Samt heder och så stora ära,
Som Gud månde dem beskära.
Hvad flitigheten kan hjälpa,
Och oflit kan nederstjälpa,
Är alla nogsamt uppenbart,
Ty uti alla stånd är det väl klart.
Dock kungöra vi nu detta,
Hvad de uti vårt stånd uträtta.
Diligentia här styrker,
Att ungdomen henne dyrker.
Negligentia sin ord förer,
Hvilket när Circejus han hörer,
Låter han sig strax bedraga
Till lättja och så goda dagar.
Föräldrarna han ej lyder,
Præceptors röst illa uttyder,
Förslösar fadrens goda bort
På åtskillig odugelig ort.
Sin bok han slätt intet aktar,
Ej sin ungdomstid betraktar,
Utan smädar den flitige
Med stallbröderna otidige,
Hvilket när faderen spörjer,
Kvider och storligen sörjer.
Men dock uti ålderdomens år,
Han först sin galenskap förstår,
Förty ingen honom då lider,
Blifver till spott, hvilket svider,
Måste den flitige hedra,
Och med stor harm sig förnedra,
Gråter när han öfverväger,
Dock allt för sent som han säger.
Två bönder ock på samma sätt
Akta intet sitt åkerbruk rätt,
Hvilket ock bekom dem illa,
Allt sitt goda de förspilla.
Men tvenne arbeta dagelig,
Hvilka sig föda rikelig.

Diligentia ock en här får,
Den godvillig till henne går.
Han är flitig och gudfruktig,
Aktar sin bok och är tuktig,
Præceptorer han sig skaffar,
Köper böcker, lättjan straffar.
Under tiden han orerar,
Idkelig ock disputerar.
Fattigdom och förföljelse
Lider han och bedröfvelse,
Befaller Gud all sin utgång,
Hvad händer efter en tid lång?
Alla andra stånd klaga sin nöd,
Att dem begynner fela bröd,
Förty eld, vatten, ogunst har förtärt,
Det goda Gud har dem beskärt.
Då förstår han först sin lycka,
Intet kan hans skatt bortrycka.
Ytterst Apollo framträder,
Med en krans hans hufvud kläder,
Philosophia är ock hans brud,
Hvilken är präktig i sin skrud,
Sina sju döttrar med sig har,
Hvilka gifva från sig god svar.
Så kommer han till stor heder,
Ro, fröjd, lust han sig bereder.
Summan är nu kortelig sagdt,
På själfva saken gifver akt.
Af hvar och en vi tjänstelig
Bedja, att han oss välvillelig
Hörer, och gifver ljud tålig,
Tiden blifver ej orolig.

AKT. I. SCEN 1.

Diligentia.

Diligentia mitt namn är,
Dygd och ära hafver jag kär.
Jag är lättjans fiende sträng,
Hennes tjänare är ej min dräng.
Hvad jag uträttar i alla land,
Förnimmas kan af hvart ett stand [1]).
När de flitigheten ära,
Redeligen de sig nära,
Sättas med triumf till heder,
Den late med blygd ser neder.
Min makt är kring om världen rund,
Dock talar jag på denna stund
Om dem, som gå att studera
Och vilja alltså sig förmera [2]),
Att de rätt i sin ungdoms tid
Mig högt dyrka, en gudinna blid,
Bokliga konster med stor flit
Lära, och hafva därtill all nit.
Dock skrymta jag intet tröster [3]),
Hos mig ej går som dig lyster;
Du måste lyda mitt behag,
Intet spatsera dag från dag,
Ej kräselig ditt bord duka,
Svagt dricka skall du också bruka,
Förty vin och starka drickar [4])
Med boken sig ej väl skickar.
Tänk ej du får alltid dunsäng
En blott bänk lofvar jag min dräng,
Under hufvudet din bok tag,
Sof intet till ljuser dag.
Du måste ock fattigdom lida,
Hat, spott, förtret skall du bida,

[1]) Stånd. [2]) Öka sitt vetande. [3]) Har lust till. [4]) Drycker.

Ty uti världen går det så till,
Den som flitigt studera vill,
Han hålles af många intet klok,
Men den det säger, är själf tok.
Dock låter er ej förskräcka,
Ingens ungdom vill jag bräcka,
Den mig dyrkar, skall uppkomma
Till heder, sig till stor fromma.
Alltså, o yngling, hvar vid sitt namn,
Följ mig, jag är dig en trygg hamn,
Offra till mig din ungdoms flor,
Det gagnar dig, om du rätt tror,
Förty Apollo, en gud stormäktig,
Hvars gudinna jag är präktig,
Vill dig kröna med en krona,
Därföre din flit ej skona.

SCEN 2.

Negligentia, Circejus, Tubbe, Nimmergodt, Dragval, Styrbjörn.

Negligentia.

Sällsamma ord jag här hörer,
Dem Diligentia förer,
Skammelig hon mig förtalar,
Ändock jag alla hugsvalar.
Hon skäms ej att ungdomen råda
Sig att tjäna utan all våda.
Isynnerhet hon locka vill
Studenterna från mig, härtill.
De som henne tro, äro dårar
Och fälla med tiden tårar.
Ho vill låta sig bedraga,
Med studering så försvaga?
Därföre, o yngling, hör mitt tal,
Var ej så lätt hålla dig fal,
Ty hvad gagnar så högelig
Studera här bedröfvelig?

Världslig vishet förbjuden är
Af Gudi, skriften vittne bär.
Ja mången vis blifver en tok,
När han förmodar blifva klok.
Lärdom kommer trätor åstad,
En olärd lefver trygg och glad.
Sedan när du då omsider dör,
Käre, hvem tro dig ära gör?
Men hören, ynglingar käre,
I min tjänst I tjänliga äre,
Här fån I lustiga dagar,
Och allt hvad eder behagar,
Dansa, springa och så spatsera,
Sköna kläder er stoffera [1],
Hvar dag dricka, vill jag lofva,
Sedan till middagen sofva,
Frukost skall strax färdig vara,
Jag vill för er intet spara.
Med arbet jag ingen möder [2],
Men i vällust mina föder.
Circejus vittnar detsamma,
Viljen I hans ord anamma.

Circejus.

Din tjänst, o sköna gudinna,
Är ljuflig, kan jag besinna,
Ty i vällust lefver jag hvar stund,
Du håller ditt gjorda förbund.
En liten tid var jag flitig,
Då trängde mig sorg otidig,
Men nu är jag utan bekymmer,
Frisk, lustig jag dig berömmer.

Tubbe.

En god matmor mån I rättvist vara,
Tager oss båda i tjänst och försvara,

---

[1]) Smycka. [2]) Betungar.

Min granne och jag arbeta år ifrån år,
Dock intet köttet till brödstumpen når.
Därtill är vår husbond så mycket sträng,
Att vi skola vara hans lejedräng.
Feta slängar och bannor få vi till,
En böfvel bonde längre vara vill.
Jag hörer I gifven utan arbet mat,
Därföre vill jag hos er vara lat.

Negligentia.

Detsamma vill jag er råda,
I skolen få god tjänst båda,
Hvad godt är fån I nu veta,
Hos mig skall ingen arbeta.

Nimmergodt.

Hafven nu stor tack, I gudinna skön,
För det I hörde vår dristiga bön,
Aldrig skall jag nu mer plöja eller så,
Hå, hå, lustigt månde hos mig tillgå,
Jag bränner upp krok[1]), plogen och skära,
Det månde min goda matmor lära.

Tubbe.

Yxen, knifven jag bortkastar,
Till husbondens gård jag aldrig hastar,
Jag skall dricka lustigt och spatsera,
Mina grannar skall jag nu fixera[2]).

Nimmergodt.

Ja fritt låt man andra jorden bruka,
Och för hvar en padda sitt bord duka,
Jag vill härefter själf vara junker,
Trå[3]) den som aktar någon slunker[4]).

---

[1]) Årder. [2]) Föra bakom ljuset. [3]) Skam. [4]) Illa klädd person.

Fint kläde skall jag mig strax utleta,
Dubbelt dugsnicht skall det på tyska heta;
Däraf låter jag mig kläder skära,
En skälm som vadmalsjackan skall bära.

Tubbe.

Min skinnpäls och tröja jag uppbränner,
Och med min grå häst till staden ränner,
Där skall jag mig köpa fint pittlavant[1])
Till klädning och sätta gården i pant.
Sedan skall jag på gatorna svansa,
Och så med köpstadspigorna dansa.

Styrbjörn.

I ären båda twä stora narrar,
När fogden han kommer, står du och darrar.
Om han ej får kronans skatt med en hast,
Så sätter han er båda i tornet fast.
Han lägger på dig sina handklofver
Och gifver dig hugg, som du väl behöfver.

Dragval.

Intet ondt vill jag edra skälmar spå,
Men detta skall jag låta eder förstå,
Fogden tar konan[2]) med horn och klafva,
Och huden månde han af er skafva,
Och körer eder ifrån gården ut,
Så lära lathundarna veta hut.
Därföre arbeta hellre med möda,
Hvarmed I kunnen eder väl föda.

Tubbe.

Pytt, för vår fogde ha vi stor fara,
Neglagensa skall väl oss försvara.

---

[1]) Utländskt kläde. [2]) Kon.

Jag tumlar med fogden både upp och ner,
Till dess han ej vantarna, ej myssan ser.
Arbeta båda rätt om I vilja,
Aldrig, aldrig skall du oss det inbilla.

Dragval.

Fritt, fritt hos Diligensa vi blifva,
Hon skall väl oss mat och kläder gifva.

Negligentia.

O Tubbe, du svara rättlig,
Låt dig ej tubba så lättlig.
Jag ser en yngling kommande,
Till hvem tro han har ärende?

SCEN 3.

Palladius, Negligentia, Diligentia, Circejus.

Palladius.

Till akademien jag går,
Ty min fader det högt åtrår,
Men skall jag där studera fort [1]),
Därom är jag tvehågsen stort.
Diligentia förskräcker,
När hon den svårhet upptäcker.
Negligentia synes blid,
Ty hon lofvar vällust alltid.
Men si de båda äro nu här!

Negligentia.

Ack, var välkommen yngling kär,
Du behagar mig ganska väl,
Kom i min tjänst, så blir du säll,
Och ej med armod studera,
Säg, hvad kan dig det förmera [2])?

---

[1]) Fortsättningsvis. [2]) Gagna.

Diligentia.

Du talar allt såsom du är van,
Din ord lända allt till lögnens ban,
Mången yngling du så fånger,
Det han ångrar många gånger.
Alltså låt dig ej förföra,
Ty hon aktar dig förgöra,

Negligentia.

Akta intet hvad hon dig säger,
Förty Voluptas [1]) mera äger,
Hennes gudinna är jag så klar,
Se hvad kläder Circejus har.
Ja skåda vidt världen omkring,
Den mig tjänar hafver allting.

Circejus.

Sköt ej flitigheten noga,
I mitt stallbrorskap dig foga.
Låt boken fara hvart hon kan,
Det råder jag och blif en man.
När andra gå att läsa och skrifva
Vilja vi på krogen blifva,
Och där dansa, dricka och spela,
Tro mig, intet skall dig fela.

Palladius.

Det synes väl mig vara kärt,
Om Gud hafver det så beskärt.

Diligentia.

Nej Gud han befaller klarlig,
Du skall studera allvarlig,
Ty den late han förkastar,
Med svårt straff honom antastar.

---

[1]) Vällusten.

Därför akta intet lättjans ord,
Förty hon har i hjärtat mord,
Lättjan till allt ondt är en rot,
Kom det ihåg, statt [1]) henne emot.
Fast du med mig lider en tid,
På sistone är jag dock dig blid,
Ditt hufvud med en krans pryder,
Den dig stor ära betyder.

Negligentia.

Du lofvar det som är ovisst,
Kanske han dör, si då din list!
En narr efter fågeln snappar,
Den oviss är, och borttappar
Den, som han kan på stunden få,
Nej, var du vis, gör intet så.

Diligentia.

Gack bort, du satans örnegott,
Du och dina blifva till stor spott!
Fast du än dör, om det så händer,
Din lärdom till pris dig länder.
Säg, hvad kan vara större ära
Än bokliga konster lära?
Ej eld, ej vatten dess frukt tärer,
Med stort beröm det en närer.
De som förståndige blifva,
Till studier de sig gifva.

Palladius.

Jag hafver nu hört båda två.

Negligentia.

Käre, låt mig din dom förstå.

---

[1]) Stå.

Palladius.

Diligentia jag väljer,
Fastän hon min ungdom kväljer,
Din tjänst åstundar jag gärna,
Men lättjan fly och henne spjärna,
Efter du omsider mig fröjd
Lofvar och att blifva upphöjd.

Diligentia.

Välkommen, jag önskar alla
Ynglingar läte sig kalla.
Den här står, tjänaren hennas,
Skall i ålderen en tok nämnas.
Ack Circejus, låt dig rätta,
Till blygd blifver du för detta.

Circejus.

Dina ord jag slätt intet sköter [1]),
Men med fröjd min tid förnöter.

Diligentia.

Kom Palladius, sköt ej motgång,
Tiden skall han intet blifva lång.

Negligentia.

Si hvilken narr här bortrymmer,
Han skall utstå nog bekymmer.
Ty må du med honom drabba,
Hata, förfölja och begabba,
Med god ord och så trug [2]) lämpa,
Hans studier att fördämpa.

Circejus.

Ja därtill är ock all min lust,
När jag dricker vin, mjöd och must.

---

[1]) Bryr mig om. [2]) Med trugande.

AKT. II. SCEN 1.

Circejus, Virgo, Pedisequa, Cupido, Cellarius.

Circejus.

Nu äro de bästa ungdomsdagar,
Vara lustig mig behagar!
Guld och penningar ej felar,
Ty dem mig fader meddelar.
Hvad fader ett helt år samkar [1])
Med arbete och svåra tankar,
Spenderar jag en lustig kväll
På spelemän, vin, mjöd, rätt väl.
Häraf är jag i stor respekt,
Allt hvad jag gör, det synes täckt.
Bröder alla vara vilja
Och ingen mig från sig skilja.
Dock intet jag studerar högt,
Därtill är ej mitt hjärta böjdt.
När andra de läsa och vaka,
Månde jag på vinet smaka.
Men en jungfru mig beveker,
Med den jag dansar och leker.
Ack si, jag ser en jungfru skön!
Till henne ställer jag min bön.
Var sund och säll du fin damme.

Virgo.

Jag önskar er ock detsamme.

Circejus.

Täckes min jungfru hvila en stund,
Medan att vi göra förbund.

Virgo.

Tiden medgifver ej snacka,
Dock vill jag min herre tacka.

---

[1]) Samlar.

Circejus.

Källarsven, vin och mjöd bästa
Gif hit, dig lyster jag gästa.

Virgo.

För min skull det ej behof görs,
Farväl, jag rädes att det spörs,
Förty ingen nogsamt sig vaktar
För folks tal, detta betraktar.
Min moder bad ock allvarlig
Mig igen komma rätt snarlig.

Circejus.

Ack liljegren och sköna ros!
Gack ej hastigt från mig din kos,
En god skål jag dig till dricker.

Virgo.

Tacksägelse, om det sig skicker
Så dristigt hos obekända [1])
Sig ställa, mycket kan hända.

Circejus.

Du sköna Nymfa är behaglig,
Blif mig en vän alltid daglig,
Mig behagar din skön gestalt,
Din sedighet ock öfver allt.
Apelles ej conterfeger [2])
Den sköna skapnad, som du äger.
Som stjärnor din ögon skina,
Ansiktet rubiner fina.
I hvar din kind är en ros röd,
Aldrig borde du blifva död.
Af ditt tal hjärtat kittlar,
Medusa guldhår här glittrar.

[1]) Obekanta. [2]) Kan ej eftergöra.

Din mun är sötare än socker,
Din fingrar är små gulddocker.
Som Hesperus på himmelen står,
Pryda dig läppar och ögonhår.
Din hals är som hvit elfenben,
Brösten som alabastersten.
Som näktergal klingar din röst,
När du talar, får jag stor tröst.
I ditt kött pryda din senor,
Rödt silke äro dina små ådror;
Händer, armar, alla lemmar,
Af stor skönhet det allt glemmar [1]).
Ehvar du träder, strax en ros
Upprinner som en skön turkos.
Paris han Venus tilldömde
Äpplet och Minerva glömde,
Men om det efter min dom ginge,
För alla du guldäpplet finge.
Ack Amor, du är så hätsk och gram [2]),
Som Enceladus [3]) ger du flamm'.
Om du nekar jag förkallnar,
Som gräs af solen förfalnar.
Alltså Cupido bågen spänn,
Med kärlek du jungfrun upptänd.
Ack salig den dag upprunne!
Om jag din kärlek här vunne.

Cupido.

Jag skjuter nu med min båga,
Du skall känna kärleks låga;
Dock detta jag tillkännagifver,
På sistone hon falsk blifver.

Virgo.

Hvadan kom det, Venus sväfvar,
All min kropp af kärlek bäfvar!

---

[1]) Glimmar. [2]) Vred. [3]) En af giganterna.

Jag tänkte som Orithia [1])
Och Electra [2]) ej mig befria [3]);
Men nu skjutas kärleks strålar,
Jag fångas af älskogs pålar.
Ingen jungfru så kysk finnes,
Utan hon af kärlek vinnes.
Fast vi subtil [4]) äro i tal och lag,
Med Venus tappa vi dock fältslag.
Tro mig, jag har det försökt bäst,
Venus är en orolig gäst,
Ty ho kan motstå hans snara,
Därföre vill jag dig svara;
Skulle nu icke din sedighet
Beveka mig till kärlighet,
Vore hjärtat en hård demant,
Jag är din tröst och ädla pant.
Alltså för någon ungersven
Väljer jag dig till bästa vän.
Blifver din vän uti ärlighet,
Här är min hand med sedighet.
Dock ej otrohet emot mig haf,
Som Jason Medea öfvergaf,
Gör du det jag med Porcia [5])
Kortar mitt lif, och Pantea [6]).

Circejus.

Haf tack jungfru för ljufligt svar,
All fröjd mig denna stund tillbar.
Om du mitt lilla hjärtekorn
Komme uti nöd, ja dödsens torn,
Som Orfeus sin vän bäste,
Eurydice, jag dig frälste.
Denna guldked för min skull bär,
Tänk uppå mig fjärran och när.
Tolf gyllen ger jag din piga,
Vår kärlek skall hon förtiga.

---

[1]) Amazonernas drottning. [2]) Agamemnons dotter. [3]) Ej gifta mig. [4]) Finkänsliga. [5]) Maka till Brutus, Cæsars mördare. [6]) Marcus Aurelius' älskarinna.

Pedisequa.

Trohet och tjänst jag bevisar,
Hos hvar man dig högt beprisar.

Virgo.

Hvad skall jag gifva dig för skänk?

Circejus.

Ack, hjärtans vän, ej därom tänk.

Virgo.

Dock ett famntag, jag är dig huld.

Circejus.

Ack det var bättre än allt mitt guld!
För den gunst sig hjärtat gläder,
Tungan ock fröjdesång kväder.
Nödigt skildes jag från dig bort,
Det måste dock ske på en tid kort.

Virgo.

Ej behagar mig detta tal.

Circejus.

Min fröjd, gif dig till ingen kval,
Möt mig igen om tre dagar.

Virgo.

Detta hans tal mig behagar;
Dock med vartecken det stadfäst,
Till dess att vi mötas härnäst.

Circejus.

Se här min ring och armeband,
Tag dem med din snöhvita hand.

Virgo.

Farväl, Gud han dig bevara
Ifrån all olycka och fara.

Circejus.

Ack hör, jungfru, litet bida,
För din bortgång får jag kvida.

Virgo.

Din våta kinder jag klappar,
Var tillfreds, du mig ej tappar.

Circejus.

Haf tack för gunst du bevisa,
Farväl, nu fick jag god lisa.

SCEN 2.

Palladius går till boklådan att köpa böcker för sina penningar, ehuru han vore i stort behof af kläder. Circejus, som nu uppträder i sällskap med «hofbussen» (Aulicus), begabbar honom. De slå upp dörren till hans studerkammare och finna honom där ifrigt läsande och skrifvande. Ibland tager han ett instrument och sträcker det mot himmeln. Förgäfves söka de med hån och spott locka honom från hans böcker.

SCEN 3.

Palladius säger sig behöfva praeceptor och anmodar en professor att privatim gifva honom handledning i filosofin, hvartill denne också samtycker.

AKT. III. SCEN 1.

Circejus, Servus, Virgo.

Circejus.

Ganska nödigt gick jag min kos
Från det sällskap, som jag var hos;
På lustighet var där ej fel [1]),
Ja änglasång, alla slags spel.
Men Aesacus [2]) han sökte igen
Hipperies, sin bästa vän.
Alltså för min jungfru det sker,
Se hon möter mig här och ler!
Ganska kär är mig din hälsa.

Virgo.

Din välfärd månde ock mig frälsa.

Circejus.

Mitt vartecken gifver mig igen,
Guldarmebandet och ringen.

Virgo.

Förtänker intet min dårhet [3]),
Hvart de tapptes, jag icke vet.

Circejus.

Ej behöfves därom röra [4]),
Jag bör min docka allt godt göra.
Tager ock till marknadsgåfva
Den gyllenduk, som jag lofva.

Virgo.

Stor kärlek I till mig draga,
Till skänk ta igen en kraga.

---

[1]) Brist. [2]) Priamus' son. [3]) Dårskap. [4]) Tala.

Circejus.

Täckes min jungfru brädspela?
Min tjänst skall igen ej fela.

Virgo.

Fåfängt är spela utan fördel,
Hvad vill han då sätta på spel?

Circejus.

Fint damask [1]) till en kjortel skön
Utsätter jag, om hon ej sön [2]).

Virgo.

Ett armekläde jag också
Därmot på spelet våga må.

När de hafva spelat:

Jag vann spelet, som mig behager,
Därföre jag hans damask tager.

Circejus.

Med vilja lät Habor sig fånga,
Jag trodde väl så skulle gånga.
Täckes dig, o min ärekrans,
Tråda med mig en gång i dans?

Virgo.

Min ringa tjänst städse är beredd
För välgärning mig är betedd.

Circejus.

Spelmän låten ljufligt klinga,
Riksdaler låter jag springa.

När han hafver dansat:

Pyramis för Tisbe blef död,
Habor för Signe led den nöd;

---

[1]) Damast. [2]) Nekar.

Så kär håller jag dig, korall [1]),
Uti allan lust, ja dödsens fall [2]).
Hör pojke, strax en visa sjung,
Låt se, med rösten var ej tung,
Den jag själf hafver sammansatt,
Dig, mitt blomster, till en godnatt.

En ny visa.

Sjunges efter den versen:
Friar du till den rika för hennes rikedom.

Intet högre bepryder
En jungfru af ung år,
Än sedighet och dygder,
Visserlig hon då får
Den henne högt begärer
Af hjärtat och alltid ärer,
I kyskhet menar jag.

På dig alltså, min lilja,
Jag tänker utan list.
Ingen skall oss åtskilja,
Ty du är den förvisst
Såsom dygden högt värderar,
Trohet också presenterar
Med tukt och sedighet.

Som djuren af glädje springa
Emot sommaren blid,
Ty dem kan då ej tvinga
Vinterens hårda tid,
Alltså du mig ock hugsvalar;
När du ljufligt med mig talar,
Min sorg försvinner bort.

[1]) Ädelsten. [2]) I döden.

Herrans ord tröstrikt synes
Af dig och dyrkas högt,
Ja till kyskheten fina
Är ock ditt hjärta böjdt;
Sedigt du dig modererar,
Din tjänst ock accommoderar
Efter hvars dignitet [1]).

När jag ock skådar länge,
Din snällhet undrar mig,
I tal, svar och umgänge
Är du allom ljuflig.
Ditt gemöte [2]) mig behagar,
Din gestalt ock alla dagar,
Dejlig är du försann.

Dina dygder utföra,
Kan jag ej, hjärtans kär,
Dock vill jag dem kungöra
Kortelig, märk nu här:
All sedighet, som kan falla
Af damer och jungfrur alla,
Är du begåfvad med.

Jag märker och begrundar,
Ack du fina korall,
Att nu snarlig tillstundar
Den tid jag resa skall,
Låt mig din kärlek dock vinna,
En stadig vän hos dig finna,
Ehvar vi mötas än.

Min ringa dikt fulländer
Jag nu, o sköna dam,
Och henne dig försänder
Af stor kärlighets flamm.

---

[1]) Rättar dig efter enhvars värdighet. [2]) Sinnelag.

Låt henne dig behaga,
Ditt hjärta ock till mig laga,
Ack min lust, hjärtans fröjd!

Tag denna min dikt och visa,
För min skull den läs och prisa.

Virgo.

Jag lägger henne till mitt bröst,
Hon fröjdar hjärtat med stor tröst,
Hvar bokstaf är en pärla klar,
Kärare än som guld jag den har.
Jag kysser den ljuflig mång stund,
Önskar dig godt af hjärtans grund.
Då Hektor från Andromake drog,
Sörjde hon visst och aldrig log,
Så gör jag, vi trösta hvarandra
Med ett famntag, och sedan vandra.

SCEN 2.

Palladius och Circejus råkas, den förre på väg till akademin, där han skall hålla en oration. Circejus hånar honom, men får till svar en varning att icke förspilla sin ungdom, utan lära sig något.

SCEN 3.

Circejus får uppbära skarpa förebråelser af en professor för sin lättja och sitt liderliga lefverne. Han lofvar bot och bättring. En latinsk kör till Per Brahes ära slutar akten.

AKT. IV. SCEN 1.

Circejus, Palladius, Cellarius.

Palladius.

Efter måltid jag spatserar
Och därmed mig rekreerar,
Ty medici det bjuda uppå,
Ovidius samt Cato också.

Circejus.

Vill du på källaren följa,
Penningar skall jag ej dölja.

Palladius.

Måttelig dricka ej förnekes,
Ty din kraft då vederkvickes.
Seneca lärer med godt skäl
Studerande personer väl:
Åkren bär ofrukt, om han ej
Tidelig trädes, du öfverväg;
Alltså ock otidig flitighet
För din hälsa är stor farlighet.
Därföre vore jag tillfreds,
Hade jag penningar till reds.

Circejus.

Låt dig man intet förskräcka,
Min faders pung skall väl räcka.

Palladius.

Bättre vore gå till vårt hus,
Om vi då skola dricka ett rus,
Ty intet säkert är på en källar
För öfverdådiga sällar.

Circejus.

Ack käre, du är barnslig mäkta,
Med de andra var frisk och fäkta.
Var ej som Timon [1]) en eremit
Och älska allena dig och ditt.
Tvi skam, tre år har du här varit
Och ej källaren förfarit [2]).
Källaresven, I hafven en ny gäst,
Pläga honom med vinet bäst.

Cellarius.

I skolen få hvad behager,
Hans penningar jag mottager.

Circejus.

Stort löje du här bereder
Med dina åthäfvor och seder,
Som en ko på en ny fähusdörr
Ser du källaren fram och för,
Täckes dig hafva här kvartér,
Efter du så noga beser.

Palladius.

Oroligt är, här höres rop,
I hvar vrå stå kannor och stop.

Circejus.

Jag vet att du åstundar böcker,
Därföre jag dem uppsöker.
Behagar dig detta libri,
Brädspel, kort, tärning, håll dig fri.

Palladius.

Det plägar ej vara min sed,
Tag detta glaset uti fred.

---

1) Den af Cicero omtalade misantropen från Atén. 2) Tagit notis om.

Circejus.

Se glaset släppte han från sig.

Cellarius.

Sex mark skall du då gifva mig.

Palladius.

Circejus, det var ditt anslag,
Dock penningar för glaset tag.

Circejus.

Nu hafver han väl penningar,
Så skall man lura nidingar.
Se hvar penning är rustiger,
Han är ej ofta lustiger.
Men annat är som jag hörer,
Hvi går du så mig förförer?

Palladius.

Ingen det mig bevisa kan.

Circejus.

Ja visst är rätt du en helig man.

Palladius.

Magnificus får väl höra
Hvad lefverne, som vi föra,
Ändock han ofta öfverser,
Både med dig och andra fler.
Om vi lydde hans förmaning,
Det gagnade oss uti sanning.
Låt oss gå från detta buller,
Det tjänar ej slå sig fuller.

Circejus.

Än tid är till hönsen gala,
Vi vilja vår kropp hugsvala.

Palladius.

Sitt i frid, efter ditt begär
Kommer jag igen till dig här.

Circejus.

Hör källarsven hvad jag säger,
Inga penningar jag äger,
Dock lofvade jag allt förära
Vinet, såsom vi förtära.
Men betalning nu strax på stund
Du bekommer, följ mitt påfund.
När han inkommer, jag hem går,
Inte den token det förstår.
Af honom då betalning tag,
Lär honom vår källarelag,
Du vet han var här aldrig förr,
Sådant honom med rätta bör.

Cellarius.

Än om han har ej penningar?

Circejus.

Nog skaffar han när du tvingar.
Låt se du raskar i hans pung,
Han spricker visst, ty han är tung.
Du kan ock väl se på han mund,
Han är en stor padda och masshund.
Eljes tag kappan i pant.

Cellarius.

Jag kommer ihåg, det är sant.

Circejus.

Var välkommen, du höll ditt ord,
Det är mig kärt, kom hit till bord,
Du skall bekomma alla slags dryck,
Dock skall det ej kosta dig en fyrk.
Nu går jag ut, blif man du kvar,
Källarsven, för mig nu värd var.

Cellarius.

Du drick mig till och gör dig glad,
Ty Circejus oss båda bad.

Palladius.

Nu dröjer han mäkta länge.

Cellarius.

Ej ser du mer hans umgänge.
Alltså betala mitt vin strax,
Hvilket löper riksdaler sex.

Cellarius.

Hej, intet betalar jag ditt vin,
Jag är en gäst bjuden härin.

Cellarius.

Så vet du intet vår källarerätt,
Den senaste är, betalar allt slätt.
Alltså, buss, lägg din kappa kvar,
Ty pant mig alltid penning bar.

Palladius.

O dryckenskap, förgiftig orm,
Förbannad är din ljuflig form.
Tro hvad fördärf skall den taga,
Som dig dyrkar alla dagar.
Farväl, jag tackar dig passlig,
I ditt hus kommer jag aldrig.

Cellarius.

Hör dock mitt råd, litet bida,
Trampa ej uppå din kappa sida.

SCEN 2.

Circejus, som förslösat alla sina penningar, blir kräfd på hyran af sin värd, som hotar att draga honom inför rätta. I sin nöd anmodar han en stallbroder att skrifva till fadern, att han är sjuk och i stort behof af penningar.

SCEN 3. Circejus' fader, som bekommit brefvet, sänder penningar.

SCEN 4. Palladius har skrifvit en disputation; han begabbas för sitt äfventyr på krogen af Circejus och hans stallbröder. Palladius varnar dem för deras kroglif. En kör till akademins ära slutar akten.

AKT. V.

SCEN 1. Circejus, som på källaren råkat i delo med sina dryckesbröder, blir med hugg och slag utdrifven från krogen. Han ångrar, att han icke följt Palladius' råd.

SCEN 2 och 3. Miles, Mercator, Artifex, Aulicus och Scriba uppträda enhvar och prisa det yrke, som de valt.

SCEN 4. Palladius lider stor nöd och fattigdom samt frestas ännu en gång af Negligentia, men förblir ståndaktig samt belönas för sin flit och dygd med ett stipendium på 100 daler.

SCEN 5. Circejus' fader och moder, som kommit underfund med sonens dåliga lefverne, beklaga sig bittert däröfver och önska sig döden. En latinsk kör till de nya magistrarnes ära slutar akten.

AKT. VI. SCEN 1.

Circejus, Virgo, Pedisequa.

Circejus.

(Ombyter sina sköna kläder).

Tillförene jag nog hade
Allt hvad som jag mig önskade,
Men penningar nu mig felar,
Till borgen ingen meddelar.
Nu är allt mitt goda bortförslöst,
Jag lefver igen utan tröst.
Dock vill jag till min jungfru gå,
Med god råd hon mig trösta må.
Men nu bär jag inga skänker,
Som hon till äfventyrs tänker.
Jag hoppas dock hon sig påminner
Vår kärlek, se jag henne finner.
Min jungfru kär, var ganska säll,
Att jag dig fann, är mycket väl.

Virgo.

Du talar mäkta dristigt här,
Säg, när blef jag din jungfru kär.

Circejus.

Min ros vet väl vår kärlek stor,
Hon tröstar mig, jag visst det tror.

Virgo.

Ditt tal jag intet lida kan,
Din ros blifver jag ej försann.
Menar du, att jag är lättfärdig,
Smickra med sådan ovärdig?
Nej, mitt stånd det ej medgifver,
Tuktig, sedig, kysk jag lefver.
Du är mig alldeles obekänd,
Ditt ansikte strax från mig vänd.

Circejus.

Visst är du uppfödd uti den bur,
Där Tigris bor, ett grymt vilddjur.
Född är du utaf en lejinna [1]),
Och aldrig af någon kvinna.
Hör dock, var icke en hård demant,
Du mig känner, jag säger sant,
Ofta hafver du i stadighet
Mig kysst, famntagit med kärlighet.
Bevisa mig den gunst igen,
Jag blifver dig en trogen vän.

Virgo.

Aj, tvi, tvi, om jag hade en mun
Af ler, jag dig kysste ingalund',
Ty i din mun illa du luktar,
Hela min kropp för dig fruktar.
En morian är du liker,
Som Lasarus är du riker.
Käre se, huru krokig han står,
Hvad är för en jungfru, som du får?
En bonde visst din fader var,
Det höres af ditt tal och svar.
Gack bort, jag har dig aldrig sett,
Min piga också detsamma vet.

Pedisequa.

I vårt hus var han aldrig förr,
Jag dig förvisso det kungör.
Den min jungfru skall favera,
Bättre än du skall han spatsera.

Circejus.

Annat lofva du, när jag dig
Gaf skänker, ack du lättfärdig.
Jag hoppas dock, min hjärtans lust,
Vårt gjorda bund [2]) bär i sitt bröst.

[1]) Lejoninna. [2]) Förbund.

Virgo.

Skall jag så litet vörda mig,
Att jag blefve en sådan gunstig,
Som står slarfvig till hand och fot,
Nej, packa dig pocker emot.
Du har visst spelat bankerut,
Fnaska [1]) dig strax på dörren ut.
Eljes skall du fasttagas,
Med eldgafflen hädan jagas.
Den min kärlek begära vill,
Skall vara rik munsjör därtill.
Jag går nu uti kammaren min.

Circejus.

Jag följer dig en stund därin.

Virgo.

Piga, slå strax nu dörren fast,
Släpp ej till oss denna fantast.

Pedisequa.

Du statt nu där skön friare,
Tills besked kommer vidare.
Ha, ha, nu står du ganska skön,
Nu har du din förtjänta lön.

Virgo.

Tag till favour [2]) denna här korg,
Däri kan du lägga din sorg,
Bind honom strax uppå din rygg,
Vandra därmed och var nu trygg

Circejus.

Häri ligger ock ett kalfskinn [3]),
Tvi vare nu kisslinkan min.

---

[1]) Jämka dig. [2]) Godo. [3]) Tecken på afslag uti frieri.

Virgo.

Ha, ha, se friaren sköna
Bär kalfskinn och korg till löna.

Circejus.

Skamligt fixeras[1]) jag förvisst
Af den som jag trodde utan list.
När jag till henne skänker bar,
Ingen kärare än jag då var.
Men nu när guldet intet når,
Drifves jag ut, för dörren står.
Ej behaga mina kläder,
Ej mig känner utan smäder.
Ack jungfruns kärlek är en is,
Den därpå bygger, är ej vis.
Därföre yngling exempel tag,
Tro inte jungfruns goda behag.
I dag hafver hon lurat mig,
I morgon kan det hända dig.
Är du rik, hon väl dig lider,
Bugar, niger, alla tider;
Har du skänker, hon då byter,
Kyssar, klappar dig ej tryter.
Men om hjulet löper omkring,
Hon dig då känner ingenting.
Jungfruns kärlek kan snarlig fås,
Men såsom vädret han förgås;
Tro fritt jungfruns tal det är snällt,
Mången yngling är därmed fälld.
Såsom törne rosor höljer,
Alltså jungfrun hjärtat döljer.
Jungfruns sinne är ostadigt så,
Att hon gärna vill älska två.
Utvärtes prakt jungfrun behager,
Därmed sig själf ofta bedrager.
Jag gaf henne guldkedjor röd,
En kraga hon mig igen böd.

---

[1]) Luras.

Se så jungfrun med dig handlar,
Förtjänsten hon till sig samlar.
Mycket annat hon af mig tog
Emot min vilja och därvid log,
Gaf mig igen en kyss och famntag,
Sade, nu är betalt dig väl till lag.
Behåll, farväl, nu är jag klok,
Kommer jag mer, kalla mig en tok.

SCEN 2 och 3. Miles, lemlästad i krig, Mercator, hvars fartyg gått i kvaf, Artifex, hvars egendom uppbrunnit, Aulicus, skild från sin tjänst, samt Scriba, som beträdts med balans, klaga och önska sig döden.

SCEN 4. Mors uppträder och framhåller, huru människorna sällan i lyckans dagar, men oftast, när olyckan kommer, minnas döden.

SCEN 5. Palladius, som afslutat sina studier, prisar lärdomen såsom den högsta skatt, hvilken ej kunde stjälas af tjufvar, icke härjas af eld och ej ens drabbas af fiendens våld. Kören anropar den högste om slut på kriget.

AKT. VII. SCEN 1.

Apollo, Philosophia, Metaphysica, Physica, Mathesis, Ethica, Politica, Logica, Rhetorica.

Apollo uppträder och prisar Palladius för att han liksom Herkules vid skiljevägen hade följt dygdens gudinna. Till lön härför skall han nu krönas till magister och förmälas med Philosophia, som inträder med sina sju döttrar.

Metaphysica.

För de andra sex är jag drottning,
Jag undervisar uti allting,
Jag skall lära honom förstå,
Ehvad han vill studera på.

Physica.

Af mig skall du lära veta
Naturliga ting utleta,
Deras egenskap, dygd och kraft,
Som de i allan tid hafva haft.

Mathesis.

Himmelens lopp, därtill stjärnors,
Jordens, solenes, planeters,
Huru tillstår uti alla land,
Räkningekonst ock med din hand,
Skall du rannsaka visserlig,
Med min makt rätt ganska underlig.

Ethica.

Alla dygder, hvar vid sitt namn,
Jag dig lärer till en trygg hamn.
Fly alla laster, hvarmed du kan
Behaga Gudi, så ock hvar man.

Politica.

Ditt fädernesland och nästa
Vara nyttig och till bästa,
Att allt uti god ordning står,
Af mig du det bäst veta får.

Logica.

Disputera hvad dig behagar,
Därmed man sanningen framdrager,
Försvara det som är rättvist,
Förlägga [1]) dem som drifva list,
Lärer jag dig till beröm stort,
Ehvart du kommer, till hvad ort.

Rhetorica.

Ditt tal rätt prydelig föra,
Vill jag dig vislig kungöra,
Hvarmed du kan när som du vill
Afråda och så styrka därtill.
Märk, ingen är så ljuflig sed
Som tala och svara med besked.

[1]) Afslöja.

Apollo.

I mötas med stor sedighet,
Den som det ser har ljuflighet.
Därföre jag er tillsamman
Fogar med prydnad och gamman.
Tag denna ring till gåfva,
Hvarmed din brud dig trolofvar.
Han är af fint guld som du ser,
En skön pärla pryder där mer,
Hvarmed tecknas: såsom din brud
Är fin, kysk, helig i sin skrud,
Så skall till henne din kärlek
Vara ock ren utan all smälek,
Hvilket sker, när du så lärer,
Att du aldrig Gud vanärer,
Ej heller din nästa stjälper,
Men med lärdom honom hjälper.
Hvars mening skall du intet lyda,
Men den bästa rätt uttyda.
Jag antvardar dig ock en bok,
Hvarutaf du skall blifva klok;
Tänk ej att du ej mer behöfver
Vidare nu studera öfver;
Dock detta du märk här fastlig,
Ej alltid löp till boken hastlig.
När som du en annan skall lära,
Annat ditt kall nu mån bära.
Alltså boken dig öppen fås,
Men strax igen han åter slås.
På hufvudet jag kronan rena
Sätter och vill därmed mena
Den frihet, du kan bekomma
Ibland de lärde med fromma.
Ty fri är du för tölpaktighet,
Oförstånd och oskicklighet.
Uti denna stol du ock uppstig,
Hvarmed jag den makt gifver dig

Att lära andra som du förmår,
Ej längre sitta höra på.
Önskar härmed af himmels höjd
Dig mycken lycka med stor fröjd.

SCEN 2.

Palladius.

Nu märker jag sant vara,
Som Diligentia svara.
Tack vare dig, gudinna skön,
För min tjänst har jag nu fått lön.
Lycksalig vill jag mig kalla
Och saken Gudi befalla.
Komme nu hvart jag komma kan,
Konsten föder alltid sin man.
— — — — — — — — — —
Alltså hvad är ljufligare
I världen, ja nyttigare
Än bokliga konster öfva?
Ingenting om du vill pröfva.
Därför bröder all olycka
Liden, låt er ej förtrycka.
Skåda på mig, en god ända
Skall Gud omsider visst sända.
— — — — — — — — — —

SCEN 3.

Circejus.

Ack lyckan löper ganska vild,
Min ungdom är illa förspilld.
Allt mitt goda är ock nu förtärdt,
Dock intet godt hafver jag lärt.
— — — — — — — — — —
Jag är värre än för mång år,
Se så jämmerlig med mig tillstår.
Diligentia detta spådde,
Men jag tyckte hon illa rådde.

Alla hafva det tal om mig,
Han hafver själf fördärfvat sig,
Till hvilket jag ej kan neka,
Ack ve, ve, alla på mig peka.
Nu kommer åldren som jag ser,
Ej förhoppning är om mig mer.
O Negligentia, därför
Du mig bedrog, jag det kungör,
Med din ljuflige och söta ord,
Men nu är du mig ett bittert mord.
Hvar är den vällust du lofva',
Äta, dricka, leka och sofva?
Ack tvi, ack tvi dig slemma ört,
Du hafver mig i vånda fört.
För min tjänst du mig nu gifver
Osund kropp, sorg, armod, ifver.
Ack, vore min ögon en källa,
Att jag kunde tårar fälla.
Ja, den mig ser, om han visste
Min sorg, han borde ock utbriste
Med gråt öfver min dårhet stor,
Men ho är den, som detta nu tror?
Jag önskar väl ofta att döden
Vill skilja mig af den nöden.
Nej, han mig ej så gunstig är,
Jag måste plågas här tyvärr.
Ack ungdomstid, ack ungdomstid,
Kom dock en gång och ställ dig blid,
Men se jag beder här fåfängt,
Det skulle jag tillförne tänkt.
Därföre o, I ynglingar all,
Tagen nu exempel af mitt fall.
Skåden min lön, skåden min gråt,
Huru skall jag bära mig åt,
Besinnen min hjärtans jämmer,
Mitt eget samvet mig skämmer.
Om jag hade aktat min tid rätt,
Hade jag varit säll på mång sätt,

Men nu är jag allom· till stor spott
Och kan ej värfva något godt.
Fly alltså dryckenskap och lättja,
Ty de eder tillbaka sätta.
Vakten bättre eder ungdom from,
Eljes skall er ålderdom
Gråta med mig och fälla mång tår,
Dock tiden man aldrig igen får.

Epilogus

framställer moralen af skådespelet, tillönskar de unga magistrarne lycka och fröjd, tackar publiken för «gunstelig audiens» och bjuder farväl:

Hvar och en går nu till sitt stand,
Regere oss Gud, den helge and.

MELLANSPELET.

(FACETIAE INTERCALARES).

I.

(Efter 1:a akten).

Tubbe, Nimmergodt, Cellarius.

Tubbe.

Nu hafva vi fått visst en god lisa,
Vår matmor bör oss för alla prisa.
Intet jag nu uti dagningen uppstår,
På min åker och äng jag aldrig går,
Utan dricker hvar dag en skönan slump [1])
Och sofver troligt vid min kärings gump.
Jag fruktar ej håmman [2]), ej knekten blå,
Ty dem plägar jag med min yxa klå.

[1]) Ett stort mått. [2]) Uppbördsmannen.

Nimmergodt.

Jag säljer bort oxen, get, kalf och stut,
Dock skall jag aldrig lägga min skatt ut,
Men mitt gamla skägg jag daglig blöter,
Om min käring får mat, jag ej sköter,
Dock skall hon för läderpiskan tiga,
Ty jag basar både matmor och piga.

Tubbe.

Hör, granne, kloarn bor i denna gål,
Efter penningar är han mycket snål,
Dock intet tom är min gyckletaska,
Jag proppar väl full min läderflaska.
Källaresven, tappa strax godt öl hit,
Låt se du plägar bönderna med flit,
Jag skall dig sända en kolhvitgrå get,
Och den skall vara både tunn och fet.

Nimmergodt.

Jag sköter intet om ditt lilla glas,
Skänk man uti en stor skål, ditt långa as.
I dag skall du lära krusbir [1]) skänka
För bönder, om vi eljes rätt tänka.
Menar du att bonden han dricker till pass [2])?
Nej, bättre lägger han i sin skinnkask [3]),
Ty tolf klunkar därtill väl munnen full
Dricker bonden, till dess han vippar kull.

Cellarius.

Nog skall du snåle siker få dricka,
Till dess att jackan skall i tu spricka.

Nimmergodt.

Rätt så denna skål, fort om sju å rad,
Så bör skattdragaren hålla sig bra.

---

[1]) Öl. [2]) Håller rätt mått. [3]) Skinnmössa.

God tår, Neglagensas skål, frua vår,
För hennes skull dricker jag ut hvar tår.
Hör källaresven, hafver du altrakant [1]),
Gif hit en kanna, tag min öx [2]) i pant.

Tubbe.

Rätt, granne, detta vinet smakar bäst,
Å, hade jag här min gamla stohäst,
Han skulle strax åt källaren drifva
Och tolf kannor uppå honom skrifva.
Håll upp din skälm, du dricker som en varg,
Käre, skona glaset, ej det uppsvälj.

Nimmergodt.

Jag dricker till pass, såsom du nu ser,
Det var din moders skål, köp du man mer.

Tubbe.

Trå [3]) våle ditt pass, din gamle skinthund,
Du drack ut allt slätt rätt neder på grund.
Din kakevide [4]) mun och stora hals
De skilja snart vårt stallbrorskap med alss [5]).
Vi måste köpa vin af detta slag
Hem till våra kullor med oss i dag.

Nimmergodt.

Nej, nej, käringen hon spinner väl lill,
Om hon icke dricker altrakant till;
Vattubötta [6]) kan henne bäst smaka,
Och sedan därpå en grof stampekaka;
Ty blifver käringen drucken och vred,
Så bultar jag henne som en stark smed.

Tubbe.

Kom hit till bords, du granne Nimmergodt,
I staden böra vi också spela kort.

[1]) Alicante vin. [2]) Yxa. [3]) Hin. [4]) Stora. [5]) Helt och hållet. [6]) Vatten.

Nimmergodt.

Ja, ja, lät tunnan rinna, och skålen går,
Hå, hå, så lustigt tillgår i gålen vår,
Men om du källaresven trumpen står,
Tre goda slängar af öxan du får.

Cellarius.

Akta dig våp och bonde näsevis,
Att du icke strax gnäller såsom en gris.

Nimmergodt.

Tubbe, vi vilja nu gå till vårt hus,
Ty vi ha båda fullt opp ett godt rus.

Cellarius.

Nej, bida siker, du skall göra rätt,
Betala först mitt alekant allt slätt.
Ser du på bordet står rader långa,
De betyda dig riksdaler många.

Tubbe.

Pytt, ditt bräde hålla vi intet för gillt,
Förty du uppskrifver rätt som du själf vill.
En kanna full, hör dock du gode sven,
Af alterakant, hvad tro kostar den?

Cellarius.

En trind riksdaler skall du nu uppräkna,
Eller ock en tunna råg uppteckna.
Så skall man lära bonden veta hut!
Sluka vin med sin stora flab [1]) och trut.

Tubbe.

En riksdaler, käre hörer godt folk,
Ha, ha, trå han våle rätt nu vår tolk!
Men hör, tolf öra jag dig gifva vill,
Jag skall aldrig lägga en fyrk därtill.

[1]) Mun.

Cellarius.

Tag dina tolf öra med din käring,
Far till Blåkulla med din föräring.

Nimmergodt.

Aldrig mer än en liten sup jag fick,
Gud bättre mig, det var en fanners dryck.
Å pocker köpe ditt slanterikant,
Farväl, hit kommer jag aldrig försant.

Tubbe.

Nimmergodt bida, gif honom tre slag,
För han vill lura bönderna i dag.

Nimmergodt.

Fritt, tag din betalning, orkar du mer,
Skall du få nu yxhammars drunta [1]) fler.

Tubbe.

Farväl, nu har du haft gäster sköna,
Intet de borga, men strax dig löna.

Cellarius.

Visst man säger bonden är en mashund,
Mån icke det vara ett skälmars påfund.
Jag mente lura från dem korn och råg,
Men med öxhammaren lönte de nog.

II.

(Efter 3:e akten).

Styrbjörn, Dragval, Praetor och hans pojke.

Styrbjörn.

Hör granne Dragval, jag hafver förstått,
Att vår utridare han kommer brått,
Pälsagjälan [2]) vill han af oss hafva,
Landgillet [3]), taxen [4]) skola vi ock skaffa.

[1]) Slag. [2]) Skinnskatten. [3]) Jordräntan. [4]) Arrendeafgiften.

Dragval.

Mera bör du, menar du han glömmer
Smörskatten, den han så högt berömmer?
Tro fritt utridaren det ej göret,
Ty han skärmiserar[1]) dicht[2]) med smöret.
Jag hörer här kommer ock fogden vår,
Därföre laga, att hos oss väl tillstår.

Styrbjörn.

Min kona skall rätt strax brygga och baka,
Godt brännevin kan ock fogden smaka.

Dragval.

Våra pigor skola ock vara till reds,
Med mindre är ej fogdekarlen tillfreds.

Styrbjörn.

Tyst, si fogden han kommer själf nu stark,
Tag myssan af, gör kors och nig till mark.

Praetor.

Guds frid I dannemän båda,
Eder månde jag öfver råda.
Kronans skatt nu strax mig gifver,
Så mycket jag på eder skrifver.

Styrbjörn.

Heyle, tag strax husbondens häst i stall,
Det bästa hö och hafre du gifva skall.
Huru mycket för innevarande år
Äro vi skyldiga, husbonden vår?

Praetor.

Först sex daler och tio mark,
Därtill tre daler, detta märk,
Sjutton daler gör det tillhop,
Skall du förstå, din gamla tok.

[1]) Beskärmar sig. [2]) Ofta.

Styrbjörn.

Gud han löne vår husbonde därför,
En rätt räkning han med oss båda gör.
Här är därför, husbonde, vår skatt all,
Såsom Dragval och jag utlägga skall.
Jag vill ock förära husbonden min
Ett sköna par strumpor och klippingsskinn.

Dragval.

Jag gifver ock en stor förgylltan sked,
Jag skall ock sända en oxe efter plägsed.
Ett väl skrifvet snupplicas [1]) jag frambär,
Till husbonden är vårt högsta begär,
Laga så, att vi icke mera skula
Skjutsa och mata de knektarna fula,
Förty när de komma i våra gåla,
Snoka de i hvar vrå och äro snåla.
Heylin, drängen, och mig strax köra de ut
Med sina kroksablar och hvassa spjut.

Styrbjörn.

Hossbonde, de rida ock vår hors [2]) så fort,
Att de på stunden kasta fölet bort.
Ha vi öl, till vår dotter han friar,
När det blir allt, han oss båda hijar [3]).
Han rister och skakar mitt gamla skägg,
Vänder foten upp, slår hufvud i vägg.
Gode hossbonde, jag beder rätt er,
Att den blårocken icke kommer mer,
Ty han kittlar med sabeln mången stund,
Att jag vill gå både från gård och grund.
Ve den såsom deras narri lider,
Ty ryggknoten därefter hårdt svider.

[1]) Supplik. [2]) Häst. [3]) Narrar.

Praetor.

Gån bort båda; på detta hot
Skall jag med första råda bot.
Pojke, förvara de skänker,
Att löna eder jag visst tänker.

III.

(Efter 4:e akten).

Tubbe, Nimmergodt, Praetor och hans pojke, Dragval.

Tubbe.

I köpstaden hafva vi nu varit,
Af öl och tobak ganska väl farit.
Nu ville vi gå hem till vår kvinna,
Ty jag tror visst, att vår fogde är himma
Och pantar bort oxe, get, kalf och ko,
Så ock vår stora kringlebeltata [1]) so,
Men finna vi honom, låt se du står bi,
Tolf yxhammars slag honom gifva vi.

Nimmergodt.

Ve den som sviker, ser du min blanka,
Jag skall lära fogden på dörren slanka.

Praetor.

Guds frid, tag i stallen min häst,
Gif honom gryn och hvete bäst.
Gif brännevin, låt duka bord,
Hör sik, när jag talar ett ord.

Tubbe.

Hör, stöt man passlig [2]), buss, hvadan kom du,
Eller hvem lade dig till vår by nu.
Jag tror visst i dag dig ej hugg tryter,
Ändock du så stort med orden skryter.

---

[1]) Ringformigt tecknade. [2]) Lagom.

Nimmergodt.

Du ledes vid lefva, som jag förstår,
Rätt strax min brunnsbila på din rygg går.

Praetor.

Bonden är galen, som jag vet,
Jag är fogden, er öfverhet.
Skatten skolen I levrera,
Därtill skänker yttermera.

Tubbe.

Ha, ha, trå sin husbond, jag dig ej sköter,
Ser du icke huru bonden för dig löper.
Men fru Neglagensa, känner du den,
Hon är nu blifven vår husbonde igen.
Alltså fnaska dig strax af min stufva,
Eller jag skall bota dig för snufva.

Praetor.

Bonde, bonde, var ej munvid,
Jag dig skär en röd kappa sid.

Nimmergodt.

Kom, kom, är du så frimodig och stark,
Fäkta med en grå bonde på slät mark.

Tubbe.

Jag skall ock gifva dig slängar feta,
Att du skall efter din myssa leta.

Praetor.

Bonden är galen med yx och knif,
Med foten frälsar jag mitt lif.

Puer.

Jag tar våtsäcken [1]) och löper till fot,
Förty de bösta [2]) sönder hvar min knot'.

[1]) Kappsäcken. [2]) Bulta.

Nimmergodt.

Velligt godt folk, såge I nu fogden vår,
Hvilka sköna knapricoler [1]) han slår.
Det var annat än dansa med min kulla
Och sin tjocka buk med fläsk uppfylla.

Tubbe.

Såge I ock huru skåpade [2]) hans dräng,
Jag druntade [3]) honom en väldig släng.
Tro fritt, när vi höggo med våra öxer,
Pojken släppte hjärnan i sina böxer.

Dragval.

Skratta ej högt, känner jag vår fogde rätt,
Han kommer strax igen på ett annat sätt,
Han ger intress, betalar dubbelt opp,
Kränger af huden ifrån fot och topp.

Tubbe.

Hvad säger du sleker [4]), tag ock ett slag,
Tycker du att det smakar dig väl till lag.
Hej, hej, bida bonde grå, tål du inte mer,
Än tro om du ha fått yxhammars drunta fler.
Sågen I, godt folk, huru han vresa [5]) omkring,
Som han i näsan hade fått en ring.
Det var ej under vår fogde språng,
Förty sju feta slag fick han på en gång.

Nimmergodt.

Se pojken han lämna våtsäcken kvar,
Hvad tro för saker han här inne har.
Tubbe, jag finner här en skrifven bok,
Härpå är rätt bonden intet mycket klok.

---

[1]) Kaprioler (bocksprång). [2]) Löpte. [3]) Slog. [4]) Lismare. [5]) Vred sig.

Tubbe.

Tag den hit, jag vet hvad han betyder,
Stor skatt och ondt han på oss båda bjuder.
Förty af denna bok plägar han räkna ut,
Att han tager bort både oxe, ko och stut.
Därföre skall jag rifva dig sönder,
Aldrig skall du mera lura bönder.
Hå, hå, granne, var nu lustig och glad,
Förty vår fogde fick ett skönt karbad.

IV.

(Efter 5:e akten).

Nimmergodt, Tubbe, Praetor och hans tjänare Dromo och Smerling, Styrbjörn och Dragval.

Nimmergodt.

Hör Tubbe, vet du huru nu tillstår,
Jag fruktar att aldrig med oss väl går,
Ty en budkafle går nu hos oss omkring,
Fogden han kommer, vi skola till ting.

Tubbe.

Komme man fritt, ser du min blanka ny,
Jag skall löfta fogden ur vårom by.

Nimmergodt.

Tig, ropa inte högt, du får väl strax se,
Han hafver med sig sina håmmän tre.

Tubbe.

Är utridaren med, stackars min smörask,
Rätt nu får han gäster, ja flinker och bask [1])
Min kvinna hon kärnar en skön smördask [2]),
Men utridaren tar den i sin skinntask.

---

[1]) Rask. [2]) En bit smör.

Tunna kärnemjölken skall jag supa,
Men han smörjer väl sin stora strupa.
Se fogden kommer med sina drängar,
Stackars bonden får visst feta slängar.

Praetor.

Stån I nu här, edra skälmar två,
Till att sammanblåsa ett tjufvaråd.
Huru for[1]) jag senast hos er,
Menen I det talas ej mer?

Tubbe.

Käre husbonde, jag har ondt i mitt öra,
Jag hörer ej hvad ord I nu här föra.

Nimmergodt.

Käre husbonde, vi eder ej kände,
Vi visste ej hvart edert ärende lände.

Praetor.

Hörer bonden, hvilken en skälm,
Bättre jag rister dig, grå hjälm.
Nog minns jag väl din rustiga[2]) yx,
Och att jag engång med dig höggs.

Tubbe.

Hållen till godo, ty I voro så snar,
Husbonden skulle blifvit en stund kvar.
Förty då begynte vi slå upp därför,
Husbonde, tunnan såsom eder bör.
Då haden I så god välplägning fått,
Att I ej skulle orkat gått eller stått.
Men när vi voro lustige som bäst,
Då ville husbonden ej blifva vår gäst.

[1]) Behandlades. [2]) Kraftiga.

Praetor.

Nu narra de mig opp i mund,
Men jag skall löna dig på stund.
Trå din välplägning, som du bjöd,
Jag stod därföre blek och röd.
Till tinget skolen I resa,
Om du vill pipa eller vresa [1]),
Där skall jag lära dig förstå,
Hvad det heter att fogden slå.

Nimmergodt.

Käre husbonde, skona oss båda,
Ty det hände utaf en slump och våda.
Eder rygg skola vi väl läka och smörja
Med en bock och oxe först att börja.

Praetor.

Menar du jag har min rygg fal
För din skitne bock och falska tal.
Men dina oxar tager jag lill,
Fast om du hade sju därtill.
Lägger ut skatten för tvenne år,
Annars ej väl nu med er går.

Tubbe.

Penningar ej hafva vi till reds nu,
Dock skaffa vi om en dag eller sju.
Ett skönt kalfskinn vill jag er förära,
I han det förtjänt, husbonde kära.
Och när som min kvinna kommer in,
Pusslar hon en brynost i våtsäcken din.

Praetor.

Tag denna brynost till frukost,
Att munnen sitter i nordost.
Hör Dromo, Smelring, desse tagen,
Med järn och fjättrar dem förvaren.

[1]) Vara ursinnig.

Dromo.

Kom nu bonde, statt och kruka [1]),
Vill du hit, stå där att huka.

Nimmergodt.

O min käre karl, du släpp nu lös mig,
Ett godt fett pund smör skall jag gifva dig.

Tubbe.

Käre husbonde, låt oss tala en gång,
Ty desse karlar de göra oss stor bång [2]).
Skola de oss så länge slita och rycka,
Visst då våra brackor i tu spricka.
Därföre allas vårt gagn och bästa är,
Att I tan för oss löfte, husbond kär.
Styrbjörn, Dragval, mina goda grannar,
Kommen hit, öfver oss er förbarmar.
Gå uti borgen och oss nu hugsvala,
Vår skatt skola vi rätt väl betala.

Dragval.

Jo, gack nu drick öl och vinet heta
Och fixera oss, som flitigt arbeta.
Rätt så, karar, slå på med påken strax
Och lären lathundarna nu äta lax.

Styrbjörn.

Huru kan du betala med en fart,
Ty i ditt hus är ej det ringaste kvar.

Tubbe.

Här sitta så många redelig män,
Hustrur, jungfruer, därtill ungersven,

---

[1]) Krök på ryggen. [2]) Förtret.

Af dem jag nu penningar låna vill,
Jag vet, ingen af dem nekar därtill.
Jag skall igen köra min gamla kvinna
För deras hustrur både väfva och spinna.
Nog vet jag alles desse hustrurs sed,
Deras händer komma aldrig rocken ved.

Styrbjörn.

Ja, ja, Tubbe, kan du penningar få,
Hos husbonden vilja vi i borgen gå.

Praetor.

Nog tror jag er ord äro sann,
Gifven mig hand, varen min man.
Släppen dem båda till en tid,
Men skaffen penningar med id.

Nimmergodt.

Vi lura honom med ett falskt hjärta,
Fogden torkar dicht in hugg och smärta.
Sågen I, godt folk, hans kappa var sönder,
Jag bad honom ej huggas med bönder.
Men kommer du, fogde, allena en gång,
Jag skall dig stryka med skäftöxen lång [1]).

Tubbe.

Vi vilja nu eder allt godt folk bedja,
Att I med penningar oss undsätta.
Vi skola betala med humle i höst,
När Gud han gifver oss årsväxten först.

---

[1]) Yxan med långt skaft.

V.

(Efter 6:e akten).

Nimmergodt, Tubbe, Praetor, Dromo, Smelring, Dragval, Styrbjörn.

Nimmergodt.

I dag ha vi sköna penningar fått,
Ty vi ha mångens taska väldigt klått.
Hafven därföre tack alla tillhopa,
Gode män, hustrur, jungfrur och glopar,
För det att I nu lånte oss penningar,
Hvilka voro stora välgärningar,
Men betalning skolen I aldrig af oss få,
Och liten man nu fritt där alla uppå.
Men kanske att I då viljen mig panta,
Kom, kom fritt du, får väl till mig tranta [1]).
Ej heller tar du något bort med dig,
Ty allt det jag äger, bär jag hos mig.
Men en gammal käring ligger himma,
Den är surbent och ögonen rinna,
Hon orkar hvarken gala eller gapa,
Grinar illa och tänderna de skaka,
Tager den, emellan eder byter,
Ej något annat du nu af mig snyter,
Om någon vill hafva mera därtill,
En drunt af öxen jag honom gifva vill.

Tubbe.

Vi lånte penningar till fogden vår,
Men aldrig en fyrk han därutaf får,
Förty hvar penning hafva vi förödt
Uppå öl, vin, tobak, och vår kropp väl gödt.

Nimmergodt.

Se nu kommer fogden manstark och vred,
Till böneboken du nu dig bered.

---

[1]) Traska.

Tubbe.

Vi lofva och ljuga som vi äro van',
Å Herre Gud gifve böfvelen han.

Praetor.

Länge hafver jag haft fördrag
Med er båda till denna dag,
Utläggen nu den skatt I böra,
Jag låter er i tornet föra.

Tubbe.

Goe, söte husbonde, vi ha ej fått,
Sedan I reste, penningar så brådt.

Nimmergodt.

Icke en fyrk af dessa grannar många
Fingo vi låna, så illa månde gånga.

Dragval.

Han ljuger, husbonde, det bästa han kan,
Ty han fick penningar af hvar och en man;
Men strax de till källaren lupe
Och fyllde dem i sin store strupe.

Praetor.

Skolen I nu aldrig ledas ved,
I fyllehundar, vid den sed,
I bättren eder rätt aldrig mer,
Edra lathundar, som jag ser.
Jag skall drifva er från gål och grund,
Att bedja hjälper ingalund.

Tubbe.

Vi ha, husbonde, något framföra,
Som vi vilja att ingen skall mer höra,
Därföre visa bort edra karar två,
Ett godt räfskinn vill jag er skänka då.

Praetor.

Ditt skälms hjärta känner jag rätt,
Du mig ej lurar på det sätt.
Vore jag ensam, skänktes mig
Feta öxhammars slängar af dig.
Dromo, Smelring, gripen med hast
De skälmar och sätten dem fast,
Bespisa dem med vatten och bröd
Låten dem lida högsta nöd.

Dromo.

Kom nu med mig, du siker grå,
I tornet skolen I få en vrå.

Nimmergodt.

O husbonde, varen barmhertige
Och hjälpen oss båda eländige.

Praetor.

Intet hjälper nu mer bedja,
Strax, strax dem i tornet sätta.

Tubbe.

Jag ser att vår matmor nu oss bedrager,
Som väl i förstone syntes fager,
Ty så länge vi arbetade dag från dag,
Hade vi allt godt efter vårt behag.
Men tvi våle Neglagensa, frua vår,
Hon lärde oss vara late år från år.
Jag råder alla, så många jag ser,
Att ingen han tror Neglagensa mer.

Smelring.

Släppen nu strax hit linan neder,
Tagen dessa skälmar till eder.

Styrbjörn.

Jo du, ligg nu där Tubbe och Nimmergodt,
Aldrig gör du oss härefter mera spott.
Jag bad eder arbeta såsom vi,
Nej, sade de, vi äro nu junkrar fri.

Dragval.

Vår fru Diligensa bör oss prisa,
Ty för hennes skull ha vi ro och lisa.
Hon befallte oss arbeta med möda,
Därmed vi utlägga vår skatt och oss föda.
Därför råder jag alla med friskt mod,
Tjäna Diligensa, ty hon är god.

BELE-SNACK.

En ny Comoedia af *Jakob Chronander.*

PERSONERNA:

PROLOGUS.
LUTHERIUS.
DIOGENIUS.
APOLLONIUS.
ACOLASTUS.
FRANCISCANUS.
VIRGINEA.
ANABABTISTA.
MILESIUS.
PHILIPPIUS.
HERNANDER med sina två tjänare.
GALERIUS.
VESTUS.
VETERIUS och hans tre söner.
DIVIUS.
POLITIUS.
MARTIUS.
Två änglar
MORS.
CURATIUS.
PRUDENTIUS.
VENEREA.
DELIA med sina två tjänare.
AUGURUS.
VENATORIUS.
THEMISTOCLUS.
PULCHERIA.
DELITIUS.
MINERVA med sina tre döttrar.
JUNO med två döttrar.
VENUS med en dotter.
PINCENUS.
Två krigsmän.
MILITIUS.
BELLANDER.
JUSTITIUS med sina två tjänare.
SIMONIUS och hans dotter.
THAIS med 7 oäkta barn.
HILARIUS.
DECREPITA.
EPILOGUS.
Sex argumentistae.
En käring.
Två larvatorer.
MARCOLPHUS.

AKT. I.

Innehåll (Argumentum).

Äktenskapet af många försmädas,
Säges vara olustigt och hädas.
Diogenius det först förstörer,
Hvilken ock Acolastus förförer.
Hans mening är, att vore allra bäst,
Om ingen man vore vid kvinna fäst.
Äktenskapets möda han antecknar,
Kvinnans ondska han också uppräknar.
Men honom förlägger [1]) Lutherius,
Med hvilken håller Apollonius.
Sedan en munk sin mening uttyder,
Att präst skall sig gifta han förbjuder.
Nunnan berömmer ock sin helighet,
Säger: gifta sig är lösaktighet.
Men Philippius dem refuterar [1])
Och uti denna sak informerar.
Omsider blifver munken beslagen,
Att nunnan är af honom bedragen.
Anabaptisten sig ock framställer,
Om äktenskapet sådan dom fäller:
Bäst vara, hvarken man eller kvinna
Låter sig till en viss maka binda,
Utan hvar kvinnas person bör vara
Ens äkta hustru, vill han försvara.
Dock hans mening vara förargelse,
Intygas, och en grof villfarelse.

SCEN 1.

Lutherius, Diogenius, Apollonius, Acolastus.

Diogenius.

— — — — — — — — — — —

Paulus säger, den sig hustru beder,
Stort huskors och sorg han sig bereder.
Det är sant, när man sig hustru väljer,
All sin frihet han för träldom säljer.

[1]) Vederlägger.

Svår börda lägger han på sin ryggknot,
I näsan en ring, en snara på fot,
På benen en fjätter, för dörren bom,
På armarne länkar, han är ock stum.
Men händer så, att du uti staden går,
Till äfventyrs du därför bannor får.
Hennes tal och svar det är smekaktigt,
Därmed har hon dig i klåfvan artigt,
Hon gycklar och gillrar med sina lekar,
Och böjer ditt hjärta hvart hon pekar.
Hvem är så vis, käre, hvem är så klok,
Som ej en kvinna kan göra stor tok?
Hon tvingar ut en falsk tår eller två,
Sedan skall du efter hennes tal gå.
Eljes ropar hon: ack ve, ack ve,
Han mig ej älskar, kan hvar och en se.

— — — — — — — — — — —

Fast du hade hjärta af stål och järn,
Dock gör du ej hennes tårar motvärn.
Mannen styrer land och gemene man,
Men hustrun regerar honom försann.
Sedan skall du med stor vedermöda
Din barn både tukta, kläda och föda.
Och ho vet, när du hafver som bäst gjort,
Blifva de dig till sorg och förtret stort.
De kastas på eld, de hängas på gren,
Äro olydige, dig till stort pen.[1])
Komma de till myndighet och god sak,
Kanske de dig smäda för ditt omak.
Får du inga, är ej mindre förtret,
Skriften ock härom nogsamt tala vet.
Därföre kallas äkta stånd en djup grop,
Hvar all nöd och sorg kastas i en hop.
Men lefver du ogift, så är du fri
För den vedermöda och tyranni.

---

[1]) Pina.

SCEN 2.

Lutherius.

Vakten eder, att I ej förföres
Af detta hans tal, som nu här höres.
Sant är det att en gift har besvär stort,
Men de andra ej bättre, som är spordt.
För Karybdis vill du dig bevara,
Faller så i Schylla, större fara.
Näpplig lefver man from och gudfruktig
Utan äktenskapet rolig, tuktig.
Ve den ensamma, ty om han stjälper,
Är ingen till reds, som honom hjälper.
Tvenne bygga väl tillsamman och bo,
Men en lefver i ängslan och oro.

— — — — — — — — — — —

Du säger, kvinnans råd till ondt länder,
Detsamma också hos mannen händer.
Mång kvinna ock till hälsosamt styrker,
När såsom mannen hennes råd dyrker.

— — — — — — — — — — —

Därför Gud ock ofta bekröner
Kvinnorna med högt förstånd, man röner.
Hell och säll, som får en from hustru god,
Hon är ögons lust och styrker ens mod.

Diogenius.

Du talte om en god hustru och from,
Du finner ej en, res hädan till Rom.
Alla ystas i ett kar, man förstår,
Dock värre och värre, så långt det når.

— — — — — — — — — — —

Hatar man henne, strax hon då gråter,
Älskar man henne, högfärdas hon åter,
Straffar man henne, förgift hon då spyr,
Ingen styrer henne, när hon är yr.

Ibland all kreatur, som jorden bär,
Intet så listigt som en kvinna är.
Bättre är vistas bland orm och drake,
Än hafva en ond hustru till make.
Kvinnan först synden i världen förde,
Hvarför vi alla döden tillhörde.
Därför Philo Evas namn så tyder,
Att det lifsens ve och sorg betyder.
Mången hafver ock sin man förgifvit,
Bragt honom från sin välfärd och lifvet.

— — — — — — — — — — —

Vakta dig för den, som ligger på din arm,
Säger profeten, annars gör hon dig harm.
Därför tro Gud allt och världen intet,
Men en lätt kvinna förtro allsintet.

— — — — — — — — — — —

Ja den hustru tager, skall förmoda
Två dagar, som äro honom goda,
Den första när såsom bröllopet står,
Den andra när som hustrun läggs på bår.

Lutherius.

Origines högt kvinnor berömmer
Och deras smädare fördömer,
Säger att näst Gud så är du pliktig
Hedra en kvinna för orsak viktig.
Af henne är du född, fostrad, älskad,
I din ovetenhet skött och tuktad.
Ja hon för dig har lidit den nöden,
Att hon för dig hafver gått i döden.
Därföre dårar dem förolämpa
Och deras ärliga namn fördämpa.
I medgång de fröjda, hjälpa i nöd,
I sjukdom de tjäna en till ens död.
Där som ingen kvinna är tillstädes,
Där suckar en sjuk, kvider och rädes.
Salmon säger: Den en hustru finner,

Af Gudi han välsignelse vinner.
Gläd dig af din ungdoms hustru också,
Hon är glad som en hind, täck som en rå,
Förlusta dig uti hennes kärlek,
Hon är din krona och ingen smälek.
Hon är dig bättre än guld och pärla,
Sitt hus aktar hon arla och särla.
För hennes skull får mannen stor ära,
Hon talar vishet och täcklig lära.
Den ädla skatten sin mans lif länger [1]),
Hon fröjdar honom, när sorgen tränger.
Som solen lyser i himmels fäste,
Pryder den gyllenstolpen sin näste.

— — — — — — — — — — —

Apollonius.

Käre svara, nu är du så munvig,
Nej stick pipan i säcken, stå och tig,
Håll nu igen din stora flabb och trut,
Min præceptor körer er in och ut.
Præceptor, skall jag gifva en skön släng,
Åt den skälmen, herren såväl som dräng?

Lutherius.

Nej, håll upp, Guds ord är skarpar än svärd,
Den som drager svärd, kommer på ofärd.

Diogenius.

Mitt förriga tal hafver jag i pris,
En narr tager hustru och ej en vis,
Ty mot en god tusen onda finnas,
Den det ej tror, skall min ord väl minnas.
När Fenix synes, man god kvinna ser,
Farväl, jag vill ej tala med dig mer.

---

[1]) Förlänger.

Acolastus.

Jag följer dig och skall det förfäkta,
Ingen bör taga kvinnan till äkta.

AKT. II.

Innehåll:

En fader, som skall af världen lida,
Hos hvilken änglar och döden bida,
Sina tre söner han till sig kaller,
Studera en tid han dem befaller,
Sedan till ett visst kall sig begifva
Och med en dygdesam maka befria.
Han befaller dem sin vän i händer,
Sedan dör han, sitt lefverne ändar.
Apollonius nu på resa är,
Att taga sig hustru och en vän kär.
Acolastus vill honom förskräcka,
I det han mång sorger månd upptäcka,
Gifver annat råd, hvilket är farligt,
Emot Guds ordning och så oärligt.
Apollonius det ej behager,
Men i sitt ärende godt råd tager.

SCEN 2.

Apollonius, Acolastus.

Apollonius.

Hvad betänker du uti ditt minne,
Hafver du ännu ditt galna sinne?

Acolastus.

Min förra mening skall jag förfäkta,
Ingen kvinnas person vill jag äkta.

Apollonius.

Annat jag tänker och reser nu bort,
Jag skall mig befria rätt innan kort.

Acolastus.

O stackar, du skyndar till ditt fördärf!
Hör hvad jag säger mot detta ditt värf.
Härtill har du lefvat lustig och glad,
Men nu kommer du i annat karbad.
Fast du nu är lustig, med munnen ler,
Innan kort du gråter och flipar [1]) mer,
Ty först skall du dyra kläder skära
Och dem med dig strax till bruden bära.
Ja hon tör väl vrida näsan på sned,
Om guldkedjor, ringar ej hänga ved.
Då skall du henne som en gudinna
Tillbedja, knäfalla, vill du vinna.
— — — — — — — — — — —
Omsider när hon då månd samtycka,
Då tillstundar först, hör, din olycka.
Ja då bekommer du stora sorger,
Äktenskapet har mång toma korger.
Stundom hafver du kött och intet bröd,
Pungen är tom, du måste lida nöd.
Dock skall du köpa alla hussaker,
Gård, bord, bänkar, sängar, häst och skraper,
Yxor, kittlar, slef, skedar, tråg, pannor,
Tunnor, flaskor, byttor, fat och kannor,
Fönster, grytor, häcklor, kräcklor, kistor,
Kärnor, gås, ko, so och hvad som brister.
Du måste ock köpa en spånevagn,
Men kan dock ske, därmed görs intet gagn.
Piga, dräng skall du i tjänst annamma,
Köpa dig vagga och skaffa amma.
Barnen ropa mat, dricka och gråta,
Göra skalkhet i hvar vrå och låta.
Hustrun hon bannas och låter illa,
Ehvad du talar, vill hon ej gilla.
Du vrider dina händer, hår också,

[1]) Lipar.

Önskar dig vara tusen mil därfrån.
Nej buss, du måste likväl blifva kvar
Och lära hvad det kostar kallas far,
När du dessa ord grannt vill besinna:
En narr låter sig vid hustru binda.

Apollonius.

Käre, håll upp med detta ditt skvaller,
Du gör en tokot med sådant raller.
Jag vet det har med sig möda och hot,
Skall man därför stå Guds skickelse mot?

Acolastus.

Nej härmed är du ej din möda kvitt,
Än värre har jag på registret mitt.

— — — — — — — — — — —

Om du får en from maka och kvinna,
Så kan denna sorg något försvinna,
Men händer du får Xantippas syster,
När du är glad, hon då träta lyster,
I all affekter är hon grym och vred,
Hon talar och svarar utan besked,
För ett ord ger hon dig tio igen,
Likväl vill hon heta käraste vän.
Du skall afbedja, fast hon än bryter,
Hon dig väl ofta klipper och snyter.
Kanske du vill då bjuda farväl,
Tro fritt, hon dig följer i hamn och häl.
I mat och dricka vara kräselig,
I kläder vill hon lefva präktelig,
Hon behagar väl ofta nytt manér,
Hvar penningar tags, hon ej efterser.
Mången har sin man på olycka bragt
Med sådan fåfängelig prål och prakt.

Apollonius.

Du talar väl mycket, dock utan grund,
Man får dygdsam hustru i alla stund.

Acolastus.

Vakta dig, när du än är på fri fot,
Var ej till din olycka själf en rot.

Apollonius.

Käre, säg mig huru dig behager,
Efter du icke dig hustru tager?

Acolastus.

Hör på, jag vill säga dig mitt anslag,
Är du klok, så är det dig till behag.
Jag vill väl fria på orter många,
Men ingen skall mig i nätet fånga.
Hvar jag kommer, vill jag ha fästemö,
Därtill mat och dricka, för min häst hö.
Jag lirkar med jungfrun, som jag kan bäst,
Ho vet, om natten ligger hon mig näst.
Jag lofvar stort, efter friares art,
Men jag håller icke en tusend' part.
Hvad jungfrun hafver, som mig behager,
Med söt' ord jag det af dem bedrager.
Om morgon säger jag, tar på min hatt,
Stå i frid, jungfru, Gud gifve god natt.
Hon ber igen komma med söt orde,
Att hålla min lofven, som jag borde.
Ja, ja, säger jag och i hjärtat ler,
En skälm, som någon tid kommer där mer.
Därmed reser jag på en annan ort,
Drifver samma spel, och det går allt fort.
Därmed plägas jag väl uti hvar gård,
Jag sköter intet, fast tiden är hård,
Ty hvar jungfru tänker, han blir väl min,
Därför jag plägas, går jag ut eller in.
Så skall du lära dig hustru söka,
Din sorg förminska och glädjen öka.

Apollonius.

Jag hörer, du är en matljugare,
Det är stort kall vara en lismare.

— — — — — — — — —

Ja, om jungfrurna ville lyda mig,
Skulle de draga hvart hår utaf dig
Och slita uppå dig sin rock och ten
Och skölja dig i varmt nattvatten ren.
De skulle dig så piska och rista,
Att hostan skulle baktill utbrista.
En sådan plägar man kalla bytjur,
Få honom rådstugan för jungfrubur.
Omsider när hvar stads jungfru är vred,
Huru vill du få mat med sådan sed?

Acolastus.

Vet du ej huru lapparna göra?
Sitt hus de ofta flytta och föra.
Sedan vill jag mig på bygden gifva,
Samma puss skall jag ock där bedrifva.
Alltså följ mig, godt råd jag meddelar,
Allt hvad som godt är, oss intet felar.

Apollonius.

O dåre, omsider blifver du arm,
Då blyges ditt samvet, gör dig stor harm,
Alltså öfvergif denna stora flärd,
Följ mitt råd, ty jag söker din välfärd.

Acolastus.

Nej, fast du vill bedja eller pocka,
En narr låter sig till galgen locka.
Farväl, jag går bort till att fria,
Men bröllopsdagen skall jag ej bida.

AKT III.

Innehåll:

Acolastus till en jungfru friar
Af falskt hjärta, ty han henne hijar,
Han lurar från henne med söt orde
Guldkedja, armband, det honom ej borde.
Sedan han henne mycket bakdanter,
För det han blef med henne bekanter.
Venus och Delia ställa här jakt,
Därmed de fånga en jungfru med makt.
Cupido följer ock med sin båga,
Att upptända bland dem kärleks låga.
Tre studenter här sedan framträda,
Åtskillig stånd vilja de bekläda.
Den förste blir präst, den andre krigsman,
Den tredje jurist, och taga tjänst an.
Acolastus här skräppar och skryter,
Huru han digt med jungfrurna byter,
När han så mycket ifrån dem tager,
Reser därmed bort och dem bedrager.
Från äktenskapet han också styrker
Och sin galenskap prisar och dyrker.

SCEN 1.

Acolastus, Venerea, Cupido, Venus, Delia.

Acolastus.

Jag är lustig, mig världen behagar,
Ty det går, som jag vill, alla dagar.
Rätt nu kom jag från en lustig dam,
Den bedrog jag, hon blef igen ensam.
Efter mig står hon, tjuter och gråter,
Lipa fritt, aldrig kommer jag åter.
Si, här kommer också en jungfru skön,
Hon skall ock betalas med samma lön.
Hon bär en guldkedja på halsen sin,
Förr än vi skiljas, skall den blifva min. —
Var välkommen, du min hjärtans lilja,
Ingen i världen skall oss åtskilja.

Venerea.

Si mycket sällsamt han med mig här gör,
Ty eder person såg jag aldrig förr.

Acolastus.

Jag blifver hos er en dag eller sju,
Nog skolen I mig känna, skön jungfru.
Veten I ej, jungfrun och ungerşven
Blifva väl snart kända, min hjärtans vän.

Venerea.

Jag befordrar eder till det bästa,
Så länge eder här täckes gästa.

Acolastus.

Hafver tack, ty det är min sedvane,
Vara lustig, komma fröjd på bane.
Mitt ärende vill jag aflägga först
Hos eder, min ljufliga fröjd och tröst.
Ehvart jag ser rundt världen omkring,
Behagen I mig öfver alla ting.
Aldrig ingen jungfru har jag härtill
Begärt eller älskat, min docka lill.
Aldrig hade jag tillförene tänkt,
Att kärlek skulle så mitt hjärta kränkt.

— — — — — — — — — —

Venerea.

Hvi är han så häftigt till mig upptänd,
Efter jag är honom så obekänd.
Till detta hans tal jag ej svara kan,
Till äfventyrs jag får en annan man.

Acolastus.

Hvi undren I härpå och det sägen,
När som I kärleks kraft öfvervägen.

— — — — — — — — — —

Först jag såg edert ansikte klara,
Önskte jag eder käraste vara.
Därtill edra dygder mig beveka,
Dock mest er ögon, som stjärnor leka.
På många orter hafver jag varit,
Dock aldrig så dejelig förfarit.
När jag skådar alla edra lemmar,
Som skön kristall hvar och en här glemmar.
Ack Delia, utställ din nät till jakt,
Venus följ med, fånga jungfrun med makt.
Ack Cupido, du är likväl den gud,
Som mig kan gifva skön jungfru och brud,
Ställ an din båge, som intet slår felt,
Skjut strax hjärtat, dock att det blifver helt.
Gifven godt svar, annars jag besvimmar,
Jag tror jag lefver ej många timmar.

Delia.

Tjänare, strax garnen här utställer,
Akter på, låt se ho jungfrun fäller.

Venus.

Jag jagar nu fort, hon skall förnimma,
Att jag är en stor kärleksgudinna.

Cupido.

När hon är fast, jag då bågen spänner
Och hjärtat med stor kärlek kringränner.

Venerea.

Hvadan kommer det att jag så bäfvar,
Stor kärleks låga öfver mig sväfvar.
Fångad är jag, mitt hjärta det är spändt,
Snarligt blef mitt mod till kärlek upptändt.
Ack Venus, Venus, din makt hon är stor
Öfver all kreatur på jorden bor.
Visst är Cupido i sällskap med er,

Låter honom intet skjuta mig mer.
Till äfventyrs att I mig besvika,
Kärleken plägar hit och dit vika.

Acolastus.

Ack nej, min lilja, det skall aldrig ske,
Intill min död vill jag kärlek bete.
Jag vill för eder i högsta nöden
Våga allt mitt gods, ja gå i döden.
Svara dock omsider, min jungfru blid,
Förlossa mig ifrån min sorg och kvid'.

Cupido.

Bed henne ej så mycket om detta,
Min båge han skall väl det uträtta.
Hej, vill du ej låta dig beveka,
Denna pil skall intet med dig leka.

Venerea.

Ack Cupido, du är en grym tyrann,
Skjut inte mer, jag vill nu hafva man.
Eder jag begärer, ej försakar,
Utan lofvar eder och bejakar.
Jag blifver en trogen vän i all stund,
Gifver härpå min hand af hjärtans grund.

Delia.

Låtom oss gå bort, ty det är beställdt,
Jungfrun är i denna drabbningen fälld.

Acolastus.

Större seger bekom jag nu försann
Än Alexander, som Darius vann.
Denna här dag bör med rätta firas
Och uti hvar almanack inskrifvas.
Nu dansar mitt hjärta, mitt bröst sjunger,

Mig tyckes jag hörer ängla tunger.
Jag dig famntager, min lilja och ros,
Allena dig önskar jag vara hos.
Spela upp, jag förskyllar[1]) omak hans,
Min kärsta och jag tråda nu i dans.

Venerea.

(När dansen lyktas).

Att vistas hos eder är mig ej svårt.
Huru snart skall nu stå bröllopet vårt?

Acolastus.

Om fjorton dagar, min sköna jungfru.

Venerea.

Gud gifve den dagen vore rätt nu!

Acolastus.

Jag måste dessförinnan resa bort.

Venerea.

Ack, bedröfva ej mitt hjärta så hårdt.

Acolastus.

Min kärsta behöfver ej lida nöd,
Få mig till kärlekstecken er guldked röd.
Så ofta jag ser uppå de länker,
Strax jag då min liljeros påtänker.

Venerea.

Ja gärna fast hon än vore bätter,
Mitt armband jag ock på er sätter.
Uti vaka och dröm kom den ihåg,

[1]) Vedergäller.

Som eder senast kysste och famntog.
Farväl, Gud eder på resan bevare,
Dröjer ej länge, men varer snare.

Acolastus.

När man kan segla och rida med häst
I himmelens sky, kommer jag härnäst.
De skrifva: kvinnfolken tro mycket lätt,
Sannerlig de säga då ganska rätt.
Hon såg mig aldrig med ögonen förr,
Likväl tror hon mig och allt det jag gör.
Ej under är, de ofta bedragas,
Efter de med orden så snart tagas.
Hörde Ni, godt folk, att jag här sade
Vilja henne skänka allt det jag hade,
Men jag vill icke mina gamla skor
Utgifva för henne, om hon rätt tror.
Jag ville icke äktenskapet ingå,
Fast om jag sju tunnor guld kunde få.
Hon är mig så kär som sju yxhammars slag,
Jag älskar henne hvarken natt eller dag.
Man säger, mången han älskar trollet,
Om han därmed kan bekomma guldet.
Alltså jag, ty jag henne väl kysste,
Dock för guldkedjan, den jag åtlyste,
Ty till denna kedjan jag mer fria,
Så skall man en narr och toka hija.
Dessa saker jag på krogen blöter,
Om hon får man, jag slätt intet sköter.

— — — — — — — — — — —

Jag reser nu på ett annat ställe,
Friar och löper, får jag tillfälle.

AKT. IV.

Innehåll:

Här bortreser nu Apollonius,
På vägen så möter Delitius.
Båda vilja fria till en jungfru,
Men de förlikas icke om en brud.
Delitius han mycket agerar,
Apollonius så ock fixerar.
Delitius är väl rik och mäktig,
Dock oförståndig, fast han är präktig,
Men fast Apollonius är fattig,
Så är han lärd, förståndig, gudaktig.
När fadren bägges deras tal hört har,
Säger han sig annan gång gifva svar.
Tillbaka kommer nu Politius
Samt hans bröder Divius, Martius.
Af sin förmyndare taga de råd,
Hvar de skola gifta sig med Guds nåd.
Till Minerva de då alla styrkas,
Förty hon med sina dygder dyrkas.
Men tvenne af dem hans råd bortglömma,
Där Juno och Venus sig berömma.
Här disputeras ock vidlyftelig,
Hvar försvarar sin mening väldelig,
Om en man skall gifta sig allena
För dygd, skönhet eller guldet rena.
Rikedomar Martius beveka,
Politius vill med skönhet leka,
Men Divius till en dygdesam går,
Sedan de fröjdas och bröllopet står.

SCEN 2.

Delitius, Themistoclus, Pulcheria, Apollonius.

Delitius.

God dag, Themistoclus, jag är nu glad,
Jag ser er vid hälsan i denna stad,
Därhos önskar jag jungfrun mycken fröjd
Och välsignelse utaf himmels höjd.
Sedan är till eder min ödmjuka bön,
Emedan I hafven en dotter skön,

Att jag kunde den mig till hustru få,
Henne jag väl föder, kläder också.
Behageligt svar jag härpå förmodar,
Mitt eget sinne mig det bebådar.

Apollonius.

Er samma dotter jag ock begärer,
Den jag af hjärtat älskar och ärer.
Näst Guds hjälp vill jag försörja henne,
Blifva eder så god måg som denne.
Alltså, om det är af Gudi beskärdt,
Hoppas jag ock det blifver eder kärt.

Themistoclus.

Eder båda jag flitigt tacka vill
För det i bjuden eder ära till.
Allt hvad godt jag kan, jag eder beter,
Hvad Gud behagar, det visserlig sker.
Detta ärendet är ganska viktigt,
Hvar säger nu mig om sig uppriktigt.

Delitius.

Jag är födder af en förnämlig ätt,
Det hvar och en vittnar, som säger rätt.
Hos min fader tre skepp årlig ginge,
Och jag var hans endaste arfvinge.
Därföre är jag så rik efter hans död,
Att omöjligit är mig tryter bröd.
Aldrig har jag någon nöd förfarit,
Men alltid hemma hos moder varit.
Skjuta och rida, spela och jaga,
Sådana saker mig bäst behaga.
Jag hafver ock årligen inkomst stor
Och dagelig båtnad, att ingen tror.
All min släkt är ganska rik och mäktig,

De mig ock hjälpa att lefva präktig.
Summa, aldrig mig här något tryter,
Ehuru världen handlar och byter.

Apollonius.

Guld och penningar hafver jag inga,
För hvilka jag kan mig hustru tinga.
Ty i min ungdom har jag studerat,
Därpå allt kostat och mig förmerat.
Mina ägodelar, skatt och håfvor
Är mitt förstånd och så visdoms gåfvor.
Ej de sjunka, stjälas eller brinna,
Jag kan dem ock alltid hos mig finna.
Jag hafver ej heller varit morsgris,
Ty därutaf blifver man intet vis,
Utan många städer och land försökt,
Slitit ondt, mina studier förökt.
Ej heller är jag född af stor stämna [1]),
Ej kan jag heller min släkt rik nämna,
Utan näst Gud på egen dygd litar,
Jag hoppas mig ingen det förvitar.
Ty fast min fader vore rik och klok,
Hvad gagnad' det mig, om jag vore tok.
Därföre är bäst, när lyckan hvälfver,
Hafva förstånd att hjälpa sig självfver.

Themistoclus.

Nog hafver jag om denna sak förstått,
Sägen mig edert kall, I hafven fått,
Hvarmed I kunnen edra och eder
Försörja årligen och med heder.

Delitius.

Hvi skulle jag åstunda något kall,
Det är stort omak och orsak till fall.

[1]) Förnäm släkt.

Min fader lät mig ej därtill öfva,
Ej heller vill jag någon tjänst pröfva,
Ty jag hafver ägodelar många,
Ehuru lyckan vill med mig gånga,
Ja fast jag lefde uti tusen år
Kräseligt, min föda jag dock väl får.

Apollonius.

Till guldklimpen sätter jag ej min lit,
Ty han kan hvälfva både hit och dit.
Men hvad ärlig tjänst, som mig är försedd,
Den mottaga är jag alltid beredd.
Jag förestår ock nu en tjänst redlig,
I den jag mig beflitar dagelig,
Hvarmed jag hoppas att försörja mina,
Som hvar ärlig man tänker om sina.

Themistoclus.

Jag beder att I om några dagar
Kommen hit igen, om er behagar,
Så skolen I därpå få svar båda,
Vi vilja oss häruti beråda.

Delitius.

Med jungfrun vill jag ett ord tala först,
Jag hoppas hon blifver min hjärtans tröst
Och gifver härtill sin goda vilja,
Att ingen skall oss båda åtskilja.
Nog förmodar jag, att I väl gifven
Den andra korgen och vid mig blifven,
Ty all hans skatt är en kista böcker,
I dem han alltid gräfver och söker.
Men jag har gård och alla kistor full
Med kläder, silfver, penningar och guld.
Jungfrun vill jag så kläda och föda,

Att hon ej skall veta någon möda.
Jag tviflar ej om edert gemöte [1]),
Gud er, min docka, hjälpe och sköte.

Pulcheria.

Hvad Gud vill och min fader mig styrker,
Till det jag alltid gärna samtycker.

Delitius.

Två kärlekstecken jag nu gifver eder,
En guldkedja röd och ljufligt beder.

Themistoclus.

Nej, dotter, tag ej, det råder jag dig,
Därmed kan han dig snart locka till sig,
Men äktenskapet bör intet byggas
På stora skänker, om det skall lyckas.
Hvad Gudi behagar, går likväl fort,
Faren väl och kommen till bestämd ort.

Delitius.

Såg du, det hände som jag har talat,
Du blef intet af jungfrun hugsvalad.

Apollonius.

Nog är därtill tid, jag vill först höra,
Hvad hennes fader vill härtill göra.
Förty kyrkoordningen det fordrar,
Att man först föräldrarna anmodar.

Delitius.

Tokar och narrar ej bättre veta,
Först vill jag jungfruns vilja utleta.
Jag undrar du icke gubben kysste,
Efter dig till honom fria lyste.

---

[1]) Bifall.

Men såg du jag talte med jungfrun nog,
Hon svarade kärligen och mot mig log,
Hon gaf mig ljufligen försäkring god,
Nu fröjdas hjärtat, nu dansar mitt mod.
Men med mig till dig sände hon visst bud,
Att hon om nimmermässe [1]) blir din brud.
Hon sade, du är henne rätt så kär,
Som haren åt trumman det ock rätt är.
Ja fast du har sporrar, sju alnar lång,
Likväl skall ej korgen vara dig trång.
Alltså låt dig strax sorgkläder skära,
Sörj ej för hvit hatt, den skall jag förära.
Jag kan mig ej hålla, rätt nu jag ler,
Ej följer du mig på frieri mer.

Apollonius.

Alltid plägar lyckan gärna luta,
När en vill flå förrän han kan skjuta.
Det händer visst dig, fast du här skryter,
Ty högfärdigt mod Gud nederbryter.
Såg du huru hon din guldkedja röd
Emottog, ändock du henne den bjöd.
Farväl, jag hoppas det blifver väl godt,
Men då skall du igen få dubbelt spott.

AKT. V.

Innehåll:

Themistoclus sin dotter tillfrågar,
Hvem hon vill hafva, om hon själf råder,
Antingen den rike Delitius
Eller den lärde Apollonius.
Pulcheria svarar: Det synes bäst,
Att Delitius han blifver mig näst.
Orsaken säger hon, hvarför hon vill,

---

[1]) Aldrig i lifvet.

Ty han är välklädd, lustig, rik därtill.
Men fadren han hennes råd ogillar,
Till den andra han henne inbillar,
Hvilket ock sker. Delitius har sorg,
Ty han får kalfskinn, hvit hatt och korg.
Då narrar honom Apollonius,
Därtill hjälper ock mycket Marcolphus.
Acolastus, som förr, lefver i sus,
Kommer löpandes från ett skökohus.
Två krigsmän ha honom blodig slagit,
Kindpustat, huggit, slitit och dragit.
Apollonius honom då styrker
Från sin dårskap, dock han ej samtycker.

SCEN 2.

Delitius.

Ja, hvad tror du nu på, Apollonius, menar du att du icke får hvit hatt och kalfskinns stöflar i dag?

Apollonius.

Det är ogjordt än, du vet intet hvilken först bör, jag lefver i god förhoppning.

Delitius.

Om du vill ännu besinna dig, så fnaska dig ännu hem till din bokekista, förrän större skam dig öfvergår. Ser du hvilka härliga begåfningar jag hafver med mig.

Apollonius.

Hvem vet, du får utan tvifvel bära dem tillbaka igen och korgen med. Jag går nu till att tala med dem.

Delitius.

Nej, hör du, bida! Det tjänar bättre mig att hafva förtalet.

Jag önskar min tillförlåtelige k. f. samt ock den dygderika jungfrun, min utvalde bäste del, hälsa och långvaraktig prosperitet. Vi äro nu båda efter förriga tal framträdda,

dock lefver jag för min person i den goda och stadiga förhoppning, att jag bekommer behageligt svar, nämligen att eder dotter blifver min tillkommande k. hustru.

Themistoclus.

Eder hälsa och ankomst är mig kär, därtill vill jag eder svar gifva. Efter mitt och min k. h. flitiga betänkande, vår dotters goda samtycke och behag, släkts och vänners inrådande, är genom Guds försyn beslutit äktenskap emellan hederlige person Apollonius och min k. dotter Pulcheria och önske dem därtill Herrans milderika välsignelse i andelig och timmelig måtto.

Apollonius.

Jag tackar min k. f. sonödmjukeligen för gunstigt och behageligt svar och lofvar mig alltid vara min k. f. med lydnad och ödmjuk tjänst redobogen i allt det jag förnimmer vara min k. f. till viljes och behag. Jag betackar ock jungfrun på det kärligaste för sin kärlige emot mig benägenhet. Jag skall alltid beflita mig om en rätt äktenskaps kärlek och ett troget hjärta, såsom ock vinnlägga mig att förestå och försörja eder, såsom en ärlig man ägnar och vederbör.

Delitius.

Ack, hvad jag hörer! Skall Apollonius blifva eder måg och jag förskjutas? Hvad skäl hafven I därtill?

Themistoclus.

Jag tackar eder Delitius för den äran I mitt hus gjort hafven, men hvad af Gudi är beskärdt, det måste ske. Ej är af nöden, att jag nu angifver de drifvande skäl jag därtill hafver.

Delitius.

Nog vet jag I hafven trugat och tvungit henne därtill.

Themistoclus.

Nej, det är intet så, hon kan själf säja sin mening.

Pulcheria.

Hörer Delitius, ingen hafver mig trugat eller lockat, det är visst. I förstone af ungdoms ovetenhet fattade jag till eder, dock för edra guldkedjors skull, någorlunda behag; men sedan jag fick grannare om eder person veta och höra, så hafver jag slätt ingen kärlek till eder, fastän I vore två gånger så rik, utan med min k. Apollonius önskar jag lefva och dö.

Apollonius.

Ja, min utkorade bäste skatt och del, eder hafver jag ock länge uti Herrans fruktan och ärlighet begärat och eftertraktat. Kom, kom! Ingen oss utan bleka döden åtskiljer. Ja, Delitius, huru smakar dig sådant? Får du inte ondt i magen, att jag så kärligen snackar och läflar[1]) med din brud?

Delitius.

Hjälp, huru jag ängslas! Tillförene hade jag trott hela hafvet skola brunnit upp och bärgen sjunkit, förrän jag mig det inbilla skulle, att hon skulle utvalt honom, som är så fattig, framför mig, som är så rik och mäktig. Men jag förnimmer med min skada, jag hafver ej visligen användt min ungdom, i det jag ej hafver öfvat mig uti någre frie konster, hvarföre råder jag hvar och en, att han af min skada vis blifver och ej för mycket dristar på sina föräldrars ägodelar, ty utan tvifvel äro de många andra under tiden så väl som mig till större skada än bistånd.

Apollonius.

Huru nu Delitius, är du nu så kakevid i munnen och dyr uti orden till att skryta såsom du plägar. Huru kommer till, att näsan är så lång på dig, visst hafver du tappat bort dina vantar. Behagar dig icke tala med din jungfru? Kom, kom, om dig så lyster!

Delitius.

Nej, du må väl hafva det djuret. Jag sköter henne intet.

---

[1]) Talar kärligt.

Apollonius.

Ja, han sade så, räfven om rönnebären, men tro fritt, du är intet betrodd om kyrkones nyckel, vi åstunda intet din tjänst. Vill du intet bjuda mig till taleman hos jungfrun, så vill jag öfvertala henne.

Delitius.

Stå icke jag här och höra dina speglosor.

Apollonius.

Bida litet, vill du intet följa oss uti säng båda, så skall du få lof ligga under sängen och säja till, när hönsen gala. Hör likväl, jag vill tala litet med dig.

Delitius.

Hvad då?

Apollonius.

Här hafver du både korgen, kalfskinnet och hvita hatten, som du mig lofvade. Korgen kan du hämta spånor och småstenar uti, kalfskinnet gör du dig ett par sköna friarestöflar utaf, hatten kan du plocka nötter uti.

Delitius.

Bäre icke jag dem, jag slänger dem ut.

Apollonius.

Hälsa god dag hemma; till den första son jag får, skall jag bjuda dig till fadder. Gack, gack, jag talar väl med jungfrun på dina vägnar så länge.

När blodet är varmt och kinderna röde,
Väl är den, som en skön jungfru är öde.
Kommer nu min käresta, följer mig
In till att hålla vår bröllops högtid.

AKT. VI.

Innehåll:

En gammal rik änka här mycket kvider
Öfver den sorg och möda, hon lider.
En ung karl, som har uppanketerat [1])
Allt sitt goda, gått och junkererat, [2])
Ställer sig strax uti tal med denne
Och till sin hustru begärer henne.
Han lofvar väl käringen mycket godt,
Dock utaf falskt hjärta och idel spott.
Hennes penningar han eftertraktar,
Men hennes person han intet aktar.
Dock när som käringen det förstår,
Ett stackot [3]) svar han utaf henne får.
Acolastus han måste ock här fram,
För sitt lefverne får han blygd och skam.
Han antages här för sitt horeri,
Och får betalning för sitt hyckleri.
Därfrån råder alla sina vänner,
Sin galenskap han ock nu bekänner.
Politius, Martius här klaga,
Att gods, skönhet skulle dem bedraga,
Men Divius fröjdas, är mycket glad,
Att han Minerva om sin dotter bad.

SCEN 2.

Justitius, Simonius, Thais, Acolastus, Dromo, Tafast.

Justitius.

Denne man Acolastus beklagar
För en grof gärning, det mig misshagar.
Hören I båda mina tjänare,
Kallen honom hit, varen snarare,
Vill han ej följa eder med gode,
Så tvinga honom med väldigt mode.

Dromo.

Förrän han oss båda skall undslippa,
Vi honom i desse handskar knippa [4]).

---

[1]) Förslösat. [2]) Uppträdt som en glad junker. [3]) Snäsigt, afvisande. [4]) Binda honom med.

Acolastus.

Hej, edra skälmar, I mig bedragen,
Intet I mig så luren och tagen.
Jag ser Simonius med sin dotter,
Dit vill jag inte, om jag har fötter.

Tafast.

Fast du nu vill pipa eller vresa,
Så skall du med till domaren resa.

Acolastus.

Släppen, jag gifver eder penningar.

Dromo.

Vi sköta ej dina föräringar.

Thais.

Kommer Acolastus, min vän käre,
Tillhopa vi nogsamt kände äre.

Simonius.

Denne person är, som jag omtalte,
Och såsom ni antasta befallte.
Uti mitt hus var han mig oåtspordt
Och denna skamliga gärningen gjort.
Därföre beder jag, hafver omak
Fälla rättvis dom uti denna sak.

Justitius.

Ej olikt är det dina bedrifter,
Du är förr i vår protokolls skrifter.
För hordoms last du bittida och sent
Anklagas och håller ändå framgent.
Säg, är du nu skyldig till denna last,
Som han säger, och du är tagen fast.

Acolastus.

För den missgärning vet jag mig väl fri,
De ljuga uppå mig rätt häruti.

Simonius.

Hej, skämmes du intet stå och ljuga,
Jag skall dig nu strax det öfvertyga.
Dotter, gack nu strax och tag barnet hit,
Nej, buss, du skall bida och därpå lit'.

Acolastus.

Nog hafver jag förr varit antastad,
Dock aldrig så hårdt i garnet fastnat.

Thais.

Jag undrar, Acolastus, I vilja
Härtill neka och mig från er skilja.
Se barnet är skönt i ansikte och kropp,
Är ganska likt er ifrån fot till topp.

Acolastus.

Du ljuger, barnet är intet likt mig,
Det har hvarken skägg eller svärd vid sig.

Justitius.

Acolastus, ej hjälper nu att skämta,
Ären I far åt barnet, hon hämta?

Acolastus.

Så säger hon, men jag tror hon ej minns,
Hvem fadren är, eller hvar han finns,
Ty det hafver så många farar haft,
Att hon deras namn bortglömt och tappt.
Dock bekänner jag mig hafva en del
I detta barnet, därom är ej fel.

Simonius.

Efter han nu här saken bekänner
För eder och alla, goda vänner,
Så är det, hvilket jag nu begärer,
Att han henne strax äktar och ärer.

Acolastus.

Jag har aldrig, hören ursäkt denne,
Lofvat mig vilja att äkta henne.

Thais.

Acolastus, hvi viljen I neka,
Se eder handskrift skall det utpeka.

Justitius.

Gifven den hit, jag den läsa lyster,
Hör Acolastus och var tyster.

Handskriften:

Jag Acolastus bekänner med denna min skrift, att jag otvungen och utaf fri, god vilja hafver tillsagt och lofvat den äreb., dygderike, gudfruktiga och mycket kyske jungfru, J. Thais, Simonii dotter, min utvalda bästa vän här på jorden, mig skola med henne äktenskap ingå och aldrig aktar henne att bedraga, utan stadfäster med min egen hand, att ingen utan döden oss båda åtskilja skall. Hastigt skrifvet på Cupidinis slott den dagen, när som planeten Venus regerade.

Acolastus.

Acolastus.

Var jag icke galen, när jag den skref,
Visst utaf henne jag förgjord blef;
Akten nu eder, I karlar unga,
Ej med sådan handskrift er betunga.

Simonius.

Du skall äkta henne, kan du förstå,
Eljes skall min käpp på din rygg gå.

Justitius.

Det tjänar intet stå här att träta,
I skolen likväl komma till rätta.
Och är nu denna min sentens och dom,
Den jag nu utsäger här för allom:
Efter Acolastus är förbunden
Till hordoms laster och öfvervunnen,
Hafver nu återigen Thais kränkt,
Lofvat äktenskapet och gåfvor skänkt,
Ej hjälper ett ord sig här ursäkta,
Detta han vet sig att efterrätta,
Skall alltså sig i äktenskap ställa,
Eljes skall det hans välfärd gälla.

Simonius.

För rättvis dom tackar jag högelig
Och är eder igen tjänstvillelig. —
Täckes nu eder med mig hemkomma,
De unga folken önska vi fromma.

Acolastus.

Hvi går du ej med till din faders gård,
Menar du jag behöfver vakt och vård?

Thais.

Nej, aldrig går jag nu ifrån eder,
Antingen ni blir god eller vreder.

Acolastus.

Blif fritt, vi skola väl hålla ihop,
Så framt din rygg håller med skri och rop.
Rätt plägar säjas, det mig nu kränker,
Den som en annan fixera tänker,
Omsider han sig självf narrar som mest,
Spott och skade blifver hans daglig gäst.
Alltså är det nu med mig här gånget,
Af världen hafver jag nu lön fånget.

Thais.

Kommen, min barn, så många I äre,
Och talen med eder fader käre.
Jag är nu lustig och mycket glader,
Att I hafven nu fått en vissan fader.
Somliga af eder hafva sin far mist,
Alltså på mat och kläder han I brist.
Men nu får hvar och en mat och kläder,
När han till denna sin far framträder.

Barnen säga tillhopa.

Hyvä fari, anna minu leipä, ruoca, ruoca, ruoca, anta, anta,
Käre far, gifver mig bröd, kläder etc.

Acolastus.

Mången jungfru har jag narrat, agerat,
Men nu hafver jag mig själf fixerat.
Gud han straffar nu uppenbarliga
Mitt lefverne det ogudaktiga.
Ack, ack, jag har lefvat galet och vildt,
Hela min välfärd hafver jag förspillt.
Mitt lefverne gör mig nu först ånger,
Dock är det väl mig sagt några gånger.
Nej, min tok, jag ville ej sådant tro,
Förr än jag fick både kalfvar och ko.
Hade jag tillförne hustru tagit,
Ej hade världen mig så bedragit.
Ej har jag mig förkofrat och aktat,
Ty ingen hafver min saker vaktat.
Det jag församla, jag strax förslöste,
På fylleri, slagsmål det utöste,
Ty ingen kunde mig hemma finna,
Efter det jag hade ingen kvinna.
Ack, ack, jag månde mig illa förse,
Nu har jag stor skada och hjärteve.
Därför råder jag hvar ungersven from,
Att han nu aktar bättre sin ungdom.

Tag man exempel utaf min skade,
Minnens väl grannt, hvad jag er sade.
Farer väl, därtill ville Gud styrka,
Glädjens intet öfver min olycka.

till Thais

I stån också kvar och härpå lyda,
Kanske att jag skall er till gäst bjuda.

Thais.

Nej, nej, därpå behöfves ej böner,
Jag kommer väl till med mine söner.

ERIK KOLMODIN.

GENESIS AETHEREA

ELLER JESU CHRISTI FÖDELSE.

PERSONERNA:

PROLOGUS.
JOSEF.
MARIA.
HOSPES.
PASTORES.
ÄNGELN GABRIEL.
MELCHIOR.
CASPAR.
BALTHASAR.
DROMO.
FECIALIS.
HERODES.
TRE PRÄSTER.
ÄNGELN RAFAEL.
MICHAEL.
TRASO.
TRULS.
TOL.
EPILOGUS.

AKT. I.

SCEN 1.

Josef.

Nu har jag ändt en resa lång,
Dock icke utan sorg och tvång,
På det jag här all hörsamhet
Må låta se min öfverhet
Samt kejsaren ock finnas huld,
Betalandes den skatt och skuld,
Som pålagd är hans hela land,
Från öknen allt till hafvens strand.
Mig fattas nu här intet mer
Än söka upp ett godt kvarter
För mig och min trolofvad mö
Samt för min hästar strå och hö.
Min kropp af ålder är så svag,
Därtill ock trött blifven i dag.
Ack, Gud mig nåde gamle man,
Att klaga nödgas jag försann.
Af denna resa lång och svår,
Nu värka också mina lår.
Mitt hela lif, det darrar allt,
Så är nu med ock mycket kallt.
Oi, oi, min rygg han värker så,
Att jag knappt kan gå eller stå,
Och hu, den hostan är så svår,
Att jag, och hu, må fälla tår,
De plågor all, och hu, ej nämna kan,
Gud nåd', och hu, mig fattig man.

— — — — — — — — — — —

Ja, jag har aldrig kunnat tro
En resa göra störr' oro
Än denne, ty det är besvär
Med kvinnfolk resa här och där,
Som jag med min kärst har gjort,
Den nu är vorden tjock så fort.
Mig undrar hvart hon hafver gått,

Efter hon är så svag och trått
Se, se, hon kommer nu rätt där,
Af sida jag mig ställer här.

SCEN 2.

Maria, Josef.

Maria.

Lof, ära, pris ske Gud alltid,
Som hafver oss varit så blid
Och på vår resa frisk och sund
Behållit intill denna stund,
Att vi oskadde äre här,
Därför jag honom lof hembär,
Fast jag än mycket ondt utstå
Har måst, och kväljas ofvanpå
Med kvinnosvaghet, som hvar vet,
Allt sen jag drog från Nazaret.
Nu tycker mig, att jag är glad,
Sedan jag kom till denna stad.
Men hvar mån Josef hålla till,
Med honom jag nu tala vill.

Josef.

Tänkt har jag här på mäkta ting,
Därtill ock sökt all staden kring,
Ur hus och i gått med stor flit
Och blef dock vist ömst hit, ömst dit.
Den ena låts som han ej hörde,
Den andra mig ur gården körde,
Den tredje lånte aldrig hus,
Den fjärde svor i fullan dus,
Den femte viste mig sitt stall,
Ej vet jag hvad jag göra skall.
Jag had' ej trott, om vore sagdt,
Att fattigt folk så stort förakt
Här skulle af de rike lida
I denna världen med stor kvida.

Nu hålles den för en vis man,
Som nästan sin förakta kan.
Så stolt är nu den blinde värld,
Ack ve, ack ve, du arma flärd!

Maria.

Jag tviflar ej att vara sant,
Hvad mig är noga sagdt och grant,
Rikt folk de hafva ock stor makt,
Den arma lida måst förakt.
Ack, att vi hade något ställ'
Att hvila på i denna kväll,
Ty jag är hel igenom kall,
Befruktar ock för annat fall.

Josef.

Jag fruktar också mycket högt,
Att eder plåga blir förökt,
Ty det dröjs nu nästan länge,
Innan I kommen till sänge.

SCEN 3.

Hospes, Josef, Maria.

Josef.

Min käre värd, er beder jag,
Nu lika såsom förr i dag
Om logement och godt kvarter,
Tillåten det, jag vill ej mer.

Hospes.

Viljen I till godo taga
Denne natt och där bohaga
Vid min åsna i mitt stall,
Gärna jag det unna skall.
Akten oxen med sin ben
Ej tillfogar eder men,
Åsnan är ock mycket gram,
Träden ej för när dit fram.

Josef.

Är icke det en klagan stor,
Att Gud, som uti höjden bor,
Kan ej ett ställe sig förmå,
Hvar han sitt hufvud lägga må.

Hospes.

Det kan nu intet annars ske,
I stallet måst I er förse,
Eller som eder synes bäst
Vara annorstäds till gäst.

Maria.

Jag arme och eländig mö,
Skall jag nu ligga uti hö.

Josef.

Herr värd, betänken er en gång.

Hospes.

Min gård är mig ock själf för trång.
I stallet är hafre och hö,
Därtill åt edra hästar strö,
Mer kan min hand intet förmå,
Om detta icke vill förslå.

Josef.

Herr värd, det är dock allt för slätt,
Vi äro af förnämlig ätt.

Hospes.

Det kan så vara, jag ej vet!
Men stallet eder efterlät.
Om det nu ej behaga må,
Så sen till hvar I bätte få.

(afgår).

Josef.

Nu hvad hjälper, att vi vandra
Så föraktligt ibland andra,
Mig ger jag alldels tillfreds!
Gör min kära sammaleds.

Maria.

Ack, hur tungt är mig att lefva,
Kan det nogsamt ej beskrifva.

Josef.

Hvad präktigt är i denna värld,
Det aktas allt hos Gud för flärd.
Högfärd, stort mod samt prål och prakt,
Hos Gud städs blifver i förakt.
Ty slån sådant ur edert sinn'
Och följen mig i stallet in.
Det skall en gång än bättre varda
Allt efter denna nöden hårda.

AKT. II.

SCEN I.

Maria, Josef.

Maria berättar, att Jesus Kristus, Gud och människa i en person, nu är född. De båda makarne prisa Gud, som uppfyllt sitt löfte till människans frälsning.

Josef.

Det är allt rätt, att vi Gud prisa
Med lofsång, ord och andlig visa,
Ty den nåd han oss hafver gjort
Blir vida kring om världen spord.
Jag ser er krafter ej förmå,
Min käreste, här längre stå.

Maria.

Jag är väl trött på denna stad,
Dock uti hjärtat mycket glad;
Ej må I Josef här förtryta,
Att I nu barnet litet syta [1]).

Josef.

Jag gör det väl utan förtänkt [2]),
Men sätter er på denna bänk.

Maria.

I må det hårdt ej fatta an.

Josef.

Jag gör det bästa som jag kan.

Maria.

Få mig min son uppå min arm,
Se till ock om soppan är varm. —
Ack nej, hon är ren vorden kall.
Mig tjänar Josef i det fall,
Slå detta ut och sjuden opp
I denna silfskål en mjölksopp'.

Josef.

Förutan bön jag det försann
Gör gärna, om jag eljes kan.

Maria.

Ack, min hjärtans lille son,
Hvi är du vorden så skön?
Hjärtat mitt i bröstet ler,
Då jag på din fägring ser.
Din like är än aldrig född,
Intill dess världen blir förödd.
Ack, Josef, Josef, varen snar!

[1]) **Vårda.** [2]) **Betänkande.**

Josef.

Ej, Gud mig nådelig bevar!
Alltför sur är denna veden.

Maria.

Få mig hit ock barneskeden.

Josef.

Se, skeden har jag lämnat kvar,
Ty jag skulle vara snar.

Maria.

Hon smakar väl, sätten er ned
Och prisen Gud efter vår sed.

Josef.

Min hjärtans kär, I sitten högt,
En pall härtill skull' jag ha sökt;
I nödfall bruken denna stock.

Maria.

Det är alldeles nu noch, noch!
Ack min hjärtans Jesu lill',

(tillreder en bädd)

Dig en säng jag bädda vill,
Där du sofva kan med ro,
Lägger dig ty på god tro.
Gud den högste vare lof!
Min hjärtans son, sof, nu sof, sof!
Ställen in med eder röst,
Josef, ty jag har tungt bröst.

Josef.

I sanning jag ej sjunga kan,
Ty jag är vorden gammal man.

SCEN 2.

Lasse, Hans, Gabriel, Josef, Maria.

Lasse.

Denna natt var nu så kall,
Att jag om mine lemmar all
Så frusit har, att jag visst tror
Min fötter tjäla vid min skor.

Hans.

Lasse, säg, hvad tror du på,
Huru med vår får skall gå,
Kommer vargen nu bland dem,
Tror jag knappt en blifver igen.

Lasse.

Jag hoppas icke hafva nöd,
Mång hundar äro harans död,
Min Turck han plär dem göra brått,
Om jag har eljes rätt förstått.

Hans.

Dock jag tycker vara bäst
Skynda till fåren som mest.
Guds lander, kom och var ej sen,
Men se, ack, hvad är det för sken?

Lasse.

Min käre Hans, förskräck dig ej,
Statt upp och håll dig hårdt vid mej!

Hans.

Hvad är det för ett trefligt sken,
Det gör mig skräck och mycket men.

Lasse.

Förskräckt jag också vorden är!
Men se det kommer närmre här.

Hans.

Ej står jag kvar, utan bortlöper,
Söker undflykt med mine fötter.

Gabriel.

(Talar ur molnet).

Befrukten eder icke här,
Godt budskap jag till eder bär.
I dag är födder hit förvisst
Er frälsermanner Jesus Krist
I Davids stad i Betlehem,
Den vidtberömda Judagren.
Och att I ej tviflen därpå,
Så akten hvad jag säja må.
Gån själf stad och förfaren grant,
Om detta icke allt är sant.
I stallet utan bom och lås
Vid åsnans spilt' och oxens bås
Barnet lagdt i krubbone
Befinnas skall, som I fån se,
Insvept i lindeklutar små,
Det eder ej förarga må.
Men jag far från er denna gång
I höjden upp med änglasång.

Lasse.

Hvad tyckes dig om denna syn,
Som vi nu sågo upp i skyn.

Hans.

Lasse, kom, gå till Jerusalem
Och höra om nå'n ä från Betlahem.

Lasse.

Jag går ock mä, uppå hans tal,
Tror knappast han oss fixera skall.

Hans.

Nej, han var alltför ärlog därte,
Men hå sku vi lilla barnet ge?
Skam ä te Guds son gå tomhändt,
Som oss har de glaa tiender sändt.

Lasse.

Hör Hans, om de ej vore skam,
Så toge jag med mig visst ett lam.

Hans.

Hej, hå ska man gå och brytas med hä
En tocken väg, som så lång ä.
Mjölk och ägg, om du vill veta,
Tocke ska du åt små barn uppleta.

Lasse.

Mjölk, blöt ust och gut färskt smör,
Tocke ha mina barn äti förr,
Metvurst tar jag ock därtill,
Ta du något annat hvad du vill.

Hans.

Ägg och smör vill jag dit föra,
Så få de äggekaku göra!

Lasse.

Jag går åsta och stoppar in
Som mest jag kan i massäcken min.

Hans.

Nu ska jag i min massäck si,
Om där är något godt uti.
Se ä icke de för barn go mat,
Gud ge jag hade något fat.
Lasse ästu här! ja det ä rätt.

Lasse.

Ja åt mig först rätt mätt.
Vi ville gå, jag är tillress,
Och kan mig icke ge tillfress,
Förr än jag den Jesus lilla
Skådar med min ögon stilla.

Hans.

Lasse, här är visst de stall,
Som Jesus uti vara skall.

(knäböja).

Lasse.

Ack Gud vi ästu nu så ring,
Som dock har skapat alle ting,
Att du ligger på hö och strå,
Som högst öfver allting förmår.

Hans.

Du ädla herre Jesu Krist,
Vår enda frälserman förvisst,
Låt mig förstå ock för hvad skull
Du är vorden oss så huld.

Lasse.

Ack lilla barn, min högsta tröst,
Låt mig luta intill ditt bröst,
Du är en herr öfver lif och död,
Fräls mig ifrån all ångst och nöd.

Hans.

Jungfru Maria, Jesu moder,
Varer mig gunstig och goder
Och denna skänk till godo tager,
Efter jag ej annat hafver.

Lasse.

Fader Josef, ej försmår
Den ringa skänk jag här förmår,
Ty jag är en fattig bonde,
Tager mig ej upp för onde.
En ost är här rätt mjuk och blöt,
Jag menar han ska vara söt.

Josef.

Haf tack, haf tack, min gode vän,
Jag tjänar dig gärna igen.

Maria.

Gud gifve eder mycket godt
Och fylle städse edert mått.

Lasse.

Josef, täckes eder en bit toback.

Josef.

Nej, aldrig jag det nånsin drack.

Lasse.

Lika godt jag frågar man.

AKT. III.

De tre visa männen samtala om stjärnan, som ledt deras väg från Persien och som genom sin klarhet skiljer sig från alla andra stjärnor. De sluta däraf, att profetiorna om Messias gått i uppfyllelse. Herodes' utskickade Fecialis söker utforska af dem, hvar den nya Judakonungen är född, men de säga sig icke veta det.

AKT. IV.

Herodes, som oroar sig öfver ryktena om en ny Judakonungs födelse, tillkallar först sina präster, hvilka bekräfta att profetiorna om Messias' födelse gått i fullbordan, samt därefter de tre visa männen, som äfven bestyrka att Messias är född. Han ber dem uppsöka den nyfödde Messias samt meddela honom, hvar de funnit honom.

SCEN 3.

Herodes.

Nu hafver jag beställt allt hvad jag hafver ärna,
Och att det ginge fort, af hjärtat såge gärna,
Den nya konung skall vara försäkrad på,
Kommer han i min klor, ej skall honom väl gå.
Den röda svett vill jag honom låta aflöpa,
Och således till kung kröna präktigt och döpa.
Hör härold, kom här för, märk grant hvad jag befaller,
Kalla Trasonem in med alla sin gesäller.
Bjud honom väpna sig allt som en frisk soldat,
Jag hafver något nytt ge honom i mandat.
Befallning skall han få att fullborda min vilja
Med öppet svärd och spjut, kroppen från själen skilja.
Alle små svennebarn af två år eller ringa
Skall han med sköld och järn allt intill döden tvinga.
Alle i Betlehem och så där rundtom här
Skall han utan all nåd nedlägga med gevär.
Och den som mot mitt bud sig sätter upp med vrede,
Där skall man i det hus ock ingen man befreda.
Fader, moder och barn, ingen vill jag förskona
Och för den konungen ny mig ej låta försona.

AKT. V.

De tre vise männen ha fortsatt sin väg, tills stjärnan stannat öfver det hus, där Jesusbarnet är inne. De gå in i huset, falla på knä och åkalla den nyfödde världens frälsare samt frambära sina skänker, guld, rökelse och myrrha. Maria och Josef tacka. De vise männen taga afträde och besluta att icke återvända till Herodes, utan begifva sig till sitt land igen.

AKT. VI.

SCEN I.

Traso.

Befallning har jag här, expresse med gevär
Anrätta ett collas [1]) med hugg, med slag och bas,
Allt öfver hufvud fort, skonandes ingen ort,
Till dess jag råkar på, hvar han nu vara må,
Som sig här gifver an för en stor Kong sann.
Min herre till despekt [2]) har han sådant uppväckt,
Ty skall han blifva lönt, förrän han varder krönt.
Ehvar jag reser fram, ställa skall jag mig gram,
Så att det hela land skall rädas för min hand.
De späda barnen jag vill efter mitt behag
Så tukta denna gång med spjut, yxe och stång,
Att deras far och mor sku darra i sin skor,
Ty jag vill alla barn söndersmula som flarn
Och träda på mitt spjut, att tarmarna gå ut,
Deras hjärna som drägg stryka uppå hvar vägg.
Det vållar att jag är en krigsman, som ej bär
Ett blödigt hjärtelag till någon suck ock klag'.
Ack Truls, min trogne dräng, visa dig nu här sträng
Samt du min käre Tol onådigst under sol.

Truls.

Mörda, skära, slå ihjäl,
Därtill har jag goda skäl,
Pina, hugga lem från lem
Alla barn i Betlehem.

Tol.

Jag skall vara dem så arg,
Sönderslita som en varg.
Lefver, lungor och hvad mera
Skall jag min hundar förära.

---

[1]) Blodbad. [2]) Förakt.

Traso.

Lön I fån om I det göre,
Följen efter, jag går före.

SCEN 2.

Lasse.

Ja de ha ja före sport,
Men ha du hört hva Herodus ha gjort?

Hans.

Ja kan inte veta så stort,
Ha han gjort väl eller illa.

Lasse.

Nej, Guds tro! håll lite stilla,
Så ska du få höra hans dandat [1])
Mot de små barnen utaf hat,
Som han lät sticka, slå ihjäl
Utan fullkomlig oskäl.
Och gör han sig så mycket häf [2])
Mot de små barnen, som en räf
Mot gässen, när de minst tro på,
Börjar han på skinnet flå.

Hans.

Full ser jag grannen gå och låta,
Men inte hör jag barnen gråta.
Hå ska hä vara för bradér [3]),
Gå så å galnas som jag hör.

Lasse.

St, brofossen [4]) geck rätt nu här ut
Med påkor, blänkor, [5]) så och spjut.
En storan ra med honom följde,
Hopetals de jola höljde.

[1]) Mandat. [2]) Förhäfver sig. [3]) Manér. [4]) Profossen. [5]) Blanka vapen.

Hans.

Barnan ä de viga på,
Som intet kunna dem motstå.
Men ville de en ärlig släng
Våga på en bondedräng,
Nog vill jag säkra dem uppå,
Att de sku intet oslicka gå.

Lasse.

Håken ä orsaka te de moras [1]),
Att de så rasa alla stas.

Hans.

Ja, hund han har alltid sitt lag,
Han aktar ingen helgedag.
När han slipper på dörren ut,
Ingen lär honom sen veta hut.

SCEN 3 och 4.

Ångeln Rafael uppmanar Josef att taga barnet och dess moder och fly undan Herodes bödelsknektar till Egypti land. Josef och Maria besluta att följa Guds befallning och begifva sig i väg under nattens mörker.

[1]) Mördande.

CHRISTINA REGINA VON BIRCHENBAUM.

EN NY VISA.

Christ gif mig att utsjunga,
  Som jag har viljan till,
Regera mod och tunga,
  Ty jag förtälja vill,
Hvad mig är fast till mena,
  Min vedervärdighet
För androm, Gud allena
  Bäst känd, och jag väl vet.

Herre låt dig behaga
  Det jag betraktar här,
Ty jag må dig beklaga,
  I synd jag födder är.
Dig jag ock ej fördöljer,
  Gud bättre det besvär,
Synd mig så länge följer,
  Jag syndakroppen bär.

Ros utan[1]), jag upprunnen
  Är i Kareleland,
Den nåd mig ock tillvunnen,
  Af ärbar säng och stand.
Till världen är jag födder,
  Min moders enda barn,
För mig så svåra mödder[2]),
  Ställd uti sorgens garn.

Jag näpplig[3]) fröjd afvisste,
  Ty efter åren tri
Min fader god jag miste,
  Så mån mig lyckan fly.
Dock fast hon syntes glimma
  Till mina fjorton år,
Mån jag då först förnimma
  Mig tiden falla svår.

Sann kärlek till mig sände
  Ett martialiskt mod[4]),
Gud det så visa vände[5]),
  Jag vardt hans kött och blod.
Hvad ära, tjänst och lisa,
  Kärlek och trohet stor
Jag honom mån bevisa,
  Vet Gud, i höjden bor.

Then kärlek tro[6]) uppväcka
  Mig mån, i Tyskland kring
Femhundra mil att sträcka
  Mig tycktes möda ring.
I sorg och tro jag sökte
  Min hjärtans kära man,
Min sorg det fast förökte,
  Jag sökte och intet fann.

---

[1]) Utan att rosa mig. [2]) Betungad. [3]) Knappt någon. [4]) En krigsman. [5]) Så vist styrde. [6]) Den trogna kärlek.

Ja mer fick jag än sörja,
När det omsider kom
Därtill, att jag fick spörja,
Död var min herre from.
I fält han måste bida,
På platsen slagen ner,
När han mot fienden strida
Mån som en kavaljer.

Nu tröst mig Gud, elände [1]),
Så snart vi skildes åt,
Tri år sig snarlig vände
I bitter klagogråt.
Öfver all den schmerts jag lidit
Har efter dagen den,
Har hjärtat ofta svidit,
Ja svider ofta än.

Allt i den sorg förflutit
Ha nu fullt nitton år,
Som jag en änka sutit
Och fällt mång modig tår.
Hur högt det mig bedröfvat,
Kan tänka hvar en vis,
Som ondt och godt ha pröfvat,
Ja pröfvat samma ris.

Rundt ock Guds nåd uppväckte
Tre blommor af vår säng,
Två döden omildt släckte,
En är i lifvet än.
Och hvad jag säga gitter,
Visst är hon lefvat har,
Men oviss jag här sitter,
Om hon än lefver kvar.

[1]) Eländige.

Elände har jag varit
  I sot och pestilens,
På resor nöd förfarit,
  Dyrt köpt experiens [1]).
Mitt gods jag mått förlora
  För vådeld, brand och glöd,
På haf och vatten stora
  Af skeppsbrott lida nöd.

Gud mån dock uppehålla
  Mig alltid underlig
Och låtit mig tillfalla
  Min näring rikelig.
Hos främmande mig vunnit
  Gunst och benägenhet,
Fast jag har stundom funnit
  Af världs ostadighet.

Ja dem jag estimerat [2])
  För trogna vänner bäst,
Oskyldigt remontrerat [3])
  Ha de mig allra mest,
Med nit ock praktiserat
  Fördämpa mig i grund,
Men Gud har mig salverat [4])
  Från deras falska fund [5]).

Nemplig hvad Gud pålade
  Med motgång och besvär,
Näst Gud min tröst jag hade
  Hos dig min dotter kär.
Nu är du mig beröfvad
  Utöfver sjö och sand,
Gud tröste mig bedröfvad
  Och dig i fjärran land.

---

[1]) Erfarenhet. [2]) Värderat. [3]) Anklagat. [4]) Räddat. [5]) Påfund.

Ack mig i alla stunde,
  Det jag ej var så när,
Att jag dig säja kunde
  Farväl min dotter kär,
Ja moders kyss förära
  Till ett valet[1]) här hän
Och fråga, dotter kära,
  När kommer du igen.

Uti Gud står allena,
  Jag ser dig nånsin mer,
Dock tröstar mig det ena,
  Han dig allt godt förser.
Den högste dig bevare
  Samt med din man så kär,
Hans änglar er försvare
  Och alltid vare när.

O Gud mig ock bevara
  Från ögonvänners list,
Hjälp undfly deras snara
  Intill min ände sist;
Ja Herren dem förgälle[2]),
  Som ofta förr är skedt,
Och i det nät inställe,
  Som de mig ha beredt.

Näpplig till lust jag tänkte,
  Men all fröjd utelyckt,
Sen mig den sorgen kränkte,
  Min man vardt hädanryckt.
I sjutton år tillsamman
  Jag slog utur mitt sinn
All världslig lust och gamman,
  Ej föll där något in.

[1]) Afsked. [2]) Vedergälle.

Bekändt jag dock befinner,
  Nu för tu år igen
Mitt hjärta öfvervinner
  En ädel ungersven,
Hvilken jag tänkte gifva
  Min tro i kärlek böjd,
Den jag förtrodde blifva
  Min tröst och hjärtans fröjd.

Innerst af hjärtans grunde
  Jag honom unte väl,
Det högsta som jag kunde,
  Ja som min egen själ.
Högt öfver hans begäran
  Osparde jag mitt gods,
Dock Gudi lof för äran,
  Fast annat är sin kos.

Rätt ingen må mig speja [1]),
  Kärlek betog mitt mod,
Så svag må jag mig säja,
  Ty jag är kött och blod.
Stor kärlek till mig draga
  Den ädling mån förvisst,
Dock lät han sig intaga
  Af arga tungors list.

Christ huru falska vänner
  Ha gjort mig till förtret.
Fast det mitt hjärta bränner
  I sorg och ifrighet,
Skall jag dock aldrig sänka
  Den vän utur mitt sinn.
Jag hoppas Gud betänka
  Mig för all trohet min.

---

[1]) Håna.

Höflig jag mig all stunde
  Till honom godt förser
Och tror han allalunde [1])
  Mig trogen vänskap ter;
Jag önskar, dock [2]) han flydde,
  Allting gå honom väl,
Emanuel beskydde
  Till ära, lif och själ.

Ensam är jag nu blifven,
  Må jag beklaga visst,
Och så platt öfvergifven
  Som turtur [3]) på en kvist.
På jorden finns ty värre
  En vankelmodig tröst,
Mitt hopp är du, o Herre,
  Styrk mitt sorgfulla bröst.

Nu dig allen jag klagar,
  Min brudgum andelig,
Förkorta mina dagar
  Och tag mig hän till dig.
Jag mäktar ej utstånda
  Den jämmerfulla värld,
Uppfylld med ve och vånda,
  Med falskhet, svek och flärd.

Bort du o värld med alla,
  Jag platt försakar dig,
Ej mån du mig befalla
  Med din prakt ypperlig.
Min tid mån du förnöta
  Förtretlig i besvär,
Under din honung söta
  Du bitter galla bär.

---

[1]) På allt sätt. [2]) Ehuru. [3]) Dufvan.

Ade[1]) vill jag nu tänka,
  Ade du snöda värld,
Du har så mycket skänka,
  I ondska så förhärd.
Med sorgens bröd du spisar
  Och skänker tårar på,
Jag dig ej mycket prisar,
  Jag längtar dig ifrå'.

Unn mig o Gud tillbringa,
  Den tid jag lefva kan,
Att hjärtat sig må svinga
  Till dig i fruktan sann.
Låt hoppet alltid lisa
  Samt en lifaktig tro,
Mig nästa tjänst bevisa,
  Låt kärlek hos mig bo.

Min sorg hjälp öfvervinna
  Med ett fast tålamod,
Med fröjd att jag må finna
  Min himmelsk brudgum god,
Bland Herrens änglar skära
  Att fröjdas utan brist.
Ack, kom min brudgum kära,
  Kom snart herr Jesu Christ.

[1]) Adjö.

JOHAN PAULINUS (LILLIENSTEDT).

FRÖJDE DIKT

öfver prinsessan Hedvig Sofias födelse 1681.

Strof 1.

Kom, o arbetströstarinna,
Kom du täcka aftonstund,
Stillan ro och sötan blund
Låt den trötta världen finna.
Heta sol, dig ner nu ila
I det silfverblänkand haf,
Spänn din matta hästar af,
Gif dig själf en liten hvila.

Antistrof 1.

Men jag under nordepolen,
Jag af götska herdars skar
Skall här vakand sitta kvar,
Vänta på den andra solen,

Som i natt än uppgå skall,
Fröjda Göta marker all
Och upplysa nordepolen.

Epod. 1.

Högste monark öfver himlarna, luften och jordenes afgrund,
O låt å sistone dock komma den önskade stund,
Låt dock upprinna den ädlaste solen i nordiska gränser,
Låt, o Svea-götiska män få sin åstundade fröjd.
Bergen och dalarna, skogar och ängarna sucka i längtan,
Himlarna luta därhän, stjärnorna stånda till reds,
Cyntia träder här an uti närmaste trappa till uppgång,
Har ock de vanliga hvarf ränt tio resor omkring.

Strof 2.

Knappt har Phoebus glans försvunnit,
Knappt är Aethon [1]) vorden fri,
Knappt har fåglars kompani
Ut med kvällesången hunnit;
Dock en morgonstjärnestrimma
Ser jag ren sig sticka fram,
Jag ser morgonrånnans flamm'
Och Matutæ [2]) purpur glimma.

Antistrof 2.

Ack, den sol jag efterlängtat,
Ack, jag ser hon rinner opp;
Var välkommen, Svea hopp!
Efter dig all norden trängtat.
Dig vi tusen vivat skria,
Dig prinsessors ädla zir,
Den jag för vår sol ansir:
Högborn' *Hedevig Sofia!*

[1]) Hästen, som drar solens vagn. [2]) Morgongudinnan Aurora.

Epod. 2.

Glädje sig himlarna, röres i fröjd den orörliga polen,
Trögfota björnar i norr danse och hoppe i lust,
Fröjde sig backar och dälderna, hugne sig djuren i skogen:
Oss är en arfvinge född till Svea-götiska tron.
Stridbare götar och modige svenske och manliga finnar,
Fröjdens ock alla, som det manbara Tule bebon,
Fröjdens ock I på er akjor, I köldbitne lappar i fjällen,
Att oss en arfving är född till Svea-götiska tron.

Madrigal.

Nu opp I herdar och herdinnor,
Här fram I jordegudar och gudinnor,
Opp, opp, du nord'ska nymfers skar!
Stäm opp en önskesång i luften klar,
En önskesång, som sig till himlen blå
Opp genom skyn för gudar tränga må.
Ack, kom och tusend lycka skria,
Kom, bjuden välkom tusen gånger
Med fröjdespel och glädjesånger
Prinsessan Hedevig Sofia.

Nymfers kör.

1.

Lof ske dig, du store Gud, lof och ära för din nåde,
Att vi fått den stund, då vi efter önskan skåde
Kunna stammen härligt gro, då vi se en ljuflig blomma
Af vår store Carols säd och Ulricæ blod uppkomma.
Nu, o Gud, stadfästa städs Svea-götska kongastolen
Vid den höge Carols ätt; ja, så länge nordepolen
På de svenskes horisont blifver, låt den släkten dyra
Aldrig undergå, men städs svenske länder lyckligt styra.
Men den nyupprunna kvist, lef, o lef och ljufligt grönska!
Blide himmel gifve dig allt hvad godt en sig kan önska!

2.

Kom, du skära firmament, med din rika ynnests gåfvor,
Kom och kröna vår prinsess med all höga ynnests håfvor,

Jupiter, du stjärnors förste, låt din stora härars makt
All sin verkan sammanskjuta vår prinsess till zir och prakt.
Intet vidrigt stjärnestånd må dess lyckas lopp förhindra,
Ingen arg planetestât driste sig nu fram att tindra,
Allt på lycka, lif och hälsa, allt på vänligt himmels slut,
Allt på Guds och mänskors ynnest syfte trefallt lyckligt ut.

3.

Kom, du visa Pallas, kom, du skall vår prinsess förära
Högt förstånds beskedlighet, du skall hennes sinne lära
Alla majestätska dygder, du skall henne leda snart
Till de djupa vishetsbrunnar och till ädla konsters art.
Men du skönsta himmels ljus, Venus fin, du skall beskära
Hennes kropp den dejlighet, som all hjärtan mäktar röra,
Hennes later skall du sira med en ängels täcklighet,
Hennes tal skall du utpryda med en himmelsk ljuflighet.

Alla tillsammans.

Lef, lef dock tusend väl, vår prinsess, tusen fröjder
Vi dig önska, Svea hopp, himlen vare städse böjder
Till det bästa, allt dig hände som vi dig må förespå,
Att af dig sig Göta männer och all norden fröjda må!

DEN NYFÖDDE, KORSFÄSTE OCH UPPSTÅNDNE KRISTUS.

1.

Jag sjunger om ett barn af himmelsk börd och kynne,
Som sig för världen ter i mänskeligit lynne;
    Dess fader är en Gud, en jungfru är dess mor,
    Till åsyn är han späd, till väsen mäkta stor.
Men Gud, som fadren är, du med din allmakts anda
Lys upp nu mitt förstånd och för till hug och handa,

Hvad jag till värdigt lof ditt foster kväda skall,
Hvars ära fylla bör båd' jord och himlar all!
Välkommen ner till oss, stormäktig himla förste,
I verk och villkor lik din fader, Gud den störste,
Du som med honom är från allan evighet
Och på din lefnadsdag ej kväll ell' morgon vet!
Du var ju med, enär den förste grundsten lades
Till jordens fasta klot, enär till mörkret sades:
Det varde ljus; till intet: detta varde allt;
Enär naturen först fick väsen och gestalt. —
Hvad synd och odygd var, än världen inte visste,
Än hon med inga fel sin säkra sällhet miste;
Hot, trätor, trug och knorr än intet hördes af,
Allt till oändligt väl ett säkert löfte gaf,
Tills att så illa gick, den arge mörksens förste,
Den stygge Stygis kung, som efter döden törste,
Han med sitt ilskna snack den säkra värld bedrog
Och i ett ögonblick bort all dess välfärd tog;
När den, som ädlast var bland kreaturen alla,
Som hade makt sig själf och fänad att befalla,
Guds egen äfvenbild [1]), han från sin lydnad vek,
Sin trohets plikt förgat och egen herre svek,
Då intet medel var det grofva brott att sona,
Och stränga himlens rätt nu ingen ville skona.
En evig nöd och död skull honom öfvergå,
Och till hans efterkomst [2]) än samma straffet nå,
Så framt ej Guden själf — så satts det fasta öde,
Så lydde himlens slut — för mänskan gick till döde.
En obegriplig rätt, en undersammer dom!
Hvars skäl ej nånsin än i mänskohjärnan kom. —
Si, så har, Jesu, du måst mänsklig skapnad taga,
En jordisk mannakropp dig låta, Gud, behaga,
Du blef vår släkt, du tog vår art och väsen an,
Att vi Guds barn och du vår bror nu heta kan.
Allsvåldig jungfruson, sant är, stor ting du gjorde,
Mång dråpligt underverk man af din allmakt sporde

[1]) Afbild. [2]) Afkomma.

I all den tid du här på jorden synlig gick,
Dock större under man ej nånsin höra fick,
Än första stund, du kom, när sades, du var födder,
Du var här kommen ned, i mänskoskapnad sedder;
En Gud är kreatur, en kung ett uselt barn,
En herre torftig träl, lagd ned på halm och skarn;
Rättfärdighetens sol i mörka stallet ligger,
All världens ärfda prins, om hus och värme tigger;
Den skönsta mänskobild, den dyrste himmelsskatt
Är om- med åsnor lagd, ner i en krubba satt.
Den alltings fadren var, är född en son på jorden,
Den evigheten skop, är själf nu skapad vorden,
Han, hvilkens uppsyn förr var blixt och lågand' eld,
Är gråtögd, ynkelig, i trälehamn förställd;
Hvars ord som åskan slog, hvars röst var skräckand' dunder,
Han som för tusen år om allt sitt verk och under
Profeter tala lärt, kan själf ej tala här,
Han lallar barnsligtvis och nu först jollra lär. —
Gå nu, som högsinnt är, som himlens hemligheter
I egen hufvudskål och svaga hjärna leter,
Gå, grunda ut, gif skäl, gif här sin orsak till,
Vis, hur naturen själf allt slikt uträtta vill,
Och lär misstro en gång din världslig kvackellära! [1])
Vet, andakt och förnuft oense syskon äro;
Så högt som himlens tjäll är öfver jorden spändt,
Så långt är gudars råd från mänsklig tankar vändt. —
Men, Jesu, i ditt bröst emot vårt arma släkte,
Hvad mån så stor en nåd, så het en kärlek väckte?
Hvad såg du på vårt kön, det täckt och värdigt var,
Hvad fanns bland all vår hop, det ringsta prydnad har?
Du lämnar himlens slott, det höga stjärnefäste,
Och tager här emot ett nedrigt jordenäste,
Går från din härlighet, din faders högra hand,
Och skyndar dig till oss i ett ohyggligt land.
Än mer, du visste allt hvad dig skull ske och hända
Ifrån den första dag du månd till jorden lända,

---

[1]) Kvacksalfvarvisdom.

Du visste hur man dig att fägna sinnad var,
Hvad världens slemma hop till dig för hjärta bar;
Att båset blef din säng och hö din första linda,
Att du för kungars svärd skull flyktig undan skynda,
Att fariséers pack dig städse vidrigt blef,
Att dig sist Judas flärd till grymma döden dref.
Allt detta var dig kändt för evigt långa tider,
Din trohets lofven dock ej vank ell' skifte lider.
Du sade, ormens makt vill du här trycka ned,
Du håller afskeds lag, din ord du blifver ved.
Så är ett nytt förbund med himmelen och jorden,
En evig frid med Gud och mänskor träffad vorden. —
Ty fort, Augustus, fort, slut Janus tempel till,
Den lugna världen ej af örlig veta vill.
Det stora gyllne år, den alltingssälla tiden
Med hälsa, frid och lif är oss tillhanda skriden,
Den länge önskte dag nu sist oppgången är,
Som salighet och fröjd för hela världen bär. —
Nu är ju lifvet födt, och döden döder blifven,
En lifliggörand' kost oss ofvanefter gifven;
Skyn hälsa regnat har, och himlen drupit rätt,
Guds andes dyra dagg den smäktand' jorden vätt.
Den rätte Guden är nu uppenbarad vorden,
Som ensam styra vet den vidtbegripna [1]) jorden.
Hans bud från östan går och bort till västan förs,
Hans röst i sunnan gnyr och längst i norden hörs.
Så kom och skynd' er fram, I morgonländers visa,
Låt nya stjärnan er till denne guden lysa!
Te vördnad, vis' er plikt, ge kungagåfvor här,
Som Inders rika berg och Saba skogen bär.
Jag från vår arma nord ock inte uteblifver,
Fast jag ej myrrha, guld och kostbart rökverk gifver,
Det hårda himlen själf ej gaf vårt stela land,
Jag mig inställa tör med tom och torftig hand.
Tom är min hand, men bröst och munnen full af gåfvor,
Som täckes mer än gull och stolta världens håfvor;

[1]) Vidsträckta.

Det är det lof, som af en underdånig själ
Dig, Jesu, offra skall din dyrt betalte träl.
Så länge i min kropp sig varma blodet rörer,
Ditt värda namns beröm jag på min tunga förer,
Och mer sen jag en gång ur kroppens fängsel fri,
Dig får, en rener själ, i fadrens rike si.

2.

Han I, o mänskobarn, när I hört Thorens dundran
Med blixt och åskebrak, när I han märkt med undran,
Hur hela himlens hvalf så jämt går ned och opp,
Hur allt naturens verk har än sitt fasta lopp;
Han I då tänkt på en, som sådant allt förvåller,
Som himmel, jord och sjö så stadigt vid sig håller,
Som regementet för och allmaktsskepter bär
Utöfver allt, så sen, den samme sen nu här!
Er Gud, er skapare och öfver världen vida
En väldig styresman! Si här hans ädla sida
Med spjut igenomränd, hans högsta hjässehår
Med taggigt törne krönt, hans hufvud fullt med sår.
Ack si, den dyra kropp, det bröst, de ben och händer
Är intet helt uppå, ehvart man synen vänder,
Ett ymnigt bloderegn här strömlikt faller ned
Utaf den himlakropp, som bars i jungfrukved.
Här är dock öfver allt ett sår; ett sår, som räcker
Från hjässan ned och sig till fotabjället sträcker.
O skam, ohörlig skam, otroligt öfverdåd,
Omänskligt raseri och grymhet utan nåd!
Det höga himmels slott, det stora jorderunda,
Den hvälfda luftevärld, eld, vatten sammalunda
Här skälf' och hisnar vid, och själfva solen klar
Med dunkelt sorgeflor sitt anlet öfverdrar.
Du vilda nation, du tigerdjurs afföda,
Du huggeormars ätt, ej folk, men drakar snöda,
Ej fadren Abrahams, men Beli slemma barn,
Är detta nu hans lön, som er af träck och skarn,
Af träldom, hån och spott, en oförliklig hjälte,

Ur stolta Faraos land, på fria fötter ställte,
 Som dig, o Israël, i öknen, i din nöd,
 Lät bergen sila must, lät himlen regna bröd?
Jehova, härars Gud, den I ej nämna torden,
Är han så jämmerligt af er tillpyntad vorden?
 Det anlet', hvilkets sken er syn ej tålde då,
 När I med skälfvand' ben på Sinai berg månd stå,
I det nu spotten I, det måst af eder lida
Förbannad' näfvars slag, det måst af törne svida.
 O mer än blinda folk, säg, hvem din Gud dock är,
 Säg, hvem du mera till Messias än begär,
Om icke den hos dig de undertecken gjorde,
Hvars like aldrig du af någon mänska sporde? —
 Men, store Salems stad, är ingen dock i dig
 Bland allt det folk, som nu till påsk infinner sig,
Den någon ynka bär, den ett medlidand' öga
På honom hvälfva täcks, som kväls på korset höga?
 Är ingen Sidonsbo, är ingen Idumé,
 Som sin misskundsamhet det ringsta låter se?
Ack nej, han lider törst bland dem han nylig' spiste
Med fisk och bjuggebröd; de äro nu ej siste
 Att rista hufvuden, att tala gabberi,
 Dem han gaf nylig' mål och gjord af sjukdom fri,
Dem han gaf hörsl och syn, ha nu sin lust och nöje
Utaf hans uselhet; de göra spe och löje
 Af all hans klagolåt; med hugnad de nu si
 Hans öron döfna bort, hans ögon mörka bli.
Ack, ack, så kom dock, jord, kom, himmel, hit att gråta!
Kom, alla himlars här, fast ynkelig att låta,
 Kom, luft, och sucka, kom, I elementer all,
 Och kvida, kom, häf opp ett sorg- och jämmerskall,
I trän, all skog och mark, I ängar, berg och dalar!
I lejon, vilda djur, I tigrar, drakar, hvalar,
 Nu grämen er, och du, du himlafåglars hop,
 Nu skrän med ynkeljud, nu brist i klagorop!
Kom, hvita svan, stäm opp din röst, som du plär göra
Kort för din död! Kling opp, du näktergal, låt höra
 En sorgeton! Si den er alla skapat har,

Den för ert uppehåll och föda omsorg bar,
Han lider nöd, han är i kamp med döden hårda
För mänskobarnens skull, de om hans nöd ej vårda,
Ty Zion känns ej vid sin förste, Israël
Korsfäster nu sin kung, sin Gud, Immanuel. —
Ack, hvilken nådeström, ack, hvilken kärlekslåga!
De honom utan skuld så utan misskund plåga.
För dem han bedja täcks, han än barmhärtig är,
Då ingen mänskobild för honom ynka bär.
Si dock, hur kärligt han sin armar mot dig breder,
Du Adams barn, hur han sitt hufvud böjer neder,
Hur han sitt sidosår dig låter öppet stå,
Att du hans kärlek in i hjärtat skåda må.
Nu sten, ja diamant, ej kött mitt hjärta vore,
Om jag med allt begär ock intet efterfore
Den nåd och söta gunst, som du mig bjuder an,
Min store skapare, min dyre frälserman.
Förgät min högra hand, om jag din sår förgäter,
Om jag mitt bröst ej kväl och ej min ögon väter
Med ymnig tåreflod, enär jag tänker på,
Hvad du för mine skull, min Jesu, ut mån stå.
Men hur kan jag dig nu tillbörligt tack bevisa,
Hur skall jag för din nåd dig värdeligen prisa,
Din nåd, den fyllest jag ju ej begripa må,
Den djäflar hisna vid, och änglar undra på.
Ack, herre, jag vet ej, hvar jag skall orden taga,
Här är min hjärna dum, all sinneskrafter svaga,
Här vill ej fjädern fort, här stumnar munnen vid,
Ty skall med tystan suck jag för dig falla nid.

3.

Jag, hvilkens hjärta förr den bittra ångest klämde,
Jag, som för kortan tid en klagoton instämde
Och vid min herres grift min luta sörja bad,
Då jag med gråteröst hans afskedsvisa kvad,
Nu fattar mod igen och repar fagert sinne,
Min hjälte göms ej mer i mörka grafven inne,

Han lefver, är ej död, har mäktig seger nått,
Förjagat Stygis här och Pluto fängslig fått.
Rys nu, Pilatus vakt, och fall med skräck till rygga,
Skäms I, som grafvens dörr med segel[1]) trott att trygga!
Besinna, höge präst och skriftlärd, lär förstå,
Om folk, dock gudar ej, ett berg instänga må!
Menlösa kvinnor, I förgäfves er besvären,
När I till Josefs graf mång pund med salfva bären;
Här låg ej murkna ben, ej nån förgänglig kropp,
Den åldrens rostna tand var mäktig fräta opp.
Nej, lägg er balsam ned, gå, sprid kring vida jorden,
Er Jesus är nu kvick[2]) och åter liflig vorden!
Hans lemmar ha sin kraft, hans ådror ha sitt blod,
Hans anlet har sin hy, hans bröst sitt förra mod.

— — — — — — — — — — — — — —

O mer än salig dag, o lycklig Phoebusstrimma!
Välsignad morgonsol, som nu begynner glimma,
Som dig vid Tetis'[3]) rand så täck och hurtig ter
Och först den sälla jord nu fyllest frälstan ser!
Kom, möt din skapare, där han sin graf nu lämnat
Och i en tapper strid sin fiends ondska hämnat,
Lägg af ett välkomsttal, all vördnad honom vis',
Säg honom evig tack och gif oändlig pris!
Låt himlens sköna här, som än sin konung gråter,
Låt luft och sky, som än af sorg står tjock och våter,
Förstå, den de ha sörjt, den de korsfäster sett,
Har sig ur dödens nät och Plutos snara redt!
Men helst den sorgsna jord, de dömde Evas söner,
Dem bäst en okänd fröjd och salighet bekröner,
Ja, ock vår frusne nord den hugnad kunnig bli,
De få sin döda Gud igen vid lifvet si.
Så både norr och sör, med öst och väst tillsamman,
Båd' himmel, sjö och land nu blanda må sin gamman,
Att allt hvad skapadt är, med mål och läten mång'
Må säja honom lof och härlig segersång!
Så skall ock detta bröst sin plikt ej återställa,

[1]) Försegling. [2]) Lefvande. [3]) Hafvets.

Med värdigt fägnekvad ju skall min röst oppgälla [1]).
  Ej ann't än hans beröm skall pä min luta slås,
  Hans lof och annat ej jag på min pipa blås'.

— — — — — — — — — — — — —

Men, store segersman, hvad ståt skall här tillagas,
Med hvad triumf vill du opp i ditt land ledsagas?
  Fullvärdig intågs prakt hvem dig upptänka kan,
  Som med allsvåldig arm all världen öfvervann?
Skall vilda lejons par här för din vagn spännas,
Skall fångna furstars hals vid ok och tygel kännas? —
  I mera härlighet min Jesus tåga skall,
  När han nu reser hän opp öfver himlar all.
Ja, märken dödlige, hvad prakt här nu tillredes,
Med hvad ett majestät han i sitt rike ledes!
  Naturen, alltings far, sig själf här tjänstbar ter,
  Sin konung all sin makt till ödmjuk lydnad ger.
Sen, hur en grymmer sky sig vördsamt neder fäller
Och sig vår segersman till vagn och säte ställer,
  Sen, hur en bister vind, i ställ' för lejons spann,
  Dess vingar till en kutsk hörsamlig bjuder an!
Luft och den höga eld samt vatten vägen röjer
Och med ärbödig svigt [2]) sin stolta sida böjer;
  Ja, stjärnor gifva rum, och fästets högsta ort
  Har längst af skön safir rest opp en segerport,
Där han nu genomgår, där han sin fart framsträcker
Och en osäglig fröjd i vida himlen väcker,
  Där han den vunna makt och allt eröfradt rof
  För fadren släpar fram, sin stora segers prof.
Här visas Pluto själf, i järn och fjättrar slagen,
Och Stygis starka här allt fast i bojor tagen,
  Här ser man Flegeton trångt inom galler gå
  Samt döden vapenlös, spak och bakbunden stå. —
Nu, hell uti ditt land, hell i ditt arfverike,
Min hjälte, där du dig, din store faders like,
  Nu sätter ned uppå hans allmakts högra hand
  Och styrer med en vink eld, himmel, sjö och strand;

[1]) Uppstämma. [2]) Ödmjuk bugning.

Där du en konung är utöfver kungar alla
Och med din viljas lag all världen vet befalla,
Där du all kommand' ting, all rikens öde ser
Och efter ditt beslut all krona tar och ger;
Som skaffar fejd och fred, som, när dig så behagar,
De stolta kungars makt med svagan arm förjagar,
Du som, när dig så syns, ger klema [1]) bröstet mod
Och kör en faslig skräck i starka kämpars blod,
Som gör en dåre vis, en rådlös full med snille
Och lämnar kloke män i mörk och töcknig villa,
Du som en tystan mun stor ord till redo för
Och den vältalige all tungas verk förstör!
Ack, se dock an det folk, se an det skepp du lämnar
På världens vilda sjö och hän till himlen ämnat!
Styr du dess gång och fart, vis' rättan hamn och mål,
Var själf dess Karlavagn och säkra segelnål [2]).
Dess styr- och höfvitsmän låt alla samse draga,
Split, trätor, fejd och krig ur deras sinne jaga!
Ja, om så möjligt är, gif endräkt, fred och ro
I folks och furstars bröst, som på all jorden bo!
Stadfäst ock, store kung, vid evigvarand' grönska
Vårt såta Svea land, stadfäst, som vi det önska,
Vår dyra Carols stam vid Götamänners tron,
Låt aldrig felas där hans like, son på son;
Tills du här kommer sist och gör på allt en ända,
Tills du vårt jordeklot skall opp och neder vända,
Då i en gruflig eld till intet varda skall
Båd' himmel, stjärnor, sky och elementer all';
Då, store konung, du din sista räfst anställer
Och öfver världen all de fasta domar fäller,
Ack, medan jag då ock skall för din domstol gå,
Låt mig en nådig dom, min Gud, då höra få!

---

[1]) Klenmodiga. [2]) Kompass.

KLAGAN ÖFVER IRIS AFRESA.

Min dag är all, min sol är nederrunnen,
Mig fattar om en jämmerfuller natt,
Min lust är hän, min hugnad är försvunnen,
Bort är min fröjd, sin kos är all min skatt,
Sin kos den ock allén mitt hjärta nöjde,
Den enda täck för mina ögon är,
Den all min själ och sinnen till sig böjde,
Hvars like ej den vida jorden bär.

Du sälla ort, som nu mitt goda njuter,
Som äger allt det mig fråntaget är,
Ack, tala dock om tårarna jag gjuter
Och all den sorg, som jag i hjärtat bär!
Säg Iris hur min ömma själ sig grämer,
Säg hvad för kval har tagit in min håg,
Säg hur mitt lif är vändt i idel jämmer
Allt från den stund, då jag sist henne såg!

I höga trän, I skuggerika lunder,
Som han den lust se Iris dagelig,
I blomster, I, som skåden alla stunder
De ögons par, som ha betagit mig,
Du gröna mark, som lycklig dig kan nämna
Att trampad bli af hennes täcka fot,
Tal om den ångst, den hon mig i månd' lämna,
Säg om det kval, som ej vet någon bot!

Du klara sol, som allt i sänder skådar,
Som med en blick båd' mig och Iris ser,
Allt sant du vet, allt sant du ock bebådar,
Nu mig du ock sannfärdigt vittne ger.
Ack, vittna dock om hvar den suck jag skjutit
För Iris skull opp ur mitt sorgsna bröst,
Om hvar den stund jag trött och enslig suttit
I oro och i ängslan, utan tröst!

Men himmel, när skall dock den dagen lysa,
Att jag en gång får Iris återse?
När skall hon mig igen de ögon visa,
Dem utan ej de mina nånsin le,
Dem utan jag allsintet täckt kan finna
Af allt hvad skönt på jorden skattas må?
Ack, himmel, låt mig dock den dagen hinna,
Ack, låt mig snart den önskte stunden nå!

Som en magnet i mörka bergens klyftor
Allt längtar opp åt nordens höga pol;
Som ur sin säng solblomman hufvud lyfter
Och natt och dag sig vänder åt sin sol;
Som agn och strå med längtan eftersträfva
Att hinna till en fager bärensten,
Så måst jag ock i stadig oro sväfva,
Till dess jag får min Iris se igen.

RIVALER I KÄRLEK.

Den jag till vän mig välja må,
Ej skall hon endast mig behaga;
Olyckligt skull jag hustru taga
Och henne ensam älska få.

Nej, älska fler den jag har kär,
Då tror jag hon är älskas värdig.
Tänk: vettig, vacker, frisk ooh färdig,
Fast jag sen svarta strumpor bär.

NATTEN.

(Efter Opitz).

Si, nu kommer natten här,
Folk och fä befriadt är.
Nu går in den såta ro,
Nu först kommer min oro.

Skönt den klara månen skin'
Samt de gyllne stjärnor fin',
Allt är fröjdigt vidt och bredt,
Jag i sorg och bitterhet.

Tvenne saknar jag allén
Bland de fina stjärnors sken;
De två stjärnor jag umbär,
Är min skönas ögon skär.

Månen sköter jag ej på,
Stjärnors ljus mörk vara må,
När sig har ifrån mig vändt
Asteris, mitt firmament.

Men när mig igen uppgår
Denna sol, som jag åtrår,
Jag då högre älska skall
Än månen med stjärnor all.

IMITATIONER

efter Guarinis «Pastor Fido».

I.

Myrtillo, kunde du in i mitt hjärta si
Och visste all den sorg och jämmer,
Som innerst i min själ och sinne klämmer,
Hur skull din ord, hur skull ditt mod då ändradt bli!
Jag, som nu grym och obarmhärtig heter,
Den nåd och ynksamhet, du hos mig leter,
Fast mera själf än du är värd,
Där jag nu står i oförtänkta bojor snärd.

Vi älska och vi älskas af hvarandra,
En lika eld vår bägges själ förtär,
Men ack, hvad hjälper jag Myrtillo håller kär,
När jag dock ej hans plåga kan förändra?
Hvad hjälper jag af honom älskad blir,
När jag hans låga dock ej nånsin lindrad sir?

O huru grymt är oss vårt öde blifvit,
Hur misskundslös mån sig vår stjärna ter,
När Guden oss så stadigt skilda ser,
Den dock vårt bröst till ömse kärlek drifvit!
Ack, hade vi hvarann ej älska bort,
Hvi har då hvar åt ann oss himlen kära gjort?

I vilda djur, i ödemarken bygga,
Hur väl är er! Er kärlek vet af ingen lag;
I öfven kärlek efter ert behag,
För domar, straff och nesa trygga.
Men ack, olycklig' äro vi!
Vår kärlek måst med döden straffad bli.

Dock den för grym'sta döden bäfvar,
Han lite vet hvad trogen kärlek är.
Nej, himmel, gif jag rätt fick ha Myrtillo kär,
Jag glader gick, där döden strängast sväfvar.
Men o, att äran ock med lifvet ej försvann,
Det endast är, som Amarilli skrämma kan.

Är vår natur oss ofvanefter gifven
Och känner himlen själf för upphofsman,
Hvi att en grymmer lag förbjuda kan,
Hvarpå så högt naturen är begifven?
Skall himlen i sitt verk sig ofullkommen si,
Ell' måst den stränga lag för orätt ansedd bli?

Men dig jag tusen gånger beder,
Myrtillo, ack, förlåt den olycksamma själ,
Som, fast hon dig af hjärtat menar väl,
Utvärtes dock måst te sig grym och vreder.
Ej Amarilli, men en omild lag
Är det Myrtillo nekar sitt behag.

Och vill du hämnas, att din trohet illa lönes,
Så tänk, den plåga du utstår,
Mig själf med lika grymhet öfvergår.
Allt ditt besvär mig innerst uti hjärtat rönes.

Vår själ är ett, din sorg är min, min ock din tröst,
Och hvar din suck tycks uppgå ur mitt eget bröst.
Ja, hvar den tår du ur din ögon fäller,
Mig af min blod så många droppar gäller.

2.

PARTENIO KLAGAR ÖFVER SIN FILLIS DÖD.

O stränga död, o misskundslösa öde,
O grymma himlars afundsfulla slut!
Han I dock nu min Fillis bragt till döde
Och släckt de sköna ögons gnistor ut?

Ack, har den bön ej rum hos eder funnit,
Som ur mitt kärleksfulla hjärta gick?
Har all min suck ej er medömkan vunnit?
Hvi att jag själf dock längre lefva fick!

Mitt andra jag bland bleka skuggor sväfvar,
Min Fillis, ack, läggs i en grufsam graf;
Och jag går kvar, jag röres än och lefver,
Min tråd ej än har Cloto slitit af.

Men om mitt lif, ack, hvad vill jag här tala,
Där jag ej lust ell' lefnad mera har?
Jag drömmer visst, jag ligger i en dvala,
I denna kropp ej anden är mer kvar.

Min ande, mod och lif är mig beröfvadt,
Allt ligger vid min döda Fillis kropp.
Ett dubbelt lif i sönder döden döfvat,
När han har stäckt min Fillis lefnadslopp.

Är jag då död och sinnelöser vorden,
Hur vill jag här bland kvicka mänskor gå?
Nej, vänner, kom och gräf mig ned i jorden,
Låt liflös kropp ej obegrafven stå!

OLOF WEXIONIUS.

MELANKOLI.

Håll stilla mitt förnuft, låt oss med flit rannsaka
Vårt väsende, och om vi slumra eller vaka,
Kom sök, om du ock får bland allt, som vistas här,
Det tidens blanka tand ej sargar och förtär.

Lyft upp din ögon, se åt söder, väst och norden,
Betrakta allt i hop, eld, vatten, luft och jorden,
Den runda världens vidd med allt dess tillbehör,
Och säg ditt fria slut. — Allt nog, jag hör, jag hör

Den opartiska dom. — Hvad är vår korta vandel?
Ack, kortlig sagdt, med nöd och död en stadig handel.
Hvad är vårt lif? Helas! Hvad blir oss usla kvar,
Sen döden kroppens salt, vår ande, från oss tar?

Sen mänskan en gång af den dystra dödenatten
Blir söfd; och själen, den odödeliga skatten,
Kvitterar världen och sin gamla såta värd,
Hvars jord ej längre var den rena gästen värd!

Hvar blir då det er hand planterar, plöjer, grafver,
Slår ner och bygger upp? Ack dårar, arma slafver!
Kan ni väl tänka att på er fåfänglighet
Lär följa, himmel hjälp! en evig evighet?

Kom an med välde, vett, med skönhet, rika stater,
Er värld är öfver allt en änderlig teater,
Där döden spelar jämt den yppersta person,
Och sorgen slår sitt tjäll näst lyckans stolta tron.

För mej, jag må dess boll ett Sodomsäpple kalla,
Ett väsentligt förgift, en öfversockrad galla,
Ett präktigt syndehus och smyckadt hospital,
Förvände själars lust, men fromma sinnens kval!

Ett förråd på förtret, en fatebur [1]) af tårar,
Ett skafferi på lögn, ett tyghus rikt af bårar,
Ett sorgemagasin, en kassa dryg och full
Med falskt bedrägligt mynt och fattigt glittergull.

En himmel om och om garnerad med kometer,
Ett värdshus, där, jag vet ej hvad, oss smaken reter,
Ändock enhvar uti dess läckra rätter spör,
Hur dem en vrånger kock med sorgesalt beströr.

Hvad söken I då här för fördel, växt och nöje,
I mammons piltar, I, där dock er lust, ert löje
Blir städs i gråt förvändt, och er den myckna ståt
Förklär ett ögonblick i ömklig klagolåt?

O arma trälar! Nersint [2]) folk! Oändligt snåla
Allt efter mer och mer! Tron I väl att den gåla [3])
Och blanka mammon skall förmå att skydda er?
Ack, dårar, nej! Den är en malm och I ä ler!

[1]) Förvaringsrum. [2]) Lågsinnadt. [3]) Gula.

Ert silfver och ert gull, hvad prägel det ock drager,
Kan intet rätta [1]) å den vrede Herrans dager.
Och tänken själf, hur snart det är med mänskan gjordt,
Er afvel blir här kvar och I, I måsten fort.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Så är då intet, som mot tidens fråssan durar [2]),
Ell' härda kan mot dess fördärf- och hagelskurar.
Allt, allt ehvad här finns in under månens ring,
Är rök, en dröm, ett damm och ändtligt ingenting!

En knippe tid och år, som oss vårt öde gynnar,
Man ser, ja ack! hur snart, hur hastigt det sig skyndar,
Vi dras och ryckas bort, vi lida tvång och nöd,
Och början på vårt lif är stegen till vår död.

Så tumla vi då här och drömma mer än vaka!
Det onda går oss fram, det goda allt tillbaka.
Här ömsar falla, stå, här växlar frost och tö,
Tills blomman oss förtar den vinterkalla snö.

Den ena reser upp, en annan slår det neder,
Där nyss var stora slott, där stå nu toma lider,
Där blir en ödemark, ett fä- och fårestall,
Där som en herdepilt sin hjordar kör i vall.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Men att dock intet är, som oförgängligt blifver,
Att allt sig lyckan och dess växel undergifver!
Vårt välde, makt och prål, vårt höga lof och ros,
Det blås' en bister pust, en olycksvind sin kos.

Eländigt af oss gjordt, att ingen rätt besinner,
Hur hastigt mänskans ros och blomsterblad försvinner!
Hur oförtänkt hon själf med tidens snälla flykt
Från timligheten och dess väsen varder ryckt! —

---

[1]) Uträtta. [2]) Varar.

De ljufligt glimmand' ljus, som opp i höjden stråla,
Och med en sirlig glans den hvälfda himmeln måla,
De ha sin vissa tid, sitt stadda växellopp,
När som de drifva ned, och när de löpa opp.

Nu ha vi dagen kort, snart görs han åter länger,
Du ser hur allt i hop som sammanknutet hänger,
Här växlar löje, gråt, bekymmer och förtret,
I intet vissare än i sin ovisshet.

Vår lifstid äfven är mång ändring undergifven,
En mänska varder städs af olycksvindar drifven,
Hon vräkes, skuffas, stöts, hon flyktar an och af,
Ja, vet af ingen ro förr än uti sin graf.

Som den för fulla sköt i vilda hafvet drifver,
Han vill det eller ej, till hamnen forslad blifver,
Alltså beror vårt lopp, vår timma, tid och år
Hos den, som räkning har på all vär hufvudhår.

Här kan ej en minut slå öfver eller under,
Ty dödens rullor gå på ögonblick och stunder;
Han skjuter, hugger, slår, han fäller utan lag,
Det borde [1]) den i går och kan ske dej i dag!

Hjälp Gud! Hur fåfängt är då allt vi mänskor söka,
Och hvilket till att nå vi sorg på sorger öka!
Gack, löp eho du är, betvinga folk och land,
Allt det du vinner, blir en liten näfve sand;

Ett litet stycke jord! Och ge mig tusen anor,
Ja, dra från Noak här berömda segerfanor,
Haf fram hvad högt och stort, hvad ädelt nämnas kan,
Den blinda döden, ack! ser dig ej mera an

[1]) Gällde.

Än den i bojor, band sitt öde måst bekvida
Och under öppen sol en oblid himmel lida;
  Ja en, hvars titlar man med guld i marmor skref,
  Ej mer än den sin får i gröna marken dref.

Kom, säg bland desse ben, hvem svärd ell' skepter förde?
Hvem spade, yx och bil'? Hvem ök och oxar körde?
  Hvem med sitt höga vett och lärda fjäders makt
  Har allt det världsligt är i ok och lydnad bragt?

Man känner, ack! ej mer, hvars hår en krona prydde,
Man vet ej hvem som bjöd, ej heller hvem som lydde,
  Och hvem den andre tvang: Här ligger dygd och list,
  Här hvilar fromt och argt, en jude och en krist'

Begå sig med hvarann. Den fattige och rika,
En herre och hans dräng, jag ser dem alla lika!
  Här är en kunglig kron' näst vid en herdestaf,
  Den vise multnar bort uti en dåres graf.

Än mer, en änglabild, naturens högsta fägring,
Där all fullkomlighet har tagit sin belägring,
  Den sköna Psyke själf, o mer än stränga lag,
  Måst likt en nedrig kropp befinna dödens slag.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Si alla element, jord, himmel, eld och bölja,
Luft, töcken, dimma, sky, de blandas i en mölja [1])
  Och fräsa gräsligt ut ett rytand' örligs hot,
  Och all naturens rymd ger skall och eko mot.

Ack hör, o himmel hjälp! Vill du det ej förbarma,
Hur gräsligt, grymt och vildt de mordegastar larma,
  Att klippor, stock och sten, de ge ett återljud,
  Och ynkligt ropa hämnd utaf sin herre Gud!

---

[1] Röra.

O store Gud! Hur må en ärbar själ ej kränkas,
När hon skall höra allt af mänskoblod bestänkas?
  Hvem vill ock icke slå sin blöda ögon ner,
  När han, men särdeles, ett hedniskt hjärta ser

Uti din kristenhet? All klagan är förgäfves,
Här stojas, stormas an, här krossas, rifs, här häfves
  Allt ömse opp och ner, med tummel, gnall och gny,
  Det gäller halft och helt, det kostar land och by,

Förmåga, lif och gods: här går allt ut på bada [1]),
Den ena riktar sig utaf en annans skada,
  Till dess han ligger där, ehuru snålt han tog,
  Och sprattlar blott och bar uti sin varma blod.

Här ser du, hvart du ser, de blotta klingor blänka,
Mång son blir utan far och hustrun hans en änka.
  Nu ser en trogen man sin kvinnas svåra fall,
  Hon åter ser sin vän i jämmer blifva all.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Och du som själfver är all fredens brunn och källa,
Låt oss, ditt folk, ej ha med ofred att beställa!
  Låt den, som fredlig är, sig hugna af din fred
  Och slå de blodigas förmätne tankar ned!

Låt segern bo hos oss, som inga fejder söka!
Vill ofrid, blodigt krig och mord ibland oss spöka,
  Fördrif då dessa troll utom vårt land och län,
  Bjud endräkt flytta hit och tvedräkt flytta hän!

En annan döme som det honom bäst behagar,
Jag tycker myckèt om de gamlas gyllne dagar,
  Då ingen pansar, hjälm, karbin ell' värja drog,
  Men allt man smidde, var en slätt och menlös plog.

[1]) Strid.

Än nu vid våra år, o tider, tider, tider!
Då allt som sämjas skull, sitt eget själf bestrider.
　Här hvässar mången friskt uti sin frändes lif
　Och i sin grannes bröst sin blanka mordeknif.

Än där båd' man och fru offentligt slåss och träta,
Och de, som tjäna skull, all tro och plikt förgäta,
　Där drängen reder för sin herre amper lut
　Och slår en blodig dolk uti hans strupeknut.

Hvar är den gamla fred och mänskligheten blifven?
Helas! Från hus och hem med hull och hår fördrifven.
　Och öfver det, så ger mig tiden själf till svar:
　Vår värld är nu ej mer det hon tillförne var!

— — — — — — — — — — — — — — — —

EN SJÖMANS OLÄGENHET.

Den som oss allra först med båtar lärde vandra,
Han måtte mera mod och hjärta haft än andra,
　Att han för hafsens djup slätt ingen fasa bar,
　Men med ett bräckligt trä den stolta böljan skar.

Att han, när skeppet hans af vågen börja skakas,
Ej till sitt fasta land sig vände strax tillbakas,
　Men med ett oskräckt mod sin kosa körde fram,
　Fast vågen ifrigt slog och sköljde på hans stam.

Han hade rättlig då af rädsla kunnat bäfva,
När det förbistra' haf sitt vatten börja häfva
　Och vräka liksom berg utur dess djupa vrå
　Sin söndерspridda våg till högsta himlens blå.

Hvad får en sjöman dock för häpnad, skräck och fasa,
När som å hvarje kant de stumma böljor rasa
  Och skölja på hans skepp med tummel, gnall och gny?
  Nu ser han grundlöst djup, nu himmel, stjärnor, sky.

Där hafsens grymma våg på högsta klippan svallar,
Det syns som himmel, jord och allt begynte falla,
  Hans skuta runkar starkt och skyttlar[1]) mast och bord,
  Då Eol pustar upp utur sin stränga nord.

Nu ser han, hur ett moln med storm och ovä'r hotar,
Strax där en annan vägg med regn och vädska[2]) motar,
  Nu är han mycket glad, att himlen ter sig huld,
  Strax slår en vidrig pust hans goda hopp omkull!

Om i hans segelfart då lyckan honom gynnar,
En önsklig drifvand' vind, som seglen makligt stinnar,
  Dock växer strax en storm med sådant brus och brak,
  Att sist han med sitt skepp måst ynkligt gå i vrak.

Rätt äfven världens haf sitt böljand' vatten häfver
Och med dess lustars last vår svaga julle kväfver,
  Vi måste brottas där och träla mången stund,
  Som bäst vi simma högst, så sjunka vi i grund!

Säll den som med sin år' vet stranden följa sakta
Och sig för hafsens djup och grymma våg kan vakta!
  Den i ett stilla lugn vet ställa an sitt lopp
  Och ej sin stora väf för hastigt hissar opp.

Han är en vettig man, som väl till hamnen hinner!
Den i en rolig vik sitt säkra tillhåll finner.
  En annan våge sig å okänd sjö och sand,
  Jag ror min lilla båt ut med en stilla strand!

---

1) Skakar. 2) Väta.

EN DRÖM[1].

En kväll, då hettan var nu mestadels försvunnen,
Och världens blida sol, den rika klarhetsbrunnen,
Sig skyndad' åter till sin salta ocean,
Gick jag i stilla ro, beföljd af mina tankar,
(Fastän en sådan väg, där idel oro vankar)
Intill en välbekant och mäkta ljuflig plan.

Där på fullkomlighet och fägring intet felte,
En rinnande kristall den sköna trakten delte
Och med sin kyla saft all marken gjorde sval;
Där stod i brokigt par en palm och rosenbuska,
Bland hvilkas friska blad en ljuflig Zephyr ruska,
Och midt i kretsen låg en välbeskaffad dal.

I detta eden satt jag mig nu litet neder,
Jag såg ett Libanon af ebenholtz och ceder,
Och där sitt självsvåld ha det raska kompani
Af hinder, älg och rå, som där i nejden gäste,
Det lätta fjäderfä utur sitt fria näste
Bjöd eko svara till dess kringa[2]) tri-ri-li.

Här lärde jag utaf de små och såta djuren,
Att öfverallt den sammansällige[3]) naturen
Var den som världen för sin grundval känna måst;
De för oss varit ha, ä' allaredan döda,
Och lärer världen än en annan ungdom föda,
Sen vi vår moders mal bli offrade till kost.

---

[1]) En bröllopssång vid generalmajor J. B. von Schönlebens och Anna Elisabet von Aschebärgs förmälning 1683. [2]) Kvicka. [3]) Den som sällar sig tillsamman.

Jag må ej tala om, att folk och djur sig para,
Luft, himmel, måne, sol, den stora stjärneskara
Med bergens afgrund och den oafmätna sjö,
Orörligheten af de svåraste metaller,
Allt hvad af jorden som en skyldig ränta faller,
Är skal och skidor för det söta kärleksfrö.

Och hvartill mera sagdt? Jag kom alltmer i skriften,
Och följde immerfort den fagra sinnesdriften,
Tills att en slummer föll min matta ögon an;
Jag kan ej annars än en dvala slumren kalla,
När en, jag vet ej hvart, dess trötta tankar falla,
Och man omöjeligt sig munter hålla kan.

Här halp nu intet, den bemälta ögnesvåran [1])
Betog min sinnen med en mer än söt bedåran,
Den mig en skugga som ett väsen billa in.
Jag tyckte Venus själf sin höghet för mig ställde
Och till min nedrighet de rena händer fällde,
Mot hvilka var som sot dess svanors hvita skinn.

Här ville konstens art naturens värde pocka,
Ja, Bantam, Bengala, Toledo och Molocka
Had' uti denna dräkt sin rika afgrund öst;
En artig skötslöshet [2]) de fria lockar slängde,
Som nu på axeln ner å ömse sidor hängde,
Nu kysste med sin kant dess rundbevuxna bröst.

Jag vardt bestört och fick mig intet rätt besinna,
Förrän dess söta mun sig lätt i orden finna
Och sade: Då jag vet, att Amors börd och ätt
Dig ej är obekant, som den betecknat hafva
De, hvilkas sinnen högst till himlens kunskap trafva,
Så kom och följ mig an opp i mitt kabinett.

[1]) Sömnigheten. [2]) Ovårdnad.

Och i detsamma bjöd hon sina svanor hasta,
Jag följde som en ström sig ungefär plär kasta,
    Ja, tycktes trotsa ock en örn i sin flykt.
Men ack, min raska gång den tog en plötslig ända,
I det min blöda syn vardt af ett ljus förbländad,
    Och jag vid sådant sken uti en svimmel ryckt.

Dock gick den snart förbi, jag kom mig åter före
Och följde Venus som mitt sköna rättesnöre,
    Så fort jag kunde, i dess innersta gemak.
En liflig pensel had' oss där för ögon lämpat
Den gamla världen, som uti sin älskog kämpat
    Med böner, trängtan, hopp, besvärjning, våld och ack!

Här stod hvad diktadt är om Dido och Aenea,
Där var historien om Jason och Medea,
    Och hur Apollo fick sin stela Dafne fatt;
Sen Psyke, Chloris samt den täcka Lysimena
Och främst bland alla den förträffliga Helena,
    Vid hvilkens fötter en behjärtad Paris satt.

Män's [1]) jag på detta ser, går Venus till en låda
Och tar där fram ett glas, i hvilket stod att skåda
    Den saft, som Astrilds pil i älskog verksam gör.
Hon tog ock ur sitt skåp en spegel, den hon lade
Inför min ögon och med levist [2]) lynne sade:
    Här ser du hur min son all världens hjärta rör!

De längst i Tule bo, bli vid hans ankomst glada,
Jag såg hur som han bjöd Rom, London samt Granada,
    Och i detsamma tog hon på sitt spegelglas
I mening, som jag tror, mig något mer att visa.
Men ack! den glatta skatt, som stod ej nog att prisa,
    Slapp plötsligt ner och föll mot golfvet, allt i kras!

---

[1]) Medan. [2]) Leende.

Då bjöd dess gälla klang min slumrand' sinnen vakna;
Man tänke om mitt mod ej märkligt måtte slakna!
Fru Fröja med dess stat och hela hof försvann!
Allena sväfde där en hand och spetsad krita,
Den i en cederstam med runda siffror rita':
Hvem är som Herrans verk och vilja tadla kan?

— — — — — — — — — — — — — — — —

DEN KLAGANDE DINA.

Förkränkta Dina, tänk, betänk de förra åren,
Då du i Leas arm så ljufligt växte opp,
Då Jakob kysste dig i första ungdomsvåren,
Och du med glädje kring din faders hyddor lopp!

Hvar är den ädla tid, då du bland dina bröder
Ett dygd och kärleks bo med vårdnad kallad blef,
Då dagen lopp dig an från öster, väst och söder,
Och du din stunder fritt i roligt själfsvåld dref?

Den glädjen är nu all, min rosenstam är rifven,
För liljor står mig där ett spetsigt törne kvar.
Jag är som Eva ur mitt sälla eden drifven,
Och malört gror, där nyss en honungsdrufva var.

Du blida sol, som förr min ungdom har bestrålat,
Hvars kvicka guld ock rör den låga världens ort,
Du tycks mig nu min hy med blygsamt rödt bemålat
Och ropar: Dina, tänk hvad gärning du har gjort!

I stjärnor, Phoebi folk, I Cyntias drabanter,
Du som nu halft, nu helt ditt silfver hämtar fram,
Diana, ack, ert sken, som förr å alla kanter
Mig gladde, ökar nu min nesa, blygd och skam!

Jag är ett smycke, som sitt värde har förlorat,
En pärla, den en fläck, en rand föraktlig gör;
Mig ge med stympligt glis[1]) båd' gamla, små och stora
Ett namn, som både stånd, ja lof och ära rör.

Med hvad förtret lär du din dotters fall förnimma,
(Om jag din dotter ock kan längre nämder bli)
Du gamle Israël! Du lär i tårar simma
Och med bedröfligt ve din Dina skämder si.

Dig äfven lär den sorg mer svår och bitter falla,
Min mor, än nånsin var din första barnasäng,
Då man med glädje dig en lycklig moder kalla'
Och sade: Lea har nu födt en liten dräng!

Skall du en sanning på din enda dotter finna
Af det man säga plär, att jungfrudom och glas
De mycket sällan till en långlig ålder hinna,
En stöt, ett hastigt fall för allt dess allt i kras.

Du fräcka Hemors son, att evigt vore glömder
Den stund jag allra först din kyna[2]) ögon såg,
Då egenvilligt jag var i din famn förgömder,
Och din förliebte kyss på mina läppar låg.

Den sura sötman, som min sinnen du bedårad',
När jag mitt evigt ve i såta armar slöt,
Då Sichem med sin kyss min hala ungdom sårad'
Och från min rosenstock den första blomman bröt;

Den är sin kos; det band, vår älskog då besegla',
Var mäkta kärligt, men, ack jämmer, obetänkt.
Här mån I er med flit, I unga hjärtan, spegla,
Den härtills intet har nå'n kittslig galla kränkt.

---

[1]) Elakt grin. [2]) Sinnliga.

Hur ofta kan oss gift för sockerverk behaga!
Vet ock en basilisk sig dölja i ett ägg,
Ja, fåfängt glittergull kan ock vår syn bedraga,
Det skönsta vin kan ge en mer än vidrig drägg.

Vårt själtbedrägeri oss aflar slika griller,
Som i vårt önskeglas allt stort och manligt te,
Men när vi se oss om, så är det blinda briller,
Därmed vi irrand' glas för klara stjärnor se.

Nu mera vet min skymf af intet slut och ända,
Det svåra eftertal bedröfvar mest min själ.
Mitt fall lär bli ett ve hos syskon, släkt och kända,
Men i min fiends kram ett hjärteväckand' väl.

Men hvartill längre det ej ändras kan begråta?
Den ström, som är förbi, han mal' dock intet mjöl;
Det är för sent om lof kompass och ankar låta,
När oss en sten i grund har söndrat ror och köl.

Nu, Dina, bryt ditt kval, betänk hvad du har varit,
Hvar du är kommen från och hvar du hamna skall!
Här på en seprig [1]) ban' din ungdom vilse farit,
Att sörja ökar, men förändrar ej ditt kval.

Så låt ditt svaghetsfel en tidig ånger rätta!
Den blir sin synder kvitt, som gör en riktig bot,
Du vet att andakt kan ditt svåra samvet' slätta,
Ty fall med tårar här din Herre Gud till fot!

Oändligt väsen! Ack, här störtar jag mig neder
Och å min böjda knän dig biktar all min gråt,
Jag följer hvart mig helst din goda ande leder,
Har din barmhärtighet dock hvarken mål ell' mått.

[1]) Slipprig.

Min sinnen skall ej mer bestråla någon strimma,
Den i en kitslighet af kött och blod beror.
Låt du allt fort hos mig en himmelsk gnista glimma,
Den jag, befläckta mö, min lefnad anförtror.

Du fader vet, hvad jag ett mänskligt hjärta skiftar,
Och att vår vandel här i syndigt väsen står.
Vår lystna lustar är ett socker, som förgiftar,
En präktig dolk, som oss till lif och strupe går.

Förlåt, o käre Gud, och låt din tjänarinna,
Den världen är nu så förhatlig som bekant,
Din nåde njuta nu, din ynnest återfinna!
Mitt glas fördrar dock ej din vredes diamant.

Ack, med hvad fröjd skall jag dock evigt för dig skina
I purpur, den ej har förnedrat någon fläck!
Si då, då blifver visst den högt förhäfde Dina
Sin Gud och fromma far, sin brör[1]) och brudgum täck!

TVÅ VISOR.

1.

Föränderlige tid,
Bedrägeliga lopp,
Som stöter oss blott ned,
När vi tycks kräla opp;
Din timme tusenfaldt,
Ditt ögnblick rasar hän,
Som bäst vi hafva allt,
Står intet oss igen.

[1]) Bröder.

Jag känner tidens fart.
Min söta Cyntia,
Vill ej din stränga art
Sig länka till ett Ja?
Ack nej, jag ser din min,
Du står på din respekt,
Ditt feta magasin
Och på din dryga släkt.

Nå väl, jag spår, hva' gäll',
Min spådom blifver sann,
Du blir mot årens kväll
Båd' utan mod och man,
Sen tiden dig har gjort
Till en förgäten mö,
Och du måst ensam fort
Samt obeklagad dö.

2.

Allting må jag efterge
Och beskedligt öfverse,
Än när man gemena kroppar
Skattar likt det skönsta gull,
Rätt som skull
Ingen kunna skilja koppar
Ifrån gull.

En förfaren kvinna gör
Af de bedelgranna [1]) mör
Narska [2]) apor, sky och skuggor,
En förvanskelighetens boll
Och ett noll,
Sköna spöken, lystna suggor,
Fagra troll.

---

[1]) På friare granntyckta. [2]) Narraktiga.

Och den som dem faller till,
Kallar hon båd' galen, vill [1]),
Obesinter [2]) och hvad mera:
En som intet hafver rest
    Och en kiest [3]),
Gjord med tiden att passera
    För en best.

När nu jag min läxa vet
Och känns vid min dårlighet,
Så har du ock dina titlar
Och ditt rätta konterfej;
    Aller [4]) mej
Min begersell [5]) nånsin kittlar
    Efter dej.

POETISKA ÖFVERSKRIFTER.

Öfver Johannes Döparens aflifvande.

Du store själ, ack! blir du så af världen lönter
Och för din tjänster med en martyrkrona krönter?
    Kan tetrarkitens håg ej gifva sig till ro,
    Förrän din dyra kropp skall tumla i sitt blod?

Så går det dock! Min själ, gör dig ej stort bekymmer,
    Gods, skönhet, lif och stånd är allt ett stackot [6]) lån,
Det timliga från oss med timligheten rymmer,
    Men det, som evigt är, skall ingen ta oss från!

---

[1]) Vild. [2]) Obetänksam. [3]) Mes. [4]) Aldrig. [5]) Begärelse. [6]) Flyktigt.

Rikedom och fattigdom gif mig icke.

Ej beds jag rikdoms last, ej fattigdomens galla,
Att jag i högmod ej ell' vanhopp måtte falla,
  Men du som härtills gjort, att intet mig har felt,
  Gif mig allt som du vill, min del till halft ell' helt.

Cristianus, Crucianus.

Hvad är vår värld? Ack, från den tid vi börja växa,
Tills döden gör sitt slag, så ställs ju denna läxa
  Oss alla och enhvar i Kristi skola för:
  Lid, bid och var till freds med hvad den högste gör!

Fratrum quoque gratia, rara.

Ack, undrar du uppå, att grannar stundom träta?
Man ser ju bröder ock allt broderskap förgäta.

Felix qui patriis œvum transegit in arvis.

Säll den sin lefnad väl uti sin hemvist änder!
Den sig ej kymra tör om vidtbelägna länder,
  Men i den sand han kröp där nyttja får sin staf,
  Och där han växte till, tar sakta åter af.

Till vällusten.

Vik af, fru Lusta, du och jag förliks ej samman,
  Jag gitter ej ditt ap [1]) och myckna flättja si,
Du lofvar världslig lust, jag söker evig gamman,
  Skall ock som Herkules dig alltid vidrig bli.

---

[1]) Aperi.

Vid 1683 års slut.

I intet finner sig en mänska mer bedragen,
Än då hon gör förslag på timmar, tid och år,
Där dock vår lefnads flykt sig liknar vid den dagen,
Oss nu ur händren är och började i går.

Ju mer vi hafva år och månar öfvervunnit,
Dess mindre finner sig uti vårt kapital!
Ju mer vi taga af, dess närmre ha vi hunnit
Det ändemål, som bär oss sällhet eller kval.

Dock kan vi usla här vår dårskap ej betrakta,
Vi känna ej vårt väl förrän det är sin kos,
Förrän en trumpen tid vårt traf begynner sakta
Och gör vår lefnad lik en blek, förvissnad ros.

Så kan ett flyktigt noll sin rätt på oss föröfva,
Dock att jag lefva må för tidens välde fri,
Så låt, o gode Gud, mig intet ve bedröfva,
Bjud med det gamla år mitt eländ' gå förbi!

Tidens flyktighet och förhärjan.

(Vid nyåret 1684).

Hvar är den gamla tid, då våra fäders fäder
Så långsamt fostrads upp och växte åter ner,
Då Salem, Babel, Dan och andra stora städer
Florera, hvilkas grus och rum ej skönjes mer?

Kartago är sin kos, af Troja intet finnes,
Damaskus, Nineve och Tyrus ligga kull,
Af förra världens ståt man namnen knappast minnes,
Och den beror nu mest i aska, stoft och mull.

Mig själf, när jag här står och dessa rimmen skrifver,
Ack, att vår ålder dock så snar och flyktig är!
En våldsam tiderätt emot min vilja drifver,
Och af min skada jag den största vishet lär.

I det vårt gamla år sig fogar nu till ända,
Så börjar jag ett nytt; dess början och dess slut,
Dess alfa och dess O de spinna på en slända,
Och «kom här in» det för vid handen: gack här ut! —

Du evighetens Gud, när allt så plötsligt svinner
Och världen immerfort dess växel låter si,
Ifall ock dödens kväll sig till min morgon finner,
Så bjud mitt eländ's slut min sällhets början bli!

DANIEL ACHRELIUS.

UR „NEBUKADNESARS DRÖM“.

Profeten Daniels utläggning af drömmen.

Så kommer Daniel, ber konungen besinna,
Att man i höga ting kan ingen tydning finna
Utaf en hednisk mun, han vare af hvad namn,
En stjärnekikare, en trollkarl af slik hamn.

Men Gud han är allén, som gynnar kungar gärna;
Ett beläte har han afritat i din hjärna,
En hjälte stor och grym, i den affattadt var
Allt, allt tillkommande som i en spegel klar.

Dess hufvud var af guld, dess bröst och armar store
Af silfver klart och fint nätt sammansmidde vore,
Dess länder, sida, buk af idel koppar ren,
Men utaf järn och ler' bestod dess lår och ben.

Sen syntes ock en häll framvältras utan händer
Och tumla på den bild och krossa allt i sönder;
Guld, silfver, koppar, stål, de malas så i sand,
Att du af detta prål ej såg det ringast grand.

Men denna lilla sten, emot naturens kynne,
Svall strax till sådant berg, hvars make vi ej finne,
  Själf höjden sviktar då och darrar i sitt lopp,
  Den stora jordens vidd begrep ej denna kropp.

Så har min konung drömt, nu hör med öron klara
Hvad Herren Zebaot dig ärnar uppenbara:
  Du själfver är och blir den gyllne hjässan klar,
  Den Gud båd' rike, makt och starkhet gifvit har.

All fågel, fisk och djur, allt folk på hela jorden,
De lyda ditt befäl, dig tjänar ostan, norden,
  Vid västerhafvets strand så är ditt namn bekant,
  Bort vid den södra pol så kännes du ock grant.

När nu Assyrien har ändtligt fått sin ända,
Så lär vår Gud igen en annan fackla tända,
  Helt silfverfin och blank, dock mindre än som din,
  Den Cyrus sätter upp midt i Persepolin.

Strax denna blir utsläckt, så får man höra dundra
En Alexanders hjälm, som gräseligt lär plundra,
  Hans tunga kopparbuk skall hela landets prakt
  Så krysta, att hvar man måst darra för dess makt.

Dock lär hans raseri ej mycket länge vara,
Ty ödet plägar snart bereda den en snara,
  Som blifver uti hast högmodig, stinn och fet,
  Den njuter mäkta kort sitt prål och ståtlighet.

Det fjärde regement skall Julius anföra,
Af hvilken tidens folk lär många dater höra,
  Hans fötter, klädd' i stål, de stiga vidt och bredt,
  Och är då fåfängt allt, hvad förr på jorden skett.

Men detta riket kan ej heller väl bestånda,
Förty dess majestät är sällsamt sammanblandadt;
  Det märktes väl däraf, att benen med dess tår
  Af järn och ler' så hopalappadt står.

Rätt då enär som allt det börjar till att bullra,
Så kommer fram en kung, som bär uppå sin skullra
Ett evigt regement, hvars rike aldrig mer
Uppå sin härlighet rost, mal ell' ända ser.

Daniels syn.

Nu på det Daniel Guds verk ej skulle glömma,
Så hände på en natt, att han ock själf månd' drömma
En mycket sällsam syn, betydde dock allt ett
Med den, som konungen för detta hade sett.

Han såg skinbarligen hur alla världens väder
Hvart ett ifrån sin port så häftigt sammanträder
Med dunder, blixt och brak, med skräcklig storm och gny,
Att vatten, sand och stoft förmörka luft och sky.

Strax syntes några djur ur hafsens djup sig svinga,
Ett lejon stort och grymt, som hade örnevingar,
Det dundra, rytte, flög, till dess att märg och blod
Förtorkas som en dagg, sen stillades dess mod.

En björn kom ock fram, gick lurfvig, stygg och faslig
Vid vida hafvets strand och gapade så gräsligt,
I munnen hade han rätt långa tänder tre,
Som tydde allt allarm i världen skulle ske.

Till honom sad' en röst, du hör, statt upp och rasa,
Ty för dig skall en tid den snöda världen fasa,
Ät bra, godt kött och märg, ja allt det som är fett,
Tuhundrafemti år är dig i händer gett.

Det tredje var en pard [1]) med sina vingar många
Och fyra hufvuden med halsar tämligt långa,
Det hade en stor makt, det bröt, det ref, det åt,
Att jordens runda klot rätt skalf vid denna låt.

---

[1]) Leopard.

Det fjärde had' en bild, den ingen kunde skatta,
Dess stygghets skapnad visst så kunde man ej fatta,
Dess horn voro hvass' och tio till sitt tal,
Dess tänder utaf stål uppväckte ve och kval.

När Daniel ser till hur detta sig vill skicka,
Då syns ett horn klent sig småningom utsticka,
Det bröt tre andra bort, det hade ögon fått,
Så ock en skamlig mun, som talte hån och spott.

Sist kom den gamla fram, som evig är och blifver,
Den allt som ymnar sig[1]) båd' lif och lefnad gifver,
Snöhvit hans mantel var, hans hår som lenast ull,
Och allt som lyste kring, det glimma rätt som gull.

För honom böjde sig den stora himlaskara,
Den hela änglahop ej kunde mera spara
Sitt hjärtas tack och lof, de prisa den som är
Vårt hopp, vår fröjd och städs plär lindra vårt besvär.

Han satt sig på en stol, slog upp de folianter,
I dem allt tecknadt finns vår synd så väl bekanter!
Sist sades af en dom, därmed hvar fick sin del,
Den goda njöt sin rätt, de onda fingo fel.

När detta stod uppå, så kom bland himlens härar
En människorna lik, den hela höjden ärar,
Han trädde sakta fram intill den gamlas pall,
För hvilkens höga tron på knä han gjorde fall.

Den gamle blef så glad, gaf honom våld och ära,
Sitt rikes spiras kraft han honom strax förära,
Befallte folk och land uti all evig tid
Städs vörda med respekt Guds son, vår broder blid.

[1]) Förökar sig.

Alexanders tal till sina soldater.

Darius rustar sig, sitt folk han sammanropar,
Med båge, värja, spjut dem ställer i sin hopar,
  Ett dunder, dån och brus uppfyller luft och land,
  Därom kom strax ett bref till Alexanders hand.

Han reser sig med mod, sitt manskap sammankallar,
Sin fiende han då med största lust anfaller.
  Hans bussar klädda braft [1]) i järnpansar gå,
  De ha ock fäkta lärt, att ingen kund' motstå.

Då Alexander snart emellan berg och dalar
Anställer först sitt folk och sedan till dem talar:
  «Välan, se nu är tid att visa dygd och tro,
  På det vårt lilla land en gång må säkert bo.

Hur ofta hafver dock den grymma Xerxes värja
Vår hustru, späda små så jämmerligt förhärja,
  De andra tsarer med, ha de ej trampat ned
  Vår gudstjänst och vår lag, att en må hisna ved.

Fördenskull är nu tid ej längre mer förhala,
Det stora röfveri vill man i dag betala,
  Att efterkommande skall oss det vitsord ge,
  Ej tjänar allan tid åt andras ofärd le.

Hvem är dock ej bekant de ädla grekers sinne,
För deras dater mång' så blifver deras minne
  I hela världen kvar; när alla dö sin kos,
  Lär Macedonien behålla städs sitt ros.

Allt ifrån Tracien, bland hårda berg uppfödde,
Så käckt, så frodigt folk, med vilddjurs kött väl gödde,
  Låt se på denna dag I visen eder dygd,
  Ert namn till största pris, vår fiende till blygd.

---

[1]) Starkt.

I hafven härtill dags svår fattigdom måst tåla,
Ej växer någon frukt på hällebergen håla [1]),
  Men nu så är det tid ombyta grus och sand
  I silfver och rent guld, det allra skönsta land.

Se på de dockor små, de ljufva kinder veka,
Dess fina hvita hull; må ej ens hjärta leka
  Uppå de pärlor mång', uppå den gyllne glans,
  De ä' ock vana gå med piltar mest i dans.

Men I som hafven lärt båd' köld och hetta lida,
Fastän den plär ibland i hjässan något svida,
  Nu fatten hjältemod, ty nu är tiden när,
  Att vi en ända se på det oss trycker här.

Nu rusten eder till, jag skall er väl belöna,
Med gods, med stor respekt, er manlighet bekröna,
  Att kungar alla slätt skull ett exempel ha,
  Hur den eraktas [2]) bör, som håller sig så bra.» —

Sen blandas allt ihop, man hör de värjor klinga,
Ett bäfvand' hjärta fick ej mera undanspringa,
  Här basas lustigt på, så att det myckna blod
  Midt på de hästars bröst som starka strömmen stod.

Mång' ärbar kavaljer i denna dy bortsomnar,
Darii stolta hand begynner ock att domna.
  Han hisnar, när han såg att både man och häst
  Ha fallit här och där, ty var ock flykten bäst.

Den snåla Leopard månd' björnen sönderslita,
Här halp ej mer hans klor att rifva, brumma, bita,
  Hans kraft blef alltför svag, han miste allt sitt mod,
  Och låg eländig sen uti sin egen blod.

---

[1]) Hårda. [2]) Aktas.

Antikrist.

Jag ledes rätt nu vid beskrifva all den låga,
Som brann båd' här och där, förtärde dem som våga
  Bekänna Kristi namn, si då uppgick den dag,
  Att Antikristus kom, allt med sin stygghets lag.

Ett spöke kan rätt snart en svagan mänska fasa [1]),
Men när två djäflar de här grufligt börja rasa,
  Då bäfvar land och folk, tro fritt den bleka död
  Skull' ej så skrämma dig som denna jämmers nöd.

Den ena turken är, som uti öster sitter,
Den andra påfven själf, som aldrig höra gitter
  Hvad Gud han har befallt, hans ord det sköna par
  Kullkastar allestäds och intet samvet har.

Jag vill ej tala om hvad väsen alltid finnes
Antecknadt här och där, jag för mig väl till minnes
  De gamla turkars streck och många påfvars mord,
  Allt sådant är nog kändt kring om den vida jord.

Ja dessa båda två de törsta dagligt våra,
Vill läska städs sin mun med kristnas blod och tårar,
  Men skökan uti Rom, hon brukar härtill mest
  De purpurkrönte män, som öka denna pest.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Så hafva vi nu sett hvad märkeliga dater
Med stort beröm ha vist de fyra potentater [3]),
  En spegel för de män, som Gud upphöjer här,
  Dem fåfängt blir allt råd, som ej af höjden är.

Ett vänta vi nu än, att domaren skall komma
Med ära och triumf och frälsa alla fromma,
  Då öppnas grifter all, de döda träda fram,
  De goda till sin fröjd, de onda till sin skam.

---

[1]) Bringa till fasa. [2]) Världens fyra riken.

Ett härskri lärer då och änglars röster klinga,
Så att all världslig ståt är däremot för ringa
Att liknas vid den skrud och vid den stora prakt,
Som Herren Zebaot han förer med sin makt.

Då han i skyen far, de lefvande och döda,
Att döma frommom tröst, de onda att föröda,
Hvar helig blifver då till sin förtjänster lönt,
I Herrans helga höjd med härlig krona krönt.

Ett nytt Jerusalem lär då af pärlor blänka,
Af renare metall än världen hon kan tänka,
Dess gator af smaragd, dess hus af renast sten,
Ej finnes en demant, så glittrig, skär och ren.

Vår möda, vårt besvär, vår last i denna världen,
Allt tross, allt trug, allt hot, och så den svaga flärden
Är nu försvunnen platt, en evig frihets fröjd
Gör då en salig själ så härligen förnöjd.

Nu lofve Herrans namn allt hvad som jorden höljer,
Du vida brusand' haf, låt fräsa dina böljor,
I kungar stigen ned utaf er gyllne stol
Och vörden med respekt rättfärdighetens sol!

Ja, lofven Herrans namn, berg, dalar, ängar, skogar,
All fisk i strömmar kall' er fort tillsamman fogen,
I lejon, vaken upp, all fåglar eder röst
Nu lagen hastigt till att prisa Gud, vår tröst!

UR „JOSEFS STYRELSE“.

På löf och örter små må man ej verser skrifva,
Dem tärer mask och köld, ja vädren pläga rifva
Ett sådant slipprigt ting. Om du här skrifva vill,
Så ta' varaktigt blad och lägg förståndet till.

Si solen skin' så klar på höjdens vida fäste,
Och Eol är helt tyst uti sitt brusand' näste,
Ty bör mig ock min tid här lite ansa grant
Och tala det som är båd' välment, rent och sant.

Det är ett ärbart verk att skrifva hvad man tänker,
Ren sanning har den kraft, ej fruktar för de ränker,
Som lögnen spinna plär och dagligt visar fram,
Dess ändalykt och lön är idel spott och skam.

Si denna boken lär hvad som är vandra varligt
I tidens korta längd, nu underligt, nu farligt,
Ty är det bästa råd att söka råd hos den,
Som näst den stora Gud blir en god ledesven.

En Josef, Jakobs son, den bästa som i världen,
Näst Moses, Herrans man, ej skötte stort om flärden,
Sejani list och puts, Achitofel, ditt råd
Ej tvungo mänskan då att köpa världens nåd.

O nåd! förutan nåd, o nåd! när myntet följer,
Det tjänar många bäst och såleds öfverhöljer
All dårskaps lust och ro, ty den som föga vet
Hvad Gud är, lag och tro, den går då stinn och fet.

Gå fritt helt pösig, stor, man ser det mer än gärna,
Ty mot en sådan udd vill jag rätt intet spjärna,
Som är så svag och vek, så miserabel nog,
En Josef ser jag här gå på en annan bog.

En Josef af förstånd, stort vett och ädelt sinne,
Af högsta visdom, kraft, rent mod och kostligt minne,
Uti en kropp så karsk de sammanstämma väl,
Si sådan prydnad har en dubbelt ädel själ.

O lystnad, rolig nog, så lärer världen gyckla,
Så måste du ibland här tänka, mysa, hyckla,
När den en ädling blir, som aldrig har förskyllt,
Då blir snart lite stoft med adelsnamn förgylldt.

Men här så finns en man, den i sin sköld och tankar
Det rätta gyllenpris just fäster vid sitt ankar,
Som står beskrifvet rätt uti de höga ord,
Dem David alltid sen har sjungit vid sitt bord.

Du alla himlars Gud, hvem vill du dock beskydda,
Ho skall med glädje bo i evighetens hydda?
Ho skall uppå ditt berg där fästa rätt sin fot,
Här ock bland roligt snack undfly förtal oeh hot?

Jo den af hjärtat här ren sanning plär försvara,
Si den, den är min man, den skall jag ock förvara.
Den intet ockrar af sin nästa ben och hud,
Si, sådant ädelt folk så älskar jag, din Gud.

Den alltid talar sant och vill odygden lasta,
Uppå en sådan själ så skall jag stadigt kasta
Mitt gudoms öga här, ty jag, som är så ren,
Ej något tåla kan förmummadt, [1]) färgadt sken.

Den som visst burit här i tiden intill grafven,
En sådan helig sköld, en sådan härlig glafven,
Är Josef, Jakobs son, på hvilkens politie [2])
Man nu har rolig lust att något litet si.

— — — — — — — — — — — — — —

[1]) Maskeradt. [2]) Styrelse.

Med ett ord kortligt sagdt, hans styrelse florera,
Att man uppå den tid ej kunde finna flera,
Än endast denna man, som prydde detta stand,
Så klok minister visst är kungens högra hand.

Då var en ädel tid i detta kungarike,
Att allt stod träffligt [1]) väl, man hörde ej dess like,
Skönt åkerbruk, god ro, skön handel, kostligt allt,
En härlig byggnadsståt allt efter den gestalt,

Som Josef rita ut, skön målning och än mera,
Det ej en simpel syn kan skatta och värdera,
Militien var stark, all lärdom högt tilltar,
Af detta rena guld kung, förstar priset har. —

Ack, Josef, Josef du, om alla riken hade
Din make tid till tid, jag tror att hvar man sade:
Det landet och det folk har timmeligen nått
Stor ära, af allt gods den bästa skatten fått!

I unga, som nu snart ska' höga saker sköta,
I som vår Josefs dygd nu söka att bemöta
Och efterfölja rätt, sen på de regler små,
Hvarefter Josef mest sin handling ställa må.

Sen väl på Josefs dygd, hans sinne, tal och tankar,
Där har du dig ett slätt, ett fast orörligt ankar,
Håll dig vid denna man, dock lyd först Herrans ord,
Så går dig väl i hand på denna vrånga jord.

Vill en civil betjänt förakta lag och rätter
Och dageligen gå helt drucken, fräck och mätter
Utaf de armas must, föröka änkans törst,
På det han synas må helt myndig, pösig, störst,

---

[1]) Förträffligt.

Hvaraf så hända plär, att skyarna de skria,
Land, städer, byar, torp, bespotta, häda, tvia [1])
En sådan girig man, som låter äran sin
Så blåsas hit och dit för hvarjehanda vinn.

Men se på Josefs dygd, hur tjänligt han allt lagar,
Hvad gäl [2]) i landet fanns ej någon mer som klagar,
Nej alla med en röst beprisa Josefs tro,
Inunder hvars beskydd hvar man fick säker bo. —

Nu som den klara sol på himmelen spatserar
Och med ett härligt ljus sin stora prakt förmerar,
Då hon med glimmand' eld upplyser höjdens hvalf
Med oförlikligt prål, nu hel, nu åter half.

Från solens medelpunkt sig fina strimmor sträcka
Och alltid med sin längd kring hela luften räcka,
Uppvärma haf och jord, upplysa stjärnor all,
Att allt som ymnar sig må ha sitt glädjeskall;

Så lyste mot hvar man vår Josefs dygder många,
Ren vänlighet, ren tro uti hans krona prånga [3]),
Ett stadigt sinnes tal med nyktert skick och min
Utaf ett ärbart mod hos Josef stadigt skin'.

En rätt civil betjänt kan här en afbild taga
Och efter dess figur sin vandel skickligt laga,
Ty den med godt beröm sin dagar genomgår,
Han högsta loford visst af Gud och mänskor får.

Om en civil betjänt vill nämnas bland de andra,
Som uti världen här berömligt ha kringvandra
Med ära och förstånd, han måst för allting fly
Den stygga högfärds pest, den goda änglar sky.

---

[1]) Skämma ut. [2]) Gärd. [3]) Prålade.

Om man på Josefs dygd vill se, hur ljuf och blider,
Hur ärbar, ren och from han visar sig all tider,
    Då lär man märka det, att slik en stygger tarm [1])
    Har ej härbärge fått i Josefs ädla barm.

Vill en civil betjänt sitt sinne listigt dela
Till mig, till dig, till den, att han ej synes fela
    Betjäna hvar och en; han dårar alla slätt
    Och gör sig af sin list så stolt, så slätt, så mätt.

Men se på Josefs dygd, han kunde slugt tilltala
Sin arga bröder först, men sen vill han hugsvala
    Dem med sin gamla far; all nesa, skam och spott
    Betalar han så gladt med ära och allt godt. —

All lärdom gör en klok, vältalig, vis och fredlig,
Se uppå Josefs dygd, hur allvarsam och redlig
    Han talar, ger besked, han fattar det förslag,
    Som ställde kung och folk i bästa skick och lag.

Hans vetskap var så stor, att alla lärda bäfva
För Josefs visdom ren; de tala, de upphäfva
    Den stora Josefs namn, det lofva städse här;
    Tänk huru godt förstånd berömmet följa plär.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Nu blifver dagen all, den mörka natt tillstundar,
Min trötta ögon snart så småningom inblundar,
    Ty slutar jag min vers, som välment skrifven är,
    Dem till en ödmjuk tjänst, som Josef håller kär.

Däraf vi hafva hört hvad Josef har uträttat
Med nåde af Guds kraft. Ack se, ack se, allt detta
    En spegel är och blir för sinnen af godt salt,
    Som artas till den tjänst. Mitt tal det är nu allt.

[1]) Lyte.

MORALIA.

1.

Att du den stora Gud här stadigt vörda skall,
Det har en evig lag allvarligen befallt.
Föraktar du hans ord, så finner han dig då,
När du som allraminst din ofärd tänker på.

2.

Allt förstånd bör den man lofva,
Som har nått den ädla gåfva,
Att han kan rätt känna sig.
Härutinnan mycket spelar,
Gud nåd' den den konsten felar,
Den går vidt från dygdens stig.

Ty den sig ej själfver känner,
Aktar hvarken Gud ell' vänner,
Yfves af sitt oförstånd.
Sådant måste den förakta,
Som vill vandra tyst och sakta
Denna korta lefnads gång.

3.

Ack dygd! du är likväl den bästa skatt och gåfva,
Du är allena värd, att alla dig må lofva,
Du är ett himmelskt frö, du är Guds dotter visst,
Du vet af intet argt, ej lismeri, ej list.

Väl den som kyssa får din sockersöta kinder,
Väl den uti ditt sköt ett ljufligt famntag finner,
Väl den som sofva får uppå din rena arm,
Väl den du älskar städs, den vet af ingen harm.

Jag dristar mig ej till dig med din färger måla,
Din glans och stora ståt plär mer än solen pråla,
Allt högt och rent förnuft, det pryder dygden mer,
Än som det snöda allt, som jorden från sig ger.

4.

Älska sin kung, både gammal och ung, som finnes i landet,
Lägre och stor, ehvarest han bor, de gånge tillhande,
    Alla den man, som med sine hand bevakar sitt rike,
    Friar från nöd, ger fattiga bröd, beskyddar den rike.

Vill du ock ha godt namn, låt se att du ej glömmer
    Ditt ljufva fädersland, där du är födder visst,
Låt se du älskar det och dessa orden gömmer,
    Här har du lefvat bäst, här dör du också sist.

5.

Sedan skall du också detta här veta,
    Älska din fader, som är dig så huld,
Låt flättjan sin kättja med flit efterleta,
    Vänner är' bättre än finaste guld.
Guldet förloras, vännerna goda
    Stå alltid faste, vill jag förmoda.

Hur ofta har din mor dig burit på sin armar,
Enär dig felas allt, din fader sig förbarmar,
    En vårdnad mer än stor han om dig stadigt bär,
    Af dem har du allt godt och alltid något lär.

Att ha en ärbar vän, på hvilken man kan lita,
Därom så måste du dig ändteligt beflita.
    Ett dubbelt rep är starkt emot olyckor all,
    Dock pröfva vännen först, sen går du fri allt fall!

6.

Fly afunds farlig gift, hon är en skvallerbytta,
Som sällan håller sig inom sin egen hytta,
    Men alltid ränner kring liksom en farlig orm,
    Dess tunga står beredd till hugg, till slag, till storm,

Dess anlete är blekt, men munnen stadigt smilar,
Jag tror dess list och konst rätt mycket sällan hvilar,
Dess hjärta är så tungt liksom ett skeppund bly,
Dess blod uttorkadt är, förvandlad är dess hy.

Hon är och blir förvisst själf Leviatans [1]) pansar,
Som ingens ära dygd och vetskap nå'n tid ansar,
Det är dess största lust att dygders ofärd si,
Bäst är förakta den, sen går du vackert fri.

7.

Hvart man sin ögon här i denna världen vänder,
Det fåfängt är all städs, sig hopetals framter,
Det nu i blomma står, man snart nedtrampadt ser,
Det som byggs upp i dag, rifs med förvetna händer

I morgon ner igen. Med ack sin lefnad änder
Rätt oförmodelig, den nu så trotsigt ler.
Den hårda marmorsten sig ock omsider ger,
Ty tiden fräter upp allt med dess hvassa tänder.

Snart ter sig lyckan an, snart dundrar plågor mång',
Bedrifters stora lof försvinner på en gång.
Ack, ack, hvad är det allt, som vi så högt här skatta?

En skugga, blomster, rök, en blädr' och fåfäng dröm,
Allt, allt, o tidens spel! bortrinner lik en ström,
Dock vill det evigt är slätt ingen rätt betrakta.

8.

Lef alltid med godt mod, frisk, glad, i största gamman,
Och tänk att världens lek är idel flärd alltsamman,
Stå stadig som ett berg, det ingen nordan pust
Kan kasta lätt omkull, då har du rätt din lust.

---

[1]) Den i gamla testamentet omtalade draken eller krokodilen.

Håll stadigt vid den pol, som evig är och blifver,
Sök aldrig världsligt fjäs, ty det ens sinne drifver
    Liksom ett skum af snö, fördärfvar snart din själ,
    Det är en farlig tjänst, två herrar tjäna väl.

Du ädla ungdom kär, du tag en lärdom noga
Af dessa korta ord, som jag har sammanfogat;
    Och som jag pliktig är dig lära hvad jag vet,
    Så håll ock du dig städs vid dygd och stadighet.

9.

När du om morgon först står opp,
Haf strax till Gud ditt enda hopp,
    Han lär dig bäst bevara.
När du om kvällen går till ro,
Lär ock hans änglar hos dig bo
    Och skydda från all fara.
    Fröjda dig innerlig
    I ditt hjärta, utan smärta,
        När du finner,
Att du af ondska aldrig brinner.

10.

Ack, att jag torde skrifva här,
Hur farligt är allt sitt begär
    På lösa sanden bygga.
När hafvet hastigt sväller opp
Och rör den kropp, då är ditt hopp
    Kullkastadt som en brygga,
Som är af vikten lätt,
Ej timradt nätt, ej häftadt rätt.

Hur mången, mången finnes visst,
Som utaf list, sig spinner sist
    En snara till sin hälsa;

Vill alltid synas vara stor
Och stå i flor, är allas bror,
Ho kan en sådan frälsa?
När han har ingen huld,
Tumlar han kull, i stoft och mull.

I unga ädle män, jag råder att I kasten
All högfärd från er bort och stadigt igen hasten
På dygdens ljufva ban, till ärbarhetens slott;
Där finnes en stor skatt, all säkerhet, allt godt.

11.

Akta dig för fall, akta dig för fall!
Detta jag dig vänligt beder,
Då sker dig den största heder.
Akta dig för fall, akta dig för fall!

12.

Enär du sen har fyllt ditt mått,
Besett i världen ondt och godt,
Då måste du hädan fara,
Och till den hamnen skynda dig,
Som blir helt trygg för dig och mig,
Ty Gud han plägar vara
En hjälp i nöden mer än stark,
Vår fiende slår han till mark,
Sen har du spelet vunnit
Och glad till målet hunnit.

MICHAEL RENNER.

NÖJDER ÄGER NOG.

Bland allt det man i världen äger
  Och vinner å dess svallekrets [1]),
Allsintet är, som vederväger [2])
  Det sinne, som sig ger tillfreds,
Som vid all anstöt ger ej töjd [3]),
Men är i mot och med förnöjd.

Den som till ärans spets är satter,
  Måst rädas för hvart åskeslag,
Att klifva högt, det gör en matter,
  I dälder har man ock behag.
Han är i världen väl förhöjd [4]),
Som med sitt stånd kan vara nöjd.

Naturens grund att kunna veta,
  Att göra allt hvad konstigt är,
Är en stor eld förutan hetta,
  Om nöjet intet finnes när;
Utöfver världsligt vett och slöjd
Är med sin gåfva vara nöjd.

---

[1]) Svallande klot. [2]) Uppväger. [3]) Vika. [4]) Upphöjd.

Den fröjderos, som världen visar,
   Har sorgens törne till sin rot,
För sött med surt hon mången spisar
   Och har en skugga till sin fot;
Han har den högsta världens fröjd,
Som är i mot och med förnöjd.

Den ägodelar girigt söker,
   Är fattig vid sitt öfverflöd,
Ehuru han sitt guld ock öker;
   Den som har dageligit bröd,
Är riker nog, när han är böjd
Med smått som stort att vara nöjd.

En fisk i sjön, ett djur i skogen,
   En fågel är i luft och bur
Tillfreds med sitt och redobogen
   Ta solsken mot och vattenskur.
Jag är förnöjder med min del,
Med liten lott som med en hel.

Om Gud mig täckes ej beskära
   En timlig makt och myndighet,
En blixt och bläddra skall mig lära
   Dess obestånd och flyktighet;
Jag är förnöjder med min del,
När som min ära ej har fel.

Har jag ej mycket guld och glitter,
   Ej ädla stenars mulleprakt,
Om jag ej stora gods besitter,
   Dess kurbits för jag i förakt;
Mitt gods och guld och min juvel
Är nöjder vara med min del.

En vattendryck fast bättre smakar,
Hur slätt han ock för ögon skin,
Och större fägnad förorsakar
I hjärtat än som sötast vin,
Än honung, socker och kanel,
När man är nöjder med sin del.

Skall jag en tårekalk utdricka,
Om motgångs vinter blir min gäst,
Mitt hjärta skall sig tåligt skicka,
Gud vet väl hvad mig tjänar bäst;
Han har mätt af mitt sorgespel,
Jag är belåten med min del.

En trogen vän, ett nöjsamt hjärta
Fördubbla kan vårt korta lif;
En daglig död, en dödand' smärta
Är den onöjdes tidsfördrif;
Jag är förnöjder med min del,
Till dess jag blifver död och stel.

O himmelsk dygd, hvad är en himmel?
Att vara nöjder i sin Gud.
Bort hjärtefrätand' sorgesvimmel [1])!
Mitt nöje är min skatt och skrud.
Den har på jorden himmelsk fröjd,
Som är i mot och med förnöjd.

[1]) Tungsinthet.

ETT ANDELIGT SJÖKORT OCH SEGLATIONS-KONST.

(En nyårsvisa).

Då jag sväfde ibland böljor
  Uppå ödets vilda haf,
Uti ilar, storm och möljor
  Ofta ville taga kvaf,
Om du Jesu ej mig hulpit
  Med din allmakts högra hand,
  Seglat hade jag på sand,
Eller alldels omkull stulpit
  Uti det förflutna år.

Motgångs böljor, många, svåra
  Slogo på mitt trånga bröst,
Hjärtat sönderbråka, såra,
  Ej fanns någon hjälp och tröst
Våg på vågen månde vandra,
  Sorg på sorgen, kors på kors,
  Som en brusand', fräsand' fors,
En olycka på den andra
  Uti det förflutna år.

Världens hafsgud, Neptun arga,
  Satan, rätta näcken, har
Velat mig fördränka, sarga
  Med sitt anhangs stora skar.
Afgrundshvalen sina käftar
  Had' uppgapat öfver mig,
  Att uppsluka mig i sig,
Men i hans tand jag ej häftar
  Uti det förflutna år.

Blinda klippor, berg och stenar
  Hade satan för mig ställt,
All förargesten [1]) jag menar,
  Som har mången lönnligt fällt,
Och all falska tungoklintar [2]),
  Som utvärtes släta stå,
  Men i hjärtat vara må
Såsom berg och skarpa flintar,
  Uti det förflutna år.

Genom världssireners sånger,
  Vällusts sockersöta gift
Hafver mig fast många gånger
  Satan, som dem för mig stift,
Velat locka i all våda,
  I sin grymma mordeklor;
  Svaga köttet i mig bor,
Har ock därtill velat råda
  Uti det förflutna år.

Alla dagar, alla stunder,
  Hvar minut och ögonbleck
Uppå stora syndegrunder
  Har han velat med sitt svek
Föra mig bort ifrån leden
  Uti svalg och allsköns nöd,
  Ja uti en evig död,
Från min kosa också redan
  Uti det förflutna år.

Sjukdoms mörka dimma falla
  Ville ock mig ofta på,
Dödens nordanvind den kalla
  Ner i onda hamnar slå.

[1]) Förargelseklippa. [2]) Tungospetsar.

De så mången fört till grafven,
Sänkt i jordedjupet ner,
Men jag har med andra fler
Lyckligt seglat öfver hafvet
Uti det förflutna år.

Uti ditt namn, Jesu blider,
Seglar jag nu åter stad
Uti dessa nyårs tider
Med mång tusen uti rad,
Aktar intet motgångs väder,
Sorgevågors stora brus,
Alla stora stormars sus
Röra ej på mig en fjäder
Uti detta nya år.

Då så aktar jag själf satan
Mindre än ett litet strå,
Afgrundshvalen, Leviatan
Med dess anhangs störar grå,
Trots han kan mig något göra
Med sin nät och listighet,
Ja han kan (som jag väl vet)
Ej på mig ett hår att röra
Uti detta nya år.

Och om sorgemoln sig samkar,
Mörka dimman kommer på,
Jag utkastar hoppets ankar
På det fasta grundet då.
Låt då hafvet brusa, svalla,
Världen själf förgås med hast,
Trones tåg skall hålla fast,
Om än bergen skulle falla
Uti detta nya år.

Lustigt skall ock städse blifva
  Hjärtat mitt, ty jag vet visst,
Att Gud efter molnen gifva
  Vill oss soleskenet sist,
Efter stormen låter lugna,
  Efter sorg ger fröjdedar,
  Efter dimma luften klar,
Efter motgång vill oss hugna
  Uti detta nya år.

— — — — — — — — —

Regementens skepp bevara,
  Konglig skepparn i sitt kall,
Hela konglig hof för fara
  Och olycka med dem all,
Som vid riksens segel sitta,
  Goda råd dem finna lät,
  Rätten skipa allom rätt,
Låt dem rätta leden hitta
  Uti detta nya år.

Hushålls farkost med vältrefnad
  Signa Gud till öfverflöd,
Gif oss hälsa, rolig lefnad,
  Kärlek, enighet och bröd;
Hunger, pest och plågor svåra
  Låt ej taga öfverhand,
  Eller komma på vårt land
Och förkorta dagar våra
  Uti detta nya år.

— — — — — — — — —

GABRIEL TUDERUS.

EN SKÖN OCH LUSTIG VISA OM BONDESTÅNDET OCH DESS ÄMBETE.

Bonden han aktar på tiden;
Då vinteren är framliden,
Åker, äng och hagar han lagar,
    Frö på marken sår.
    År från år
    Om den sköna vår,
    Som af lust består,
Bondedrängen plöjer, ej dröjer,
Oxen uti fåran han böjer.

Prisa vill jag bonden för alla
Och förfaren i konster kalla;
Åkeren han göder, sig möder,
    Både af och an
    Harfvar han;
    Sådan bohagsman
    Ingen straffa kan,
Som således fiker, ej sviker,
Är han fattig eller riker.

När andra de snarka och sofva,
Har Gud honom gifvit den gåfva,
När han hörer hanan, af vanan
　Reser han sig opp
　Med sin kropp,
　Ser på himmelens lopp,
　Har om födan hopp;
Sent går han i sängen med drängen,
Arla är han ute på ängen.

De djur utan själ, öker arma,
Månde han sig öfver förbarma,
Släpper han från plogen i skogen,
　Med vallgossens vet [1])
　Gå i bet
　Där att blifva fet
　Om sommaren het.
Den, som förr var mager och svager,
Hemkommer frodig och fager.

Att han ej ledig må vara,
Sätter han ut krokar och snara,
Hvari fastnar fisken, skön bisken [2]).
　Si så får han mat
　Uppå fat,
　Är han intet lat
　I sin ämbetsstat,
Mycket godt i kruset, visthuset
Har han, som arbetar i ljuset.

Hemma syr gumman och väfver,
Gör, hvad hennes hussyssla kräfver;
Vid sin rock hon spinner, tråd tvinner

[1]) Goda minne. [2]) Läckerbiten.

Utaf lin och ull
Sländan full,
Är i huset huld,
Aktad mer än guld;
I godt lag hon ställer, hvad gäller,
Allt hvad henne förefäller[1]).

När oxens hvitbrokota maka
Från skogen vänder tillbaka,
Möter hon med stäfvan i näfven,
Tager till de fem,
Och med dem
Mjölkar gumman kläm[2]),
Går därmed hem,
Sätter upp filbunkar, som funkar[3]),
Full' med många söta klunkar.

Att mannen ej länge skall fasta,
Med maten månde mor hasta;
Han af faten djupa får supa
Hvita mjölken söt,
Breda[4]) med gröt,
Både brun och blöt,
Jämte spickeköt.
För honom hon sätter få rätter,
Hvarutaf han äter sig mätter.

När hon väntar gäster och vänner,
Af och an i huset hon ränner;
Uti stora hopar hon sopar
Strå, hår, dun och spån,
För i vrån;
Hittar hon gudslån,
Tar hon därifrån,
Skurar grytor, pannor, stop och kannor,
Si så är hon säker för bannor.

[1]) Åligger. [2]) Med kläm. [3]) Prunkar. [4]) Fulla af.

När bonden ej för värmen heta
Nu mera stort orkar arbeta,
I skuggan han kväder, sig gläder.
  Samma bonde grå
  Synes då
  Annat sinne få,
  Blifver stor uppå,
Ty ser han att rågen blir mogen,
Tar han sig godt rus på krogen.

När året går kring, får man röna,
Att Marie är trind som en böna;
Lillgossen den kära till ära
  Mältar hon godt malt,
  Framför allt
  Brygger öl utvaldt,
  Både godt och svalt,
Det hon ger till bästa sin nästa,
Som henne då månde gästa.

Andra goda saker hon delar,
Som magen uppfriskar och helar,
Sin ära betraktar, väl aktar
  Allvar, skämt och lek
  Utan svek.
  Bröd, smör, ost och stek,
  Ljuflig, skön och vek
Sätter hon för prästen och gästen,
Gifver hö och hafre åt hästen.

Af[1]) bonden han sår uti sängar
Få bröd både pigor och drängar,
Hvarutaf de magra bli fagra,

---

[1]) Af hvad.

Fatta lustigt mod,
Få friskt blod
Utaf dagar god'
Uti bondens bod.
Utaf bondens äger [1]), jag säger,
Hvar och en sig mättar och pläger.

Borgaren i staden den dyra,
Som hus låter lega för hyra,
Han brukar stor handel och vandel,
Söker sin profit,
Med stor flit
Löper hit och dit
Kring om landet vidt;
Dock i allt, han biter och sliter,
Bonden han allena tilliter.

Nu brukas här kläder vida,
Både koftor och rockar sida,
Band och remmar hänga och slänga;
Det är ledt manér,
Som man ser,
Hvaråt bonden ler,
Många andra fler.
Vänd af sådant bruka, du kruka,
Hvarmed en vill bonden uppsluka.

Låt riddare hafva sin vilja,
Att man dig från dem kan åtskilja.
För din breda kofta måst ofta
Bonden, stackars karl,
Barken bar
Tära [2]), vattnet klar.
Jag medömkan har
Öfver det, som händer de bönder,
Som kallas göter och vender.

[1]) Af det han äger. [2]) Förtära.

Han står bi den arma soldaten,
Som är underkastad krigsstaten;
Mången bonden hjälper, ej stjälper.
Hvar manhaftig hjält
Uti fält
Står han bi med geld [1]),
När han är nödstäldt;
Mången bonden föder och göder,
Väster, norr, öster och söder.

Alla fara väl, det är summan;
Bonden uti huset och gumman
En allt godt tillägna och fägna,
Bland andra sin präst,
Den därnäst
Bjuda hem till gäst,
Erlägga sin rest,
Ost och hvetekaka, väl baka,
Sänder hon prästens maka.

Slikt vore väl att erfara,
På bygden vistas och vara,
Där all djur de dansa och ansa
Sina ungar små,
Två och två,
Låtandes förstå
Sommaren ingå.
Då först höres fröjden i höjden
Hos dem, som bo på bygden.

[1]) Penningar.

KLAGOSÅNG ÖFVER KARL XI.

Kär tedde han sig mot sitt folk
Af konglig nåd och hyllest [1]),
Att ingen skribent eller tolk
Kan det uttala fyllest,
Med stor nåd och barmhärtighet
Som oftast gick hans majestät
Mången nödställd tillhanda.

Desslikes var rättfärdighet
Hans kronas glans och strimma,
Huru den dygd, hvar man det vet,
Månd' allestädes glimma,
Hvilken är ock ett fundament
I ett väl beställdt regement,
Att det fast alltid blifver.

Försiktighet och högt förstånd
Hade han att regera,
Hvarför alltid till vatten och land
Hans rike månde florera;
Sin undersåters hjärtelag
Genom sin fromhet med behag
Han visste till sig vända.

Från fredens Gud han aldrig vek,
Sitt hopp på honom lade,
Därföre en stadig kärlek
Till fred han alltid hade.
Fast han i krig var sträng och vred,
Dock genom förbund var hans sed
Den ädla skatt behålla.

[1]) Huldhet.

Nykterhets skänk var honom kär,
Vällust lät han bortfara,
Gifmildhet, dygd var honom när,
Guld månde han ej spara.
Vakning har han tagit i akt,
Därigenom mycket godt bragt
Sig och riket till fromma.

Af Gud beskärdt, godt tålamod
I arbete och möda
Hade denne vår konung god
I denna världens öde,
Den vi väl hade haft behof,
Men nu är han blefven till rof
Döden den fiende grymma.

Gud tröste dig du Svea land
Och Finnemark du stora!
Hur illa dig har gått i hand,
Hvad godt du måst förlora.
Din herre, hufvud och försvar
Finns ej nu mer på jorden kvar,
Din krona är affallen.

Herden från hjorden är bortryckt,
Hvem vill ha vård om fåren?
Läkaren är ock undertryckt,
Hvem vill nu hela såren?
En mäktig kung af storan ätt
Är slagen kull till marken slätt,
Hvar vill man skuggan finna?

— — — — — — — — — —

TORSTEN RUDEEN.

ASTRILDS KRIG.

Fast svärd och spets till plogbill smidas,
  Och spindeln väfver skölden full,
Fast sämja mellan grannar lidas,
  Och allt fientligt ligger kull,
Fast allting äger ljuflig frid,
Dock stillas ej lill Astrilds strid.

Ett allmänt örlig pilten förer
  I sjö, i luft och öfver land,
Allt hvad är kvickt [1]), allt hvad sig rörer,
  Det lida må hans segrand' hand;
All djuren är' hans väldes tolk,
Ej slippa vattnens tysta folk.

Hans skott ä' blind', de hjärtat dela,
  Fast huden visar intet spår,
En måst gå krank sin lifstid hela,
  En annan plåster tidigt får;
De skott, af hvilka såren kom,
Måst tjäna sen till läkedom.

[1]) Lefvande.

Er ögon ä' hans hvassa pilar,
  I, Venus döttrar, jordens zir[1])!
Er bröst den borg, där pilten hvilar,
  Men oss mång tusen oro ger.
I han fått nyckeln till vårt bröst,
Er ägnar ock oss gifva tröst.

Men skulle någon hårdsint flicka,
  Som slipsten hvässar, själf ej skär,
I häftig eld ens sinne sticka,
  Fast mot hans tjänster evigt tvär,
Så tro, den is det hjärtat för,
I tårar en gång smälta tör.

Den ros, som för ett kärligt finger
  Sig gömmer under törnetagg,
En hetsig sol å lykton[2]) tvingar
  Att gapa efter himlens dagg;
Dock måst hon fälla bladen sist
Och torka bort på egen kvist.

Låt därför hårdhet härberg leta
  Hos otamdt folk och vilda djur!
Vår himmel vill ej sådant veta,
  Ty lefvom efter vår natur!
Så lefva vi en gyllen tid,
När kärlek är den enda strid.

---

[1]) Prydnad. [2]) Till slut.

EMOT KÄRLEKSHATAREN.

I egna sinnens trälar,
  Som kärlek själfva sky
Och tvinga fria själar
  Densamma äfven fly,
I mästren efter ert behag
Båd' Guds-, naturs- och folkalag.

Har Gud ej velat neka
  Ett oförnuftigt djur
Med makan samman leka,
  Hvi skall då vår natur
Af edert envett[1]) bli fördömd
Att ha all kärleks fröjd förglömd?

Hvi har Gud könen skiljat
  Och hvar sin åtrå gett,
Om han ock icke viljat,
  Dem skulle nöje skett?
Hvi har han äfven skönhet gjort,
Om man den icke älska tort?

Med såll den vatten öser
  Och bju'r ogörligt till
Och mödan fåfängt slöser,
  Som kärlek hindra vill.
För mig? Jag skulle synda då,
Om jag ej vackert älska må.

Så länge elden värmer,
  Och solen har sitt lopp,
Och månen solen härmar
  Att lysa natten opp,
Så länge blir den seden kvar,
Att man och kvinna göra par.

[1]) Envishet.

Ty låt ha ondt den sjuka,
  Låt trumpen truten bli,
Oss står ej an missbruka
  Den förmån Gud vill gi.
Vi drifve munk och nunna hän
Och fröjde oss hvar med sin vän.

Låt sitta oförnöjda,
  Låt lasta hvem som vill,
Hvem hjärtat mest kan fröjda,
  Den håller man sig till.
En dygdig maka gör, att man
Ock här en himmel hafva kan.

Jag skall i morgon fråga
  Vårt vackra brudepar,
Om ock dess kyska låga
  Ej samma grunden har?
Och om väl något ljufvar' är,
Än hålla och bli hållen kär?

ÄKTENSKAPS ÖDE.

Nyttjen jungfrur, nyttjen svenner,
  Nyttjen eder ungdomsvår!
Snart vår ungdom återvänder, [1])
  Och all moro [2]) sofva går.
Älsken medan älska duger,
Sena åldern ur oss suger
  Saft och märg och all vår styrka,
  Hur kan man sen kärlek yrka?

[1] Är förbi. [2]) Nöje.

Men I jungfrur, som ä' lärda
  Oupphörligt hija [1]) oss,
När ni er mot kärlek härda,
  Är det allvar eller låss? [2])
Är' vi till en tro ej döpte,
Af en malm i likt mått stöpte?
  Har naturen, må jag veta,
  Mer för er än oss arbeta'?

Har vårt mannamod då mjuknat,
  Och en blöthet sinnet tjust,
Att vi mer än I bli druckna
  Utaf kärleks ädla must?
Det kan jag mig ej inbilla,
Tror, I älsken nog, men vilja
  Med en ljugen hårdhet pröfva,
  Om vi fort i kärlek töfva.

Men med tiden tör bli glömder,
  Ell' för fäfot ligga kan
Rosen, som i törne gömder
  Sårat mången vänlig hand.
När den färg er mun nu pryder
Opp i edra ögon skrider,
  Börjar jag mig från er maka,
  Flyr och törs ej se tillbaka.

Pröfven därför ej för länge,
  Ryck när fisken kroken tar,
Tänken ej att mannafänge
  Lika jäft [3]) är alla dar.
— — — — — — — —

[1]) Narra. [2]) Låtsar ni. [3]) Begärligt.

OM KRIG OCH ÖRLIG.

Hela världen örlig förer,
  Vapen gnyr i alla land,
Mars med eldig fackla körer,
  Tänder folk och land i brand;
Friden, biltog, vet ej hvar,
Bland oss ingen trefnad har.

Hvad ej Mars tillvägabringar,
  Gör den lilla kärlekspilt,
Som allting till lydnad tvingar,
  Yrt och stilla, tamt och vildt;
Fast det är en vänlig strid,
Håller han dock ingen frid.

Ett är dock det man måst undra,
  Hvari krigen skiljas åt?
Mars med allas rädsla dundrar,
  Väcker, hvar han ströfvar, gråt,
För hans brynja folket dör,
Men Cupido knektar gör.

Mars till tvedräkt sinnen delar,
  Folket ilskt och afvogt går,
Men där Astrilds vapen spelar,
  Man en sådan sämja spör,
Att all striden stannar i,
Hvem mer nöje orkar gi.

— — — — — — — —

KVINNOKÖNETS KÄRLEKSVÄLDE.

Hvad den hedna värld har drömt
  Om sin Astrilds stora välde,
Som dem gjorde hjärtat ömt
  Och med kärlekspilar kvälde,
Jungfrufolk, det är allt slätt
Skett till eder oförrätt.

Ingen Astrild något har,
  Det han ej af eder länar,
Och om han till låns allt tar,
  Hvad är det han själf förtjänar?
Eder skönhet, dygd och vett
Bygga hans gudomlighet.

Hvartill edert dyra kram
  Låna till en annans prydnad?
Astrild blifva må till skam
  Och I njuta själf er lydnad,
Lydnan den ert köne bör
Af den lag naturen gör.

När naturen skifta månd
  Bland sin foster sina håfvor,
Mannen starkhet och förstånd
  Vardt förlänt med flera gåfvor,
Men ert kön den förmån fick,
Som all annan öfvergick.

En ej nog uträknad kraft
  Edra ögon hafva vunnit,
Att den styrkan ingen haft,
  Den ej deras strålar bundit;
Eder åsyn, under nog,
Segrar öfver hjältars håg.

VÅR OCH SOMMARRO.

Nu börjar solen från de heta blåmän [1]) vända
Och till de nord'ska land sin varma strålar sända,
Sin fålar spiltar [2]) hon i himlabaggens bås [3]),
Och lockar trana fram, med svala, svan och gås;

Begynner nu med kraft all köld åt fjällen fösa,
Och jorden, nästan död, ur vinterns fjättrar lösa,
Att allting vederfås. Se fisken i sitt rum,
Sitt istak vorden fri, nu blåser bubbelskum

Och spritter upp i luft; hvad djur i skogen vanka,
Sig jämväl af sin art hvar till sin hustrur sanka [4]);
Den fjäderklädda hop detsamma äfven gör,
Och själfva himlen sig med jorden gifta tör.

Men sälla herdefolk, som världens fjäs förakta
Och endast fägnas åt er hjord i marken vakta,
I rolighetens barn, hur lär' I glada se,
Att våren åter vill er förra lust er ge.

Nu fån I vanka kring och späda kransar hämta,
Nu med er Amaryll i svala skuggan skämta,
Nu ömsa spel och sång, nu dela kärligt ord,
Och himlen håller vård om er och eder hjord.

Dock fån I ensam ej all våren er tillägna,
Hvar höfvisk ungkarl vill af samma ro sig fägna,
Låt lida bättre fram, se då i skog och äng
En jungfru sitter här, där står en vacker dräng.

En jungfru sitter här, ett band åt svennen väfver,
Där står en dräng och skär sin skönas namn i näfver,
Nu ritas det i lind, nu skrifves det i tall,
Nu manas eko med en sång till återskall.

---

[1]) Negrer. [2]) Sätter i spilta. [3]) Himmelstecknet Väduren, i hvars stjärnbild solen inträder vid vårdagjämningen. [4]) Samlas.

TILL DEN OBEVEKLIGA.

Min vackra, hvi befaller du mig sjunga,
När dock din hårdhet bundit har min tunga?
Hur kunna sorg och sång väl sämja sig?
När tungan sjunga vill, vill hjärtat gråta,
Vill du fördenskull tungan väl skall låta,
Så fägna mig.

Så fägna den, din hårdhet har bedröfvat,
Den hårdhet din bedröfvat har och röfvat
Ej lyckan blott, men ock allt öfrigt hopp.
Allt hopp är intet hopp, när mig ej städes
Att äga det, hvarvid jag endast glädes:
Dig vakta opp.

Dig vakta opp och ej ogunstig finna
Är allt hvad jag i världen önskar vinna;
När jag det har, far hopp och lyckan väl,
När det jag har, har jag ett kungarike,
I min förnöjlighet ej någons like,
Är trefaldt säll.

Men arme, jag mig slott i vädret bygger
Och märker ej, hvad ödet för mig brygger;
Jag som nyss kung och utan like var,
Är strax en träl, en så erbarmlig fånge,
Att jag uti min uselhet ej många
Till like har.

Dock hör ett ord, du mer än hårda skönа!
Vill du med hat en så stor trohet löna,
Så vet, du snart ditt välde miste går.
Din hårdhet måste mot din vilja vända
Igen, när denna olyckskropp sin ända
I grafven får.

BESTÄNDIGHET.

I.

Min hårda sköna är en stod af is och flinte,
En evig köld uti en obeveklig själ,
Frys' vid min eld, och af min tårar mindr' än inte
Bevekes, dock är jag framhärdigt hennes träl.
Jag kan ej ångra mig,
Hon vill ej ändra sig;
Min kärlek, hennes hat de föra sådant krig,
Att själfva himlen skall ej kunna säkert veta,
Hvem mer utaf oss två förtjänt beständig heta.

2.

Om afund rår så nog samt mitt fördömda öde,
Att ingen öron åt min rim nu låna vill,
Sku' de likväl, när jag och afund ligga döde,
Berömmas, och i dem min vackra Amarill.

Vår efterwärld, som oss hvad vårt är intet vägrar,
Skall om min Amarill ett redligt vittne gi,
Och själfva tiden, som all världen öfversegrar,
Skall åt dess ädla namn ett segertecken bli.

ÖFVER EN LITEN TULPAN.

I.

Här kommer till er tjänst af tulipan en unge;
Låt den, min vackra vän, för min skull vara kär,
Ej må han bli försmådd för det han liten är,
Små lärkor bättre än de grofva ufvar sjunga.

En liten diamant kan stora berg betala,
Och dygden i de små med ensamt välde bor,
Hon själf, min hjärtans vän, är heller ej så stor,
Dock kan hon mig långt mer än tusen fler hugsvala.

2.

Caliste mig en tulipan har gifvit,
Som namn af drottning för all blomster bär,
Helst denna, som i purpur klädder blifvit
Och vid min vackras kind att liknas är.

Men ack, den fägring är i hast försvunnen,
Hvaraf jag långlig fägnad äga tänkt!
Dock fastän gåfvan mer ej varder funnen,
Kan aldrig glömmas den, mig henne skänkt.

PÅ ETT NYSTBLAD.

1.

Tänk hur mångfaldig tråd sig linder
Om dig, lilla nystpapper!
Mig Caliste likväl binder
Med mång tusen kedjor fler.
En gång du dock lossas lär,
Men jag evigt fången är.

2.

Lilla nystblad, du är säll,
Att en jungfrus hand så väl
Tråden om dig vifver [1]).
Mera lär du lycklig bli,
Om Caliste gör dig fri
Och en kyss dig gifver.

[1]) Lindar.

ÖFVER CALISTES BILD.

Konstöfde hand, jag vill dig ej ditt lof afunna,
Du har det mesta gjort, som konst och färgen kunna.
Calistes kinder ha dock än en snö, ett rödt,
För dem din pensel sig förgäfves har bemödt.

Dess bild ej nånstans så fullkommen står att finna,
Som den till tiders trots är intryckt i mitt sinne,
Och om i själen min nån bild än öfrig är,
Sen hon från kroppen far, så lär det bli den här.

PÅ CALISTES FÖDELSEDAG.

Gån, ömma suckar, till min mer än hårda sköna,
Den eder tusentals månd' trycka ur min själ,
Gån, hjärtans vittnen, gån och frågen med hvad skäl
Hon en så mycken tro så omildt tänker löna.

Det är nu tolfte gång, som träden klädt sig gröna
Och åter bleknat af, sen jag vardt hennes träl.
Hon äger ensam all min håg, det vet hon väl,
Men låter aldrig mig nån återkärlek röna.

Nu stundar till en dag, som är mig kär för alla,
Den jag af hennes börd är van mig högtid kalla,
Men ack hvad helgd för den, som stadigt sorgsen är?

Om hon då unnar mig den dagen glad att vara,
Så måst åtminston' hon ett enda ord mig svara,
Ett ord som all min fröjd i två bokstäfver bär.

A MA BELLE.

Min vackra vän, begynn att vänja nu ert öra
Att af en vänlig fjä'r er trognas tankar höra,
De tankar, som ha förr all världen kring omspelt,
Uppoffra sig nu er samt hjärtat ofördelt.

Jag orkar nu ej mer så många herrar tjäna,
Min penna, sång och själ är nu för er allena,
För er, som äger mig i ett så ljufligt band,
Att jag därur ej vill, om jag än lossas kan.

O söta band, jag vill dig tusen gånger kyssa,
Du band, som nekt min håg så lös kring världen kryssa,
Hur jag då yfdes af en obebunden själ,
Var jag dock såleds lös, att jag var allas träl.

I arma, som ännu bland hopp och fruktan sväfven,
Som själf er träldoms band i blinda yran väfven,
Hvad tänken I, då jag, som var en tok som I,
Undrar mig nu er hop och går min träldom fri?

I lärer sälla mig och önska min Anette
Mång tusen fröjder, som mig i min frihet sätte,
Anette min, som mig den trygga hamnen gaf,
När hon min tanke drog ur ett så strandlöst haf.

Far fort, min vackra vän, att in till döden fägna
Mig, som er all min fröjd och nöje vill tillägna,
Och gif mig det, som jag båd' ge och taga vill,
Ert hjärta, som ock mitt er evigt hörer till.

Om icke Pactols sand vårt hus och bo förgyller,
Förnöjligheten dock det tomma rummet fyller,
Er kärlek är för mig långt dyrar' än den skatt,
Som gör de rika ha så mången sömnlös natt.

RÅD FÖR FRIARE.

Du må väl, ungersven, du må med kläder stutsa,
Må krusa upp ditt hår, må hatt och handskar putsa,
Må göra hvad du vill, så länge du är dum
Och yttrar ej din håg, är jungfrun jämväl stum.

Det blyga släktet kan ej själf sin gunst utbjuda,
De måste visa köld, fastän de inom sjuda,
Och blir därvid, att den måst mål i munnen ha,
Som lära vill sin vän att stafva J och A.

GAVOTTE DE L'AMOUR.

Vintren är nu från oss skriden,
  Mörkret har nu mist sitt våld,
Årsens sorgetid förliden,
  Regnet har ock återhåld;
Solens kraft i skog och dalar
  Lockar ut mång tusen blad,
Fjäderfolket något talar
  Sin emellan, vet ej hvad.
Det dock ej min själ hugsvalar,
  Den min vän allén gör glad.

Vårens barn, de vackra blomster,
  Börja te sin hufvud an,
Fågeln har sin' återkomster
  Från de varma middagsland.

Isar, som min väg nu stänga,
  Att jag ej min vän får se,
Sku' sig snart i vatten mänga
  Och mig farten öppen ge.
Kärast' östvind, töf ej länge
  Förr än du det låter ske.

ÖFVER ANNA BRUNELLS DÖD.

Så haf godnatt all förrig lust!
Min sol är under horisonten skriden,
    Min fröjd förliden;
    Framträden sorg och pust!
  Hvi vore tårar af naturen delte,
  Om de i detta fall min ögon felte?
Min vän har tusenfaldt dem utaf mig förtjänt,
Den ödet röfvat har och undan ögon sändt.
  Ack allra ljufste själ,
    Mitt väl,
  Min hjärtans tröst och glädje!
  Hvad straff fördömer mig
    Att öfverlefva dig?

Den kära pant du lämnat har
Mig väl till tröst men ock till tusen tårar,
    Fast ofta sårar
    Den hälften, som är kvar,
  Den arma hälften af ett söndradt hjärta,
  Då jag för nog, han ej, förstår vår smärta.
Ack, vreda himmel, ack, hur är din tuktan svår!
Vårt band du sliter af uti vår ålders vår
  Och släcker i mitt hus
    Ett ljus,

Som till min glädje brunnit.
Ack ljufsta, kan du än,
Så kom och gläd din vän!

Men fåfängt jag dig mana må
Ur himlen, fåfängt sökes du på jorden,
Sen du är vorden
Fördelt till bägge två;
Din ljufva kropp har grafven sig tillägnat,
Din ädla själ åtnjuter änglafägnad.
Välan, de bägge måst af mig sitt offer få!
Min suckar upp, men mina tårar jordvärts gå
Och vittna det mitt bröst
Sin tröst
I tårar endast söker
Och sörjer, att din man
Dig nog ej sörja kan.

Den tiden (Ack! hvad säger jag?
Det har ej tid, har knappt ett ögnblick varit),
Då jag erfarit
Din kärleks ljufsta lag,
Har sig så högt mitt äkta nöje drifvit,
Er himlafolk allén jag eftergifvit.
Fast Inders rika håfvor ej vår rum förgyllt,
Förnöjligheten har de toma ställen fyllt.
Min skatt var hos min vän,
Med den
Min enda strid har varit,
Hvars kärlek bland oss två
Mått' annans öfvergå.

Gudsfruktan, vett och hurtighet,
Hur de med kyskhet sig försystrat inne
Uti dess sinne,
Själf afund vittna vet.
I kvinnor, som af dygd väl nämnde blifven,
Dock ofta flere prof af odygd gifven,

Min ädla vän har vida sig ifrån er skilt,
Har med sin tunga aldrig en god vänskap spillt
Och gjorde ej i dag
Det jag
I morgon ogjordt velat,
Förutan att hon mig
Nu lämnar ömkelig.

Ack, ljufste vän, hur måtte jag
Ditt trogna hjärta och din ädla seder
Dess rätta heder
Tillägna med behag?
I skalder, som i edra lärda skrifter
Odödliggören dödligt folks bedrifter,
Tron ej det vara skull en blygd för eder fjä'r [1]),
Om min Anette med beröm hågkommes där.
Hon slog väl ej omkull
I mull
De stolta slott och fästen,
Dock, hvad mer härligt var,
Sig själf hon vunnit har.

Nu efter Gud så hafva vill
Och dig till ro ur världens buller föra,
Hvad kan jag göra
Än tåla, tiga still?
Jag vet, den tid lär ej så fjärran vara,
Att jag ock i den sälla hamn får fara,
Där du, förut ingången, uti lugnet ser
Den salighet, som Gud sin trogna helgon ger.
Bland dem i evigt väl
Din själ
En nytänd stjärna brinner.
Hvad här i tårar sås
Med fröjd där återfås.

---

[1]) Penna.

Så sof med tusen tack i frid,
Med tusen tack för ett så sött umgänge!
Ack, att jag länge
Fått hugna mig därvid!
När tiden, som allt fräter, allt har frätit,
Skall dock ditt dygdelof ej bli förgätit;
Så vidt som evighetens långa längder gå
Och denne min själ jämt med henne härda må,
Så länge skall i den,
Min vän,
Ditt ädla sinne älskas.
Förgätes min Brunell,
Så är min själ ej själ.

ÖFVER SIN FRU ANNA BRUNELL

ett år efter hennes död.

Jag skämtar, jag kväder,
Bland glada mig gläder,
Som vore allt väl,
Fast hjärtat än värker.
Min ängsliga själ
Allena den märker,
Som räknar hvar tår,
I hemlighet går.

Min suckar jag dämpar,
Dock huru jag kämpar,
Min ögon sist lär
Med tårar umgälla,
Som stormande vädr
Till freds sig ej ställa,
Förrn dropparna små
Ur skyarna gå.

Ack min, den jag saknar,
Jag sofver, jag vaknar,
Min saliga vän!
När klarnar den dagen,
Då jag äfven hän
Till dig blir upptagen?
Den dagen min pust
Förbytes i lust.

SORG ÖFVER MORGONDAGEN ÄR ONÖDIG.

Bort att jag för mat och kläder
Sörja må,
Fåglar små
Värmas i sin fjäder.
Intet så de, intet skära,
Deras spis
Riktigt vis
Må dock Gud beskära.

Skåda markens liljeblommor,
Salomons prakt
I förakt
Mot dem jämförd kommer.
Rock och slända de ej röra,
Deras skrud
Kan ock Gud
Mer än härlig göra.

Om nu Gud för gräs och sparfvar
Sörjer så,
Skall han då
Glömma hvad oss tarfvar?

Han är vår, ej deras fader,
Barnens brist
Vet han visst,
Helar hvad oss skadar.

Hvem var det mig sig påminte,
Då jag var
Ännu kvar
I mitt första inte?
Där dock Gud obuden gifvit
Kropp och själ,
Skall han väl
Underhålla lifvet.

Månn en dvärg en rese blifver
Därmed att
Dag och natt
Han till sorg sig gifver?
På sin omsorg ho som lyster
Drista må,
Jag ej så
På min Gud förtröstar.

Jag vill ingen hedning vara,
Herrans nåd
Vet väl råd,
Jag bju'r sorgen fara
Och är viss, att han mig ämnat
Mitt behof,
Stora prof
Han mig däraf lämnat.

Morgondagen jag ej heller
Bryr mig om,
Jesu from
Dig jag den hemställer.

Hvar dag ju sin omsorg hafver,
Den ock jag
Med hvar dag
I min sång begrafver.

Tjäna Gud och guld tillika
Tar ej lag,
Ty vill jag
Söka först Guds rike.
Hvad Gud täckes mig tillfalla
I mitt kall,
Jag det skall
Herrans gåfvor kalla.

Lofvadt vare Herran, Herran,
I besvär
Han ej är
Med sitt bistånd fjärran.
Jag skall alla mina dagar
Prisa dig,
Som med mig
Allt så nådigt lagar.

VISA.

Så viken af, I mina sorgedagar,
Mig oförtänkt en lycka himlen lagar,
Som all min suck och klagan söfver ner.
Nu får jag lust i lifvet längre dröja,
En annan sol med dubbel ro och nöje
Jag klarna ser.

Min förra vän är hastigt undan svunnen,
Af himlens nåd är mig en annan funnen;
Min motgångs tid var, mer'n jag tänkte, kort.
Alltså, när solen, ljufva världens öga,
Vill gunstigt stråla ner ifrån det höga,
Fly molnen bort.

En änglaro med himmelskt söta stunder
Har slagit all min förra klagan under
Och låtit rinna som en ström förbi.
Hvad tänken I, som än i sorgen sitta,
När I mig sen ifrån er rote flytta,
Hvad tänken I?

Jag är, som jag ej nånsin klagat hade,
Den motgång, som mig sten på börda lade,
Har svunnit bort som stoft för väd'r och vind.
Ty hvad förtret, hvad harm kan ej förglömmas,
När allt besvär, när jag ock själf får gömmas
I vännens sinn!

Hvad under, att mig sorgen måste vakna,
När jag den tro och kärlighet månd sakna,
Det nöje, som mig hugnat först och sist?
Men nu vill fröjden åter hos mig grönska,
Har fått igen, det jag ej vågat önska,
Allt hvad jag mist.

Hvad seger kan mig himlens nåde skänka,
Hvad kan han mera någonting upptänka,
Som öka kan den fröjd, han i mig väckt.
O Gud, jag vill din stora nåd åkalla,
Jag är förnöjd och låter dig befalla,
Hvad dig är täckt!

PÅ HARTVICH VON GELDERNS GRAF.

Statt, vandringsman, och några ord
Vid denna liksten akta,
Kanske von Gelderns aska tord'
Ge något att betrakta.

Han har sin värld igenom gått
Med ålderböjda fötter
Och ändtligt här sin hvila fått,
När han af år var trötter.

Han smidde stundom stor' förslag,
Som vidt utseend' hade,
Men ej att bringat [1]), för en dag
I blöt sitt hufvud lade.

Med herrar fick han språka fritt,
Men kanske sällar' varit,
Om han ej stundom gått för vidt
Och brorskap efterfarit.

Rabarber gjord'en stort förtret,
Den purgativa [2]) krydda,
Med durchlopp[3]) båd' af mynt och vett,
Hans pung och hjärna brydde.

Dock rik han i sitt armod var,
Ty den ej rikast skattas,
Som land och borgar innehar,
Men den som intet fattas.

Han åtte [4]) sådan rolighet
Uti sitt mörka näste,
Som sällan sig infinna vet
I ljusa slott och fästen.

---

[1]) Utföra det. [2]) Afförande. [3]) Uttömning. [4]) Åtnjöt.

Vid hvilket bord, som spiste bäst,
  Han fri förtäring hade,
Gjord' aldrig någon sorgsen gäst,
  Men alla med sig glade.

Han tog till godo hvad han fick
  Och alltid väl uttydde,
Fast stundom mot förmodan gick,
  Och skalkar honom brydde.

På gatan sågs han stundom gå
  Och med sig själfvan språka
Och stundom efter fålar två
  I kärran krokig åka. —

Men I, förnäma landsens mör,
  Hvad sorg hos er lär vakna,
Att eder trognast' älskar dör,
  Hvars tjänst I nu måst sakna.

Er Hartvich blir ej hos er mer,
  Er tröskel mer ej välsar [1]),
Ej efter er i fönstren ser,
  Ell' med sin bäfver hälsar.

Er Gelder är af döden fälld,
  Skall ingen mer besvära;
Ur grafven, hur han är förställd,
  Vill han dock något lära.

Han lärer det båd' stygg och skön,
  Den arma med den rika,
I grafven njuta samma lön,
  De bli von Geldern lika.

Han lärer ock (hvad knappt nån tror,
  Fast hvar med sig det finner:)
Att dårskap hos oss alla bor,
  Fast delt till mer och mindre.

[1]) Trampar.

UR „FINSKA HELIKONS FÄGNESÅNGER“.

På Karl XI:s födelsedag 1696.

— — — — — — — — — — — — — — — —

En konung i sin rätt, en allmän far i nåder,
Dem trängdom ett försvar, motståndarom ett fall,
Den Sverige med sin lag, med namnet världen all,
Sig själfvan med sin dygd, tre dyra kronor, råder. —

Men hvad var det han fick? En gäldbebunden[1]) krona,
Ett rike utan gods, ett uttömdt ränteri,
En krigshär på papper, ett rusthus, intet i,
Och grannar, som ha lärt ej lägenheten skona.

Det var ej barnaverk en sådan stat upprätta;
Man säja kan, han har långt mer förtjänt än ärft
Det konglig namn han bär och med sin svett förvärft,
När han månd landet från så mångfald träldom lätta.

Begynte ju då strax de danska lejon vakna
Och ställa an en lek, den vi väl minnas än,
Då mången mor sin son, då kvinnor sina män
Och själfva kongen måst den tappra Helmfeld sakna;

Då ej att fäkta var mot krut och stål allena,
Men ock mot pest och svält, mot hetta och mot köld,
Då ingen stig var fri för dråp, för rån, för stöld,
Och alla plågor synts mot Sverige sig förena.

Hur mången utaf dem, som örlig mest erfarit,
Skull' önska med de prof få sluta sina år,
Med dem vår konung har begynt sin ålders vår,
Då deras mästerkast ha knappt hans lärspån varit.

---

[1]) Skuldbelastad.

Hur mången kämpe har med harm och undran funnit,
Hvad ohörd styrka med de unga armar följt,
När han det folk fördref, som gränsen härjat, höljt,
Där han inom ett år tre stora segrar vunnit. —

Men jag har valt för mig de fridbefrämjand' dygder
Att prisa, som jag kan, din vaksamhet, din nåd,
Att du med färdig hjälp, med rätt, med råd och dåd
Nytt öde skapat har kring hela nordens bygder.

Villfarelsen har dem ett namn af hjältar gifvit,
Som endast färga lärt sitt svärd i mänskoblod,
På tusen andra sätt betygas hjältemod,
Om eljes sanning är, hvad själfva sanning skrifvit.

Den ej den starkast är, som land och städer vinner,
Men den väl, som sig själf har hålla lärt i töm,
Beskydda vet sitt folk, är om den usla öm,
En större än som den man ingen hjälte finner.

— — — — — — — — — — — — — —

Och som den dygden är dem svenskom alltid egen
Att tjäna sin monark med oförliklig tro,
Så är dock den hos dem, som nu i Sverige bo,
För denna konung till den högsta graden stigen.

Han måst ej i sitt land med folkrikt garde ströfva,
Ty folkens kärlek och hans samvet fjärr och när
Betäcka honom nog; hvar svensk hans lifvakt är;
Det är det bästa värn att intet värn behöfva.

Hur täckt hans kropps gestalt och sinnes dygd sig sämja
Med lyckan, den han bär, att jag ej säkert vet,
Om mer hans dygd vår själ än kroppens majestät
Vår syn till undra dra' och till sin lydnad tämja.

Rättfärdighet och nåd med sådan jämvikt blandas,
Att ingen af dem för och ingen efter står,
Försiktighet sin del, sin del ock styrkan får,
Och all hans verk och tal en himmelsk härkomst andas. —

Han vet att landet och en konung ej tillika
Få sitta uti ro, ty han har för sig valt
Sorgfällig vaksamhet och oro tusenfaldt,
Att såleds allmän frid må grönska i hans rike.

Mars har förlängst hos oss spänt ur sin yra hästar,
Har hängt sitt svärd på vägg, har stött sitt spjut i jord;
Här är, Gud vare lof, ej någon ovän spord,
Och spindeln sina nät i sköld och hjälmar fäster.

En landtman får i ro sin äng och åker laga,
Nu tämja för en plog sin stutar under ok,
Nu vattnens tysta folk bedraga med sin krok,
Nu luftens fjäderfä, nu skogens boskap jaga.

Han färdas landet om och sina härar pröfvar
Med liknelser af krig, hvad de i krig förmå;
Om sådan fara mot vår önskan komme på,
Att han må öf'da ha, han dem i friden öfvar.

Han vill för landsens ro sig ingen ro tillstädja,
Ett kongligt svar han gaf, när någon klagat har,
Att hans beställning svår och alltför trägen var;
Han sade: Gör som jag, gör hvad du gör med glädje.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Mars har nu satt i brand Europas flesta riken,
Där icke mänskor blott, men själfva trones brör [1])
Inbördes mot hvarann sin breda vapen för,
Det sällan vilda djur dock göra mot sin like.

[1]) Trosförvanter.

Måst icke tyskars örn i öst och väst sig fläcka,
Har hon ej en sin klo mot Portens måne spänd?
Mot turkars måne, den så oförsedt blef tänd,
Men tyckes mer och mer sitt lånta ljus nu släcka.

Står ej den andra ställd i väster, där han lockat
I sällskap till sitt rof Tysk-, Holl- och Engeland,
Savoy- och Spanien, som med en samlad hand
Nu länge stått tillreds de franska liljor plocka.

En stridbar muskovit sig ock i leken sticker,
Hans folk väl visar sig i fält med päls och skägg,
Men visar ock därhos sin sablar hafva egg
Och gör det folk stor nöd, som Don och Dniepern dricker.

De Polers örn kan sig ej rosa af sin lycka,
Sen den sin konung mist, dess krona vacklar nog,
Där spela rundtomkring dess grannar med sin håg
Och skulle gärna hvar en fjä'r ur vingen rycka.

Kort sagdt: här hvässar hvar mot annan sina pilar,
En turk, en venetian, en tartar, polack, rysk,
En savoyar, spanjor, fransk, holländsk, engelsk, tysk,
I oro alla stå, allena Sverige hvilar.

Allena vi ha frid, o att ock himlen gillar
De råd, som nu som bäst i sin förrättning stå,
Att alla dessas håg vår konung syftar på,
Att han dess örlig som en fridsam hjälte stillar!

O stora fridens Gud, som liksom vatten leder
De dödlig gudars håg, unn' oss, som älska frid,
Få framgent denna nåd och förmån hugnas vid
Till fäderlandets fröjd och till vår konung heder!

— — — — — — — — — — — — — — — —

PÅ KARL XII:s FÖDELSEDAG 1702.

Du kommer, kära dag, på vanlig tid tillbaka,
Han kommer ej, för hvem du endast älskad äst,
Sin ovän drifver han kring vida fält och flaka,
Han badar sig i svett och tröttar mången häst,
Han under regn och slagg sitt höga hufvud kastar
Och så till sin triumf, som honom kallar, hastar.

Vidt utom rikets gräns bland obekanta släkter
Han bäst nu söker opp sin stora farfars spår,
För allas frihet och sin saks rättvisa fäktar
Och döden hvarje stund tätt under ögon går.
Ack, när vår ögonsten måst sväfva bland slik fara,
Kan någon, vare hvad för dag det vill, glad vara?

— — — — — — — — — — — — — — — —

I Holstein till en eld brast ut ett fasligt ämne,
Som icke litet till vår ofärd tycktes tänd,
Vår hjältes vaksamhet näst Gud vi priset lämne,
Att denna låga snart är till en fröjdeld vänd,
Och Holstein undrar sig förr ledigt än det trodde,
I frid, den mången önskt, men någon knappt förmodde [1]).

Men huru fort du fört det, stora kung, till ände!
Det var ock nödigt högst. Dig manar än en nöd.
Det bud den falske tsar till Seelands strand dig sände,
Tro intet. Han dig väl en evig vänskap bjöd.
Men hvilken evighet? Den stund du budet hörer,
Han hundra tusen man för Narva murar förer.

— — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) Förmodade.

Likväl ej utan harm kan han slik list förnimma,
Han reder sig till hämnd, ombord sitt manskap för.
Med stinna segel fram hans smorda pråmar simma
Och efter dagar få vid Pernau landning gör.
De ryssar mellertid kring Narva vidt sig bredde
Och till den sista storm sin största makt beredde.

Så vidt den narvska makt fem fjärddels mil sig sträcker,
Var annat än standar och fanor ej att se.
Af folk en myckenhet som myror jorden täcker,
Och tusen tält mer sken af stad än läger ger.
Med starka torn befäst, med dubbel vall och grafvar,
Att Narva kring om sig knappt bättre murar hafver.

Men tsaren lämnas i sitt hopp att Narva vinna,
Vi gå kung Karl emot, där han vid Pernaus strand
Sitt manskap skeppar ut och låter trossen vinna
Med hästar och hvad mer, som vinnas vill åt land.
De trogne, som än hint[1]) de sachsers list undvika,
Ack, himmel, med hvad fröjd de mot sin konung fika!

De kämpa, hvem som mest sin lydnad kan förklara,
De trängas om, då hvar vill vara honom närmst.
Hvar blottar udd och spets, till strids vill färdig vara
Och fägnas att ha fått den för dem vill gå främst,
Ändock ej vetand' hur det komma vill till måtta
Att gripa lägret an med tusen gånger åtta.

Men Gud (på den du tror, du himlens vän och frände!)
Som binder ej sin makt vid mans hjälp få ell' fler,
Framför dig sådan skräck, en sådan fältskräck sände,
Att ingen håller stånd, som rum att slippa ser.
De fly, du följer på. De till sitt läger rycka
Och uti fleres bröst den samma skräck inrycka. —

---

[1]) Hunnit.

Och kungen säger: där, där står den falska skara,
Som med så mycket ondt oss retat har till hämnd.
För all sin trolöshet de denna dag ska svara
Och deras stolta tsar för världen all bli skämd.
Ej låte någon sig den myckenhet förfära,
Skall genast rönas, om de män ell' kvinnor äro.

Så talt' han oförskräckt, sen hästen sporren gifver
Och som en blixt utom dess hela läger far,
Och hur han eftersatt af tusen kulor blifver,
Hvad starkt är och hvad svagt, han själf i sikte tar.
Så blåses an till strids. Sin lösen kungen delar:
Med Guds hjälp! Ganska väl, den hjälp dig aldrig felar.

Med Guds hjälp bind ditt svärd, du hjälte, vid din sida,
Oöfvervinnelig skall du med Guds hjälp bli.
Med Guds hjälp skall du fram för rätt och sanning rida,
Dem trängdom tröst och ro skall du med Guds hjälp gi.
Med Guds hjälp för ditt svärd måst dina fiender alla,
Och hvad med dem gör ett, med skam till rygga falla.

O ganska kär hos Gud, för hvilken himlen strider!
Själf luften med ett moln, ett töcken och tjock snö
I sådan myckenhet i ryssars syn sig sprider,
Att de då först få se, när de få se sin död.
Ty inom mindre tid än jag det ordet säger,
Vår konung herre är af mesta ryssens läger.

Som en stor oxedrift få bondegossar köra,
Så drifves här af få den ganska myckenhet.
Hvad vreda lejon bland det dumma få plär göra,
Det gör den svenska Mars och hämnar sin förtret.
Det svenska lejon allt, som motstånd gör, försliter,
Och ingen är så käck, som ej i gräset biter.

Här klädes mången udd, och ingen sig förbarmar.
Som småskog för en yx, så stjälpa karl och häst;
Där stycken [1]) spela, ses i luften lår och armar,
Och rymde gärna de, som bryggan stodo näst,
Men deras arghet vog, att bryggan måste spricka,
Och de i Narva flod mer än de ville dricka.

Men dessa ringas blod vår konung ej förnöjde,
Hans svärd ett högre bröst att öppna satt sig för,
Han ty mot tsarens borg sin häst som hvirflen böjde,
Men tänk ej, tappre kung, att han dig bida tör.
Tyrannen redan har med flere flytt som hjortar
Och ej torts fästa fot förrn inom Moskvas portar. —

Nu öppna Narva fritt din portar. Ingen rysse
Nu mer dig omak gör. Gack ut med utsträckt famn,
Din unga hjältes och din frälsars hand du kysse,
Som frihet dig förvärft och sig ett evigt namn.
Din trohet ärnar han med mycken nåd belöna,
Din oförsagda Horn skall ock sitt nöje röna. —

Nu syntes Phoebus nöjd med denna dagens resa,
Han stupar i sin bädd, de blöta nymfers famn,
Förtäljer vattnets folk de ryssars stora nesa,
Men kan ej prisa nog den svenska hjältens namn.
Ty allt till denna dag från världens första timma
Minns han i intet folks bedrifter maken finna.

— — — — — — — — — — — — — — —

O, himlen unne mig din återkomst förbida!
Kanske vid gladar' tid jag kan mer lycklig bli
Och dig en segerkrans med bättre handlag vrida,
Än hvad jag illa nu bland hopp och skräck måst gi.
Hvem kan i sådant stånd din dater rätt berömma?
Hvem kan, som sofva måst bland is, om rosor drömma?

[1]) Kanoner.

Vårt hjärta slår, så snart vi spörja hvad du vågar,
  Vi tro väl att vår Gud, till den du sätter lit,
Bär sorg och vård om dig i dessa sväfvand' lågor
  Och hemledsagar dig, som han ledsagat dit.
Dock kan ej utan sorg en trogen kärlek vara,
Ty önskas intet mer än se dig ur all fara.

O ädla frid, när vill du till oss åter lända,
  Du gyllne frid, som mer än tusen segrar är?
Gud ville dock en gång den dagen till oss sända,
  Som oss vår konung och med honom friden bär,
Och sätter krig i band med tusen fasta knutar,
Så slötes all vår sorg, som sig min sång nu slutar.

ERNEST GESTRINIUS.

NÖDLIDANDE FLYKTINGARS KLAGAN.

(Nyårsvisa 1718).

Enhvar har sitt nog utaf tiden,
Så länge han i honom är,
Dock den ej blir af lyckan liden,
Men ödet platt dess gunst afskär,
Han kvider öfver tidens längd,
I den har är från nöje stängd,

Och med de fryger lär värdera
Sitt goda högt men sent, när han
Däraf ej någon andel mera
För sig och sina hafva kan.
Vid minnet blott om dess förlust
Förs han till mången suck och pust.

Vi kunna det, om nå'nsin andra,
Om oss betyga mer än nog,
Som måst i djupt elände vandra
Och draga svårt olyckans plog,
Så mycket illa farne med,
Att där en sten må ge sig ved.

Vårt nöje, det är för oss borta,
  Vår sysslor de ha haft sitt slut,
Vår ro har oro fått förkorta,
  Vår lycka hon är med oss ut,
    Vår tid har ombytt öfver allt
    I ve vår förra fröjds gestalt.

Vi ha måst långt och länge flykta
  Från hus och hem, från gods och land,
Som för oss äro nu tillyckta
  Med vår ankomne fiends hand,
    Sen han allt annat fått till rof,
    Hvad vi nu skulle ha behof.

Vi ha knappt som ett byte föra
  Ur faran hint vårt usla lif,
Det han som andras att förgöra
  Har lust haft och sitt tidsfördrif.
    Men mer vi det ur faran fått,
    Mer har elände därtill gått.

Hur kunna vi vår tid fördrifva?
  Skall han för oss ej blifva lång,
När jämmerrotor [1]) oss så rifva
  På vår osälla pilgrims gång,
    Och på det värsta sitt manér
    Beängsla städs allt mer och mer?

Det nya år, som vi nu börja,
  Påminner oss vårt gamla ve
Och ger nytt ämne till att sörja,
  I det vi ej förändring se
    Med allt, som illa förr oss händt,
    Af himlen blifvit oss tillsändt.

[1]) Härjande krigsskaror.

Hvem är dock, som ej måste frukta
  För en så gruflig allmän nöd,
Som Svea folk nu hårdt får tukta
  Med svåra straff och plågors spö?
    All stånd, all ålder, kön och ätt
    Vet redan af den stränga rätt,

Som himlen öfver oss har hållit
  Och utan skonsmål fällt sin dom;
Det vi dock själfva ha förvållit,
  Som ej i tid ha vändt oss om;
    Och göra vi det än ej snart,
    Förgås vi visst då med en fart.

Gör med oss nåd och dig misskunda
  Utöfver de beträngdas hop,
Som nu din nåd så högt åstunda
  Med trogna hjärtans klagorop.
    Tänk ock i nåder nu på dem,
    Som måst i bojor ha sitt hem!

Låt detta år ett klangår vara,
  Som dem och oss tillåter fritt
Med frid hem till vårt land få fara,
  Där hvar och en får sköta sitt,
    Om du har nådigst så beskärdt,
    Och vårt begär din nåd är värdt.

— — — — — — — — — — —

KLAGELIG RÖST OM HJÄLP UTI NÖDEN.

Vårt fosterland, vårt fosterland
  Står af krig i brand!
Ja, nu hela Svea rike
Har i sådan nöd ej like.
  Vårt fosterland står af krig i brand!

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
  Herre Jesu, hjälp!
Ack, vårt land har svåra syndat
Och den jämmer sig tillskyndat.
  Hjälp, Jesu, hjälp, herre Jesu, hjälp!

För synden svår, för synden svår
  Oss såleds ock går,
Att vi häftigt slås och agas,
Och vår krafter helt försvagas;
  För synden svår oss såleds ock går.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
  Herre Jesu, hjälp!
Och dig öfver oss förbarma,
Ditt bet rängda folk och arma.
  Hjälp Jesu, hjälp, herre Jesu, hjälp!

Vi ha med hast, vi ha med hast
  Mist båd' löst och fast.
Allt har i dess händer blifvit,
Som oss i elände drifvit.
  Vi ha med hast mist båd' löst och fast.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp
  Herre Jesu, hjälp!
Att man icke därpå tänker
Och såleds sitt hjärta kränker.
  Hjälp Jesu, hjälp, herre Jesu, hjälp!

Vår tåresky, vår tåresky
  Hindrar oss att fly.
Fienden oss eftersätter
Alla dagar, alla nätter,
  Vår tåresky hindrar oss att fly.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
  Herre Jesu, hjälp!
Hjälp oss, som än tänka flykta,
Var nu våra fötters lykta,
  Hjälp Jesu, hjälp, herre Jesu, hjälp!

Stor är vår nöd, stor är vår nöd
  För en våldsam död,
Med den fienden oss hotar,
Som kringrännas af hans rotar.
  Stor är vår nöd för en våldsam död.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
  Herre Jesu, hjälp!
Och med tröst uppfyll vårt hjärta
Mot all nöd och dödens smärta.
  Hjälp Jesu, hjälp, herre Jesu, hjälp!

Nu ha vi kval, nu ha vi kval
  Nog och utan tal.
Så beklagligt vi nu låta,
Att en sten med oss må gråta.
  Nu ha vi kval nog utan tal.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
  Herre Jesu, hjälp!
Att ej någon vedervilja
Må oss från din kärlek skilja.
  Hjälp Jesu, hjälp, herre Jesu, hjälp!

Gif oss godt mod, gif oss godt mod
I kraft af din blod,
Om oss svärdet hinner finna
Och vårt blod för det skall rinna,
Gif oss godt mod i kraft af din blod.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
Herre Jesu hjälp!
Att snart ändas alla plågor
Såväl andra som elds lågor.
Hjälp Jesu, hjälp, Herre Jesu, hjälp!

Där man ej må, där man ej må
Ängsligt tänka på,
Hur som fars med våra kroppar
Och förspilles vår blodsdroppar,
Där man ej må ängslig tänka på.

Men Jesu, hjälp, hjälp Jesu, hjälp,
Herre Jesu, hjälp!
Att vi tro, du fröjd meddelar,
Som oss evigt icke felar.
Hjälp, Jesu, hjälp, Herre Jesu, hjälp!

Hjälp oss och led, hjälp oss och led
Till en evig fred
In i himlafröjdesalen,
När vi dö från jämmerdalen,
Hjälp oss och led till en evig fred!

INNEHÅLL.

Förord.

Den svenska vitterhetens historia i Finland under stormaktstiden.

Valda vitterhetsarbeten.

Jakob Chronander.

Erik Kolmodin.

Christina Regina von Birchenbaum.

Johan Paulinus (Lillienstedt).

Olof Wexionius.

Daniel Achrelius.

Michael Renner.

Gabriel Tuderus.

Torsten Rudeen.

Observerade tryckfel.

Sid.	XXVIII	raden	1	uppifrån	står	juni;	läs juli.
»	LXXXIX	»	7	nerifrån	»	ballet;	» balett.
»	XCVII	»	1	»	»	friherinnan;	» friherrinnan.
»	CXV	»	14	uppifrån	»	den;	» det.

XXIX. **Östgötalagen med förklaringar,** af A. O. Freudenthal. — IV + 280 sid. liten 8:o 4: 50

XXX. ***Förhandlingar och Uppsatser. 9.** (Längre uppsatser af E. Lagus, V. Söderhjelm, G. Cygnæus, A. Hultin och P. Nordmann.) — 50 + 336 sid. liten 8:o 3: 75

XXXI. **Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster,** utgifven genom O. F. Hultman. — XXII + 256 sid. stor 8:o . . . . . 5: —

XXXII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 6. Naturalhistorien,** af Otto E. A. Hjelt. — IV + 446 sid. liten 8:o 4: 75

XXXIII. ***Raseborgs slotts historia,** af Torsten Hartman. — 155 sid. liten 8:o . 2: 75

XXXIV. ***Förhandlingar och Uppsatser. 10.** (Längre uppsatser af G. Cygnæus, K. G. Leinberg, C. G. Estlander och E. Lagus). — 82 + 194 sid. liten 8:o 3: —

XXXV. **Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland samt arbeten af inhemska författare på främmande språk 1891—1895.** Uppgjord af Yrjö Hirn. — 266 sid. liten 8:o 3: 50

XXXVI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 11.** (Längre uppsatser af I. A. Heikel, G. Frosterus och Yrjö Hirn). — 69 + 216 + 33 sid. liten 8:o . 3: —

XXXVII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 7. Matematiken och fysiken,** af K. F. Slotte. — 293 sid. liten 8:o 3: 50

XXXVIII. **Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida,** utgifna af Ernst Lagus. — 360 sid. stor 8:o . . . . . 8: —

XXXIX. ***Förhandlingar och Uppsatser. 12.** (Längre uppsatser af Carl v. Bonsdorff och Hj. Appelqvist). — 71 + 192 + 11 sid. liten 8:o . . . 3: —

XL. **Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809 jämte Handlingar rörande landtdagen,** utgifna af Elis Lagerblad. — 586 sid. stor 8:o 10: —

XLI. ***Finlands svenska vitterhet. 1. Jakob Tengströms vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning,** af M. G. Schybergson. — CLIX + 280 sid. liten 8:o 4: 50

XLII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 8. Kemien,** af Robert Tigerstedt. — 210 sid. liten 8:o . . . . . 3: —

XLIII. **En samling öfversättningar och bearbetningar från romerske och franske författare.** Utgifningen ombesörjd af T. S. Dillner. — XX + 145 sid. stor 8:o . . . . . 4: —

XLIV. ***Dagbok, förd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören C. C. Ekman,** utgifven af Reinh. Hausen. — XI + 266 sid. liten 8:o . . . . . 3: —

XLV. ***Förhandlingar och Uppsatser. 13.** (Längre uppsatser af V. T. Rosenqvist, W. Söderhjelm och C. von Bonsdorff). — 45 + 254 sid. liten 8:o 3: —

XLVI. ***Karl August Tavaststjerna.** En lefnadsteckning af Werner Söderhjelm. — 324 sid. liten 8:o . . . . . 4: —

XLVII. ***Förhandlingar och Uppsatser. 14.** (Längre uppsatser af R. F. von Willebrand, C. v. Bonsdorff och G. Castrén). — LXXXI + 244 sid. liten 8:o 3: —

XLVIII. ***Finlands svenska vitterhet. 2. Mikael Choræi valda dikter med en lefnadsteckning,** af Ernst Lagus. — CXC + 226 sid. liten 8:o 4: 50

XLIX. ***En idéernas man.** Biografi öfver August Fredrik Soldan af Juhani Aho. — 421 sid. liten 8:o 5: 50

L. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 9. Teologin, senare delen,** af Herman Råbergh. — 229 sid. liten 8:o . . . . . 3: —

LI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 15.** (Längre uppsatser af P. Nordmann, A. O. Freudenthal, J. Ahrenberg, Z. Schalin och O. Grotenfelt). — LXIX + 243 sid. liten 8:o . . . . . 3: —

LII. ***Finlands svenska vitterhet. 3. Valda skrifter af Jakob Frese med en teckning af hans lefnad och skaldskap,** af Arvid Hultin. — CXIX + 218 sid. liten 8:o 4: 50

LIII. **Katalog öfver Den svenska litteraturen i Finland samt arbeten på främmande språk af finländske författare eller utgifna i Finland 1896—1900.** Utarbetad af H. Bergroth. — 302 sid. liten 8:o . . . . . 4: —

LIV. ***Torsten Rudeen. Ett bidrag till karolinska tidens litteratur- och lärdomshistoria,** af Arvid Hultin. — IV + 276 sid. liten 8:o . . . . . 4: —

LV. **M. Calonii bref till H. G. Porthan,** utgifna af W. Lagus. — XI + 449 + 91 sid. stor 8:o . . . . . 8: —

LVI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 16. — 1902.** (Längre uppsatser af H. Pipping, R. Nordenstreng, O. Grotenfelt, A. Hultin, K. G. Leinberg). — LXVII + 236 sid. liten 8:o . . . . . 3: -

LVII. ***Bref, tal och andra skrifter af Mikael Choræus,** utgifna af Ernst Lagus. — VIII + 400 sid. liten 8:o 4: 50

LVIII. *Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809, af C. J. Ljunggren. — III + 153 sid. liten 8:o 2: 50
LIX. Bidrag till Eddametriken, af Hugo Pipping: — 118 sid. stor 8:o . . . 3: —
LX. *Per Brahe. Illustrerad lefnadsteckning, författad af Petrus Nordmann. — 520 sid. liten 8:o . . . . 6: —
LXI. Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning I, af Werner Söderhjelm. — 468 sid. liten 8:o . . . . 6: —
LXII. *Joh. Ludv. Runebergs hundraårsminne. Festskrift 5 febr. 1904. — 441 sid. stor 8:o . . . . 10: —
LXIII. *Förhandlingar och Uppsatser 17. — 1903. (Längre uppsatser af M. G. Schybergson, Gunnar Castrén, Zachris Schalin, F. Gustafsson, R. F. von Willebrand, K. G. Leinberg och G. A. Nordman). — LXIII + 408 sid. liten 8:o . . . . 4: —
LXIV. Ordbok över de östsvenska dialekterna, av Herman Vendell. Första häftet. — XLIV + 280 sid. stor 8:o . . . . 7: —
LXV. Finlands svenska vitterhet. 4. Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640—1720, af Arvid Hultin. — CCLXXXVIII + 230 sid. liten 8:o . . . . 6: —

OBS. De med * utmärkta tomerna hafva utdelats åt *alla* medlemmar, de öfriga endast åt stiftare.

Tillkännagifvande.

Personer, som önska inträda i Svenska litteratursällskapet, kunna anmäla sig hos Sällskapets skattmästare, direktör Sigfr. Kullhem, å Brandförsäkringsaktiebolaget Fennia, Unionsgatan 25. Sällskapets medlemmar fördelas i tre kategorier: „stiftande medlemmar“, hvilka inbetala 200 mark eller därutöfver, „ständiga medlemmar“, hvilka en gång för alla erlägga 100 mark, samt „årsmedlemmar“, hvilka betala 10 mark årligen i tolf års tid, hvarefter de öfverföras till ständiga medlemmar. Ständiga medlemmar och årsmedlemmar kunna öfvergå till stiftare genom att inbetala differensen mellan stiftareafgiften 200 mark och det som de tidigare erlagt till Sällskapet. Stiftande medlemmar äga rätt att erhålla samtliga utkommande tomer af Sällskapets skrifter; ständiga medlemmar och årsmedlemmar få alla Förhandlingar och Uppsatser, men af de öfriga skrifterna blott de mera populära. Nyinträdande stiftande medlemmar erhålla ännu gratis några förut utkomna tomer, af hvilka ett större antal exemplar finnes i arkivet. Såväl äldre som nya ständiga medlemmar och årsmedlemmar kunna genom att insända rekvisitioner och penningar till Sällskapets arkivarie, lektor Elis Lagerblad, Myntgatan 5, för halfva priset tillösa sig tidigare utkomna tomer, hvilka utdelats endast åt stiftare, såvida ett tillräckligt antal exemplar ännu återstår.

Med Svenska litteratursällskapet i Uppsala har öfverenskommelse ingåtts, att i detsamma mot erläggande af endast half afgift eller kr. 2: 75, postportot inberäknadt, kunna inträda medlemmar af Svenska litteratursällskapet i Finland, hvilka därigenom blifva delaktiga af det i Sverige verkande Sällskapets skrifter. Också äga medlemmarna af bägge Litteratursällskapen rätt att för halfva priset tillösa sig de båda Sällskapens äldre skrifter, ifall det återstående lagret sådant medgifver. Ständiga medlemmar af Uppsalasällskapet kunna Litteratursällskapets i Finland medlemmar blifva, om de så önska, mot en afgift en gång för alla af 50 kronor. Inträdessökande äga anmäla sig tills vidare hos lektor Lagerblad.

